

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIV. évfolyam

2004/3–4.

A TARTALOMBÓL

Biztonságpolitikai körkép
NATO-csúcs a Boszporusznál
A boszniai békefolyamat helyzete
Beludzsisztán, a nyugtalan tartomány
Jubilál az MTA Hadtudományi Bizottsága
Az afganisztáni háború tapasztalatai
Műszaki záruk alkalmazása
A mobil távközlés új eljárásai
Internet és forráskutatás
Fegyverkereskedelem és globalizáció
A kisebbségpolitikáról
Szabadságharcok és honvédelem
A vízlelőhelyek csökkenésének veszélye
A Társaság hírei, közleményei

A tanulmányok szerzői

Dr. Ács Tibor nyá. ezredes,
az MTA doktora

Dr. Dárdai Árpád hradó szakmérnök,
az MHTT szakértője

Hangya Gábor százados,
a ZMNE doktorandusza

Dr. Jászay Béla nyá. ezredes, PhD,
egyetemi docens

Dr. Katona Magda
a politikatudomány kandidátusa,
kül- és biztonságpolitikai elemző

Dr. Kende György mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa,
egyetemi docens

Kovács Zoltán mk. százados,
a ZMNE doktorandusza

Dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy,
az MTA doktora

Dr. Lakner Zoltán kandidátus,
egyetemi docens

Dr. Lits Gábor nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Mészáros Judit őrnagy,
a ZMNE doktorandusza

Petheő Ádám a ZMNE doktorandusza

Dr. Piriti Sándor a hadtudomány kandidátusa,
újságíró

Prof. Szabó János, az MTA doktora

Varga Mihály nyá. alezredes, újságíró

Dr. Zachar József nyá. ezredes,
az MTA doktora

A társasági hírek összeállításában részt vett:

Dr. Király László,
Petrovics Mihály

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:
PADÁNYI JÓZSEF,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Barna Géza,
Bertalan György,
Kádas Géza,
Király László,
Kovács István,
Kovács Tibor,
Oroszi Antal,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X.,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIV. évfolyam

3–4. szám

2004. november

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Szabó János:	Biztonságpolitikai körkép	3
Pirityi Sándor:	NATO-csúcs a Boszporusznál	16
Petheő Ádám:	A bosznia-hercegovinai békefolyamat helyzete	29
Katona Magda:	Beludzsisztán a nyugtalan tartomány	39

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Ács Tibor:	Jubilál az MTA Hadtudományi Bizottsága	53
Kőszegvári Tibor:	A terrorizmus elleni harc katonai tapasztalatai Afganisztánban	67
Kovács Zoltán:	A műszaki záruk alkalmazási lehetőségei a nem háborús katonai műveletekben	75

VEZETÉS-KIKÉPZÉS

Hangya Gábor–Kende György: Az információk növekedésének kora – a számítógépes forráskutatás ideje	87
--	----

VÉDELEMGAZDASÁG

Lakner Zoltán–Jászay Béla: A stratégiai termék termelése és kereskedelme a globalizálódó világban	99
--	----

HADTÖRTÉNELEM

Zachar József: Szabadságharcok és honvédelem	111
--	-----

FÓRUM

Dárdai Árpád: Új eljárások a védelmi célú mobil távközlésben	120
Mészáros Judit: Kisebbségpolitika kis lépésekben	133
Lits Gábor: A csökkenő vízlélelőhelyek lehetnek-e veszélyforrások?	142

A TÁRSASÁG HÍREI

Az érték, amit teremtettünk, ne vesszen és nem is veszhet kárba	151
<i>Interjú a Magyar Hadtudományi Társaság elnökével</i>	
A tudóstársadalom büszkesége és felelőssége	155
Beérkezett pályázatok	157
A Magyar Hadtudományi Társaság kitüntettetei	158
Az MTA hadtudományi köztestületi tagok első tudományos konferenciájának állásfoglalása	159
A védelmi tervezés és annak gazdasági vetülete	161
A tüzér szakosztály üléséről	163

Szabó János

Biztonságpolitikai körkép

A biztonságpolitikai világkörnyezet alapvető jellemzőit ezidő szerint két alapvető tendencia egymást rendkívül sokoldalúan befolyásoló viszonyában találjuk. Egyfelől a világ biztonságáért terheket vállaló erőcsoportok integratív, illetve dezintegratív tendenciái, másfelől a válsággóccokban tapasztalható tendenciák rendeződése, illetve az entrópia felé mutató tényezői felelősek az eredő biztonsági mutatók minőségéért. Az előttünk álló időszakot – a regisztrálható tények alapján – feltehetően a korábbinál ellentmondásosabb tendenciák jellemzik majd, hiszen jól láthatóan felerősödtek mindkét oldalon – mind a biztonság garanciális tényezői, mind pedig a biztonságot veszélyeztető válsággóccok oldalán –, mind a karakteres rendeződés irányába mutató integráló tendenciák, mind pedig az azt megakadályozni igyekvő dezintegráló hatások. A szerző a biztonságpolitikai világkörnyezet jellemző tendenciáinak tükrében, a hazai védelempolitika főbb kérdéseit, a haderőreform folyamatát, a honvédség fejlesztésének fontosabb összetevőit tekinti át.

Biztonságpolitikai világkörnyezet jellemzői

A világ biztonsági kihívásait vállaló erőtényezők 2004 első felében feltétlenül erősödtek, hiszen újabb hét taggal gyarapodott a közelmúltban (március 29., április 2.) a NATO és 10 taggal az Európai Unió. A NATO és az Európai Unió között nemcsak biztató, közös, sajátos, biztonsági szerepmegosztás látszik kibontakozni. Június végén az isztambuli NATO-csúcstalálkozón egyértelmű feladatok születtek, mindenekelőtt a koszovói feladatátadásról, az afganisztáni szerepbővítésről, illetve az iraki konszolidációban való részvételről.

Ugyanakkor – ezekkel egyidejűleg – sajnálatos dezintegrációs fejlemények is mutatkoznak. A világterrorizmus európai szintén történő megjelenése gyengítette a NATO-országok vállalási hajlandóságát, az amerikaiak által fogvatartottak megkínzásáról a világsajtóban fölröppent hírek nyomán diszkreditálódott, nemcsak az amerikai iraki jelenlét, hanem általában a centrum-országok által képviselt demokráciák antidemokratikus tendenciákat iskolázni akaró hevülete is.

A válsággóccok tekintetében ezen túl ugyancsak további ellentmondásos tendenciák figyelhetők meg: Miközben általában igaz, hogy az ún. „látorállamok” jelentős mértékben szelídültek – sőt például Líbia párbeszédbe kezdett az érett demokráciákkal, közöttük az USA-val, Korea atomfegyverkezését pedig úgy tűnik megfelelő garanciákkal sikerül lokalizálni – közben teljesen váratlanul érte a világot, hogy az

izraeli–arab szembenállásban a vállalt és célozott állami terrorizmus, illetve annak a preventív hadviselésbe ágyazott célzott likvidálásai, valamint a gesztusértékű béke-tervek új változatai egyszerre jelennek meg az izraeli kormányzat politikájában.

Ugyancsak ellentmondásosnak tekinthető, hogy miközben a legfőbb válsággócban, Irakban megtörtént a hatalom jelképes átadása az ideiglenes kormánynak és elindultak a rendeződés lépései a januári általános választások, majd pedig a végleges választások irányába, eközben a fellángolt harcok nemcsak a hatalommegosztás iránti igényeket jelenítik meg, hanem ma már az iraki hadszíntéren a nemzeti ellenálláson túl, komoly biztonsági kockázatot jelent a terrorista csoportok egymással is vetélkedő pusztító jelenléte, valamint a bűnöző csoportok károkozó aktivitása. Emellett tény, hogy a periférikus jellegük miatt kezeletlen vagy „félrekezel” válságövezetek (Szudán, Kongó, stb.) problémái is a globalizációs biztonság tehervállalóira háramlanak vissza.

A biztonságpolitikai világkörnyezethez kapcsolódó legnagyobb várakozás ezidő szerint az antiterrorista világkoalíció integrálódására irányul, főleg a beszlni túsdráma hatására az orosz kormányzati körökből várhatóan elinduló intézkedésektől vár sokat a világ.

A legnagyobb a csapás, ha saját kezünk adja: börtönkínzás-botrány

Az iraki fogolykínzások ügye az első döbbenet és a felszínesnek tűnő felháborodás után rendkívüli mélységben, közvetlenül és közvetve is befolyásolta az Amerikai Egyesült Államok megítélését. Sőt a demokráciák által képviselt globalizáció megítélését és esélyeit is széles körben és több szinten érintette.

Első szinten elmondható, hogy amerikai katonák feletteseik jóváhagyásával vagy esetleg parancsára, vagy anélkül, sajátos szervezeti belső arculatot mutatva megsértették az emberi jogokat. *A második szinten* az Amerikai Egyesült Államok demokrácia exportálásának deklarált értékei ellentmondásosságot mutatnak saját gyakorlatával. *Harmadik szinten* az Amerikai Egyesült Államok ellentmondásos történelmi tudata és identitása lepleződött le, amennyiben felsőbbrendűségi tudatával és kivételezettség érzetével, saját maga számára bármikor megengedi a jog szelektív értelmezése és a nyilvánosan felmutatott értékek képmutatása mögött a valójában hatékonynak ítélt módszerek paraván mögötti alkalmazását. *A negyedik logikai szinten* valójában a modern polgári demokráciák saját értékeinek álszentsége lepleződött le, amint multikulturalitásuk és egyenlőségi orientációjuk mögül felsőbbrendűségük tudata előtör, viszont mivel azt nem tudják megvalósítani és realizálni, ezért várható, hogy a demokráciák értékeinek általános lepleződése következik be. Mindez sajátosan eltér a hivatalos törekvésektől, amely szerint egyetlen értelmezési szint lehet, nevezetesen: elégtelen a katonák kiképzettsége, illetve a csapatok működésével kapcsolatos civil kontroll színvonala és hatékonysága az amerikai haderőben.

Az ellentmondások generálta reagálásoknak két nagy hulláma indult el a világ nyilvánosságában: Az *egyik*: viszonylag rövidebb távú és konkrétabb reagálási hullám az Iraki szerepvállalással kapcsolatos nemzeti revíziókat indította meg különböző érintett országokban, azaz a csapatok kivonása – a részvétel visszavonása – vált a belpolitika legfontosabb témájává a demokráciákban szerte a világon. A *másik*

reakcióhullám viszont rendkívül erőteljes demokrácielméleti és civilizáció kritikai diskurzussá dagadt, amelynek során erőteljes értékelméleti és politikai viták kezdődtek a különböző szakértői körökben. A két nagy hullám szoros kapcsolatban áll egymással.

A biztonsági világgörnyezet alapvető ellentmondása és más üzenetek

A biztonságpolitikai világgörnyezet előzőekben, csak töredékesen említett jellegzetességei napjainkban elemi erővel mozgósítják – nem kizárólag az események elemzését, még csak nem is az események logikájából következő modellalkotást, vagy a filozófiákká emelést, hanem – az elméleti és a gyakorlati kezelésmódok közötti vitákat is. *Korunk biztonsági világgörnyezetének alapvető ellentmondása* abból adódik, hogy miközben a globalizáló világtényezők, a globalizáció folyamatát, a posztmodern értékek szerint, a posztmodern világ gazdaság logikájától vezényelve igyekeznek levezérelni, aközben *egyfelől* ez a világ nem egynemű, hanem a posztmodern, a modern és a premodern világ civilizációs jellegzetességeiben alapvető eltérő, sőt szembenálló érdekű szegmenseire szakadozik, *másfelől* ennek a világnak az ellentmondásait a globalizáció erőivel szemben ugyancsak globalizálódott hiperterrorizmus, a nemzetközi szervezett bűnözés, a nem állami, a nemzetközi jog által nem kötött erőszak alkalmazása igyekszik kontrakározni.

Ez az alapvető ellentmondás – legalábbis egyelőre – tovább mélyül attól a viselkedéstől, amely által a posztmodern globalizációs erők ezt az ellentmondást kezelni akarják. A kezelésmód lényege, hogy elegendőnek tartják a világ lemaradott, elmaradott vagy szembekerülő részeivel szemben az aránytalanságok és különbségek létrejöttének palástolását, illetve a gazdag posztmodern világ demokratikus, segítőkész jellegének transzparálását és nem veszik észre, hogy a lemaradottak szemében e segítőkészség nem valóságos integrációt hirdet és továbbít, hanem csak alamizsnát és pacifikálást céloz, ami a globalizáció veszteségeinek fokozott ellenállását váltja ki. Ugyanezt a hatást erősíti, hogy minden lépése és deklarációja a globalizálódó erőcsoportoknak, a gazdag világ saját értékei felsőbbrendűségébe vetett hitét sugalmazza és vetíti ki, amelynek nyilvános beismerését ugyanakkor a posztmodern világ álszent módon politikailag inkorrektnek tartaná. Miközben az egyértelmű értékhiték szégyenlős értékdeklarációkkal párosulnak, aközben a professzionális presszió intézményesítésével kíméletlenül kikényszerítik ezeknek az értékeknek az érvényesülését, elfogadtatását a másik oldalon. Egyik oldalon a posztmodern világ saját értékeit, a toleranciát, a multikulturális világba vetett hitet hirdeti, miközben a másik oldalon a modern demokratikus értékrendszer felsőbbrendűségének elfogadtatását és megvalósítását csak szégyenlősen jeleníti meg, ámde a gyakorlatban saját elveinek a láb-tiprásával is végig viszi.

Az ellentmondásnak ez a szintén ellentmondásos kezelése újabb ellentmondásokat szül, részint a posztmodern világon belül, részint azon kívül is. A posztmodern világon kívül elsősorban a premodern világ globalizációs veszteségeit, egyébként is felfokozott érzékenységet felvállaló erőket, a posztmodern álszentség és a professzionális kényszer ellenállásra sarkallja. Belül a posztmodern világ polgárai körében viszont a polgárok úgy érzik, hogy a jog szerint általuk ellenőrzött demokratikus

intézményeknek semmi jelentőségük nincs a posztmodern világ fellépésének a befolyásolásában és ennek a magyarázatát vagy kritikáját elsősorban a populisták szélsőségeiben találják csak meg. A nyilvános politikák és filozófiák számukra ezekre magyarázatot nem adnak.

A posztmodern társadalmak civil társadalmi ezért légüres térben érzik magukat, ahol szabadságjogaik durva korlátozását ellenkezésük befagyasztásával fogadtatják el velük. A szabadság és a biztonság viszonya lekerül a társadalmi diskurzus teréről és a korlátozás, az ellenőrzés nélküli bürokrácia korlátoltságát és hibáit a korlátozott szabadságra hárítják. A bürokráciát fölébük helyezik, olyan jogokat adva nekik, amelyekre az ugyan már régen várt, de azok sértik az egyének szabadságjogait. Az újabb és újabb terrorcselekmények újabb és újabb korlátozó intézkedéseket igényelnek, amelyek ellenőrzés nélküli titkosszolgálatokhoz, a jogállamiság aláásásához, feladatásához vezetnek. Olyan erőfeszítéseket kell tenni a posztmodern megvédelmezésért – mondják –, amelyek tökéletesen átalakítják azt a struktúrát amelyet védelmezni kell, de már nem érdemes megvédelmezni.

A globalizáció és a világterrorizmus, vagy hiperterrorizmus szembenállásának lényege, hogy két kultúrát, két ellentétes civilizációt testesít meg, amelynek kezelésében a posztmodern közelítésmód saját magát bénítja meg. Nem ismeri el, hogy a két kultúra nem képes kommunikálni egymással, más értékekre épít, más eszközrendszerrel használ és más célrendszerrel követ, ezért a közöttük lévő párbeszéd folyamatosan a felek egymásmelletti elbeszélésével helyettesítődik. Mind két fél célja a másik legyőzése vagy meggyőzése, de egymás megértésére, a civilizációk közötti átjárások kiépítésére egyik sem törekszik. A Huntington féle „civilizációk konfliktusának” elméletét a hivatalos nyugati világ politikailag inkorrektnek nyilvánította, ahelyett hogy a konfliktus elkerülhetetlenségéből nyerhető következtetéseket levonta volna.

Merre mehetnek a biztonsági világkörnyezet felelős intézményei?

E rendkívül kényes helyzetben, a biztonsági világkörnyezetben felelős szerepet betöltő intézmények filozófiája is a viták keresztútjába került, nemcsak a jövőbeni fejlesztési irányok, hanem a jelenlegi működésüket illetően is. Az euro-atlanti kapcsolatokról, a NATO és az Európai Unió szerepvállalásáról folyó vitákban ma már nyilvánvalóan nem kizárólag arról van szó, hogy a posztbipoláris világrenddel létrejövő helyzet „belakásához” időre van szükség és egy ilyen nagyságrendű átalakítás mindenképpen forrásokat, és erőfeszítéseket igényel, amelyek szükségszerű inerciát mutatnak a valóság folyamataihoz képest. Hanem egyre erőteljesebben arról is szó van, hogy elméletileg is problematikus az irányjelölések alapossága, a deklarált értékeknek való megfelelés, illetve a politikai, katonai lépések és a civilizációs értékek közötti összhang megléte. Ezt a posztmodern értékrend és a globalizációs értékek lényegéig érő problémát ma már nem lehet egyszerűen lefedni Európa és Amerika viszonyával, Európa és Amerika távolodásával, illetve még kevésbé olyan felületi mozzanatokkal, mint az európai és amerikai állásfoglalás különbözőségei a katonai erő alkalmazása, illetve a politikai megoldások európai szorgalmazása között.

Úgy tűnik, hogy – addig is, amíg a szükségessé vált értékviták zajlanak – a biztonsági világkörnyezetben leginkább felelősséget játszó tényezők, a NATO, az Ame-

rikai Egyesült Államok, illetve az Európai Unió párbeszédében újra kell rendezni a biztonsági intézmény, illetve a katonai védelmi intézmény szerepmegosztását.

Ennek számos feltétele van. Az egyik feltétele mindenképpen az, hogy a NATO katonai hatékonyságának korábbi fontos tényezői közül az amerikai vezető szerep európai kiváltását intézményesíteni lehessen, az Európai Uniónak, az európai integráció erősödésével felerősödő európai szerep igényt el kell jutnia odáig, hogy politikailag és katonailag egyaránt hatékony, nemzetek feletti vezető szerepet legyen képes működtetni. Ehhez viszont a legtöbb ország közvéleményében és politikai szerkezetében lényeges változásokat kell eszközölni.

A másik feltétel, hogy a közös katonai tervezés és parancsnoki struktúra korábbi NATO hatékonyságot biztosító intézményeit nem szabad hagyni szétmállani a tagországok egyre kisebb áldozathozatali hajlandóságán, amelyet a bővítés sajnálatos módon nagymértékben felerősített és legalizálta e tendenciát a régi tagok számára is. A katonai védelmi szervezet ismérvei ismét el kell, hogy különüljenek a politikai biztonsági intézményrendszerétől és ugyanakkor sajátos módon az új korszaknak megfelelő harmóniába is kell, hogy kerüljenek azzal. A katonai erők fokozódó megszűlése és együttműködési képességük radikális csökkenése, illetve a tagországok finanszírozási, tehervállalási készségének a problémái is ezt igényli. A katonai működőképesség kettős, hármass alárendeltség miatti bénító mozzanatait ki kell küszöbölni, s mindazokat a bürokratikus akadályokat, amelyek lehetetlenné teszik a NATO erőségének, a nemzetközi parancsnokságok előnyeinek a kihasználását. Továbbá észre kell venni, hogy a katonai elem hatékonyságának csökkenése elsősorban arra figyelmeztet, hogy valamilyen megoldást kell találni arra, hogy a modern demokráciák politikai céljaik elérése érdekében ne katonai erőt alkalmazzanak, ha pedig erre mégis sor kerül, akkor az adott konfliktusra ezeket fel kell készíteni.

A NATO bővítése és az új kihívások egyszerre erősítették fel annak az igényét, hogy a NATO ne csak földrajzi kiterjedését erősítse, hanem katonailag hatékony legyen. Egyszerre vetítették előre annak a veszélyét is, hogy a szervezet a külső fenyegetés hiányában akcióképes katonai védelmi szervezetből vitatkozó biztonsági szervezetté válik, ami konfliktus-helyzetekben katonai hatékonyságának hiányában az egyértelmű diszkreditálódását, marginalizálódását és egy ponton túl felesleges teherrel válását, ugyanakkor a globalizációs folyamatok eszköztelenítését idézheti elő.

A biztonsági világkörnyezet jelenlegi állapota és jövőbeli valószínűségei tehát indokolják, hogy a védelmi és biztonsági intézmények szerepeltávolításai fogalmazódjanak újra, intézményi keretei egyértelműek legyenek és mindegyik külön-külön és egységesen is a modern, illetve a posztmodern világ értékeinek bevallott, nyilvánvaló, vállalt kontextusán nyugodva építsék ki a jövőbeli európai uniók élet garanciáit hordozó transzatlanti struktúrát.

Isztambul: régi bajok – új remények

Az isztambuli NATO-csúcs, amely az Iraki beavatkozást ellenzők és támogatók álláspontjának szembenállásával indult, szintén megerősítette ezeket az irányokat. Mindenekelőtt a NATO védelmi miniszterei isztambuli találkozójukon alapkövetelményeket fogalmaztak meg a modern telepíthető és fenntartható képességek kiépítését

illetően, illetve hangsúlyozták, hogy fokozni kell a korábban tett vállalások teljesítését valamennyi tagállamban.

Ennek megoldásához hangsúlyozták a gondolkodásmód átalakításának, a hadművelleti tervezés, a különböző harc eljárások javításának, a hírszerzési adatok fokozott megosztásának, az erőforrás és költségvetés továbbgondolásának szükségességét. Alapvetően egyetértettek abban, hogy az Észak Atlanti Szövetség képes az egyetemes fellépésre a 21. század kihívásaival szemben, s ennek alapvetően a jelenlegi tűzfészek kezelésével kapcsolatban kell megnyilvánulnia.

A gyakorlati határozatok között elsődlegesen szerepel a Szövetség afganisztáni missziójának kiterjesztése, a NATO-csapatok vezénylése az országba, a választások lebonyolítása, illetve az újjáépítés beindítása érdekében. Az iraki biztonsági erők kiképzésének a segítése, az új iraki kormány esetleges NATO általi további támogatása, a katonai képességek fejlesztése, a terrorizmus elleni újabb intézkedéseket tartalmazó csomagok elfogadása. Ehhez szükséges a művelleti képesség NATO parancsnoki struktúra szintjén történő átalakítása, a képességek további modernizálása, a partnerség elmélyítése Oroszországgal, Ukrajnával, illetve a kaukázusi és közép ázsiai országokkal, a mediterrán párbeszéd továbbfejlesztése, illetve az isztambuli együttműködésen keresztül gyakorlati együttműködés felajánlása a szélesebben vett Közel-Kelet országainak.

Emellett elfogadásra került a sikeres boszniai SFOR műveletek ez év végéig történő lezárása, ezen feladatok átadása az EU vezetésével induló újabb misszióknak. Az iraki beavatkozást ellenzők és támogatók álláspontja közeledett, mindenekelőtt az iraki hatalomátadásnak és az ezt szentesítő ENSZ határozatnak köszönhetően.

Magyarország számára mindebből számos feladat következik. Elsőként az, hogy afganisztáni feladatban további 125 fővel vesz részt, illetve hozzájárul az iraki biztonsági erők honi területen kívüli kiképzéséhez. Felvetődött Isztambulban az ún. „újra befektetés” lehetősége is, azaz a NATO számára már nem szükséges képességek felszámolása, s az így felszabaduló források modern képességek kialakítására való fordítása, amellyel kapcsolatban várható, hogy a NATO Magyarországtól is kérni fogja a számára már nem használható, nem kompatibilis eszközök hadrendből történő kivonását, s más képességekre fordítását. Magyarország a balkáni térség problémái iránti érzékenysége miatt fokozottan vesz részt az Európai Unió által vezetett műveletekben is.

A feladat-meghatározásokból jól látható, hogy a NATO milyen prioritásokat határoz meg a feszültségforrások tekintetében. Ami az európai területet illeti Bosznia-Hercegovinában a javuló helyzet minősült oly módon, hogy a NATO békefenntartó erők SFOR akciója befejezhető és az Európai Unió békefenntartó saját katonai misszió telepítésének ez a feladat átadható. Ezzel szemben Koszovóban, ahol a NATO nem lát lehetőséget a békefenntartó akció megszüntetésére, a KFOR létszámának csökkentése sem következik be.

A jelenlegi 2-ről 40%-ra kell emelni a missziókba vezényelhető katonák arányát

A csúcstalálkozón megfogalmazódott, hogy a NATO-tagállamok a rendelkezésre álló csaknem 2,5 millió katonájához képest jelenleg csupán 40 000 külföldi békefenntartó misszióban állomásoztatható létszámukat lényegesen meg kell növelni. A katonai vezetés lehetőségei felső határához ért és nincs több külföldön bevethető katonája.

Két külön tanácskozást tartottak e tárgyban: először a Védelmi Tervező Bizottság keretében ültek össze, majd a NATO legfőbb vezető szerve, az Észak Atlanti Tanács ülésezett védelmi miniszteri szinten. Olyan döntés született, hogy a képességfejlesztés fontossága mellett a katonai szövetség nemzetközi szerepvállalásainak fokozására kell helyezni a hangsúlyt. A *NATO-n belüli közös célkitűzés*: minden tagállam érje el, hogy katonai erőinek 40%-a a mostani 2% helyett bevethető legyen a különböző akciókba, és ezen belül 8%-a azonnal megkezdhesse a feladatát.

A védelmi miniszterek tanácskozásán a magyar kormány is egyetértett azzal, hogy a haderőfejlesztésnél elengedhetetlen a hadrafoghatóság és a bevetethőség javítása. Ugyanakkor tudni kell, hogy ez a folyamat a tagállamok kölcsönös ellenőrzése alatt zajlik, azaz egyik országnál sem elég csupán bejelenteni a cél elérését. A magyar kormány által Afganisztánba felajánlott felderítő század nem felderítő feladatokat, hanem a Kabuli repülőtér őrzés-védelmét látja el. Ugyanakkor nyártól egy korszerű egészségügyi laboratóriummal is besorolunk a NATO reagáló erejébe.

Az isztambuli csúccsal foglalkozó szakértői körök és nemzetközi publikációk is egyértelművé teszik, hogy a NATO jövő az afganisztáni szerepvállaláson múlik, hiszen Irak még mindig túl ellentmondásos a NATO számára. Az afganisztáni szerepvállalás azonban fontos barométere a katonai szövetség jövőjének. A rugalmasság, a felkészülés, a globális terrorizmus követelte új feladatok további terheket rónak az országokra, ugyanakkor az iraki kérdésben való megosztottság ennek az esélyeit rontja. Kerülni kell a jövőben, hogy területen kívüli beavatkozás kérdéseiben egymástól ennyire távoli álláspontok jöjjenek létre, az előzetes egyeztetések és közös fellépések esélyeit mindenképpen növelni szükséges.

Európa biztonsági környezetét e pillanatban rendkívül szimptomatikusan jellemzi, hogy mindazok az országok, amelyek egyszerre tagjai az európai biztonsági intézmények legnagyobbjainak a NATO-nak és az Európai Uniónak, azok egyszerre élik meg, hogy mindkét nagy szervezet adaptálódni próbál a maga intézményrendszerével a világ kihívásaihoz.

A hazai védelempolitikai környezet tendenciái

A hazai védelempolitikai környezet számos tényezője közül említésre méltó, hogy március 22-én az Országgyűlés elfogadta a Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztéséről szóló határozatát. Ennek két összefüggő oldala az önkéntes haderőre való áttérés, illetve a professzionista haderő 2013-ig tartó kiépítésének programja.

A kormány ez év március 31-én elfogadta és a határozatok tárába április 15-ével közzétette a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiáját. A parlamenti pártok katonai szakértőinek bevonásával. folyamatban van a katonai stratégia kidolgozása.

Ütemes haderőreform, árnyaltabb kritikák

A Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztéséről szóló határozat március 22-ei Országgyűlési elfogadása után egyértelműsíthető, hogy a biztonságfilozófiai különbségek-ből fakadó ellenvélemények és kritikák kissé finomultak, a nemzetközi feladatok irányába történő nyitás vitái alábbhagytak, a célkitűzések elfogadottsága nőtt.

Nemcsak a haderőreform lendült mozgásba a március 22-i országgyűlési határozat nyomán, hanem az azzal kapcsolatban érintett társadalmi környezet is. Miközben a reform kapcsán tapasztalható, hogy a biztonságfilozófiai ellentétek szelődülnek, a nemzetközi feladatok irányában történő nyitás elfogadottsága növekszik, az önkéntes és professzionális haderő létrehozásának társadalmi támogatása erős, aközben folyamatosan vannak folyton vissza-visszatérő kritikák, amelyek mindenképpen reflexiókra kényszerítik a mindenkori vezetést.

A regisztrálható kritikai attitűdök rendelkeznek állandó tárgyakkal, amelyek valószínűleg a haderőreform egész folyamatában jelen lesznek és vannak ideiglenes, időszakos tárgyak, amelyek gyorsabban változnak és rendszerint a haderőreform éppen soron lévő tennivalóihoz kötődnek. Az általános, tartós témák közé tartozik mindenképpen a Gripen-program, amely erős ellenzéki oppozícióval folyik; a repülőterek megtartásával, felújításával kapcsolatos döntés kérdése; a védelmi felülvizsgálat és a haderőreform, illetve a professzionista haderő irányába tett lépések modernizációs minősége, azaz a modernizáció fontosságát hátrасoroló jellege; a kormány örökös takarékosága, amely mindenkor „begyűrűzik” a mindenkori védelmi költségvetésbe és a kiszámítottnak hitt védelmi költségvetés örökös kiszámíthatatlanságát hordozza magában. Ezen kívül a mindenkori „pótlólagos forrásszerzés” módszerei és megoldásai, végül pedig a haderő professzionalizálása során kiszervezésre kerülő tevékenységek, illetve felmerülő szolgáltatás vásárlások körül a kormányzati preferenciák pártatlanságát kétségbe vonó gyanakvások azok, amelyek folyamatosan jelen vannak.

Légierőfejlesztés: nem lesz olcsóbb, de lehet hasznosabb

A légierő modernizációt hordozó Gripen-program bírálatában hibának tartják, hogy három repülőtere is megmaradna a Magyar Honvédségnek. Ennek pazarló voltán túl a svéd vadászgép drágaságát, a beszerzési tárgyalások amatőrségét hozzák fel vádként. A tény mégis az, hogy a védelmi felülvizsgálat megkezdése előtti döntés a szóban forgó tárgyban, az üzlet lemondása óriási összegbe kerülne és nagyon rossz nemzetközi kihatással lenne a Magyar Köztársaságra. A mostani megoldásokban viszont igazolható, hogy képességnövekedést jelent a magyar légierő számára a minden tekintetben korszerű és NATO együttműködésre alkalmas vadászgépek beszerzése. A lízing nemcsak gépet, hanem know-how-t is jelent, kiképzést, logisztikai támogatást, a vásárlás ellentételezésének programja pedig túlnyúlik a védelmi szektoron, össztársadalmi haszonnal jár. Ebben a tekintetben folyamatosan nő a svéd befektetés Magyarországon, összességében ma már anakronisztikus felvetni az újratárgyalás vagy a vadászrepülő fegyvernem más úton való korszerűsítésének gondolatát.

Problemátikusabb a repülőterek ügye, hiszen a repülőterekhez lokális munkaadó-piaci és hasznosíthatósági érdekek is kötődnek, amelyeknek pártpolitikai konnotációi is vannak aszerint, hogy melyik repülőtér térségében, melyik pártnak a képviselője kénytelen kordában tartani a lokális indulatokat.

A hivatalos álláspont szerint a három repülőtér meghagyása meglehetősen jól argumentált, hiszen a légierőnek szüksége van a Dunántúlon még egy repülőtérre

kiképzési művelet és kutató-mentő feladatok teljesítése céljából. És függetlenül attól, hogy Taszár az amerikai jelenlét miatt jobb állapotban van, mint Pápa, hosszú távú felújítása ugyanakkora összeget venne igénybe, hiszen az amerikai fejlesztések zömében mobil eszközökre alapultak, amelyeket távozásukkor magukkal visznek. Ez indokolta, hogy megkezdjék Pápa fejlesztését egy 15 milliárd forintos NATO támogatási csomaggal, amiről luxus lenne lemondani. Ugyanakkor e beruházásnak is kimutatható gazdaságélénkítő hatása van, Taszáron pedig a döntések szerint, ha a NATO vagy az amerikaiak végképp lemondanak a bázisról, további hasznosítás történhet, folytatódhatnak azok a fejlesztések, amelyek lehetővé teszik a repülőtér polgári hasznosítását.

Persze a légierő fenntartása ettől még ugyanolyan drága lesz, a modernizáció mellett jelentős leépítések lesznek, a repülőeszközök felét kivonják a haderőből, két repülőtérrel bezárnak. Karcúsodik és földrajzilag koncentrálódik valamennyi repülő fegyvernem. De nem mondunk le, nem mondhatunk le a légierőről, mert nélkülözhetetlen ma az ország légterének védelméhez, illetve a szövetségi együttműködéshez.

Haderőfejlesztés: a jövőbe később mehetünk

A harmadik folyamatos támadást jelentő mozzanat a *haderő-átalakítás modernizációs tartalma*. Valóban tény, hogy a modern haderő átépítése nem célozta meg az ún. hálózatközpontú hadviselés (Network Centric Warfer) kiépítésének követelményét. Arthur Cebrowskitól az új hadviselési forma atyjától tudjuk, hogy a hálózati hadviselés alapja egy rendkívül fejlett információs rendszer, amely összeköti és interaktívvá teszi a felderítési, parancsnoki vezetési, fegyverzeti rendszereket. Ma már nem kérdés, hogy ez lesz a jövő hadviselési formája, de a hazai hadvezetésnek figyelembe kellett venni a Magyar Honvédség létező és fejlesztéssel előállítható technikai szintje közötti különbséget. A hadvezetés úgy ítélte meg, hogy a Magyar Honvédség ezidő szerint nincs azon a technikai szinten, hogy e szintek közötti átlépés megvalósítható lenne. A védelmi felülvizsgálat azonban nem a távoli jövő hadseregére vett irányt, hanem egy olyan alapstruktúrát és funkciórendszert, közkedvelt kifejezéssel képeség-együttest kívánt létrehozni, amely a múlt haderejéből létrehozza a jelen kihívásainak megfelelő haderőt.

A jövő kihívásainak eleget tenni képes haderő kiépítése természetesen ezen a talajon egyszerűbb lesz. A reform az elkövetkezendő 10 évben olyan új, modern híradó és informatikai rendszert kiépítését is célul tűzte ki, amely 2013 után, ha a haderőreformnak ez a periódusa befejeződik, egy új fejlesztési ciklusban már reálisan léphet egy high-tech típusú hadviselési követelményrendszerre való áttérés irányába. Természetesen bizonyos fegyvernemek vagy kontingensek egyes részletekben közelebb kerülhetnek a hálózatközpontú hadviselés lehetőségéhez, annak mértékében, ahogyan részt veszünk a NATO szárazföldi rendszerének, kutatás-fejlesztési munkálatainak programjaiban. 2006-ra tervezi pl. a hazai hadvezetés a csatlakozást a szövetség korai előrejelző (AWACS) rendszeréhez is.

Takarékossági csomagok, kezelési hagyományok

A haderőreformot érő kritikák következő állandó iránya a mindenkori kormány folyamatosan napirenden tartott takarékossági csomagjai, amelyek folyamatosan a védelmi költségvetés kisebb-nagyobb megnyirbálását eredményezik és ezért szükségessé teszik az éppen érvényes reformterv egyes részleteinek átgondolását. A kritikus elemzők folyamatosan ennek negatív hatásait taglalják, a hadvezetés szakértői pedig folyamatosan ezen kormányzati hatások elhanyagolhatóságát bizonyítják, kivéve a korábbi időszakok hasonló beavatkozásait, amelyekkel kapcsolatban már nem kell szembenézni egy éppen hivatalban lévő kormányzat rosszzallásával.

A kritikákat elhárító argumentációkban rendszerint a helyzet kezelésére kidolgozott adaptációs stratégiák taglalása kapja a fő szerepet. A mostani helyzetben a csökkentettek hatásainak kivédésére az eredeti szellemben történő, adott esetben gyorsított végrehajtás hangsúlyozása mellett, az adott fejlesztési programok elsőbbségét hangsúlyozzák. Így a gépjármű-program, a Gripen-program, a híradó és informatikai-program, illetve a laktanya rekonstrukciós-program tekintetében a halasztott fizetési megoldások, beruházás-lassítások és egyéb, az eredeti tervtől mégiscsak eltérő korrekciók bejelentése történt.

Tipikus válasz ilyenkor, hogy a modernizációs feladatokat nem új technikával, hanem a meglévők korszerűsítésével hajtjuk végre. Ilyenek jelenleg a BTR páncélozott szállító harcjárművek, vagy a MI-24-es harci helikopterek. Ugyanakkor e megoldások nem adnak választ arra, hogy a modernizációs feladatok régebbi technikával való végrehajtása vajon mennyivel hozza előre a közeli jövőben az új technika beszerzési kényszerét. A NATO és az európai uniós haderő-fejlesztési célok, illetve a prágai követelményeknek való megfelelés prioritásai nem változtak, ugyanakkor szűkítésre és elhalasztásra került néhány 2004-re tervezett – a katonai képességek létrehozását közvetlenül nem szolgáló – ágazati, szakmai fejlesztési program.

Ezek mellett előrehozzuk a későbbre tervezett laktanyabezárásokat Nyíregyháza, Szabadszállás, Szombathely esetében, s előrehozunk néhány szervezeti átalakítást, például a hadkiegészítés átalakítását és az új haderő működését nem veszélyeztető létszámcsökkentéseket is. Felgyorsítjuk az ingatlanok bezárását és értékesítését is. A költségvetés csökkentésére sajátos előremeneküléssel válaszol a hadvezetés, oly módon, hogy a megtakarítást a haderőreform fontos céljainak a megvalósítására fordítjuk.

Közvetve tehát a hivatalos vélemény is elismeri, hogy a kormány takarékossági csomagjára az előre tervezett programok erőltetett lebonyolításával kell válaszolni ahhoz, hogy a megtakarítások, mint sajátos pótlólagos források kerülhessenek felhasználásra a haderő modernizációs folyamatában. A pótlólagos forrásokra egyébként is szükség van. Ebben a tekintetben például olyan humánszolgáltatásoknak is kötelezővé vált a pótlólagos forrásszerzés, mint például az üdültetési rendszer, amelynek időszerűsége a nyári főidény-hónapok, azaz szeptember végéig a közfigyelem középpontjába helyezte ennek a szférának a működését.

2004 a legnehezebb szervezési feladatok végrehajtásának esztendeje. Folyamatban van a könnyű lövészdandárok létrehozása, a különböző fegyvernemi kultúrák összevonása, koncentrálása, és megkezdődik a magyar felajánlásoknak meg-

felelő specializációk képességeinek: a műszaki, egészségügyi, különleges műveleti, katonai-rendész, civil-katonai együttműködési, pszichológiai hadviselési képességeknek a kiépítése.

A pótlólagos források körében szokott említésre kerülni a sok ezer technikai eszköz és a több százezer tonna felszerelés és egyéb inkurrens anyag kivonásával kapcsolatos lépéssor, aminek a felgyorsítását számtalan módon eszközölte már a hadvezetés, remélve, hogy ettől könnyebb lesz a haderő és működőképesebb, azon kívül az eladásból, értékesítésből származó források visszaforgathatók, mint pótlólagos források.

Kultúraváltás – feladatmódosulás – kondíciók korrekciója

A kormányprogram értelmében a hazai katonai szolgálat jellege is az idén változik. Ezáltal – egy rövid, mintegy másfél évtizedes trianoni pauzát leszámítva – csaknem 140 éves intézmény fölött járt el mára az idő. Békeidőben a jövő évtől csak önkéntes vállalat alapján hivatásosként, vagy szerződéses viszonyban teljesíthető szolgálatról lehet szó. A magyar kormányok több mint évszázada folyamatosan gazdálkodhattak a magyar társadalom védelmi szerepvállalását kötelezővé tévő törvények alapján azokból az erőkből, amelyek a legszélesebb néprétegek fiait vonták katonai szolgálatba. Volt amikor a társadalom érdekében tették, s volt amikor annak ellenében, saját vélt érdekeiket szem előtt tartva. E kérdésben a vita még valószínűleg sokáig nyitva marad, mára azonban jelentősége elhalványul. A haderő és a társadalom előrenéz, egy olyan periódusra irányul a figyelme, amelyben már az egyén személyes döntése képezi a szolgálatvállalás alapját. Ez nem jelenti természetesen, hogy az új éra problémamentesen érkezik vagy, hogy az új szervezeti keretek nem hoznának magukkal újabb tisztázni való kérdéseket. Például: nem látják tisztán sem a civil állampolgárok, sem a katonák, hogy ha a haza veszélybe kerül, akkor az arra kötelezett honfitársak honvédelem szolgálatába állítása hogyan lesz eszközölhető, annak intézményi rendje hogyan alakul a jövőben. Tudható azonban, hogy a jövő haderő természetszerűen hordozza magában a korszerű haditechnika alkalmazásának lehetőségét és igényli a konstruktív vezetési módszerekre való áttérést, ami lényegesen magasabb színvonalú követelményeket támaszt, hosszú távon viszont gazdaságosabb fenntarthatóságot is jelent a társadalom számára. Az sem világos a külső szemlélő számára, hogy mindezek milyen elemekből, milyen sorrendben, mikorra épülnek új rendszerré Magyarországon.

A honvédelmi rendszerváltozás azonban – mert nem kisebb dologról van szó –, túl az átmeneti bizonytalanságokon, mindenképpen új kultúra bevezetését is jelenti, az áttérés feladatai a védelmi kultúraváltás feladataiban messze túlnőnek a honvédelmi tárca felelősségi körén, közvetlenül más tárcákat is érintenek. Az új biztonsági kihívások, főleg a világ-terrorizmus elleni fellépés koalíciós követelményei már jól mutatják hogyan kényszerítik ki a változások az új munkamegosztást a kormányzat eddig a védelmi kérdésektől távolinak hitt szegmenseiben is. Az elképzelések szerint 2005-ben már csak önkéntes katona szolgál a honvédségben, 2010-ben a honvédség felszerelése minden vonalon professzionális lesz, 2013-ban pedig a magyar véderő minden tekintetben professzionálisnak lesz mondható. A haderőtől békeidőszakban is lényegesen több feladat végrehajtása várható el és a jelenleginél magasabb szintű

lesz a készenléte is. Ez azt is jelenti, hogy a háborús hadrend sokkal kevésbé tér el majd a békeidőszaktól. Kisebb lesz a mozgósítási szükséglet, viszont nő az ún. készenléti szolgálatok fontossága. Rendszerré válik az alkalmazás békeidőszakban a szövetségi rendszeren belül, s békefenntartó, béketámogató, békekikényszerítő feladatokra az európai hadszíntéren kívül is.

Jelentős, a kultúraváltással nélkülözhetetlenül együtt járó feladat, hogy a személyi állomány körében iskolázni kell, hogy a személyi állomány összetétele, belső tagozódása és munkamegosztása is gyökeresen eltér a korábitól, ami még hosszú ideig küzdelemben áll majd a régi reflexekkel. A *tisztek* feladata egyértelműen a tervezés, az alakulatok működési feltételeinek a biztosítása, valamint a végrehajtás ellenőrzése lesz. A napi életet a *tiszthelyettesek* gyakorlati irányító szerepe határozza meg, akik egyben a törzsmunkát is támogatják. A *legénységi állomány* az eszközök kezelésének a feladatát, a gyakorlati megvalósítás felelősségét kapja, a *tartalékos állomány* pedig békében az ún. önkéntes tartalékosokból áll. Ahhoz, hogy ténylegesen is belőlük álljon, azonban még ki kell építeni azt az intézményrendszert, amely megfelelő állami garanciákkal ezt a kontingenst valóban felhasználhatóvá is teszi a védelem számára.

A magas felkészültségű személyi állomány hatékony toborzása, szervezetbe léptetése, a professzionális kiképzéssel, az egyén számára belátható pályamoddellel, sikeres pályán tartással érhető el, ezeket a mozzanatokat a csapatoknál azonban ma még egyenként sem, egészében pedig főleg nem látják tisztán. Hasonlóképpen problematikus számukra, hogy a haderőbe bejövő katona hogyan fog értékesebb emberként visszakerülni a civil munkaerőpiacra, hogyan fognak működni a haderőből való kiléptetés rendszerei, amelyekre támaszkodva megbízhatóan hiheti a katona, hogy teljes értékű emberként léphet vissza a társadalomba szolgálatának letöltése után. A gondoskodó társadalom jóléti modellje fejlett demokráciákban sehol nem áll meg a laktanyakapuknál. Ennek konzekvenciáit le kell vonni a védelmi szektor intézményeinek is.

A mai megközelítésekben az iránt is kétségek fejeződnek ki, hogy a honvédség, mint szervezet, a személyi állomány toborzása során vajon tudja-e állni a versenyt a civil munkaerőpiaccal. A mostani toborzások eredményei a legénységi állományba toborozható fiatalok iskolai végzettsége tekintetében nem túlságosan derűkeltőek. Az emberek nem túlságosan optimisták abban sem, hogy megnyugtatóan hihessük a jelenlegi rendszer eredményességét. A nagy fluktuáció, a „dobbantó-deszkeként” használt szolgálatvállalási próbálkozások, amelyek csak a segélyezeti státusz újraindítását célozzák sokaknál, nem jók sem a társadalomnak, sem a védelmi szektornak. Olyan viszonyokat kell teremtenünk, amelyben nem csak bejönnek a fiatalok a haderőbe, hanem ott is maradnak, s a kiképzésükre költött ráfordításokat, magas szintű teljesítményeikben gazdaságosan nyerheti vissza a katonai szervezet, az ország védelmére irányuló felelőssége teljesítésében. Tudjuk, hogy folyamatos probléma a tiszti, tiszthelyettesi, és szerződéses legénységi állomány illetményének az alakulása, amelyről a rendszeres „karbantartások” ellenére is az a vélemény, hogy egyre kevésbé teszi versenyképpé a katonai pályát a munkaerőpiacon. Sajnálatos módon itt a hierarchia miatt a legalacsonyabb jövedelmek emelése önmagában nem lehetséges, hiszen azonnal illetményfeszültséget jelent a katonai hierarchián belül.

A jelenlegi megoldásokban a hadvezetés a legalacsonyabb jövedelmek korrigálását a juttatások, költségterítések, támogatások valós leterheltségnek, teljesítmény-

nek, a szolgálat veszélyeinek megfelelő módosítását helyezi kilátásba. Ugyanakkor elkerülhetetlen a kor színvonalának megfelelő lakhatási lehetőségek biztosítása, további javítása is. A változtatásokhoz nélkülözhetetlen legfontosabb parlamenti, kormányzati döntések megszülettek. Az állomány és az érdekképviselői szervek olyan helyzetet sürgetnek és szorgalmaznak, amelyben bízhatnak abban, hogy a tervek szerinti ütemezéssel mennek végbe a dolgok. Ennek fontos feltételét látják abban, hogy az Országgyűlés jóváhagyja a legfontosabb törvényeket, amelyekről tudnivaló, hogy jelenleg a pártok közötti egyeztetési szakaszban vannak. Az alkotmánymódosításhoz 2/3-os támogatás szükséges. Pillanatnyilag azon cikkely körül alakult ki a legnagyobb nézetkülönbség a pártok között, amely szerint a rendkívüli helyzet idején az Országgyűlés dönthet a hadkötelezettség bevezetéséről.

A személyi állomány és érdekképviselői szervei által aktuálisan felvetett további probléma mostanában az őrzés-védelem és a fegyveres biztonsági őrzés rendszerváltása körül fogalmazódik meg. Az új biztonsági szolgálatoknál el kell érni, hogy jól felkészült, feladataikat jól ismerő munkavállalók dolgozzanak, az őrök rendelkezzenek az előírt pszichikai és más szükséges vizsgákkal, azon kívül beinduljon a ki- és továbbképzésük intézményesülése.

Nem elég a katonát meggyőzni: a családok döntenek

A haderőreform kapcsán előrenyomuló kultúraváltás azonban nemcsak a beosztott állomány számára jelent kihívást, hanem a vezetőállomány gondolkodását is befolyásolja. Nem véletlen, hogy az egyik legkeményebb élmény az átalakítások kapcsán éppen a felszámolt alakulatoktól új beosztásba helyezendő állománnyal való tárgyalás során keletkezett. Nem kisebb jelentőségű problémában, mint hogy a hadvezetésnek valószínűleg át kell gondolni a korábbi reflexeit, amikor is a beosztásba helyezés vonzó tényezőit kizárólag a katonai karrier szempontjából, a beszélgetésben érintett személyével hozza összefüggésbe.

Ugyanis ma már nemcsak a katonával, a tiszttel, a tiszthelyetessel kell tárgyalni, hanem a családjával is. Egyre gyakrabban veszik észre és döbbennek meg a személyügyi tisztségviselők azon a helyzeten, hogy a tisztnek, tiszthelyettesnek felkínált beosztást a tiszt maga elfogadná, de a családja ellenzi azt és a családja dönti el végül is a dolgot. Amennyiben a honvédelmi vezetés nem képes olyan típusú ajánlatokat adni amelyek jósági foka nemcsak a tiszt személyes karrierje szempontjából vizsgálható le, hanem a család, elsősorban a feleség és a gyermekek jövője szempontjából is előnyös környezetet garantál, akkor egyre inkább fel kell készülnie arra, hogy alulmarad az embereiért folytatott harcban azok családjával szemben.

A személyügyi munka tárgyalási fázisába tehát be kell épülnie annak a tapasztalatnak, hogy megváltozott a férfikép, megváltozott a férfi-nő döntési kompetenciája az adott családokon belül, ebben a tekintetben le kell számolni azzal a korábbi patriarchális modellel, amelyben a katona minden esetben utasítható volt, hogy a honvédség érdekeinek megfelelő parancs végrehajtására dresszírozza a családját. Ma megfordult a helyzet. Abban az esetben, ha a családban benne akar maradni a tiszt, vagy a tiszthelyettes, akkor a honvédségnek kell olyan lehetőségeket kilátásba helyezni, amely lehetőségekkel a férj indítványa a család számára is elfogadható lesz.

Pirityi Sándor

NATO-csúcs a Boszporusznál

Pillérekhez-partokhoz híd kerestetik

Szököévünk, 2004 derekán, szinte felezőpontján, Bizánc és Konstantinápoly történelmi hagyományait követve, a törökországi Isztambul lett az 56-ik évébe lépett NATO csúcsertekezletének színhelye. Nyitányként június 27-én az Észak-atlanti Szövetség védelmi, illetve külügyminiszterei elvégezték az utolsó simításokat a gyötrelmes előkészítő munkálatok írásos termékein, a konszenzust tükrözni hivatott okmányokon, ülést tartott az Atomtervező Csoport és a Védelmi Tervező Bizottság – Franciaország nélkül, hiszen Párizs 1966-os „kiszállása” a NATO integrált katonai szervezetéből, struktúráiból mindmáig érvényben van.

Június 28-án és 29-én első ízben tanácskoztak az akkorra már 26 tagúra bővült NATO tagállamainak állam-, illetve kormányfői az Észak-atlanti Tanács keretében. Összeült az Euroatlanti Partnerségi Tanács, a NATO-Ukrajna Bizottság és a NATO-Oroszország Tanács, utóbbi ezúttal csak külügyminiszteri szinten, hiszen Vlagyimir Putyin orosz elnök nem fogadta el a csúcsertekezletre szóló meghívást. Az isztambuli összejövetel vendége volt viszont Hamid Karzai afganisztáni elnök és Hosjar Zebari iraki külügyminiszter. A magyar küldöttséget Medgyessy Péter miniszterelnök vezette.

A szerény, de témagazdag, látványos döntésekben nem reménykedő csúcsertekezleten együtt ültek, akik szerint „jobb lett a világ”, és azok, akik „lehangoló világra” panaszkodtak, kénytelen-kelletlen tudomásul véve, hogy a háborúk kizárására irányuló próbálkozások zsákutcába jutottak. Szívélyesen köszöntötték egymást az „erő rációjának” hívei és a „ráció erejének” hirdetői. Küldetesorientált NATO vezetők gyűltek össze Isztambulban, azzal a tagállamok számára megnyugtató, de egy katonai szövetség számára furcsa érzéssel, hogy saját házuktáján nincs tennivaló. Ha nem is a feleslegessé válás, de a mellőzhetőség érzése jó néhány NATO-középhatalom áldozatkészségét lelohasztotta. A „stratégiai partnerségek” az etika rovására elharapózó divatja kitérte a kaput a szelektív együttműködések, az érdekcentrikus elhatárolódások, sőt hátatfordítások előtt. A NATO vezető hatalma öltre ment az ENSZ-szel, a brüsszeli NATO-központ alig tudta követni, hogy melyik nap milyen a viszonya, hány százalékban kooperatív és hány százalékban konfrontatív a Fehér Házzal, az EU-központokkal vagy éppen a Kreml-lel.

A régebbi és újabb „tapasztalatraktárak” (Korea, Vietnam, a Balkán, Irak, Afganisztán) egyre kevesebb tanulsággal szolgáltak a stratégáknak, a képességorientált-ság pedig lépten-nyomon kiszámíthatatlansági, megjósolhatatlansági falakba ütkö-

zött. A „mindenre felkészülni nem lehet” beismerés gyakorta váltakozott a „felkészületlenül ért” beismeréssel, és talán soha nem idézték a klasszikus bölcselkedést annyiszor, mint ebben az esztendőben: nincs olyan hadászati elgondolás, hadművelleti terv, amely az ellenféllel való első összeütközést túlélne.

Isztambul nem homályosította el az előzményeket más vonatkozásokban sem. Világméreteken szétzilálódóban vannak a jóléti vívmányok, feledésbe merülnek az elvek, amelyekkel hidegháborút lehetett nyerni, fogadkozások, amelyek betartását nincs aki ellenőrizze. A nemzetközi jogrendet „világrendetlenség” váltja fel, a megsárgult nagytörténelmi okmányok korszerűsítését senki nem meri vállalni.

A párizsi Le Monde, amely szívesen érzi magát a bölcsök köve letéteményesének, Isztambul előtt több megközelítésben tükröztette a NATO dilemmáit. A legnyersebb megközelítés az volt, hogy a szövetség csak a jelentéktelenség és a felhígulás között választhatott. A hidegháborút követően két út állt előtte: vagy tovább biztosítja Európa védelmét – megosztva az Egyesült Államok védelmét –, vagy az Egyesült Államok (és mellette szövetségesei) érdekeit védelmezi, ott ahol azok veszélyeztetve vannak. Más megközelítésben: a NATO-nak előbb-utóbb választania kellett, vagy „out of area” (műveletek elkötelezettségi térségének határain túl), vagy „out of business” (kívülmaradás a „játsszám”).

Párizs euroatlanti mentalitásának világánál ezek az alternatívák nem tűnnek sem cinikusnak, sem bölcselkedőnek. De vessünk egy pillantást a túlsó partra...

Az isztambuli NATO-csúcs hivatalos nyitónapján némileg meglepő kommentárral jelentkezett a liberális The New York Times. A ma is elgondolkodtató írás abból indult ki, hogy „a NATO isztambuli csúcstalálkozásának a siker látszatát keltő homlokzata kiüresedett szövetséget takar”.

A tekintélyes amerikai világglap szemleírója 2004. június 28-án úgy vélekedett, Amerika ellenfeleinek, Jacques Chirac Franciaországának és Gerhard Schröder Németországának politikai érdeke, hogy olyan látszatot keltsenek, mintha együttműködnének az „iraki koalícióval”. George Bush amerikai elnöknek és Tony Blair brit kormányfőnek viszont az a politikai érdeke, hogy örömet mutasson, bármiféle biztonságos és olcsó segítség felajánlását engedélyezze is a Chirac–Schröder duó a NATO-nak, katonák Irakba vezénylése helyett.

„A Nyugat nagy szövetségének az elcsökevényesedése persze nem elkerülhetetlen, de a fordulatot csak Chirac és Schröder választási bukása hozhatja meg. A NATO tovább sorvad és a szükséggel szembenézni hajlandó országok alkalmi szövetségei fogják helyettesíteni mindaddig, amíg a franciák és a németek olyan vezetőket nem választanak, akik megértik korunk kihívásait” – állította a cikkíró, aki megjósolta: egyáltalán nem biztos, hogy a szavazók megbüntetik Busht és Blairt, amiért megfojtották a legrosszabb rezsimit a terror bölcsőjében. „Az iraki ideiglenes kormány nemzeti arcot ölt, a két vezető politikai támogatottsága növekedni fog a hadiszerencse forgandóságával és a NATO-szolidaritás repedésekkel teli falának kitapétázásával. Az amerikai elnök és a brit kormányfő az idén, illetve jövőre megnyerheti a választásokat, a szükséges nadrágszíz-megszorításba pedig belebukhatnak Németország és Franciaország jelenlegi vezetői” – jövendölt a konzervatív William Safire, a The New York Times szemleírója, aki a következőkkel zárta eszmefuttatását:

„Merni kell elgondolni az elképzelhetetlent: Busht és Blairt újrapasztájk, Chirac és Schröder helyébe új vezetők lépnek, akik a modern kollektív védelmet a szabadságban látják. A NATO-t új életre keltheti a terrorhálózatok jelentette új fenyegetéssel való szembeszállás sürgető szükségessége. Napjaink kiüresedett NATO-ja persze folytathatja a lejtmenetet az isztambulihoz hasonló kölcsönös lát-szatok útján.”

Ha valaki azt állítja, hogy az isztambuli NATO-csúcs „alámúlt sok-sok várakozást”, nem áll messze a valóságtól. Látványos döntések nem születtek, az óvatosság a „konszolidáció parancsának” szólt. Már korábban világossá vált, hogy az Egyesült Államok részéről a NATO globalizálódására és globalizálására irányuló törekvés és a NATO pragmatikus mellőzése nem egymást kizáró jelenségek. A csúcstalálkozóknak egyébiránt jellegzetessége, hogy olyan okmányokat produkálnak, amelyek az egységet hivatottak demonstrálni. Most erre csak szerény lehetőség kínálkozott. Többre lett volna szükség, mint amennyit Isztambulra előkészítettek.

De a 2004-es világhelyzet is olyan, hogy „nagy ugrásokra” nincs sem igény, sem lehetőség. A NATO-tartományt – a terrorizmustól és a tömegpusztító fegyverek terjedésétől, a rakétahatalmak számának rohamos növekedésétől eltekintve – a kollektív önvédelem szükségességének gyengülő érzése jellemzi. A biztonságpolitikai környezet olyan változási dilemmákat vet fel, hogy hosszú távú jóslatok és koncepciók megfogalmazása igen bonyolulttá vált. Tisztázatlan, hogy mit kell a 21. század kihívásai alatt érteni.

A közös „nagy ugrásokat” hátráltatja az északi féltekén, hogy a NATO-t centrifugális pólusmegőrzési-pólusképzési behatások érik az Egyesült Államok, az Európai Unió és Oroszország részéről, de sok célterület fedi egymást. A háttérben hatalmas katonai-ipari komplexumok, gazdasági-pénzügyi erőközpontok, propaganda-monstrumok munkálnak, kíméletlen érdekérvényesítési mechanizmusokat működtetve, terjeszkedve és bővülve egy olyan térségben, ahol már nincs „senki földje”.

Baj van a nemzetközi jogrenddel, ha a stabilitás kivetítése csak fegyveres erő kivetítésével lehetséges. Az Egyesült Államok Irak kérdésében hadilábon áll az ENSZ-szel, a jelenlegi összetételű ügyrendű Biztonsági Tanács lába alatt mozog a föld, Washington, London, Moszkva után immár Tokió is preventív csapásokat emleget. Szükség volna a veszélyek, a fenyegetettség mértékének és jellegének reális, célzatosságtól mentes megítélésére, ez a terebélyesedő mega-integrációk korában különösen fontos lenne. Bár Carl Schmitt német politológus szerint „a politika mindenekelőtt az ellenség kijelölése”, a NATO-nak ésszerűen és meggondoltan kellene felkészülnie mind az elrettentésre, mind a védelemre, kerülve a pánikpolitikát, mert abba belerokkan.

„Elhatároztuk”, „megerősítettük”, „egyetértettünk”, „lépést tettünk”...

A Boszporusz partján rendezett huszonhat-hatalmi csúcstalálkozót megelőzően az Egyesült Államok álláspontját és elképzeléseit illetően a szokásosnál is nagyobb volt a nemzetközi érdeklődés – és a várakozás is –, a felelős amerikai megnyilatkozások közül egynek az ismertetésére talán van terjedelmi lehetőség, és tartalmi indok is.

Robert Bradtke, az amerikai külügyminisztérium európai és eurázsiai ügyekben illetékes államtitkára az isztambuli csúcstalálkozót megelőzően egy parlamenti meg-

hallgatáson jelezte, hogy az Egyesült Államok három kérdéscsoportra, a NATO-műveletekre, a partnerkapcsolatokból folyó kötelezettségekre és a szövetség képességeinek „folyamatos átalakítására” összpontosít a június 28–29-i tanácskozáson. Hangsúlyozta, hogy a NATO „akcióban levő szövetség”, „változatlanul lényeges biztonsági kapcsolati tényező az Egyesült Államok számára”, amely egy statikus védelmi szövetségből átmenőben van egy, az Európán túl jelentkező fenyegetéseket is megválaszolni és stabilizációs műveleteket vezetni képes erővé. „A NATO mozgásban van – bár lassabban, mint szeretnénk egy olyan inkább expedíciós katonai tényezővé válni irányába, amely válaszolni tud az új kihívásokra” – mondotta.

Washington Isztambul előtt kifejezésre juttatott vélekedése szerint „a NATO hitele forog kockán Afganisztánban”, ami pedig Irakot illeti, a NATO-nak segítenie kell az ott tevékenykedő szövetségeseket, el kell gondolkodnia egy vagy több nemzetközi hadosztály parancsnoklásáról, szavatolnia kell az ENSZ biztonságát Irakban, támogatnia kell a lengyel vezetésű többnemzetiségű hadosztályt, szerepet kell vállalnia az iraki hadsereg kiképzésében.

„A NATO sikere a kulcs az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikai célkitűzéseinek eléréséhez, egyszerűen nem leszünk eredményesek szövetségeseink, partnereink és barátaink aktív támogatása nélkül” – nyilatkozta az amerikai külügyi államtitkár 2004. június 16-án.

Isztambul vonatkozásában már jóval korábban felvetődött egy átfogóbb napirendi téma, nevezetesen a NATO komplex korszerűsítése, különös tekintettel az európai vonatkozásokra. Legyen szabad itt tétélesen visszaidézni azt, amit jó egy évvel ezelőtt, az akkori főtitkár, Lord George Robertson fejtett ki Genfben, az ottani Biztonságpolitikai Központban, illetve egy frissebb reflexiót a „nagy mellőzött” részéről.

Robertson érdekes módon a *szövetség korszerűsítésének első irányát* a bővítésben jelölte meg. Ez elsőrendű feladat maradt és a NATO sikeresen kezeli. *A második irányként* került meghatározásra a NATO lehetőségeinek összhangba hozása az európai biztonságot (!) fenyegető veszélyek – a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedése, a „zsivány országok agressziója” – megválaszolásának szükségleteivel.

A távozni készülő főtitkár a *harmadik irányt* a szövetség hadigépezete szükség-szerű korszerűsítésében jelölte meg. Utalt arra, hogy a NATO harci lehetőségei nem felelnek meg a 21. század követelményeinek, ezért mindegyik szövetséges országnak úgy kell korszerűsítienie fegyveres erőit, hogy azok rugalmasan és maximális hatékonysággal válaszolhassanak a Nyugat biztonságát érintő bármilyen kihívásra. Akkor kezdték emlegetni, hogy a NATO „harci alakulatainak” összlétszáma – az amerikai haderőt nem számítva 1,4 millió fő, tartalékban van egymillió katona és tiszt, de mindössze 55 ezer katona van jelen közvetlenül katonai jellegű műveletekben. *Negyedik irányként* fogalmazta meg Lord Robertson „Európa 46 nemzetének további egységbe tömörítésének szükségességét” egy egységes kollektív biztonsági rendszer létrehozása céljából.

Moszkvai körökben már akkor észrevételezték, hogy a főtitkár mélyen hallgattott Oroszországról, vagy legalábbis nem tartotta lényegesnek az európai kollektív biztonság témakörében megemlíteni, ami még a közelmúltban, enyhén szólva a lejáratú idő után is kifakadásra készítette a moszkvai Nyezaviszimaja Gazeta katonai mellékletének kommentátorát: „Ez bizony némileg elgondolkodtatott. Mellőzve a legna-

gyobb európai államot, amelynek területe nagyobb, mint az összes NATO-országé együttvéve, a főtitkár egyfelől nem járt el korrekten, másfelől érzékeltette, hogy a szövetség éppen az Oroszországtól kiinduló fenyegetéstől tart.”

Az Isztambullal kapcsolatos előzetes elképzeléseket, terveket, várakozásokat tovább lehetne ragozni, de végeredményben és hivatalosan az valósult meg ezekből, amelyeket a kötelező konszenzus „beengedett” az egyeztetett dokumentumokba. Itt elsősorban egy terjedelmes záróközleményről, valamint az Irakkal foglalkozó állásfoglalásról van szó. Természetesen a találkozó egészének nemzetközi megítélése szempontjából nem érdektelenek a részvevők mérlegmegvonó nyilatkozatai, nemkülönben a hitelesnek tekinthető sajtóorgánumok és elemzők értékelései és háttér-kommentárjai.

Az isztambuli csúcserkeztet záróközleményét nem a NATO adta ki, hanem az Észak-atlanti Tanács isztambuli értekezletén részt vett állam- és kormányfők. A 46 pontból álló közlemény első három pontja a tiszteletköröket tartalmazza, a bővítést méltatja és a legfontosabb állásfoglalásokat sorolja fel, három pont foglalkozik Afganisztánnal, három pont a Balkánnal, egy pontban kegyeletnyilvánítás van a NATO hősi halottai iránt, két pont taglalja a terrorizmus elleni harc teendőit, négy pont a fegyverkezés-korlátozás témáit, hat pont a NATO képességnövelő intézkedéseit, négy pont a partnerségi kérdéseket. Ezután a közlemény visszakanyarodik a Balkán és a mediterrán térség problematikájára. A 39. pont maradt a NATO–Oroszország Tanács, a 40. pont Ukrajna, a 41. pont a Fekete-tenger térsége, a 42. pont Ausztrália problematikájára. A közlemény végezetül köszönetet mond a török kormánynak vendégszeretetéért, méltatja Isztambulnak és térségének „híd-szerepét” Európa és Ázsia között.

Hasonlóan az állam- és kormányfők nevében látott napvilágot mindjárt a csúcstalálkozó első napján az Iraki Köztársaság függetlenségét, szuverenitását, egységét és területi integritását maradéktalanul támogató állásfoglalás, az „egész iraki nép” számára a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok, a jogrend és a biztonság erősítését ugyancsak támogató mérettel. Az okmány nem említi Irakban megszállás-ellenes vagy felkelő tevékenységet, csupán „minden terrorista támadás” azonnali beszüntetését követeli, egyben helytelenítést, sajnálatot nyilvánítva azok kapcsán.

Az állam- és kormányfők felkínálták a NATO segítségét a bagdadi kormánynak biztonsági erői kiképzéséhez és kinyilatkoztatták: bátorítják az államokat, hogy működjenek közre Irak fegyveres erőinek kiképzésében.

Az okmány hangsúlyozottan hivatkozik „az új szuverén iraki ideiglenes kormányra”, az iraki kormánytól eredő felkérésekre, valamint négy vonatkozásban is az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1546. számú határozatára, mint fel- és meghatalmazó világszervezeti döntésekre.

Az isztambuli határozatok tömör foglalatoként legyen szabad idézni az állam- és kormányfői záróközlemény 3. pontját, amely a 26 tagállam vezetői nevében, a 2004. június 28-i napra hivatkozva tudatja:

„Ma

- elhatároztuk az Afganisztáni Biztonsági Támogatási Erők (ISAF) kibővítését, számos vidéki Újjáépítési Csoport felállítását, fokozott támogatást a választásokhoz;

- egyetértettünk a Bosznia-hercegovinai SFOR-művelet lezárásában, üdvözlöttük az Európai Unió ottani szerepvállalását;
- megerősítettük, hogy a KFOR-jelenlét továbbra is lényeges Koszovóban;
- megerősítettük a földközi-tengeri terrorizmus-ellenes haditengerészeti művelet fokozott támogatását;
- elhatároztuk, hogy biztonsági erők kiképzésével segítjük az iraki kormányt;
- megegyeztünk egyéni és kollektív hozzájárulásunk fokozásában, ami a nemzetközi közösség terrorizmus-ellenes harcát illeti;
- elhatároztuk katonai képességeink további átalakítását, hogy azok korszerűbbek, felhasználhatóbbak és telepíthetőbbek legyenek a NATO-küldetések teljes skálájában;
- ismét megerősítettük, hogy a NATO kapui nyitva maradnak az új tagok előtt, bátorítottuk Albániát, Horvátországot és Macedóniát, folytassák a NATO-tagsághoz szükséges reformokat;
- számos lépést tettünk az Euro-atlanti Partnerség erősítésére, egyebek között különös hangsúlyt téve partnereinkkel kapcsolatos elkötelezettségünkre a Kaukázus és Közép-Ázsia stratégiai fontosságú térségeiben;
- elhatároztuk Mediterrán-Párbeszédünk felélénkítését, együttműködést kínálva a tágabb Közép-Kelet térségének az »Isztambuli Együttműködési kezdeményezés« keretében.”

Isztambulban is méltatták a szónokok azt a bővítési hullámot, amely hét év alatt két fordulóban 16-ról 26-ra növelte az Észak-atlanti Szerződés szervezetének taglétszámát. Ez a bővítés, mint rámutattak, segített konszolidálni az egykori Varsói Szerződés Szervezetének volt tagállamaiban végbement demokratikus forradalmat, új energiát öntött a szövetségbe, megerősítette a biztonságnak, mint a haladás és a felvirágzás feltételének fontosságát. (Az Egyesült Államok számára érdekes és talán választási jelentőséggel bíró mozzanat került megemlítésre: nevezetesen az új kelet- és kelet-közép-európai NATO-tagok kötődése ahhoz a 25 millió amerikai állampolgárhoz, aki Európának ezekből a térségeiből származott, és természetesen a kötődés nyugat-keleti iránya is.)

Isztambulban nyugtázták a jelenlevők, hogy a NATO napjainkban nagyobb erővel vesz részt igen nagy távolságokra vállalt küldetéseiben, mint valaha is történelme során.

A NATO-tanácskozás nemzetközi visszhangja ugyanolyan volt, mint maga a csúcskonferencia: szerény, de témagazdag. Három nyugat-európai sajtószemély illusztrálhatja a „huszonhatok” legmagasabb szintű véleménycseréjének gyors-mérlegét.

„Az isztambuli NATO-csúcsértekezlet motívuma a híd. A híd, amely összekötni hivatott, áthidalni az ellentéteket, összehozni új partnereket. És így akar az atlanti szövetség – éppen azon a napon, amikor legnagyobb meglepetésére megtörtént az előrehozott hatalomátadás Bagdadban az új átmeneti kormánynak – egy új hidat építeni a Földközi-tenger fölött azokhoz a közel- és közép-keleti országokhoz, abba a térségbe, amely egy tágabb, bővebb, szélesebb Közép-Keletként Amerika által ihletett nyugati reform- és korszerűsítési törekvések, erőfeszítések tárgya lett” – írta 2004. június 29-én a német Frankfurter Allgemeine Zeitung, hídépítőnek kikiáltva személy

szerint a NATO főtitkárát, akinek a számára egy pillanatig sem volt kétséges, hogy az atlanti szövetségnek, amely az iraki konfliktusban a legkeserűbb órákat élte át és még mindig a következmények felszámolásán fáradozik, az eddigénél sokkal jobban el kell köteleznie magát a Közép-Keleten és Észak-Afrikában. A tekintélyes lap merte idézni a holland NATO-főtitkárt: „Ennek a régiónak tisztességes nyugati támogatásra van szüksége és nem nyugati dogmatizmusra.”

Az angol *The Guardian* azt állapította meg az isztambuli összejevetelről, hogy „a NATO vezetői csupán egy minimális programban állapodtak meg az iraki erők képzésére vonatkozóan, anélkül, hogy a szövetség hivatalos telepítése szóba került volna”. A lap szerint a NATO-ülésszak „a legkisebb közös nevezőre jutott Irak és Afganisztán megtámogatása tárgyában”. *Három idézet illusztrálta a meghatározó álláspontokat:*

George Bush: „Egy önkényuralmi rendszer brutális uralmának évtizedei után az iraki népnek ismét van hazája. Ez a nap a nagy remények napja Irak számára.” (A szuverenitás visszaszámaztatásának napjáról van szó.)

Tony Blair: „Irak a terrorizmus elleni harc frontvonalában van. Ezt a harcot meg kell nyerni, ha tényleg vereséget kell mérni az iszlám eltorzított formáján alapuló extrémizmusra.”

Jacques Chirac: „Nem a NATO dolga beavatkozni Irakban. Ezt a szerepvállalást félreértenék és a negatív hatás nagyobb lenne, mint a nyereség.”

A *The Guardian* szélsőséges színekkel ecsetelte, ahogy két órával az iraki szuverenitás visszaadása után Paul Bremer, a „megszállás prokonzulja” nagy sietve a hátsó ajtón keresztül távozott Bagdadból...

A párizsi *Le Figaro* Isztambul kapcsán arra az amerikai-francia pengeváltásra összpontosított, amely a Boszporusz európai partján zajlott le Törökország EU-csatlakozásának távlati kérdésében, s amely tetézte az Irak témakörében Párizs és Washington között támadt ellentéteket. A francia lap szerint a Törökországot vezető mérsékelt iszlámisták nem is remélhettek volna erőteljesebb támogatást, mint amilyent az amerikai elnöktől kaptak. George Bush még Ankarában, Ankarához szólva kijelentette: „Törökország bebocsátása az Európai Unióba azt bizonyítaná, hogy az EU nem egyetlen vallás exkluzív klubja. Amerika úgy véli, hogy Törökországnak, mint európai hatalomnak az Európai Unióban a helye. Az Önök csatlakozása döntő előrelépést jelentene a muzulmán világ és a Nyugat viszonyában, mert Önök mindkettőhöz tartoznak.”

Bush elnök a török fővárosból felszólította az Európai Uniót: tűzze ki Törökország lehetséges felvételének időpontját. Nem maradt el a válasz. Jacques Chirac francia elnök június 28-án, a NATO-csúcs nyitónapján kijelentette: az amerikai elnök túl messze ment megnyilatkozásával, „olyan területre tévedt, amely nem tartozik hozzá. Ez egy kicsit olyan, mintha én mondanám meg az Egyesült Államoknak, hogyan alakítsa kapcsolatait Mexikóval” – fűzte hozzá a francia államfő, üdvözölve Irak szuverenitásának visszanyerését, megtoldva ezt viszont azzal, hogy szerinte „A NATO-nak semmi dolga beavatkozni Irakban”.

Megfigyelők szerint ilyen hangvételű konfliktushelyzet állhatott kimondatlanul az isztambuli „legkisebb közös nevező” háttérében.

Isztambul továbbgyűrűzései: földmozgás a „Baltikumban, forgószél Washington és New York között, hullámverés bárhol...

Moszkva az utóbbi négy-öt hónapban hangsúlyozottan „higgadt helytelenítéssel”, „nyugodtan, de negatívan” fogadta és kezelte mind a NATO legutóbbi bővítési fordulóját, mind az isztambuli megnyilatkozásokat, amelyektől „a legmagasabb szinten távol tartotta magát”, mind pedig az Irakban tapasztalható vérgőzös káoszt.

Ami a 2004-es NATO-bővítés „posztuszovjet” tartományát illeti, Isztambul után tovább erősödött Moszkva aggodalma atekintetben, hogy a balti köztársaságokat nem hagyják érintetlenül a szövetség „előretolt védelemben” gondolkodó stratégiái. Peter Lunak, a NATO moszkvai tájékoztató központjának megbízott igazgatója október végén kijelentette: „Mindazon intézkedéseit, amelyek Litvániában, a volt katonai támaszpontokon folynak, a szövetség infrastruktúrájának fejlesztésére irányulnak. Ezek teljesen nyílt, átlátható intézkedések, amelyekről Oroszország kormánya tájékoztatást kapott.”

Az Interfax hírügynökség moszkvai illetékesektől úgy értesült: politikusok és katonai vezetők Moszkvában nyugtalansággal fogadták azt a hírt, hogy a NATO „fegyvereket” tervez elhelyezni Litvániában, a Schauljai közelében fekvő volt szovjet támaszponton.

A Szovjetuniónak Litvániában két nagy katonai támaszpontja volt. Az egyik Tartuban, itt egy távolbombázó hadosztály települt, amelynek parancsnoka Dzsohar Dudajev, a későbbi csecsenföldi elnök volt. A másik támaszponton, Schauljai térségében „Reljef” típusú manőverező robotrepülőgépeket állomásoztat, meglehetősen érzékenyen érintve közelségükkel az akkori NATO-t.

A litván védelmi tárca vezetője cáfolta az Interfax orosz hírügynökség értesüléseit és közölte, hogy a másodikként említett repülőtér a litván légierő bázisa, Litvánia és a NATO biztonsága biztosítására szolgál „szigorú összhangban a nemzetközi jog normáival és Litvánia nemzetközi kötelezettségeivel”. Ismeretes, hogy a három balti ország nem részese az európai nehézfegyverzetet és haderőket korlátozó CFE-szerződésrendszernek. Semmiféle fajtájú atomfegyver telepítéséről nem lehet szó, ezért az ilyesféle híresztelések minden alapot nélkülöznek, – jelentette ki a litván védelmi miniszter. Légi járőrözésre viszont felhasználja a NATO a szóban forgó repülőteret; 2004. március végétől a belga légierő négy F-16-os vadászgépe „oltalmazta” innen kiindulva a NATO nevében a balti légerő, júliusban a dán légierő öt, ugyanilyen típusú gépe váltotta őket. Ezt követően kettő, majd később még kettő brit Tornado vadászbombázó „vendégszerepelt” Schauljaiban.

2004. őszén Putyin elnök környezetéből kiszivárogtatták: az orosz hatóságok szemrevételezni szándékoznak a volt litvániai szovjet támaszpontokat, reális képet szeretnének kapni arról, hogy valójában mi történik ott. Hogy mikor és milyen feltételek mellett kerülhet erre sor, az orosz katonai sajtó szerint még nem ismeretes.

Ez a sajtó a NATO „katonai tervezésének irányultságából” arra következtet, hogy nem teljesen kizárható atom-robbanótöltetű manőverező robotrepülőgépek litvániai megjelenésének valószínűsége. Annyival is inkább, mert ott megmaradt az egész, ehhez szükséges infrastruktúra. Afelől sincs bizonyosság, hogy a balti légerő

csupán néhány szövetséges repülőgép fogja ellenőrizni. Nem tartják kizártnak amerikai ellenrakéták elhelyezését sem.

Igor Ivanov, az orosz Biztonsági Tanács titkára baltikumi sajtótudósítók előtt egyértelművé tette, hogy „ha egyoldalú lépésekre kerül sor, amelyek potenciális veszélyt jelentenek Oroszországra nézve, kénytelenek leszünk válaszpontokhoz folyamodni”.

Az isztambuli csúcstalálkozó nem szüntette meg az iraki háborúval kapcsolatos vitákat sem a NATO vezető hatalmai, tehát az ENSZ Biztonsági Tanácsának „nyugati” állandó tagjai között, következésképpen egy nagyhatalmi „kettős” és az ENSZ között, sem pedig az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt állandó tagja között, amelyeknek egyhangúsága kötelező lett volna a Bagdaddal szembeni fellépéshez.

Kofi Annan, nyilván az ENSZ nemzetközi jogi szakértőinek többségi véleménye alapján 2004. szeptember 15-én a BBC világhálózatának adott interjújában jogellenesnek és az ENSZ Alapokmányával ellentétesnek nevezte az iraki háborút, hangsúlyozva, hogy az Irak elleni katonai fellépésről nem egyoldalúan, hanem BT-határozattal kellett volna döntenie. Az ENSZ főtitkára szó szerint ezt mondta: „Azok közé tartozom, akik úgy vélik, egy második ENSZ-határozatra lett volna szükség, hogy elsimítsa az utat a múlt évi invázióhoz.” A döntésnek nem egyoldalúan kellett volna megszületnie, a nemzetközi közösség „fájdalmas leckét kapott”. A főtitkár kétségesnek tartotta, hogy az adott körülmények között Irakban „hiteles választásokra” kerülhet sor. Hozzátette: reméli, hogy a világnak hosszú ideig nem kell még olyasféle „iraki típusú” hadműveletet végignéznie, amely ENSZ-jóváhagyás és sokkal szélesebb nemzetközi támogatás nélkül megy végbe.

Fred Eckhard, az ENSZ-főtitkár szóvivője szerint a BBC-interjú semmi újat nem tartalmazott, Kofi Annan nem mondott mást, csak amit már egy év óta máskor is, álláspontját jól ismerik a tagállamok. Ha valóban ez a helyzet, az isztambuli NATO-csúcsnak állást kellett volna foglalnia, vagy legalább is kilátásba helyeznie a véleményeltérések elsimítását célzó folyamatot. Hogy ezt nem tehette meg, bizonyára súlyos oka volt.

George Bush amerikai elnök szeptember 16-án egy választási rendezvényen közvetve vitába szállt az ENSZ-főtitkárral. „Az ENSZ ugyanazokat a hírszerzési értesítéseket vizsgálta meg, – mondotta, amelyek nekem is rendelkezésemre álltak, és arra a következtetésre jutott, hogy Szaddám Huszein fenyegetést testesít meg. A Biztonsági Tanács 15 szavazattal, ellenszavazat nélkül úgy határozott, hogy Szaddám Huszeinnek fel kell tárnia arzenálját s le kell szerelnie, ellenkező esetben súlyos következményekkel kell szembe néznie. Úgy vélem, ha nemzetközi szervezetek mondanak valamit, akkor jobb, ha komolyan gondolják.” Hozzátette, hogy „mai ismereteivel” sem döntene másként, annak ellenére sem, hogy nem találtak tömegpusztító fegyvereket, mivel Amerika és a világ biztonságosabb lett azzal, hogy Szaddám Huszein rács mögé került.

Richard Boucher amerikai külügyi szóvivő azt hangsúlyozta, hogy az iraki háborúnak szilárd jogi alapot adtak az ENSZ-határozatok és a nemzetközi jog. „A BT valamennyi tagja tisztában volt azzal, hogy a súlyos következmények szókapcsolat háborút jelent, s ezt számos korábbi BT-határozat is használta már ebben az értelemben.”

Nyilvánvaló, hogy a „fenyegetés” nem agresszió, nem Irak teljes fegyvertáráról, hanem csupán feltételezett tömegpusztító fegyvereiről, nem teljes leszerelésről, hanem csupán az utóbbi fegyverkategória felszámolásáról volt vagy lehetett szó, az ENSZ-Alapokmány pedig nem ismeri a „komoly következmények” kifejezést, ez a Biztonsági Tanács képszerű kompromisszumos szóhasználatként bukkant fel.

Tony Blair brit miniszterelnök hivatala szeptember 16-án vitatta Kofi Annan kijelentéseit, és felidézte a brit főállamügyész, Zord Goldsmith 2003. március 17-i állásfoglalását, mely szerint három ENSZ-határozat is igazolta az erő alkalmazását Irakkal szemben. Hivatalosan cáfolt, de rendre visszatérő idézetekből azonban egyértelművé vált, hogy az inkább csak jogi tanácsadóként tevékenykedő Lord Goldsmith később maga is megkérdőjelezte saját állásfoglalásának helytállóságát.

Ausztrália ismeretes módon az elsők között csatlakozott az Egyesült Államok vezetésével Irak ellen hadba vonuló országokhoz. Az ausztrál kormányfő, John Howard szeptember 16-i rádiónyilatkozatában kijelentette: „Az ausztráliai kormány által beszerzett jogi szakértői vélemény szerint az akció teljes mértékben megfelelt a nemzetközi jog előírásainak.”

A lengyel külügyminisztérium nyilatkozatban csatlakozott a brit állásponthoz, rámutatva, hogy már az 1441. számú BT-határozat elegendő jogi alapot nyújtott a háborúhoz. Bronislaw Komorowski volt lengyel nemzetvédelmi miniszter azt mondta, hogy Kofi Annan nagyon éles, és némileg érzelmeiktől áthatott nyilatkozatot tett. „Magánvéleményt hangoztatott, ami az ő tisztségében nem engedhető meg.” Valóban így van, de ENSZ-főtitkárok nem szoktak interjúkban magánvéleményt hangoztatni, különösen egy ilyen súlyos világpolitikai kérdésben.

Silvio Berlusconi olasz miniszterelnök kormánya, amely annak idején támogatta az iraki beavatkozást, jobbnak látta nem kommentálni Kofi Annan bíráló megjegyzését.

A spanyol külügyi szóvivő úgy nyilatkozott, hogy Madridot nem lepték meg Kofi Annan kijelentései. „Ez az, amit José Luis Zapatero mondott az elmúlt másfél évben kormányfői minőségében és előtte, mint az ellenzék vezetője. Nem leptek meg bennünket Annan kijelentései. Ezt mondta Spanyolország és ezért vonult ki Irakból” – jelentette ki Javier Valenzuela.

A francia külügyi szóvivő szeptember 16-án elzárkózott Annan nyilatkozatának kommentálásától, mondván, hogy a tárcának volt alkalma a megfelelő időben nagyon világosan kifejtetni – az iraki háborút jogszerűtlennek minősítő – álláspontját. Párizs azért sem akart korábbi állásfoglalásai ismételtetésébe bocsátkozni, mivel szeretne volna azt hinni, hogy az iraki háború jogszerűségéről folytatott vita lezárult. Mindezek ellenére Michèl Barnier francia külügyminiszter szeptember 17-én kijelentette a sajtó képviselői előtt: „Az iraki háború világos ENSZ-felhatalmazás nélkül játszódott le és nem felelt meg a nemzetközi jog feltételeinek.” Barnier szerint Párizs a nézeteltérés magvát abban látja, hogy a nemzetközi beavatkozás túllépett a nemzetközi jog keretein, és nem volt meg hozzá a szükséges ENSZ-felhatalmazás. „Mi mindig úgy tekintetük – fűzte hozzá a miniszter –, hogy minden fellépés kerete a nemzetközi jog, legyen szó a terrorizmus elleni vagy a világ stabilitása melletti fellépésről.”

Volt az ügynek még egy fonák fejleménye, nevezetesen az, hogy az Arab Ügyvédi Kamara főtitkára, Zijád al-Hasszan szeptember 19-én Kairóban nyilvánosságra

hozta: az ENSZ-főtitkár állásfoglalása – együtt az amerikai hírszerzés és a kongresszus megállapításával, miszerint nem voltak tömegpusztító fegyverek Irakban a háború megindítása idején – minden törvényes alaptól megfosztja az Irakba való bevonulást és annak minden következményét, s „az iraki háborút törvénytelennek nevező ENSZ-főtitkári nyilatkozat bővíti Szaddám Huszein védőinek lehetőségeit”.

A volt iraki elnök főüggyvédje közölte még: keresetet nyújtanak be az amerikai kormány ellen és követelni fogják, hogy a washingtoni kormányzat fizessen kártérítést az iraki népnek a megalapozatlan agresszióért. Ami pedig az Irán és Kuvait elleni támadásokat illeti, a védelem abból fog kiindulni, hogy az nem Szaddám Huszein döntése volt, hanem az egész iraki vezetésé...

Mindez tíz nappal azután került nyilvánosságra, hogy meghalt az ezredik amerikai katona Irakban a háború kezdete óta, amire Donald Rumsfeld amerikai védelmi miniszter úgy reagált, hogy „a civilizált világban már régóta meghaladta a terroristák áldozatainak száma az ezret”. John Kerry szenátor, a Demokrata Párt elnökjelöltje az ezredik amerikai katona halálát „tragikus mérőföldkőnek” nevezte az iraki háborúban. „Eleget kell tennünk annak a szent kötelességünknek, hogy Irakban a helyes döntéseket hozva mihamarabb hazahozzuk a katonákat” – jelentette ki a szenátor szeptember 7-én. Nem választották meg elnöknek. Rumsfeld kitartott amellett a meggyőződése mellett, hogy az amerikai erők és az iraki kormány katonái az időlelesen emelkedő harcok ellenére „nyerésre állnak”.

Mint ez nyilván köztudott, a NATO kiképzési kontingensének törzse 2004. augusztus 14-én Irakba érkezett. A Carel Hilderink holland tábornok vezette, közel félszáz tisztból álló csoport Nápolyból és Stavangerből verbuválódott. Kevésbé köztudott talán, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1546. számú határozata alapján realizált küldetéshez a nápolyi Joint Force Command a következő megjegyzést fűzte: „Az iraki biztonsági erők kiképzésével a szövetség segít előbbre hozni azt a napot, amikor Irakban nem lesz többé szükség nemzetközi erőkre.”

Ugyanezen a napon Szentpétervárott tárgyalt egymással az amerikai és az orosz védelmi miniszter. Szergej Ivanov nyomatékosította Donald Rumsfeld előtt, hogy Oroszország az ENSZ égisze alatt megvalósuló politikai rendezés híve Irakban. (Hangsúly mind az „ENSZ”, mind a „politikai” szavakon.) Az orosz védelmi miniszter ez alkalommal is megismételte, hogy Moszkva „nyugodt elutasítással” szemléli a szövetség keleti irányú terjeszkedését. Kétségét fejezte ki aziránt, hogy a balti országok felvétele növelné a NATO biztonságát, ugyanis az említett országok – megfogalmazása szerint – nem „biztonságtermelők”, hanem „biztonságfogyasztók”. Ivanov az összeurópai értékekkel összeférhetetlennek nevezte a fasiszmus fetiszizálását a balti országokban.

Nemrég véleményt nyilvánított néhány „isztambuli” témában a volt orosz KGB-főnök, Leonid Sebarsin, akit Moszkvában továbbra is válságköveti szakértőnek tekintenek. Az orosz katonai sajtónak nyilatkozva a következő értékelést adta mindenekelőtt az Egyesült Államokról:

„Egyelőre az Egyesült Államok tartja kétségkívül az élhatalom státusát, de már jelentkeznek a teljesen nyilvánvaló zavarok. Az afganisztáni művelet feladatait részben megoldották, a terroristák képzésének bázisait számottevő mértékben felszámolták. De a hangoztatott cél, nevezetesen a terrorista számfészek demokratikus

állammá változtatása, abszolút távol van a megvalósítástól. Az ott lezajlott választások, amelyek megerősítették a bábfigura Karzai névleges elnökségét, semmit nem jelentenek. Sem ő, sem kormánya semmiféle területet nem ellenőriznek, csupán támaszpontjaik vannak. Nem látom perspektíváját annak, hogy véget ér az afganisztáni polgárháború, amely átnőhet a külföldi megszállók elleni háborúba.” A helyzet-elemzés, amely többé-kevésbé a NATO-nak is szólt, kiegészült egy iraki, 2004. október végi sajátos állapotképpel:

„Teljesen nyilvánvaló kudarc lett, az Egyesült Államok merőben kalandor lépésének bizonyult Irak. Látható, hogy az amerikaiak számára mennyire kellemetlenül alakulnak az ottani fejlemények. Említésre méltó egy másik mozzanat is. Mint ismeretes, minden a tömegpusztító fegyverek keresésével kezdődött. A demokrácia helyreállításának ezután végezetül választott tétele ugyancsak nem állta ki az idők próbáját, amikor a stabil, nyugodt országból polgárháborús tűzfészek lett. Amikor kétségek merültek fel a demokrácia helyreállításának tézise kapcsán, a nemzetközi terrorizmus elleni harcról kezdtek beszélni. Az érvek ilyen váltogatása nem az erő bizonyítéka” – jegyezte meg a „Moszkva keze” és a „hírszerző főnök életéből” című kötetek szerzője, aki átállt a gazdasági biztonság problémáival foglalkozó központ élére, s akinek ilyen viszonylatban akadt mondanivalója Irán kérdésében is:

„Az ország Irak után nagy valószínűséggel lehet amerikai invázió következő tárgya. Az Irán elleni művelet előkészítése intenzíven folyik. Ez sok olaj, nagy zsíros falat, amelynek elvesztésébe negyedszázad múltán sem tudtak belenyugodni. A katonai benyomulási tervek megvalósításához azonban az amerikaiaknak valamiféle stabilizálódást kell elérniük Irakban. Természetesen nem olyan formában, ahogy ez Vietnamban vagy Szomáliában történt, ahonnan csapat-papot otthagytak távoztak.”

Az iráni tömegpusztító fegyverek vádtémájához Sebarsin szerint hozzáteszik: Teherán támogatja a világterrorizmust; hogy köze volt szeptember 11-hez; a terroristák iráni területen keresztül jutottak Közép-Keletre. A tömegpusztító fegyverek témája előtérben marad, az Irán elleni agresszió veszélyének tényleges növekedése lemérhető lesz a propaganda-hadjárat arányain, intenzitásán, leleményességén. „Az amerikaiaknál kialakult már egy csiszolt sztereotípiá – a soron levő támadás tárgyának demonizálása, ördöggként való bemutatása, egy rettenetes ellenség képének kialakítása, amely ellenség fenyegeti az Egyesült Államokat és a világcivilizációt. Úgyhogy Irán veszélyben van. Oroszországnak bármi módon támogatni az Egyesült Államok Irán elleni támadását teljesen indokolatlan és veszélyes lenne. Iránhoz fűződő kapcsolatainak több évszázados történelme van. A viszony nem mindig volt jó, de mindig igazságos volt” – hangoztatta Sebarsin, aki megnyilatkozásaiban a terrorizmus oroszországi túllihegését is, nemzetközi eredetének hirdetését is bírálta, egyfajta védekezési reakciónak nevezte. „Egyszerűen nem akarunk eligazodni ennek a jelenségnek igazi okaiban. A legegyszerűbb dolog arra hivatkozni, mindezt külföldről tervezik és hajtják végre rosszakaróink. Elismerem, hogy van külső támogatás pénzzel és önkéntesekkel. De jobban figyelemmel kellene követni a belső pénzmozgásokat. Például hova tűnnek a csecsenföldi csempészetből, a kőolaj és az olajtermékek törvénytelen forgalmazásából eredő bevételek, amelyeknek évi nagyságrendje becslések szerint mintegy 2 milliárd dollár? Amikor végeláthatatlan

szóbeszéd tárgya a költségvetési eszközök hiánya, felvetődik a kérdés: *ki lakik jól ezekből a zsíros falatokból?*

A KGB-főnökből keményvonalas ellenzékivé vált Leonyid Sebarsin egy vonatkozásban tartja követendő példának az Egyesült Államokat. „Lehet tetszés szerinti koncepciókat gyártani – egyeduralmiakat, liberálisokat, konzervatívokat, demokratikusokat – de ha a gazdaság nem hoz stabil jövedelmet, nem fejlődik, akkor mindez csak jámbor óhaj marad. Sajnos, gazdaságunkban nem látom a fejlődés jeleit: a szupermagas olajárak tartanak fent bennünket. Kuvait számára lehet ez a gazdaság alapja, de nem egy olyan ország számára, mint Oroszország. Nem szentelünk kellő figyelmet a hadiiparnak, amely mint az Egyesült Államok példája mutatja, lehet és kell is, hogy a polgári iparágak mozdonya legyen.” Valahol itt van a Kreml és a Fehér Ház urai kötődésének háttere, függetlenül Isztambultól és talán Iraktól is.

Petheő Ádám

A bosznia-hercegovinai békefolyamat helyzete

Bosznia-Hercegovina nemrégiben újból figyelmet kapott a világ vezető híradásaiban. Ezúttal azonban szerencsére nem a korábbiakhoz hasonló rossz hírek érkeztek a balkáni országból, hanem a világhírű mosztári Öreg-híd újjáépítése és felavatása, és az ezt övező, rangos külföldi vendégsereg részvétele mellett zajló 2004. július 25-i ünnepség szolgáltatta. A Neretva folyó felett pompázó híd látványa azt sugallta, hogy Bosznia-Hercegovinában a dolgok immár rendben vannak, vagy legalábbis egyértelműen jó irányba fejlődnek. Valóban így van? Hogyan jellemezhető a helyzet az országban, majd kilenc évvel a Daytoni Békeegyezmény aláírása után? Jelen cikk erre a kérdésre próbál választ adni, vázlatosan bemutatva – az elmúlt néhány év eseményeire koncentrálva – a boszniai békefolyamat sikereit és az azzal kapcsolatos dilemmákat.

Ahhoz, hogy a bosznia-hercegovinai helyzetet értékeljük és megértsük, vissza kell mennünk az 1992–1995 közötti boszniai háborút lezáró, 1995. november 21-én parafált, majd december 14-én Párizsban aláírt, a Bosznia-Hercegovina átfogó béketervét tartalmazó dokumentumhoz, amelyet Daytoni Békemegállapodásként (DPA) emlegetnek. A megállapodás előírásainak végrehajtása már 1996 januárjában megkezdődött és mind a mai napig folyik, több-kevesebb sikerrel. A megállapodás egy igen komplikált felépítésű nemzetközi szerződés. Egyrészt áll egy általános keretegyezményből, mely csupán utal az érdemi rendelkezéseket tartalmazó 12 függelékre. Ez utóbbiak – az ország alkotmányát tartalmazó egység kivételével – mind külön megállapodásnak minősülnek. A keretegyezményt Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Jugoszlávia írta alá, a mellékletekben lefektetett egyes megállapodások viszont már Bosznia-Hercegovina két entitása, a Bosznia-Hercegovina Föderáció és a Boszniai Szerb Köztársaság között jöttek létre. A megállapodások néhány őket érintő egységét ugyanakkor – jóváhagyóként vagy szerződő félként – Horvátország és Jugoszlávia is aláírta.

A függelékben a békefolyamat egyes elemeinek végrehajtási részletei szerepelnek. Tartalmuk alapján ezek bizonyos átfedésekkel ugyan, de két csoportra bonthatók. Az elsőbe a rendezés átmeneti időszakához kötődő feladatokat tagláló mellékletek – mint a megállapodás katonai aspektusairól (1–A. függelék), a regionális stabilizációról (1–B. függelék), a megállapodás polgári részének végrehajtásáról (10. függelék) és a Nemzetközi ENSZ-rendőrségről (IPTF) (11. függelék) szóló részek – sorolhatók. A másodikba a Bosznia-Hercegovina alkotmányos berendezkedésével kapcsolatos

megállapodásokat, az entitásközi határvonalról és ahhoz kapcsolódó kérdésekről (2. függelék), a választásokról (3. függelék), az emberi jogokról (6. függelék), a menekültekről és hontalanokról (7. függelék), a nemzeti műemlékek megőrzésével foglalkozó bizottságról (8. függelék), a köztestületek felállításáról (9. függelék), a Brcko sorsát rendező választott bíraskodásról (5. függelék) szóló, illetve az alkotmányt tartalmazó (4. függelék) függelékek tartoznak.¹

A megállapodás előírásainak megvalósításával több nemzetközi szervezetet bízta meg. A katonai rész végrehajtásának ellenőrzésében kizárólagos jogkörrel rendelkező Implementation Force (IFOR), majd Stabilization Force (SFOR) mellett, a rendezés polgári feladatainak kivitelezését decentralizáltan működő nemzetközi szereplők látják el. Bár a megállapodás alapján az ENSZ főmegbízott és az általa irányított Főmegbízotti Hivatal kapott egyfajta koordináló-közvetítő szerepet ezen a területen, irányítási jogkörrel nem rendelkezik az országban tevékenykedő szervezetek felett. Az emberi jogok, a fegyverzetellenőrzési megállapodás és a választások ellenőrzése területén az EBESZ, a helyi rendőrség újjászervezése és működésének érdekében az ENSZ missziója (UNMIBH), a gazdasági újjáépítési program végrehajtása során az Európai Bizottság és a Világbank, humanitárius és menekültügyekben az ENSZ menekültügyi főmegbízottja, a hadifoglyok kapcsán pedig a Vöröskereszt saját vezetésének utasításai alapján jár el.

A központi kormánynak a megállapodás 4. függelékében szereplő új alkotmány csak korlátozott hatáskört adott. A közös ügyek körét az új alkotmány a következőkben állapította meg: külpolitika; külkereskedelmi politika; vámpolitika; pénzügyi politika; Bosznia-Hercegovina intézményeinek illetve nemzetközi kötelezettségeinek finanszírozása; a bevándorlási, menekültügyi politika kialakítása; nemzetközi és entitásközi bűnüldözés; közös és nemzetközi kommunikációs létesítmények létrehozása és működtetése; az entitásközi közlekedés szabályozása és a légi közlekedés ellenőrzése. A végrehajtó hatalom legfőbb szerve a háromtagú kollektív Államelnökség lett (egy bosnyák, egy horvát és egy szerb taggal, rotációs rendszerben). A kollektív államfői testületet az államigazgatás csúcsán a minisztertanács egészíti ki.

Az állami és társadalmi élet szervezéséhez szükséges hatáskörök, tehát a szuverenitást kitöltő jogosítványok többsége – elsősorban a boszniai szerbek követelésére – megmaradt a két entitás szintjén. További kompromisszum eredménye, hogy központi hadsereget sem állítottak fel, így maradtak meg a saját rendfenntartó és fegyveres erők, melyek tagjai csak akkor léphetnek a másik entitás területére, ha azt annak kormánya illetve az unió elnöksége előzetesen jóváhagyta.

Mindenképp fontos leszögezni, hogy Bosznia-Hercegovina jelentős nemzetközi elkötelezettség mellett jött létre és a nemzetközi közösség komoly jogosítványokat kapott, amelyeket később még tovább erősítettek. A megállapodás az Amerikai Egyesült Államok aktív szerepvállalása mellett, a három államalkotó népet (bosnyák, szerb, horvát) képviselő politikusokra és a szomszédos Jugoszláviára és Horvátországra gyakorolt nyomás alatt született meg, és bírta mind az Európai Unió, mind az ENSZ BT támogatását. Ez döntő elemnek bizonyult a továbbiakban, hiszen a daytoni

1 Márkus L.: A Daytoni megállapodás létrejötté (kézirat)

megállapodásban foglaltak nem teljesítése (Bosznia esetleges kudarca) a vezető nemzetközi államok számára is kudarcot és presztízavesztést jelentett volna és jelenthet a mai napig is. Ennek is köszönhető, hogy a Bosznia-Hercegovinában működő nemzetközi szervezetek vezetői nagyobb lelkesedéssel igyekeztek a megállapodásban foglaltakat véghezvinni, mint a helyi politikai erők.

A boszniai békefolyamat

Bosznia-Hercegovinában a háború lezárása után lépésről-lépésre nemzetközi protektorátus alakult ki, melynek létezését persze sohasem deklarálták, a valóságban azonban nagyon is kézzelfogható. Ez annak tulajdonítható, hogy az egységes Bosznia-Hercegovina a daytoni előírások alapján nem volt képes önállóan megalakulni és ellátni állami funkcióit, ehhez a nemzetközi közösség aktív közreműködésére volt szükség. A békefolyamat során olyan további feladatok végrehajtása is elkerülhetetlenné vált, amelyeket a békeszerződés 1995-ben még nem irányzott elő. Így mindenekelőtt a társadalom demokratizálása, amely a rendőrségi és igazságszolgáltatási reform mellett a szabad és elektronikus sajtó támogatását, illetve az önkormányzati rendszer fejlesztését magában foglalta. Az állami szervek működési nehézségei miatt a főmegbízott gyakorlatilag jogalkotói jogosítványokat kapott, amelyeket az elmúlt években intenzíven gyakorolt is. Menet közben alakult ki az ország belpolitikai stabilizációjának feladata, amelyből nem csak a Főmegbízotti Hivatal, hanem a többi nemzetközi szervezet és egyes országok szarajevói nagykövetségei is kivették részüket.² 1997 decembere és 2003 márciusa között a Főmegbízotti Hivatal közel 450, egyes jogszabályok hatálybaléptetéséről vagy megsemmisítéséről, illetve helyi politikusok menesztéséről szóló döntést hozott. A nemzetközi közösség képviselőinek egyetértése nélkül az országban nem születnek törvények, nem alakulnak kormányok. A békefolyamat eddigi sikere, Bosznia-Hercegovina jelenlegi stabilitása nagymértékben a nemzetközi igazgatás fokozatos bevezetésének köszönhető. A nemzetközi közösség Dayton utáni aktivitása tulajdonképp a háború alatti sikertelen intervenciós próbálkozások, illetve a megállapodásban lefektetett igazságtalan – és a háború utáni Bosznia légkörében eredeti formájában működésképtelen – alkotmányjogi struktúra következménye. A megállapodás elismerte a jugoszláv katonai beavatkozás és az etnikai tisztogatások eredményeképp létrejött Boszniai Szerb Köztársaságot. Az entitás vezetői egyáltalán nem kívánták végrehajtani az ország belső integrációjára vonatkozó daytoni előírásokat (menekültek visszatérése, közös intézmények működtetése stb.) és ezt meg is tudták akadályozni. A nemzetközi közösség, főképp az Egyesült Államok és az Európai Unió azonban nem engedhette meg a békefolyamat sikertelenségét, mivel felismerte: Bosznia-Hercegovina úgynevezett elvi kérdés, amely túlmutat az ország geopolitikai és gazdasági jelentőségén.

A nemzetközi közösség a békefolyamat előre vitele érdekében felvállalta a nemzetközi polgári igazgatás bevezetését, a helyi vezetők megregulázását, háborús bűnösök elfogását és kénytelen-kelletlen, hosszú távra rendezkedett be az országban. Ugyanakkor rendszeresen keresi annak lehetőségét, hogy a kényszerből felvállalt

2 Juhász J.–Márkus L.–Tóth P.–Valkó L.: Kinek a békéje?, Zrínyi Kiadó, 2003

kötelezettségtől megszabaduljon és megfogalmazza kivonulási stratégiáját. Természetesen ez a cél csak akkor teljesíthető, ha a nemzetközi közösség egy olyan stabil, demokratikus és gazdaságilag önfenntartó országot képes hátrahagyni, amely a nemzetközi igazgatás és békefenntartó erők távozása után is működőképes marad.

Az évek során a nemzetközi közösség fokozatosan ismerte fel, hogy ami elég volt a háború megállításához, nem elég jó egy új állam kialakításához. Ennek következményeként kialakult a már-már állandónak tűnő nemzetközi protektorátus. A távoli – és Bosznia-Hercegovina komplex problémáit nehezen megértő – politikai és gazdasági központok relatív érdektelensége miatt a Boszniában dolgozó főbb nemzetközi tisztviselők viselkedése egyre felelőtlenebbé válhatott. A résztvevők energiáit teljesen lekötötte a folyamat menedzselése, de munkájukat leginkább a próbálkozások és tévedések sorozata jellemezte.

Paddy Ashdown főmegbízott tevékenysége

Paddy Ashdown brit liberális politikus főmegbízotti kinevezése 2002 májusában új lendületet adott a folyamatnak. Ashdown abból indult ki, hogy a békefolyamatot felügyelő államok, az ún. Békevégrehajtó Tanács tagjai egyre inkább kezdik elveszteni türelmüket. Miközben változatlanul finanszírozzák a Főmegbízotti Hivatal, a különböző nemzetközi szervezetek és maga Bosznia-Hercegovina működését, az ország hosszú távú perspektívája szempontjából legfontosabb Európai Unió vagy akár a NATO-tagság irányába szinte semmilyen érdemi előrelépés nem történik.

A nemzetközi közösség számára prioritássá vált a Boszniában tevékenykedő nemzetközi szervezetek struktúrájának átalakítása, egyrészt a költségek csökkentése, másrészt a hatékonyság növelése érdekében. A minden eddiginél nagyobb politikai támogatással rendelkező Paddy Ashdown főmegbízott megérkezésével a Főmegbízotti Hivatal szerepe jelentősen megerősödött a nemzetközi szervezetek boszniai tevékenységének koordinálásában. Ezzel párhuzamosan az EBESZ súlya csökkent, habár továbbra is jelentős feladatokat hajt végre a társadalom demokratizálása, az oktatás átalakítása, a fegyveres erők reformja területén. Az ENSZ misszió be is fejezte boszniai tevékenységét, a 2002. december 31-én kivonuló ENSZ Rendőri Misszió szerepét pedig az Európai Unió Rendőri Missziója (EUPM) vette át. A rendőri misszió átvételével megnőtt az Európai Unió közvetlen szerepvállalása és érintettsége az országban, a gazdasági konszolidáció előtérbe kerülésével pedig növekedett a Világbank és a Nemzetközi Valutalap boszniai képviselteinek fontossága.

Ashdown 2002. májusi hivatalba lépésekor adott értékelése szerint a daytoni folyamat utolsó fázisába érkezett és számára adatott meg a lehetőség, hogy néhány éven belül lezárja azt. Szavai szerint Daytont „a háború befejezése és nem ország-teremtés céljából alkották”, ami létrejött „a padló és nem a plafon, s mint minden alapra, erre is építkezni kell.”³ A főmegbízott legfőbb célkitűzésének a jogállamiság megteremtését, a gazdasági reformot és a kormányzat racionalizálását tette. Döntő lépést tett azáltal, hogy megkezdte az entitások és a központi állam közötti egyensúly meg-

3 OHR, Inaugural Speech by Paddy Ashdown, May 27, 2002

változtatásának folyamatát, amely célból nemzetközi szakértők vezette munkacsoportokat alakított ki. A munkacsoportok feladata lett a vámszervezeteket egyesítésére, az állami szintű értékforgalmi adó bevezetésére, a hadseregeket civil ellenőrzés alá helyezésére és egyesített vezérkar létrehozására, valamint az állami szintű titkoszolgálatok létrehozására irányuló tervek és jogszabályok, törvények előkészítése. Mindez azt célozta, hogy növekedjen a központi állami szintű szervek hatásköre, a munkabizottságok tevékenységének sikere. Céljaik megvalósítása egyben azt is jelenti, hogy sikerül túl lépni a Daytonban lefektetetteken.

A Főmegbízotti Hivatalban először fogalmaztak meg konkrét célokat, és komoly gondolkodás vette kezdetét a misszió befejezéséről, a főmegbízottnak különleges jogköröket biztosító bonni jogosítványok visszavonásáról. Az elemzők ugyanakkor rámutatnak a helyzet fonákságára is. Távozása lehetővé tételéhez a főmegbízottnak aktívabban be kellene avatkoznia a boszniai politikai folyamatokba, a bonni jogkörök leadásához szükséges körülmények létrehozásához pedig szinte biztos, hogy még intenzívebben kellene élnie velük.⁴

A főmegbízott igyekszik csökkenő mértékben élni különleges jogkörével és mind több feladatot átadni a már létrehozott központi, állami szintű vezetésnek. Ugyanakkor mivel kétségtelenül protektorként működik az országban, egyszerre ösztönzője és gátja is a boszniai társadalmi fejlődésnek. Paddy Ashdown, aki már a negyedik személy, aki betölti ezt a posztot, többször is úgy nyilatkozott, hogy az utolsó főmegbízott kíván lenni.⁵ Ugyanakkor maga is úgy látja, hogy hiba lenne idő előtt magára hagyni a megkezdett, pozitív folyamatok végrehajtóit, miközben – más részből – a demokratikus fejlődést gátolná, ha fenntartanák a helyi vezetés önállóságát csorbító, felelősségvállalását szükségtelenné tevő rendszert.

Nemzetközi katonai jelenlét

Dayton biztonsági és a katonai rendelkezéseinek végrehajtása a nemzetközi jelenlét legsikeresebb aspektusának tekinthető, hiszen a NATO vezette IFOR majd SFOR sikeresen biztosította, hogy nem tört ki újból háború az országban.⁶ A nemzetközi katonai jelenlét szempontjából meghatározó a NATO isztambuli csúcscrtekezletén 2004. június 28–29-én bejelentett fejlemény, miszerint az év végével az EU vezette EUFOR váltja fel az SFOR-t, s ezzel az Európai Unió válik Bosznia-Hercegovinában a biztonság garantálásának fő felelőssévé a Daytoni Békemegállapodás 1A függelék és 1B függelék alapján.⁷ A feladat átadásának részleteiről a NATO és az Európai Unió között még tovább folynak az egyeztetések, az azonban már bizonyos hogy a NATO – egy szarajevói NATO parancsnokság formájában – továbbra is jelen lesz az országban.

4 Bosnia's Nationalist Governments: Paddy Ashdown and the Paradoxes of State Building, International Crisis Group, Balkans Report N146, Sarajevo/Brussels

5 Bosnia Needs Accelerated Reforms by Paddy Ashdown, IWPR News, July 11, 2003

6 Ebben a munkában a magyarok is tevékeny szerepet vállalnak. Részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel dr. Padányi József: Békefenntartás Boszniában: a Magyar Műszaki Kontingens című munkájában (ZMNE SVKK kiadása, Budapest 2004. ISSN 1216-4704)

7 NATO Istanbul Summit Communiqué, 8. pont

Szakértők szerint nem lesz könnyű feladat átvenni a boszniai NATO misszió feladatait a biztonságpolitika terén még igencsak gyerekcipőben járó Európai Unió számára⁸, annak ellenére, hogy a biztonsági helyzet lényeges javulása mára lehetővé tette, hogy a misszió létszáma 7000 főre zsugorodjon. A pozitív irányú fejlődés főbb okai: a javuló regionális helyzet (kedvező politikai változások Szerbia-Montenegróban és Horvátországban); a boszniai fegyveres erők létszámának csökkentése; a három komponens (bosnyák, horvát, szerb) közötti egyensúly létrehozása/javítása a „Train and Equip” program segítségével; valamint az állami szintű Védelmi Minisztérium létrehozása. Mindezek ellenére a politikai és katonai elemzők a boszniai helyzetet továbbra is törekenynek látják, hiszen szükségesnek tartják a nemzetközi katonai jelenlét fenntartását. A távozó SFOR ugyanis jogosan méltatott sikerei ellenére több területen csak részsikereket tudott felmutatni. Ilyen a háborús bűnösök letartóztatása, a fegyverraktárak felkutatása és ellenőrzése, az illegális fegyverek begyűjtése és a boszniai fegyveres erők megreformálása. A hiányosságokból táplálkozó biztonsági kockázatok még mindig magasak Boszniában. Radovan Karadzic-ot és Ratko Mladic-ot máig nem sikerült elfogni és sok jel utal arra, hogy továbbra is képesek befolyásolni az eseményeket a Szerb Köztársaságban.

Bosznia-Hercegovina államiségének fejlődése

Bosznia-Hercegovina államiségének erősítésében kiemelkedő volt az ország külpolitikai tevékenységének sikere, 2002-es felvétele az Európa Tanácsba. Hosszú távú célkitűzésként a NATO-tagság és az európai uniós integráció elérése is megfogalmazásra került. Bosznia-Hercegovina politikai vezetői az elmúlt egy évben komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében is, hogy az ország csatlakozhasson a NATO Békepartnerségi programjához. Az elmúlt évben megindult a védelmi reform, megkezdődött a védelmi feladatok – korábban szinte elképzelhetetlen – állami szintre emelése. A létrejött Védelmi Minisztériumon kívül, folyamatban van a három komponensből álló hadsereg közös vezérkarának és közös operatív parancsnokságának megalakítása. Minderre azonban ismét a nemzetközi közösség nyomása és segítsége hatására került sor. A boszniaiak abban reménykedtek, hogy ezzel sikerül elérni, hogy az isztambuli NATO-csúcs pozitív döntést hozzon az ország csatlakozásáról a Békepartnerség programhoz. Azonban a NATO – főképp az USA véleménye alapján – nem hozott ilyen döntést, mivel elégtelennek találta Bosznia-Hercegovina, de főképp a Boszniai Szerb Köztársaság együttműködését a hágai Nemzetközi Törvényszékkel (ICTY), a háborús bűnösök elfogása és kiadása ügyében. A főmegbízott ezek után élve jogkörével, 59 boszniai szerb politikust váltott le, arra hivatkozva, hogy viselkedésük, a háborús bűnösök elleni fellépésük hiánya hátráltatja Bosznia-Hercegovinát euro-atlanti céljaink elérésében.⁹ Nehéz megjósolni, mikor sikerülhet Boszniának teljesítenie a NATO elvárásait, hogy előreléphessen ezen a téren is.

8 EUFORIA: Changing Bosnia's security arrangements, International Crisis Group Europe Briefing, June 29, 2004

9 Bosnian Serbs Warn of Backlash Over Ashdown Sackings by Gordana Katana, IWPR News, July 2, 2004

Az ország jövője szempontjából döntő jelentőségű, hogy az Európai Unió Theszalonikiben tartott csúcsertekezletén 2003 júniusában uniós perspektívát kínált a Nyugat-Balkán országai, így Bosznia-Hercegovina számára is. Az Európai Bizottság Megvalósíthatósági Tanulmánya 16 olyan alapfeladatot határozott meg, amelyek végrehajtása esetén megkezdődhetnek a Stabilizációs és Társulási Egyezmény (SAA) megkötéséről szóló tárgyalások.

Bosznia-Hercegovina számára alapvető fontosságú, hogy az európai és euroatlanti integráció feltételeinek teljesítéséhez szükséges legfontosabb reformok végrehajtása reális és megvalósítható cél. Az elkerülhetetlen feladatok teljesítésében továbbra is kulcsszerepet játszik a főmegbízott, mivel a szükséges reformok csak a nemzetközi közösség támogatása, ösztönzése és néha nyomása alatt valósulnak meg, miközben Bosznia-Hercegovina vezetői fokozatosan átveszik az ország irányításának felelősségét.

Bosznia-Hercegovina alkotmányos berendezkedésében jelentős változást hozott, hogy az ország alkotmánybírósa 2000-ben határozatot hozott a három államalkotó nép egyenjogúságáról, és előírta az ehhez kapcsolódó változtatásokat az entitások alkotmányaiban. A döntéssel kapcsolatos módosításokra csak 2002-ben került sor. A két boszniai entitás alkotmányának módosítása jelentős mérföldkő volt, amely bizonyos fókig korrigálta az országban 10 éve uralkodó vallási és etnikai alapú diszkriminációt, legalábbis a törvényhozás dimenziójában. Bár egy ideig élt a remény, hogy az alkotmánymódosítások ügyében a helyi politikai erőknek sikerül egyetértésre jutniuk és azokat a két entitás törvényhozása normális eljárásban fogadja el, de a nacionalista erők ellenállása miatt végül a főmegbízottnak mégis be kellett avatkoznia. Hivatali idejének utolsó napjaiban, Wolfgang Petritsch osztrák diplomata, akkori főmegbízott további alkotmánymódosításokat is bevezetett, amelyekkel radikálisan meggyengítette az entitások igazságszolgáltatási hatáskörét és intézményi rendszerét, az állami szint javára.

2002 októberében tartott az ország a háború után először önállóan parlamenti és elnökválasztásokat (a korábbi választásokat az EBESZ szervezte és bonyolította le), és alakította meg négy éves ciklusra az államhatalmi és államigazgatási szerveket. Sikerként könyvelhető el, hogy az általános választások jelentősebb incidensek nélkül zajlottak le. A szavazatok meggyőző többségével – két év kihagyás után ismét – a nemzetközi közösség által nacionalistának minősített, a három alkotmányozó nemzet vezető pártjai, a bosnyák Demokrata Akciópárt (SDA), a Szerb Demokrata Párt (SDS) és a Horvát Demokratikus Közösség (HDZ) szereztek meg a győzelmet. Az új hatalmi struktúrák kialakulását azonban a szavazatarányok mellett befolyásolták: az alkotmányos előírások, melyek szerint az eredménytől függetlenül meghatározott számú helyet kellett biztosítani az alkotmányozó és az ún. „többi” nemzetek tagjainak; továbbá a választási törvény, amely a kompenzációs szavazatok révén mandátumot juttatott a választási küszöböt el sem ért pártoknak.

A 2002. évnek ugyancsak fontos eseménye volt a horvát öngazgatás koncepciójának veresége, hiszen a kísérlet – ha csak rövid időre is – megingatta az egész békefolyamatot. A nemzetközi közösség, illetve a szarajevói kormányt támogató belső politikai erők fellépése eredményesnek bizonyult: a boszniai Horvát Demokratikus Közösség (HDZ) szélsőséges nacionalistái belebuktak a harmadik entitás fi-

nanszírozásába, a legnagyobb boszniai horvát párt pedig fokozatosan visszatért a legális politizáláshoz.

Belpolitikai téren pozitív tendenciaként értékelhető az állami intézmények számának növekedése és munkájának hatékonyabbá válása. Az 1996-ban megalakult központi szerveken túl hat új minisztérium és több fontos állami szerv jött létre. Megkezdte működését az Állami Határőrszolgálat, amely átvette az ország teljes külső, valamint belső határának az ellenőrzését a kantonális rendőrségektől. Közöbön áll a Legfelsőbb Bíróság, valamint a Központi Ügyészség megteremtése is. Folytatódott a bosznia-hercegovinai rendőri erők és biztonsági szervezetek átszervezése, a 2002. októberi választásokat követően létrejött az állami szintű Biztonsági Minisztérium. A főmegbízott 2003 májusában állami titkosszolgálat létrehozásáról döntött. Az állami titkosszolgálatokról szóló törvényt – amely Kocsis Kálmán, korábbi szarajevói magyar nagykövetet vezetésével készült – 2004-ben fogadta el a parlament.

Boszniával kapcsolatban mindenképp szólni kell a *menekültek és hontalanok visszatérésének kérdéséről*. A folyamat Dayton után rendkívül nehezen indult be, azonban a fokozatos fejlődés eredményeként mára már e téren is részleges sikerekről számolhatunk be. A statisztikák szerint hét évvel Dayton után, már több mint egy millióan tértek vissza háború előtti otthonaikba, ebből majdnem 400 ezren olyan területre, ahonnan az etnikai tisztogatások miatt menekültek el. A folyamat elvben akár már néhány év múlva lezárulhat, figyelembe véve, hogy az érintettek egy része már nem szándékozik visszatérni háború előtti lakhelyére. Ugyanakkor a kérdéskör sokkal komplexebb, az említett – biztató – számadatok nem képesek megfelelően bemutatni a valós folyamatokat. A visszatérők többsége ugyanis, szinte azonnal megszabadul visszakapott ingatlanjától, és valójában nem telepedik vissza. A nemzetközi közösség éppen ezért úgy foglalt állást, hogy a jövőben a valós menekült visszatérésre kell koncentrálni és a menekültek tulajdonainak visszaszolgáltatása, a tulajdonjogi kérdések rendezése nem jelenti a Daytoni Békemegállapodás 7. függelékének teljesítését.

A Bosznia-Hercegovina jövőjével kapcsolatos dilemmák

Bosznia-Hercegovina államisége a Daytoni Békeegyezmény végrehajtása érdekében tett hatalmas nemzetközi erőfeszítések ellenére egyértelműen továbbra sem tekinthető szilárdnak. Bosznia-Hercegovina egészében továbbra is a térség egyik, bár kétértelműen nem egyetlen, bizonytalansági tényezője és potenciális válsággóca. A közös államiség perspektívája bizonytalan és az ezzel összefüggő belső konfliktusok hosszabb távra beprogramozottak, feloldásukra csak tartós és sikeres gazdasági fejlődés, az európai integráció megvalósulása, az egész térség valódi demokratizálása esetén van esély.

Az ország instabilitásának okai sokrétűek. Közülük az egyik legfontosabb a három államalkotó nép egymás iránti elutasítása. A szerbek és a horvátok egyértelműen és jól láthatóan nem kívánnak a bosnyákokkal közös államban élni. Mivel azonban kíválásokra jelenleg semmi esély, igyekeznek a maguk számára maximális autonómiát biztosítani, ebből logikusan következően a központi hatalmat gyengítik, vagy vonakodnak erősíteni azt. A bosnyákok (muzulmánok) többsége olyan Bosznia-Hercegovinát sze-

retne, amely egységes és entitások nélküli, amely az egy ember egy szavazat elvének érvényesítése és a garantáltan etnikai alapon voksoló szavazóbázis által lényegében tartósan biztosítaná részükre az állami irányítás monopóliumát.

A bosnyák politikusok által megálmodott egységes, entitások nélküli államot általánosságban a nemzetközi közösség is támogatja, mivel az lényegét tekintve egybeesik terveikkel. Általában a szerb politikai erők és a szerb lakosság elutasítanak minden olyan javaslatot, amely az entitás Daytonban rögzített jogait szándékozik korlátozni, tehát minden, a központi hatalmat erősítő lépést. A horvátok pedig csak olyan kezdeményezéseket fogadnak el, amelyek biztosítják a horvát alkotmányozó nemzet arányos képviselőt és vétőjogát, nem gyengítik az általuk irányított kantonok súlyát.

Aggasztó az is, hogy az értelmiség jelentős része elhagyta az országot, és a fiatalok többsége számára ma is a kivándorlás a legvonzóbb életperspektíva. A gazdasági helyzet továbbra is kritikus annak ellenére, hogy mintegy ötmilliárd dolláros segély áramlott az országba és a GDP évről évre dinamikusán nő. Ugyanakkor Bosznia az egy főre jutó GDP alapján (1100 USD/fő 2002-ben) továbbra is Európa egyik legszegényebb országa. Bosznia-Hercegovina helyzetét ma is a daytoni békefolyamat végrehajtása határozza meg, és noha az ország kétségtelenül pozitív irányba fejlődik, az előrehaladás tempója lassú és az ország még mindig nem áll biztos lábakon sem politikai, sem gazdasági értelemben. A szomszédos Jugoszlávia és Horvátország pozitív politikai fejleményei kedvező külső körülményeket teremtettek az ország fejlődéséhez, azonban a belső politikai erők, a három fő népcsoport közötti ellentétek miatt a nemzetközi közösség szerepvállalása nélkül még nem képzelhető el a stabilitás és az egészséges politikai fejlődés.

Sajnálatos, hogy Bosznia-Hercegovina és az entitások törvényhozásai a nemzeti, a párt, a lokális és a személyes érdekek ütközése miatt képtelenek saját hatáskörben dolgozni és elfogadni az ország gazdasági összeomlásának elkerülését, és az euroatlanti közeledését szolgáló politikai, gazdasági, intézményi reformok feltételeit biztosító jogszabályokat. Paddy Ashdown főmegbízottnak határozatokkal kellett kikényszerítenie a törvények megalkotását, és számos jel szerint gyakran közvetlenül kell irányítania a Minisztertanács és az entitások kormányainak tevékenységét is. Emellett a nemzetközi közösségnek és különösen az USA-nak a pénzügyi és politikai támogatás teljes megvonását is kilátásba helyező, és annak következtében az entitás gazdaságát összeomlással fenyegető folyamatos nyomást kellett és kell gyakorolnia a boszniai Szerb Köztársaság vezetésére, hogy a reformok iránti fogadóképességét erősítse.

Bosznia-Hercegovina megalakulása óta közel egy évtized telt el. Kezdetben és még jelenleg is többen kételkedtek-kételkednek az állam fennmaradásában. A mai helyzetben azonban az állapítható meg, hogy az ország felosztásnak nemzetközi tényezői jelentősen meggyengültek. Az ország esetleges felosztása, a szerb és horvát rész leválasztása az iszlám befolyás nem kívánt erősödéséhez vezethetne Boszniában, másrészt a nemzetközi közösség olyan mértékben kötelezte el magát politikailag, katonailag és anyagiilag egyaránt az ország egyben tartása és európai orientációja mellett, hogy elképzelhetetlenné vált Bosznia-Hercegovina felosztásának általuk történő elfogadása. Bosznia-Hercegovina szétesése az Egyesült Államok, a NATO és az Európai Uniók közös kudarca, és így megengedhetetlen lenne.

Az elmúlt időszakban olyan reformintézkedéseket vezettek be, amelyek meghadták a Daytoni Békemegállapodás kereteit és sok esetben tették szükségessé az alkotmány (DPA 4.sz. függelék) módosítását. Számos elemző szerint a megállapodás beteljesítette küldetését, mára túlhaladottá vált, akadály a további fejlődésnek.¹⁰ Az ország új alkotmánya és a megállapodásban lefektetett államszerkezeti felépítés kapcsán folytatott viták azonban azt mutatják, hogy Dayton lényeges módosításához nincs meg a megfelelő politikai akarat, minden politikai erő részéről.

Az eltérő érdekek tehát szinte kibékíthetetlenek és a nemzetközi közösség minden erőfeszítése ellenére tény az – noha ezt mindenki igyekszik elhallgatni –, hogy a bosznia-hercegovinai állam Daytoni Békeegyezményben lefektetett szerkezeti struktúrája nem a nemzetek megbékéléséhez, az együttélés feltételeinek megteremtéséhez vezetett, hanem etnikailag tiszta entitásokat, kantonokat és településeket eredményezett. Így például a Boszniai Szerb Köztársaságot 90 százalékában szerbek lakják, egyes föderációs kantonok is szinte tiszta horvát, és sok várost is szinte kizárólag bosnyákok laknak. Mindez azt mutatja, hogy a Daytonban meghatározott menekült-visszatérés nem valósult meg, vagy legalábbis nem úgy, ahogy ezt a megállapodás kidolgozói remélték. A nemzetközi erőfeszítések ellenére ma is jelentős ellenállás tapasztalható nem csak a helyi lakosság, hanem a hatóságok és helyi szervek részéről is a korábbi lakhelyükre visszatérni szándékozó más nemzetiségű polgárok fogadásával, valamint politikai, anyagi és életfeltételeik biztosításával kapcsolatban. Ezen realitásokat a nemzetközi közösségnek is előbb utóbb tudomásul kel vennie. Figyelmet kívül hagyásuk téves politikai következtetésekhez vezethet.

A továbbra is meglévő konfliktusok és problémák, a három nemzet eltérően megfogalmazott vitális érdekei ellenére azért megállapítható, hogy Bosznia-Hercegovinában *pozitív változásokra is sor került az elmúlt időszakban*. Kérdés, hogy a kedvező folyamatok vajon visszafordíthatatlanok-e? Úgy tűnik, jelenleg nincs az országban olyan szervezett erő, amely önmagában, külső támogatás nélkül képes lenne politikai, esetleg katonai erővel visszaállítani a korábbi állapotokat és szétszabdalni az országot. Mindenesetre fontos, hogy mi lesz a nemzetközi közösség további szerepe és jogosítványa a jövőben, valamint hogy milyen eredményt hoznak a 2006-ban esedékes általános parlamenti és elnökválasztások.

Boszniai és nemzetközi diplomáciai körökben egyaránt stabilként, de törékenként jellemzik a mai boszniai helyzetet. Valószínűsíthetjük, hogy az országban, a közeljövőben nem történik olyan drámai esemény, amely újból a hírek élére tenné az országot, kivéve talán, ha sor kerül a régóta keresett legfőbb háborús bűnösök elfogására. Ugyanakkor biztosak lehetünk abban is, hogy Bosznia-Hercegovina biztos lábakra állítása, egy önfenntartó államalakulat létrehozása még egy jó darabig rendkívül sok munkát fog jelenteni a nemzetközi közösség egésze számára.

10 Making Federalism Work – A Radical Proposal For Practical Reform, European Stability Initiative, January 8, 2004

Katona Magda

Beludzsisztán, a nyugtalan tartomány

A cikk szerzője, politikatudomány kandidátusa, a közép-ázsiai térség elismert szakértője egy olyan témakör tudományos igényű felvázolására vállalkozott, amely a magyar szakemberek számára szinte teljesen ismeretlen: az Afganisztántól délre, Pakisztán és Irán határán elterülő „terra incognita”, Beludzsisztán képét vetíti az olvasó elé. Ma, amikor a biztonság egyre inkább oszthatatlanná válik, a biztonságot fenyegető veszélyek pedig globalizálódnak, egyetlen térségről sem mondhatjuk, hogy számunkra nem érdekes. Nyilvánvalóan ez a helyzet a cikkben ismertetett régió esetében is, amely ráadásul valóban érdekfeszítő történelemmel, politikai színpaddal és aktuális biztonságpolitikai összefüggésekkel „dicsekedhet”.

Az afganisztáni és iraki változások, valamint a Perzsa-öböl erőviszonyainak átrendeződése következtében a regionális vetélkedés Afganisztán területéről fokozatosan áttevődik Beludzsisztán területére, amely mindenekelőtt a hagyományos indiai-pakisztáni rivalizálás színtere. Ehhez járul a térség fokozódó jelentősége az iráni és az iraki események alakulásában és a terroristák elleni afganisztáni hajtóvadászat befejezésében.

A konzervatívok manipulált iráni választási győzelme és az Amerika-ellenes retorika felerősödése ellenére kicsi annak a valószínűsége, hogy Irán ellen közvetlen amerikai támadás indul, ám a teokratikus állam politikai viszonyainak megváltoztatásában, a belpolitikai változások indukálásában Beludzsisztán területének jelentős szerep jut. Az iráni ellenzék legnagyobb erejét, a Mudzsahidín-e Khalq gerilláit iraki területről titkos akciók során áthelyezték a pakisztáni Beludzsisztánba, ahol táborokat kaptak. Pakisztáni és iráni Beludzsisztán területéről szemmel tudják tartani az iraki síitákat, és együtt tudnak működni szekularizált iraki partnereikkel is.

Beludzsisztán stratégiai jelentőségével tisztában vannak az iráni és pakisztáni héják, az al-Kaida és az újjászerveződő tálibok is. 2001 őszén a legnagyobb politikai erőt Pakisztán pastun és beludzsz tartományaiban még a szekularizált modern pártok jelentették, ám elszalasztott történelmi lehetőségeiket a pakisztáni héják – az iszlám ellenzéki koalíció, az MMA választási előretörése révén – kihasználták. 2002 októberében a pastunok lakta Északnyugati Határtartomány törvényhozásához hasonlóan a beludzsisztáni törvényhozásban is többségbe kerültek a fundamentalista iszlám pártok képviselői. Az újjászerveződő tálibok – beleértve legprominensebb vezetőiket is – kereszttül-kasul járkálnak Beludzsisztánon, a tartomány központjában, Quettában táborokat, toborzóhelyeket, madraszákat (militáns szemináriumokat), irodákat tarta-

nak fenn, ott ülésezik új tisztagú vezető tanácsuk, újságokat, videó- és hangkazettákat adnak ki és sajtókonferenciákat tartanak. A pakisztáni hatóságok mindezt eltűrik annak fejében, hogy kikényszeríthessék: Pakisztán ismét beleszólhasson az afganisztáni események alakulásába.

Az MMA és a tálibok további térnyerését ugyanakkor csak a jelenleg háttérbe szorult szekularizált pakisztáni (mindenekelőtt a pastun és beludzsi) politikai pártok ismételt erőre kapásával lehet megállítani.

Mindennek során Beludzsisztán nevét világszerte megtanulják a biztonságpolitika iránt érdeklődők. A jelenlegi helyzet jobb megértéséhez mindenekelőtt tekintsük át Beludzsisztán geopolitikai viszonyait és történelmét.

Beludzsisztán és lakói

Mint fentiekből láttuk, a beludzsok által lakott térség, *Beludzsisztán óriási stratégiai jelentőséggel bír*. Területe Közép-Ázsiát, valamint az eurázsiai térséget köti össze a Perzsa-öböllel, valamint a Közel- és Közép-Keletet az indiai szubkontinenssel. Területe nyugaton az iráni Khorászán tartományban, Masadtól délre kezdődik, és lehúzódik a Perzsa-öbölre. Pakisztánban az Északnyugati Határtartományban, valamint Szindh és Pandzsáb tartományokban is laknak beludzsok.

Beludzsisztán kopár vidék, lekopott, dombos ősmasszívum, félsivatag, teljesen sivatag, vagy mocsaras vidék. Ám területén jelentős nyersanyagok: földgáz, kőolaj, vasérc, kén, arany, márvány és króm található, jórészt kiaknázatlanul. Az Indiai-óceán mentén fekvő jégmentes kikötők tovább növelik a beludzsi területek vonzerjét, hiszen innen ellenőrizhető a Hormuzi-szorost a Távol-Kelettel összekötő, érzékeny olajút és stratégiai utánpótlási útvonal.

A beludzsisztáni régió meglehetősen gyéren lakott. Területe fontosabb, mint lakói. Ám a terület felértékelődése óhatatlanul megnöveli lakóinak ázsioját, így ismét előtérbe kerül az 1990-es években, a baloldali afganisztáni rezsim 1992-es bukását követően elfelejtett beludzsi nemzeti mozgalom.

Pakisztánban a beludzsok a lakosság 4%-át alkotják, de az ország területének 42%-án laknak. Hasonló arányt mutatnak Iránban is, ahol a lakosságnak mindössze 2%-át teszik ki, de az ország területének mintegy negyedén élnek. Napjainkban Iránban kétmillióra teszik számukat, Iráni-Beludzsisztánban, zömmel Szisztán tartományban a beludzsok összefüggő tömbben élnek, ahol a lakosság 86%-át alkotják.

A beludzsok többsége pakisztáni Beludzsisztán keleti részén él. Sok beludzsi él Pandzsábban és Szindhben, és az Északnyugati Határtartományban is. Karacsiban is jelentős a beludzsi kolónia. Ezek az arányok nemcsak a beludzsok laza településszerkezetét tükrözik, hanem a nagy mértékű elvándorlást is.¹

Beludzsok Afganisztán déli peremén is élnek, ahol az 1979-es, félbemaradt népszámlálás hatvanezerre becsülte őket.² Más források szerint Afganisztánban az 1950-es években mintegy kétszázezer beludzsi lakott, Indiában ötvenezer, Türkmenisztánban

1 Pikulin, Beludzsi. Moszkva, 1958. p. 29.

2 D'Afganisztan Kalanai. Kabul, 1359.

húszezer, Ománban pedig tízezer.³ További becslések szerint Pakisztánban 4 350 000, Iránban pedig 1 420 000 a számuk, összesen 5 980 000 fő.⁴ Az afganisztáni beludzsok számának becslésénél a nagy eltérésnek nemcsak az az oka, hogy huszonöt éve volt az országban az utolsó, sikertelen census, de a háborús és politikai természetű migráción túlmenően az állattartó, nagy távolságban mozgó, ún. „nagy nomádok” gyanánt végzett szezonális migrációjuk az országhatárok peremén zajlik.

Beludzsok Afganisztán délnyugati részén, Nimroz tartományban (Zarandzs és Csahar Burdzsak térségében) élnek. Szinte teljes mértékben ki tudnak vonulni az országból, illetve nagy tömegeket tudnak behozni. 1979/80-ban számos törzsük elhagyta Afganisztánt. 1987/88-ban a kandahari szőnyegbombázások elől is tömegeken vonultak ki az országból. 1995/96-ban nagy számban szivárogtak vissza Afganisztánba a tálibok által ellenőrzött körzetekbe, különösen a kandahari tartomány déli részébe. Egyes törzsi egységeik Afganisztán északi részein kezdtek nomadizálni, felhúzódva Farah térségéből a herati tartományba.

A beludzsok között dravida hidat alkot a brahui népcsoport. Pakisztánban Szaraván és Dzsalamán körzetében, valamint Quettától északra és délre Lasz Bela határáig, az afganisztáni Csahanszur körzetéig találhatók. A brahuik számát Iránban 1983-ban tízezerre, Pakisztánban 1981-ben másfél milliónyira becsülték.⁵

Beludzsisztán a legelmaradottabb pakisztáni tartomány. A mezőgazdasági növekedés itt volt a legalacsonyabb, az utóbbi huszonöt év átlagában mindössze 3,5%, míg Pandzsábban a 6%-ot is meghaladta. Nyugat-Pakisztán költségvetésének mindössze 2,2%-át ruházták be Beludzsisztánban, ahol Nyugat-Pakisztán iparának csak 0,5%-a volt található. Tovább élnek a prekapitalista maradványok. Igen siralmas a helyzet az oktatásügy területén is. 1970-ben Beludzsisztánban mindössze 1180 elemi iskola, 120 alapfokú középiskola, 58 középiskola és hat college működött.⁶ Számuk 2000-re is mindössze 20%-kal gyarapodott.

Beludzsisztán története

Amikor az arabok nyugaton benyomultak a Szászánida perzsa birodalom területére, és miután Muhammad Ibn Qászim 711-ben meghódította egész területét, Beludzsisztán a X. század második feléig az arab kalifátus része lett. A XI. században a szeldzsukok katonai fellépése idézett elő beludzs mozgást Makrán irányába. Beludzsisztán 1219-től Szultán Mohamed khívai kán fennhatósága alá került. 1223-ban Dzsingiz kán fia, Csagatáj vezetésével söpört végig a mongol invázió a beludzsok területén délen egészen Makránig. Ezt több mongol betörés követte. A mongolok hanyatlását követően, a XIV. században a brahuik alapítottak fejedelemséget, Kalat

3 Pikulin: Bragui. Moszkva, 1967. 28. o.

4 The Ethnic Composition of Afghanistan. Khatiz Organisation for Rehabilitation. Sapi Center for Pashto Research and Development. Peshawar, 1998. 67 o. 12. o.

5 Mardomha-je Dzsahan dar Arqam. (A világ népei számokban). Perzsa nyelven. Tehran, 1375 (1996.)

6 Aiaz Ahmad: The National Question in Baluchistan. In: F. Ahmad (ed.): Focus on Baluchistan and Pushtoon Question. Lahore, People's Publishing House, 1975. 6-43. o.

kánságot. A beludzsok a XVII–XVIII. század fordulóján tűntek fel Kandahár térségében, mint a Durráni afgán törzsfők földbérlei. A XVIII. század közepétől települtek be a mai Afganisztán más körzeteibe is. Az Afganisztánt meghódítani készülő brit gyarmati terjeszkedés a XIX. század közepére elérte Beludzsisztánt is. 1839-ben az első angol–afgán gyarmati háború előkészületeként a britek politikai ügynököket küldtek Kalatba és rábírták Mehráb Khán brahui törzsfőt, hogy támadjon a kalati beludzs fejedelemségre. A britek garnizont létesítettek Quettában, és a támadást követően vazallus uralkodót ültettek Kalat trónjára. A britek – csúfos kabuli vereségüket követően – 1842-ben kiűríteni kényszerültek a quettai helyőrséget is.

1847–1858 között Beludzsisztán és Felső-Szindh John Jacob tábornok felügyelete alá tartozott, aki 1854-ben első ízben kötött egyezményt a kalati kánnal. Ebben a szerződésben Naszír Khán kénytelen volt elismerni a brit fennhatóságot. A britek azonban törzsi felkelések során leverésével is igen nehezen tudtak uralmuknak érvényt szerezni. 1863-ban Beludzsisztánban britellenes, általános nemzeti felkelés bontakozott ki, amely elsöpörte a vazallus uralkodót. 1873-ban a britek visszavonták politikai megbízottjukat és elismerték a kalati kán névleges fennhatóságát.

1866-ban Robert Sandoman lett a térség helyettes brit főbiztosa, aki sikeresen közvetített az egymással állandó harcban álló Bugti és Marri törzsek között, ezért egy év múlva a brit korona megbízta, hogy létesítsen baráti kapcsolatokat Beludzsisztán törzseivel. 1875-ben Sandoman őrnagy megkötötte a Mastung-szerződést Kalat kánjával, amely formálisan elismerte a brit fennhatóságot. 1876-ban megkötötték a második szerződést, melynek értelmében megalakult Brit–Beludzsisztán politikai ügynökség, amely közvetlenül a brit–indiai alkirályhoz tartozott. Sandoman lett az első brit politikai ügynök, aki Quettában székelt. Mivel Beludzsisztán egy része már korábban „bérelt földeként” brit közigazgatás alá került, 1871-ben a brit birodalom, Perzsia és Kalat kánság képviselőinek megállapodása gyanánt létrejött a Goldsmid-szerződés. Ennek értelmében került sor 1872–73-ban Perzsia és Beludzsisztán határainak kijelölésére az óceán partjától, Gvadar kikötőtől északra Kuhakig. 1872-ben angol–perzsa–afgán vegyes bizottság alakult, amely Szisztán egy részét Afganisztánnak juttatta. A britek az Afganisztánt félgyarmati sorba döntő gandamaki egyezmény révén hamarosan közvetlen igazgatásuk alá vonták ezeket a területeket.

1871-ben került sor a Goldsmid-vonaltól északra a Holdich-vonal meghúzására, vagyis Perzsia és Beludzsisztán határa északi szakaszának kijelölésére Kuhaktól északi irányba, ezzel megtörtént Beludzsisztán felosztása Perzsia, Afganisztán és a brit–indiai gyarmatbirodalom között. A britek a megszerzett beludzs területeket Brit–Beludzsisztán néven összevonták a már korábban megszerzett „bérelt földekkel”. Néhány fejedelemség névleges függetlenségét meghagyták, közülük a legjelentősebb Kalat volt. Ezekben a kánságokban az uralkodó döntéseit brit rezidens bírálta felül, a főbb irányítási munkákat pedig brit politikai ügynökök végezték.

A beludzs nemzeti mozgalom és a modern politikai pártok

A brit korona uralma alatt is Beludzsisztán a brit–indiai gyarmatbirodalom legelmaradottabb területe maradt, amelyet továbbra is prekapitalista viszonyok dominanciája jellemzett. 1903-ban egész Beludzsisztánban huszonkét elemi és két

középiskola működött. Még 1944-ben sem haladta meg az összes iskolák száma a nyolcvanat. Csak 1926–29 között szüntették meg hivatalosan a rabszolgaság intézményét. Igen nagy méreteket öltött a beludzsok kivándorlása főleg Karacsiba, ahol többszázezeres beludzs kolónia alakult ki. Pakisztán megalakulása idején, 1947-ben már több beludzs élt ott, mint Beludzsisztánban (1951-ben a beludzs írástudók nagy része, 2104 fő Beludzsisztán határain kívül élt, a legtöbben Karacsiban).

Az 1930-as évektől jelentek meg beludzs nacionalista társaságok. 1926-ban Kalatban alakult meg az első Andzsumán-i Iszláh-i Kalat (Kalati Reformtársaság) néven. 1930–31-ben az északkelet-beludzsisztáni Musztangban alakult egy másik Andzsumán-i Ittihád-i Baludzsán (Beludzs Egység Társasága) néven, amely a brit gyarmati iga lerázását, Beludzsisztán egyesítését tűzte ki célul. Kapcsolatban állt a pastunisztáni nemzeti mozgalommal, támogatásának köszönhetően 1932-ben tartották meg a beludzs nacionalisták első tanácskozásukat. 1937-ben alakult meg a Kalati Nemzetállami Párt (Kalat National State Party). 1946-ban alapították az Andzsumán-i Iszláh-i Baludzsán (Beludzs Reformtársaság) szervezetét. 1936–38-ban látott napvilágot az első beludzs újság Isztiglál („Függetlenség”) címen, amely Kalat és egész Beludzsisztán függetlenségéért szállt síkra. A nemzeti irodalom a második világháború után indult fejlődésnek, jelentősebb beludzs írók Gul Khán Naszír és Azad Dzsamaluddin.

A második világháború éveiben mind a Nemzeti Kongresszus Pártnak, mind a Muzulmán Ligának helyi szervezetei alakultak Beludzsisztán területén. Azt követelték, hogy az összes közvetett vagy közvetlen formában brit uralom alatt álló beludzs területeket egyetlen autonóm tartományba szervezzék a megalakítandó új iszlám állam, Pakisztán keretein belül. Ez az irányzat elsősorban Brit–Beludzsisztán központjában, Quettában talált követőkre.

A második világháborút követő időszakban a beludzs nemzeti mozgalomban három tendencia érvényesült: az autonómista, a függetlenségi, valamint a Kalat fejedelemséget támogató irányzat.

Az autonómista irányzatot a fentiekben ismertetett Beludzs Reformtársaság, a Beludzs Egység Társasága, valamint a Kalati Reformtársaság képviselték. A függetlenségi irányzat hívei a Kalati Nemzetállami Párt körül tömörültek, teljes függetlenséget követeltek az összes beludzs területeknek, beleértve Iráni–Beludzsisztánt is.

A kalati uralkodó és hívei Kalat kánságból kívántak önálló államot alakítani. Ezt a tervet az „oszd meg és uralkodj” elve alapján kezdetben a britek is támogatták. A referendumról rendelkező Mauntbattan Dekrétumot Quettában 1947. június 29-én tették közzé, amely csak India és Pakisztán között engedett választást. A Kalati Nemzetállami Párt hívei és Ahmad Jár kalati kán arra szólították fel a fejedelemség lakóit, hogy önálló nemzeti állam megalakításáért szálljanak síkra, és a választásokon a függetlenségi irányzat híveit juttassák be a helyi parlamentbe. A megváltozott kül- és belpolitikai körülmények hatására azonban Ahmad Jár lemondott az önálló állam gondolatáról, és 1948. március 27-én a Pakisztánhoz való csatlakozás mellett döntött. A kánság a belügyekben az új állam megalakulása után is megtarthatta autonómiáját. Az uralkodót kiemelt apanázs és továbbra is uralkodói cím illette meg, a vele járó kiváltságokkal együtt. 1952. február 11-én megalakult a Beludzs Fejedelemségek Uniója a pakisztáni állam keretein belül, amelynek feje a kalati kán lett. Kalat, Lasz Bela és több kisebb fejedelemség tartozott az unióhoz.

A függetlenségi irányzat azonban ebbe nem nyugodott bele. 1948 tavaszán gerillaháború kezdődött Kalat teljes függetlenségéért. Fegyveres ellenállásuk hatására 1949. március 11-én a pakisztáni hatóságok kénytelenek voltak felállítani Beludzsisztán Konzultatív Tanácsát, amelynek feladata a tartomány közigazgatási kérdéseinek, a tartományi autonómia feltételeinek, valamint a gazdasági fejlesztés lehetőségeinek vizsgálata volt.

Ekkor még a beludzs nemzeti mozgalomban túlsúlyban voltak a tradicionális társadalmi elemek. A törzsfők segítségével került felállításra a Beludzs Törzsek Uniója nevű szervezet, amely együttműködött a pakisztáni hatóságokkal. Élén Mohamed Khán Dzsorezai állott.

Beludzsisztán továbbra is őrizte mezőgazdasági arculatát. Azokon a területeken, ahol a britek bérelt földjei voltak, hatalmas ütevények jöttek létre, ahol a bér munkások szinte rabszolgasorban sínylődtek. A tartomány fejlesztését a központi kormányzat elhanyagolta. Érintetlen maradt az agrárstruktúra a törzsfőkkel, akik a pandzsábi tőke szorítását, terményeik értékesítési esélyeinek csökkenését a belföldi piacokon rablógazdálkodással próbálták ellensúlyozni. Ehhez járultak a központi kormányzat stratégiai célú földkiszajátításai, amelyek során a parasztokat a hadsereg alakulatai elűzték földjeikről, házaikat bulldózerrel lerombolták, falvaikat lebombázták. 1950-ben a Marri törzs területén bontakozott ki fegyveres parasztmozgalom a központi kormányzat földfoglaló akciói és a helyi földbirtokosok zsarnoksága ellen. Megalakították a Mazlum Partyt, az Elnyomottak Pártját. Az agrármegmozdulás leverésében maguk a beludzs törzsfők jártak az élen.

Beludzsisztánon kívül is beludzs nacionalista társaságok alakultak, Karacsiban a Baludzs Díván (Beludzs Társaság), Észak-Szindhben az Andzsumán-i Iszláh-i Baludzsán (Beludzs Reformtársaság) és Pandzsábben az Andzsumán-i Baludzs (Beludzs Társaság).

1952–1954 között ezek a beludzs szervezetek megalakították az Össz-Pakisztáni Beludzs Ligát, és szövetségre léptek a Muzulmán Ligával, a pakisztáni hatóságokat kiszolgáló helyi törzsfőkkel. Az Össz-Pakisztáni Beludzs Liga és a Beludzsisztáni Diákszövetség a Pakisztánhoz tartozó összes beludzs területek közigazgatásának egyesítését, Beludzsisztán gazdasági és kulturális elmaradottságának felszámolását, a megfelelő öntözési rendszer kialakítását, a beludzs nyelv oktatási nyelvvé tételét, az iskolahálózat fejlesztését, Quettában és Kalatban nemzeti egyetemek létesítését, a mezőgazdaság és a közigazgatás szerkezetében meglévő prekapitalista maradványok felszámolását, az állami tisztségek betöltésénél a beludzsokkal szemben alkalmazott diszkrimináció megszüntetését követelték.

Az ötvenes évek elején a pakisztáni kormány One Unit terve a négy nyugat-pakisztáni tartomány összevonását célozta meg. 1954-től a beludzs nemzeti mozgalom felvette a harcot a One Unit terv ellen, és a beludzs területek egységes autonóm tartománnyá szervezését követelte. Ezen a platformon egyesültek a beludzs nacionalista szervezetek egy párttá, az Usztaman Gall (Hazai Párt) soraiba.

Noha a nyugat-pakisztáni tartományok egyesítését nem tudták megakadályozni, a központi kormányzat bizonyos tekintetben mégis meghátrálni kényszerült. 1957-től Beludzsisztánban bevezették a beludzs nyelv használatát, ez az intézkedés már néhány év alatt érezte kedvező hatását. 1961-re pakisztáni Beludzsisztánban

az írástudók száma több mint hétszeresére nőtt az 1951-es állapothoz képest, 2100 főről 15 300 főre.⁷ Az Usztaman Gall hamarosan kapcsolatba lépett a One Unit ellen harcoló többi párttal, 1956-ban fuzionált a Pakisztáni Nemzeti Párttal, 1957-ben szövetségükből megalakult a Nemzeti Awami Párt, amely egyre nagyobb népszerűsége telt szert a pastunok és a beludzsok által lakott területeken. 1958-tól az Usztaman Gall neve Hazai Köztársasági Párt (Dzsomhúri Watan Party) lett.

Ajub Khán katonai kormányzata gazdasági reformokat, széles körű fejlesztési programot hirdetett meg. Ezek azonban Beludzsisztánt alig érintették, amely továbbra is Pakisztán mostohagyermeké maradt. Egyre szélesebb méreteket öltött a beludzsok elégedetlensége. 1963 őszén a Hazai Köztársasági Párt kettészakadt, egy része Beludzs Nemzeti Párt néven folytatta tevékenységét. Utóbbi felemelte szavát a Karacsi–Teherán–Ankara tengely létrehozása és CENTO-támaszpontok létesítése ellen Quetta és Kalat térségében, a Karacsi és az iráni Zahedán közötti útépités, és mindezek miatt a törzsi földek kisajátítása ellen. E párt állt a beludzsok nemzeti elégedetlenségének az élére, amely hamarosan fegyveres harccá alakult. A felkelés ezúttal a Bugti törzs országában, Dzsalamán és Szaraván térségében robbant ki és 1964 nyarától országos méretet öltött, partizánháborúvá alakult.

A harcok iráni Beludzsisztánra is áterjedtek. 1964 őszén a pakisztáni és az iráni kormány megegyezett, miszerint koordinálják tevékenységüket és segítséget nyújtanak egymásnak a beludzs felkelések leverésében. Helyenként még a határállomást is eltávolították, hogy a felkelőket üldöző kormánycsapatok akadálytalanul a másik ország területére léphessenek.

1966-ra a két ország hadseregének összehangolt akciói következtében mindkét oldalon elcsitultak a harcok. A beludzs nemzeti mozgalom dezintegrálódott. A pakisztáni hatóságok taktikai okokból látszat-engedményekhez folyamodtak. Kiengették a börtönből a beludzs nemzeti mozgalom vezetőit, de a várt eredmény ellenkezője történt: a partizánháború újult erővel folytatódott. 1967 tavaszán ismét bebörtönözték a beludzs vezetőket, ez azonban újra csak olaj volt a tűzre. 1967 nyarán az Usztaman Gall új, az eddiginél radikálisabb programmal állott elő: demokratikus agrárreformot követelt, a bérleti jog eltörlését, autonómiát Beludzsisztánnak és demokratikus szabadságjogokat egész Pakisztánnak.

Brit-Indiában illetve Pakisztánban a beludzs nemzeti mozgalom kibontakozását elősegítette, hogy vállvetve harcolt a fejlettebb pastun nemzeti mozgalommal, annak kedvező befolyása alatt állt.

1968-ban Wali Khán vezetésével újjászerveződött a Nemzeti Awami Párt, amelynek 1969. február 17-én megalakult a beludzsisztáni frakciója. Pártjuk követelte a katonai diktatúra felszámolását, általános választások kiírását, szövetségi parlament felállítását, a One Unit program megszüntetését, demokratikus jogalkotást, a polgári szabadságjogok biztosítását, a politikai foglyok szabadon bocsátását. Az 1960-as évek végére Beludzsisztánban is egyre szélesebb körű tiltakozás bontakozott ki négy nyugat-pakisztáni tartomány egyetlen közigazgatási egységbe tömörítése, a

7 Wilcox, Wayne A.: *Pakistan. The Consolidation of a Nation*. New York, Columbia University Press, 1963. 75–81. o.

One Unit terv ellen. 1968-ban Quettában megalakult a „One Unit Elleni Harc Frontja”, amelyet a fentiekben ismertetett szervezetek alakítottak. A Nyugat-Pakisztán összes tartományában kibontakozott és egyre terebélyesedő tiltakozás 1969 októberében a katonai kormányzat lemondását eredményezte, általános választásokat tartottak. A megalakult szövetségi parlamenti kormány likvidálta a One Unit tervet, 1970. április 1-jén Nyugat-Pakisztánban ismét négy tartományt hoztak létre.

A beludzs nemzeti mozgalom a középkori állapotok radikális felszámolását követelte, és közeledett a katonai rezsim polgári ellenzékéhez. 1971-ben a Nemzeti Awami Párt szövetségre lépett Zulfikár Ali Bhutto Néppártjával, amely azonban már hatalomra jutása előtt is vonakodott elismerni a tartományok autonómia-követeléseit. Így 1972-ben a két párt között szakításra került sor. 1973-ban – hatalomra jutásakor – ugyan Bhutto kénytelen volt megadni az ígért tartományi autonómiát, nem sokkal később azonban ezt megszüntette. 1974-ben a tartományi kormányzat megszüntetése, vezetőik bebörtönzése miatt a beludzso ismét fegyvert fogtak. A harcok áterjedtek iráni Beludzsisztánra is. A pakisztáni kormányzat csak az iráni sah csapataival együttműködve, 1977-re tudta leverni a felkelést.

Az 1970-es évek közepétől a beludzs nemzeti mozgalomban két irányzat érvényesült, az autonómista és a függetlenségi. Előbbi Pakisztánon belül tartományi autonómiát követelt Beludzsisztánnak, szorosan együttműködött a pastun nemzeti mozgalommal, elsősorban Wali Khán pártjával.

A függetlenségi irányzat az 1974–77 között kibontakozott gerillaháború alatt fejlődött ki. A felkelők tulajdonképpen az 1960-as évektől nem is tették le a fegyvert. Ez a szeparatista mozgalom – a Beludzsisztáni Nemzeti Front – ultrabalos elemeket is tartalmazott, akik kapcsolatban álltak a Perzsa-öböl gerillamozgalmaival.⁸ Az 1973–78 között pakisztáni és iráni Beludzsisztánban koordináltan kibontakozó harcokat a két állam csapatai 1978-ban csak együttes erővel tudták leverni.

Bhutto elnök bukásának egyik fontos tényezője volt a Beludzsisztánban alkalmazott kemény kéz politikája. A beludzs nemzeti mozgalom pedig – a Pakisztánban élő többi nemzetiséghez hasonlóan – nem volt képes idejében felismerni a katonai diktatúra veszélyét.

Ziaul Hak katonai diktatúrája idején, az 1980-as években a pastunisztáni mozgalom egyes prominensei Kabulban éltek, ott székelt a Beludzs Nemzeti Párt vezérkara is, amely ekkorra autonómistából függetlenségpártivá vált. 1986-tól, miután Nadzsibullah hatalomra jutott Afganisztánban, szervezetük a Beludzsisztán Ideiglenes Kormányát nevet viselte. A szovjetek igyekeztek kiaknázni a beludzs nemzeti mozgalom baloldaliságát, hogy jégmentes kikötőt szerezzenek az Indiai-óceánon.⁹

8 Ayub Bakhsh Awan: *Baluchistan: Historical and Political Processes*. London, New Century Publishers, 1985. 169. o.

9 Harrison, Selig: *In Afghanistan's Shadow: Baluch Nationalism and Soviet Temptations*. Washington, 1981. D.C. Carnegie, Endowment for International Peace.

Az elszalasztott lehetőség

2001 őszén a szekularizált pártok támogatottsága Beludzsisztánban magasabb volt mind az iszlám pártokkal szemben, mind a katonai diktatúra hívei ellenében. Ez az arány azonban nem egészen egy év alatt megfordult. 2002 októberében mind az Északnyugati Határtartományban, mind Beludzsisztánban a helyi parlamentekben túlnyomó többséget szerzett a radikális iszlám pártok választási szövetsége, a Madzslisz-i Muttahida Amal (MMA), vagyis Akcióegység Tanácsa. A szövetségi parlament helyeinek pedig 25%-át birtokolja, holott korábban az iszlám pártok összesen sem tudtak soha a képviselői helyek 5%-ánál többet megszerezni.

Ezeket a szekularizált pártokat paradox módon mind Beludzsisztánban, mind a pastunisztáni térségben – akárcsak az afganisztáni baloldali pártokat – a 2000 decemberi, a tálibok utáni afganisztáni politikai rendezést felvázoló bonni konferencia szorította háttérbe. A konferencia a mudzsáhid hadurakat hozta vissza Afganisztánba, restaurálva azokat a körülményeket, amelyek kedveznek a tálibok és más vallási szélsőségesek kibontakozásának. Nem a szekularizált beludzsi pártok vesztek erejükből, hanem a körülmények változtak. Éppen ezért célszerű megismerkedni ezekkel a pártokkal, mint olyan erővel, amellyel a közeljövőben elkerülhetetlenül számolni kell.

A legnagyobb a Beludzsi Nemzeti Párt, amelynek vezetői: Sardar Akhtár Mangal és Ghausz Bizendzso. Nacionalista, szekularizált párt, 1963-ban alakult. Egyes vezetői a 70–80-as években kacérkodtak a marxizmussal, és élvezték a kabuli kormányok támogatását. Ma már ez a párt sem szeparatista, noha az 1970-es évek végén harcosai Beludzsisztán elszakadásáért harcoltak.

A Hazai Köztársasági Párt (Dzsomhúri Watan Party) vezetője Akbar Khán Bugti. Beludzsi nacionalista párt, amely 1958-ban alakult, a katonai hatalomátvétel és a beludzsi törzsek földjeinek kisajátítása, a területükön történő támaszpontépítések ellen. A korábbi Brit-Beludzsisztán és az Északnyugati Határtartomány beludzsi lakossága körében bír befolyással.

A Beludzsisztáni Nemzeti Mozgalom (Baluchistan National Movement) élén dr. Hádzsí Baludzsi áll. Ez a szervezet elsősorban a hajdani Kalat khánság területén tevékenykedik.

A Pastunisztáni Nemzeti Awami Párt a beludzsisztáni pastunokat tömöríti soraiiban. Vezetője Mahmud Khán Acakzai. 1954-ben, a Wali Khán által vezetett Pastun Fivérek („Wror Pakhtun”) beludzsisztáni szervezete tekinthető elődszervezetének. Alakulásakor szeparatista volt, ma már – annak ellenére, hogy nevében megtalálható a Pastunisztán szó – ez a párt is tartományi autonómiára törekszik.

Ebben a két tartományban sem a Muzulmán Liga, sem a Néppárt, sem más országos párt befolyása nem számottevő, kizárólag a pastun és beludzsi helyi nacionalista pártok képesek felvenni a harcot a politizált, militáns iszlámmal.

Beludzsisztánban a társadalmi-gazdasági elmaradottság, a törzsi rend konzerválódása és az afgán menekültek nagy száma kedvez az iszlám szélsőségesek térnyerésének. 2001 őszén, a tálib rezsim megdöntésére indított háború kezdetén az Északnyugati Határtartományban és Beludzsisztánban a szekularizált, nacionalista pártok még ellensúlyt alkottak a muszlim radikálisokkal szemben, ám elszalasztották a lehetőséget, hogy kivegyék a részüket a terrorizmus elleni harcból, és abból megfelelő válasz-

tási eredmények formájában hasznot húzzanak. Ehelyett az afganisztáni tálibok elűzése nyomán a térségben keletkezett politikai vákuum az iszlám szélsőségesek megerősödésének kedvezett, akiknek támogatottsága alig egy év alatt megsokszorozódott. Mint már említettük, a 2002 októberi pakisztáni választásokon a hat iszlám fundamentalista párt szövetsége (MMA) már abszolút többséget szerzett a pastunok által lakott Északnyugati Határtartomány és Beludzsisztán parlamentjében.¹⁰

A pakisztáni hatóságok megítélése kettős az MMA ellenzéki koalíciót alkotó és más iszlám szervezeteket illetően. Amelyek kötődnek Qazi Husszain Ahmed pakisztáni vallási vezetőhöz és annak Dzsamiat-i Iszlámí szervezetéhez (amelyhez közel áll Musarraff elnök), azokkal szemben nem lépnek fel, míg a rivális Dzsamiat-i Ulema szervezethez kötődőket támadják.

Ugyanez a kettősség érvényes az al-Kaidára is. Míg Beludzsisztán területén látványosan elfogták az al-Kaida számos tagját és prominensét, és átadták őket az amerikaiaknak, addig az afganisztáni tálibok szabadon szervezkednek a pakisztáni Beludzsisztán területén.

Musarraff elnök későn ismeri fel, hogy az Északnyugati Határtartomány és Beludzsisztán iszlamizációja egész Pakisztán „talibanizációját” jelenti, s a politizált iszlám révén a politika iszlamizálása következik be.¹¹

Az iráni fejlemények

Iráni-Beludzsisztánban sokkal kedvezőtlenebb volt a helyzet, mint Brit-Beludzsisztánban. Egészen az Öböl mentéig törzsi legelők húzódnak, és a tengerparton nyomorúságos halászfalvak találhatók. Iráni-Beludzsisztán nem rendelkezett hagyományosan kiépített központokkal, mint a pakisztáni oldalon Quetta vagy Kalat, sem megszervezett ültetvényekkel, bányákkal, iparral, iskolákkal és értelmiséggel, mint a pakisztáni Beludzsisztán.

Az 1950-es években megfogalmazott stratégiai tervek, út- és támaszpontépítések, az Öböl-menti kőolaj-lelőhelyek intenzív kiaknázása azonban felértékelte Iráni-Beludzsisztán stratégiai jelentőségét, és mindennek következtében az iráni beludzsok együttműködést alakítottak ki a pakisztáni területen élő testvéreikkel. Ennek hatására az 1950-es évektől az iráni beludzsok nemzettévalási folyamatai felgyorsultak. 1955-től Iráni-Beludzsisztán egyes vidékein gerillaháborút kezdtek vívni.

Az 50–60-as évek területfoglaló, útépítő akciói kezdetben a törzsek spontán ellenállását váltották ki. Később a határ mindkét oldalán élő törzsek akciói az útépítésekkel, támaszpontépítésekkel szemben szervezett, koordinált formát öltöttek. 1965-ben immár mind az iráni, mind a pakisztáni oldalon, együttesen bontakozott ki felkelés a Marri és Bugti törzsek „országában”. Ezt a két kormány csapatai csak

10 Bush és Musharraff elnökök 2003. június 24-én a beludzsisztáni Szamungli bázison folytatott tanácskozásán ez a kérdés felmerült.

11 Maga Zafarullah Khán pakisztáni államfő is beludzs nemzetiségű, ám törzse, a Dzsálfi törzs nem vett részt 1973–78. között a Bugti, Marri és Bizendzso törzsek nemzeti felkelésében Zulfikár Ali Bhutto pakisztáni kormánya ellen.

együttes erővel, az 1964-es pakisztáni-iráni megegyezés szellemében tudták elfojtani (véglegesen csak 1978-ra).

A beludzs nemzeti mozgalom az iszlám rezsím negyedszázada alatt Iránban nem hallatta hangját.

2003 nyarán Iránban az 1999-es egyetemi megmozdulásokhoz hasonló diáktüntetések bontakoztak ki, amelyek mögött az Iráni Ellenállás Nemzeti Tanácsa nevű szervezet áll, amely magába foglalja az 1965-ben alakult, kezdetben baloldali Mudzsáhidín-e Khalq szervezetet, amelynek vallásos szárnya 1981 óta Szaddám támogatását élvezte, ezért a szervezet a terrrorszervezetek listáján szerepel. Nem véletlen, hogy a teheráni tüntetések után nem sokkal az iráni rezsimmel hagyományosan jó kapcsolatokat ápoló francia hatóságok bezárták a szervezet franciaországi irodáit. Az amerikaiak ellenben hirtelen szárnyuk alá vették őket és elérték, hogy a pakisztáni Beludzsisztánban táborokat kapjanak. A magukat marxistának nevező Mudzsáhidín-e Khalq aktivistái Irak és Irán után megjelentek Pakisztánban is.

Afganisztánnal és Irakkal ellentétben, Iránban a marxista népi mudzsáhidek is az iszlám rezsím ellenzéki frontjának alappilléret alkotják, különösen, ha az iraki síiták vallási szélsőségeivel szemben együttműködésre fanyalodnak az Iraki Kommunista Párttal.

Új háború Beludzsisztánban

A pakisztáni hadsereg a dél-vazirisztáni legújabb offenzívájával egyidőben katonai műveleteket kezdett Beludzsisztánban, amelynek célpontját azonban nem az ujjászerveződő tálibok vagy pakisztáni radikális iszlám szervezetek, hanem a beludzs szekularizált nacionalisták ismét fellángoló harcai alkotják.¹² Míg az egyik fronton a pakisztáni hadsereg Dél-Vazirisztánban az al-Káida ellen harcol, a másik fronton Beludzsisztánban al-Káida ellenes, szekuláris, nacionalista felkelőkkel szembesül. Nawab kbár Khán Bugti, Attaullah Khán Mangal és Nawab Khair Bakhs Marri, – akik az 1980-as években a Független Beludzsisztán Kormánya néven a kabuli marxista rezsím vendégszeretetét élvezték –, több évtizedes hallgatás után ismét felkelésre buzdították törzseiket a pakisztáni hadsereg ellen. Attaullah Mangal hosszas londoni száműzetést követően tért haza Pakisztánba, ahol tüstént letartóztatták három fiával egyetemben. Ezek a beludzs felkelők éppen az al-Káida kiűzésére fogtak fegyvert területükön.

12 Kohlu térségében a Marri törzsi harcosok, Dara Bugti a Bugti törzs harcosai harcban állnak a pakisztáni csapatokkal. Nawab Akbar Bugti, Nawab Khair Bakhs Marri, Attaullah Khan Mangal beludzs vezetők ismét hallatják hangjukat. Ezeknek a beludzs vezetőknél, akárcsak Walí Khánnak és Adzsmal Khattaknak, az 1980-as években a kabuli baloldali rezsimnek adtak otthont. A Beludzs Felszabadító Hadsereg, amely a földalatti, baloldali Beludzs Diákszövetségből fejlődött ki, gázvezetékeket támad meg és a quettai katonai támaszpont és más 3 támaszpont építés ellen emelte fel szavát. A támaszpont-építések ellen, a természeti források feletti ellenőrzésért, gazdasági, politikai jogokért küzd. A felkelés akkor eszkalálódott, amikor a londoni száműzetésből hazatérő Attaullah Mangalt három fiával együtt letartóztatták. A pastun Nemzeti Aweamí Párt és a Pakhtunkhwa Párt szolidaritásáról biztosította a beludzs felkelőket.

A gyéren lakott hatalmas beludzsisztáni területeken, amely Irán, Pakisztán és kisebb részben Afganisztán között megosztott, Teherán és Iszlámábád egyaránt a túlnépesedett régiók plussz népességének letelepítésére alkalmas területeket, nyersanyagforrásokat és stratégiaileg létfontosságú területeket lát. A tartományok hatásköreit át akarja adni a szövetségi kormányzat a körzeteknek, a pastun törzsi ügynökségek elleni támadásokkal egyidőben meg akarja szüntetni a beludzs törzsek Dzsalamán, Bolan, Marri és Bugti ügynökségeit is. A beludzs nacionalisták azt mondják, az afganisztáni háború elcsendesedésével, de már Afganisztánban a két világrend konfrontációjának megszűntével, valamint az Indiához fűződő kapcsolatok normalizálásával a stratégiai mélység biztonságpolitikai koncepciója idejét múlta, és tiltakoznak a három új támaszpont építése és a gwadari mélytengeri gigaprojekt, illetve az ezeket megelőző földkisajátítások ellen, úgy vélik, ezek megváltoztatják a térség etnikai arculatát. A katonai és paramilitáris egységek elleni mindennapos támadások, reakciók a folyamatban lévő hadműveletekre, amelyben a reguláris hadsereg több ezer katonája és mintegy 1500 Baloch Levies milicista vesz részt. A beludzs harosok földgázvezetékeket támadnak, támadásokat intéznek a kvettai helyőrség és más katonai létesítmények ellen.

A harcokat a Beludzs Felszabadítási Hadsereg koordinálja, olyan földalatti szervezet, amelynek gyökerei a marxista Beludzs Diákszövetségig nyúlnak, amely az 1970-es-80-as években élvezte a kabuli rezsimek (Daud, majd a marxista rezsimek támogatását egyaránt) támogatását, és amely nemcsak az iráni és a pakisztáni hadsereggel harcolt, de az afgán menekültek pakisztáni táboraiiban szerveződő nemzetközi muszlim militánsok ellen is.

A törzsi harcosok tiltakoznak Kohlu, Torban, Dast-i Godán, Khuzdár, Szui, Szinszila és Dara Bugti, valamint a makráni partvidéken Ghadar térségében az ellen, hogy a kormánykatonák erőszakkal ki akarták sajátítani a Bugti törzshöz tartozó Bakhláni törzs földjeit Szui Iszrál-i Thál körzetében, elbulldózerezve vályogházaikat, lerombolva sátraikat. Kohlu Kohán és Mawand térségében pedig az újonnan létehozott szövetségi határőrség egységei (Frontier Corps és az új Special Levies) támadást intéztek a Marri törzs ellen. Beludzsisztán középső térségére, Dzsalamán térségére is áttértek a harcok, amelyek során a hadsereg tankokat, helikoptereket, sőt bombázókat is bevetett a törzsi harcosok ellen, a nagy szárazságban elzárja az áramot szivattyús kutaiktól.

A regionális versengés

Jelenleg mind pakisztáni, mind iráni Beludzsisztánban óriási építkezések folynak, amelyek gigantikus tervek megvalósítására irányulnak. Ennek tétje a közép-ázsiai és az Öböl menti szénhidrogénforrások feletti uralom, a vezetékek és mélytengeri óriáskikötők kiépítése a megfelelő úthálózattal és egyéb infrastruktúrális követelményekkel egyetemben.

Először indiai segítséggel építi ki az Öböl mentén Sah-i Bahr kikötőjét, az iráni kormány az afganisztáni Heratot Zahedánnal és Sah-i Bahrral összekötő utat épít, míg Pakisztán kínai segítséggel fejleszti Gvadar mélytengeri meleg kikötőt. Pár esztendőre még mindkettő nyomorúságos beludzs halászfalu volt.

Pakisztáni Beludzsisztán területén óriási támaszpontok találhatók: Szamungli, Paszni, Dalband. Utóbbiakat Musarrafnak az amerikaiak rendelkezésére bocsátotta.

Támaszpontok, utak, kőolaj- és földgázvezetékek, kikötők kiépítésén kívül Beludzsisztán az energiaforrások újraelosztásáért folytatott küzdelem gazdasági és stratégiai színterévé, nyílt küzdelmek terepévé válik.

A 2003 nyarán elkövetett quettai merényletek és a 2004. március 2-án, az Asúra körmenet ellen végrehajtott véres támadások egyaránt azt mutatják, hogy a korábban másfél évtizedig nyugodt Beludzsisztán egyre inkább hadszínterré válik.¹³ Az Asúra körmenet elleni merényletért a Laskar-i Dzsangvi szervezetét teszik felelőssé, amely a pakisztáni héjáknak és Musarrafnak egyaránt kivételezettje.

A merényletekért nem egyszerűen a nyíltan újjászerveződő tálibok és a nyomukban settenkedő al-Kaida a felelősek, hanem általánosságban is megállapítható, hogy a vallási színezetű, szektáriánus terrorizmus áttevődött Pandzsáb államból és Karacsi nagyvárosból a korábban csendes, ám startégiailag igen érzékeny Beludzsisztánba.¹⁴

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy Quettában a síiták nem helyiek, mint a lahori és karacsi korábbi zavargások során, hanem afganisztáni menekültek, hazarák, akik az Afganisztánból átszivárgó tálibokról és al-Kaida tagokról hírszerzési adatokkal látják el az amerikaiakat (aminek következtében Beludzsisztánban számos al-Kaida tagot tartóztattak le). A pakisztáni hatóságok Indiát és Afganisztánt vélik látni a merénylet mögött, India kandahári és herati konzulátusait nevezve meg felelősként.

India 1992, a Nadzsibullah-rezsim bukása óta pozíciókat veszített a térségben, míg Pakisztán igen jó viszonyt tartott fenn a mudzsáhid és a tálib kormányokkal egyaránt. A 2001. szeptember 11-e utáni események, a tálib rezsim megdöntésére indított háború vesztese viszont Pakisztán, amely – miután Irak után a figyelem ismét e térség felé fordul – ki akar keveredni a vesztes pozícióból. A biztonsági kockázat által kiváltott politikai vákuum ismét e konkurens helyi hatalmak vetélkedését indukálhatja a régióban.

Ha az Északi Szövetség hatalmon marad Kabulban, Irán, Oroszország és India támogatásával megszilárdíthatja afganisztáni pozícióit, amit Pakisztán nem akar. A tálibok és a pakisztáni radikálisok – a pakisztáni héják hallgatólagos jóváhagyásával – a síiták quettai megszárlásával megüzenték, hogy ellenzik az iráni befolyás növekedését a térségben.

Amennyiben a síiták további gyilkolása Iránt is bevonja az eseményekbe, és Teheránt akcióra készíti, meglesz a rég óhajtott casus belli, a teheráni rezsim ellen megindítandó amerikai lépések (nem feltétlenül katonai lépések, s amennyiben katonai lépések, nem feltétlenül nyílt akciók) legitimálása. Arra bizonyosan számíthatunk azonban, hogy a várható események tükrében Beludzsisztán geostratégiai szerepének további felértékelődése várható.

13 2003. július 4-én a pénteki istentisztelet közben a pakisztáni-beludzsisztáni Quettában öngyilkos merényletre erősített bomba robbant egy síita mecsetben, megölve ötvenhárom embert és megsebesítve százötvenet. Ez a legnagyobb merénylet a pakisztáni állam fennállása óta.

14 Erre utal a 2003. június 8-ai, ugyancsak quettai merénylet egy rendőrörs ellen, tizenhárom rendőr áldozatának mindegyike szintén a síita közösség tagja volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Aiaz Ahmad: The National Question in Baluchistan. In: F. Ahmad (ed.): Focus on Baluchistan and Pushtoon Question. Lahore, People's Publishing House, 1975.
2. Ayub Bakhsh Awan: Baluchistan: Historical and Political Processes. London, New Century Publishers, 1985.
3. Baluch Mohamed Sardar Khan- Bijarani Marri: The Balochis through Centuries. History versus Legend. Quetta, 1964.
4. Bray, D.: The Brahui Problem Delhi, 1934. p. 254.
5. Dupre, L.: Afghanistan. Princeton, 1978.
6. D'Afganisztán Kalanai. Kabul, 1359.
7. Fröhlich, D.: Nationalismus und Nationalstaat in Entwicklungsländern. Meisenheim am Glan, 1966.
8. Harrison, Selig: In Afghanistan's Shadow: Baluch Nationalism and Soviet Temptations. Washington, 1981. D.C. Carnegie, Endowment for International Peace.
9. Imtiaz Mohamed Khan: Baluchistan London, 1950.
10. Katona Magda: A monguz és az anakonda. „Népszabadság” 2003. február 18.
11. Katona Magda: Új dzsihád születik? Az asszimmetrikus hadviselés új formája Afganisztánban. „Feldérítő Szemle” II. évf. 2. szám 2003. július 72–79. o.
12. Katona Magda: Beludzsisztán, a nyugtalan tartomány, „Magyar Nemzet” 2003. aug.16.
13. Katona Magda: Pakisztán a Janus-arcú szövetséges. „Magyar Nemzet”, 2004. február 28.
14. Kudrjavcev, M.K.: Osznovnűje etnicseszkiye gruppű naszelenija Zapadnogo Pakisztana. „Szovjetszkaja Etnografia”, 1952. No.2. 33–45. o.
15. Mardomhá-je Dzsahán dar Arqám. (A világ népei számokban). Perzsa nyelven. Tehran, 1375 (1996)
16. Mír Gul Khán Naszír: Táríkh-i Baludzsisztán. (Beludzsisztán története.) Quetta, 1952. I–II. I.
17. Pikulin, Beludzszi. Moszkva, 1958.
18. Romtanu Maitra: Why the US needs the Taliban? „Asia Times” (Hong Kong), July 30. 2003.
19. Wilcox, Wayne A.: Pakistan: The Consolidation of a Nation. New York, Columbia University Press, 1963.

Ács Tibor

Jubilál a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága

A Magyar Tudományos Akadémia keretében a hadtudomány és szervezete formái fejlődésnek, átalakulásainak és változásainak 179 éves története a legtalálóbban, a „Borúra derű” jelmonddal jellemezhető. Az Akadémia történetének különböző korszakaiban e jelmondat magyarázatának, a tudományos teljesítmények alapján más és más jelentést, változó értelmet tulajdonítottak. Ez különösen jellemző volt az elmúlt évszázadra, amikor különböző okok, körülmények és indokok alapján nem egy hátrány és jogtalan megkülönböztetés, sérelem és igazságtalanság érte az MTA katonatagjait és Hadtudományi Bizottságát. A rendszerváltozás, de különösen 1994 óta a hazai és mértékadó nemzetközi tudományos körök elismerik a diszciplína magyar művelőinek teljesítményeit, a hadtudományi fokozatosok munkásságát. Az ezredforduló és a 21. század, az elmúlt több mint fél évszázados hátrányos múlttal szemben, a Magyar Tudományos Akadémián a hadtudomány hazai művelőinek, a Hadtudományi Bizottságnak és köztestületi tagságának „Borúra derű”-t hozott!

A Magyar Tudományos Akadémia alapítói mindenkor természetesnek és szükségesnek tartották, hogy a Tudós Társaságnak, vagyis a Magyar Akadémiának gondja, munkálkodása minden tudományra, így a hadtudományra is kiterjedjen. A Magyar Tudományos Akadémia történetének különböző időszakában, a katonakadémikusok hadtudományi munkássága, – a magyar hadügyi műnyelv megteremtése és fejlesztése mellett – egyszerre fordult az egyetemes és a magyar hadügy múltja, jelene és jövője felé. A 179 éves Akadémia tudományos mozgalmakban, kezdeményezésekben és nagy alkotó egyéniségekben igen gazdag.

Ma az egyes akadémiai korszakokat, a jeles nagy magyar alkotók, – köztük a kiemelkedő katonatudósok – tudományos életművei, teljesítményei szimbolizálják. Ezt jelképezi a reformkortól a huszadik század végéig, Kiss Károly, Tanárky Sándor, Lakos János, Mészáros Lázár, Szontagh Gusztáv, Korponay János, Hollán Ernő, Tóth Ágoston, Kápolnai Pauer István, Rónai Horváth Jenő, Pilch Jenő, Gyalóky Jenő, Markó Árpád és más hadtudósok sokoldalúan gazdag életműve és maradandó hadtudományi értékei. De nemcsak a hazai tudományosság és diszciplinánk kutatói, hanem az országvédelem és a Magyar Honvédség jelene és jövője számára is.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya Hadtudományi Bizottságának nem kis vesződéssel járó, egy évtizeddel ezelőtti újjáalakulásának évfordulója indokoltá

tenné, hogy bemutassuk a 122 esztendeje, az Akadémia új szervezeti formájaként létrejött Hadtudományi Bizottság, a hadtudomány akadémiai művelésének több mint egy évszázados fejlődéstörténetének és a katonaadémikusok munkálkodásának jellemzőit. De nem tesszük, mert ezt az elmúlt több mint három évtizedben megjelent számos hadtudomány-elméleti és tudománytörténeti írásunkban részletesen megtettük.¹

Ám a jeles hadtudósok tudományos életműveihez hasonlóan jelentős történelmi tettek és teljesítménynek számítanak a különböző korokban a Magyar Tudományos Akadémia és osztályai által azoknak a szervezeti formáknak a megteremtése, amelyek hozzájárultak diszciplinánk lendületesebb fejlődéséhez és a hadügy múlt, jelen és jövő fontos témáinak kutatásához. Ezt az 1845 és 1858 között működő IV. Mathematicai Osztály Hadtudományi Alosztálya mellett, az Akadémia Hadtudományi Bizottság létrehozása, átalakulása és újjáalakítása 1881 és 1994 közötti kálváriája illusztrálja. Ennek bemutatásában közel másfél évtizede nagy szerepet játszott ez a folyóirat, amely az első számtól, hasábjain helyt adott a magyar hadtudomány fejlődésével, a hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémián témakörrel foglalkozó tanulmányoknak.²

A mostani írásunkban csak arra vállalkozunk, hogy a kutatásaink során feltárt új források és kútfők segítségével, a teljesség igénye nélkül felvázoljuk az Akadémia állandó Hadtudományi Bizottsága 1881 és 1882 közötti létrejöttének, és az 1994. évi újjáalakításának tanulságos históriáját.

Történelmi előzmények az akadémiai Hadtudományi Bizottság létrehozása

A Hadtudományi Bizottság létrehozásának előzményeként szükséges felvillantani az MTA munkálkodásának körülményeit. A tizenkilencedik század második felében az Akadémia tevékenységének lendületesebb és tudományosabb folytatására új szervezeti formák keresésére kényszerült, amelynek során létrejöttek az állandó tudományos bizottságok. Az ország lakossága nagy figyelemmel kísérte az MTA munkáját és a tudományos bizottságokban dolgozó tudósoktól várta a magyar nyelv, irodalom, történelem, nemzetgazdaság, hazánk földjének, éghajlatának, flórájának, állatvilágának, geológiájának, és más területeinek, így a hadügye múltjának, jelenének és jövőjének tudományos feltárását.

Az új szervezeti forma kialakításával az MTA munkássága hatékonyabbá és tekintélyesebbé vált az egyes tudományterületeken.³ Az Akadémia a hatékonyabb bizottsági tevékenység érdekében úgy szabályozta az osztályok és a bizottságok egymáshoz való viszonyát, hogy az adott osztályhoz tartozó bizottság feladatkörének el-

1 Legutóbb lásd Ács Tibor: *Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások*. Budapest, 2001. 307 o.; Uő.: *A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katona tudósai. Közgyűlési előadások 2000. november. 175 éves a Magyar Tudományos Akadémia. II. Kötet*. Budapest, 2002. 493–509. o.

2 Lásd Ács Tibor: „Az olyan végtelenül bonyolult hadtudomány”. *Hadtudomány*, 1991. 1. sz. 3–47. o.; Varga Mihály: *A magyar Hadtudományi Társaság 1991–2001 között megjelent kiadványainak repertórium*. *Hadtudomány*, 2002. 1. sz. 113–164. o.

3 Erről részletesebben Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. A MTA Könyvtárának Kiadványai 70. Bp., 1974. 1–14. o.*

látásához teljes szabadsággal és éves költségvetés formájában pénzügyi fedezettel rendelkezzen.⁴

Ám még egy igen fontos körülményről nem szabad megfeledkezni, amikor keressük az okát miért került napirendre a Hadtudományi Bizottság létrehozása. Az 1880-as években, a közös hadseregben folyó összbirodalmi érdekű hadtudományi kutatások mellett növekedett a m. kir. Honvédségnél folyó nemzeti szempontú, de magyar kormányzati érdekű hadtudományi kutatómunka is. A hadtudományok rendszeres művelését szükségessé tette, hogy a honvédségnél magyar nyelv volt a szolgálati nyelv, a katonai nevelés és kiképzés a csapatoknál magyar nyelven folyt, a katonai felsőfokú képzés a Ludovika Akadémián, magyar nyelven történt, a honvéd alakulatok tisztikarai tudományos egyesületeket működtettek. Mind ezek a szervezeti formák a hadtudomány és katonai ismeretek magyar nyelven való művelését, fejlesztését és terjesztését szolgálták, és hatályos tényezőként működtek közre a tudományos értékek közreadásában, és a magyar katonai irodalom fellendítésében.

A közvélemény és a diszciplína hazai művelői sajnálatosnak tartották és az Akadémiától vártak segítséget abban, hogy megszűnjön a hazai tudományosságban az a szomorú állapot, hogy minden „más tudományágban jeles a magyar, csak éppen abban, amelynek a haza megszerzését és ezeréves fennállását köszöni, a hadi tudományokban maradt el a többi nemzetek mögött.” Sőt hozzátették még azt is, miszerint: „Az irodalom minden más ága virul hazánkban, csak a katonai irodalom teng,...A midőn a Magyar Tudományos Akadémia a hadi tudományokat védő szárnyai, alá vette s elhatározta, hogy a magyar katonai irodalmat nemcsak erkölcsileg, hanem anyagi áldozatokkal is támogatja, nagy, nemes és mindenekfelett hazafias vállalatba fogott, s ha törekvése sikerül, nemzeti missziót teljesített.”⁵

Ez az ellentmondásos fejlődési folyamat elérte meg az ország első tudományos intézményében, a Magyar Tudományos Akadémián azt az elhatározást, hogy az éledő hadtudományi tevékenység és az alig tengődő magyar katonai irodalom fellendítésére az új akadémiai állandó bizottság, a Hadtudományi Bizottság létrehozásával és működésével hatásos szervezeti és tudományos, erkölcsi és anyagi támogatást ad e fontos diszciplína hazai műveléséhez. Ám az elgondolás megvalósításához a kezdeményezőknek keserves utat és több stációt kellett végig járni az Akadémián és a hazai tudományosságban az elhanyagolt hadi tudományok újra emancipálása érdekében.

Elvitathatatlan, hogy a fő kezdeményező, az Európa-hírű hadtudós, Kápolnai Pauer István honvéd őrnagy, a Ludovika Akadémia tanára, az MTA levelező tagja volt. A hadtudományok az MTA III. Matematikai és természettudományok osztálya körébe tartoztak és a magyar tudományosság törtérijának jeles eseményét, az 1881. november 14-i (8.) osztályülés jegyzőkönyve így örökítette meg: „11. Kápolnai Pauer István indítványt tesz egy Hadtudományi Bizottság alakítása tárgyában. Indítványozó felké-

4 Kónya Sándor: „... MAGYAR AKADÉMIA ÁLLÍTASSÉK FEL...” Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827 – 1990. A MTA Könyvtárának Közleményei 32 (107) új sorozat. Szerk. Fekete Gézáne –Vekerdi László. Bp., 1994. 133 – 175. o.

5 Rónai Horváth Jenő: A Magy. Tud. Akadémia kebelében fennálló hadtudományi bizottság működése. Magyar Katonai Évkönyv 1886-ra. Budapest, 1887. 2–3. o.

retik indokolt indítvány írásban foglalva terjeszteni be s az osztály annak alapján fog majd határozatot hozni.”⁶

E döntésnek eleget téve nem egészen egy hónap alatt elkészítette írásbeli javaslatát, melyet a III. Osztály 1881. december 12-i (9.) ülése megtárgyalta. A második stáció történetét két összetett mondat tömören így foglalta össze: „Kápolnai Pauer István beterjeszti írásban indítványát, hadtudományok számára egy külön bizottság alakítására nézve. Ezen indítvány nem lévén kellő részletekkel ellátva a kiviteli módot illetőleg, indítványozó felkéretik annak pótlására, hogy a szerint aztán bizottságnak adathassék át véleményadás végett.”⁷ Ez után az ülést követő öt hónapban, Kápolnai Pauer István az elhangzott észrevételek és ajánlások figyelembevételével részletesen kidolgozta az akadémiai Hadtudományi Bizottság alapítási indítványát, melyet a III. Osztály 1882. május 15-i (5.) ülése megvitatott. De mivel a Kápolnai Pauer-féle javaslatban az Akadémia egészét érintő szervezeti, hatásköri és pénzügyi problémák is felmerültek, harmadik stációként elhatározta, mint feljegyezték: „Kápolnai Pauer István l. t. beterjeszt egy indítványt „Hadtudományi Bizottság” szervezése tárgyában”, amit a III. osztály „az összes akadémiahoz átteszi.”⁸

A magyar hadtudomány történetében mérföldkövet jelentő állomást, a huszonnegyedik akadémiai ülést, vagyis az összes ülést 1882. május 22-én tartották meg. Ezen olvasták fel Kápolnai Pauer István levelező tagnak egy külön *Hadtudományi Bizottság felállítása* tárgyában a III. osztályhoz benyújtott alábbi indítványát: „E bizottság feladatául – úgymond – 1. a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése és ismertetése; 2. a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; 3. a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; 4. a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása tüzetthetnék ki.”

A Hadtudományi Bizottság e feladatainak a következő kiadványok szerkesztése által felelhetne meg: a) Az 1. alatt foglalt feladatának: »Általános Katonai Évkönyv« szerkesztése és kiadása; b) A 2. és 3. alatt foglalt feladatának: »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása;

c) A 4. alatt foglalt feladatának: A valóban örökbecsű hadtudományi remekművek magyar nyelven való kiadása által.

Arra az esetre, ha a tek. Akadémia indítványomat elfogadná, és a Hadtudományi Bizottság még ez idén megalakulna, s mindent akképp előkészítene, hogy működését 1883. elejétől megkezdhesse, az 1883-ik évre vonatkozó költségvetés hozzávetőleg” 2700 forint „lehetne”⁹

Az akadémikusok kedvezően fogadták Kápolnai Pauer István kezdeményezését és elhatározta: „Az összes ülés az indítványnak az egész Akadémiát illető fontosságát

6 MTA III. (Mathematikai és Természettudományi) Osztály jegyzőkönyvei 1881 – 83. MTA Könyvtár Kézirattár. Régi Akadémiai Levéltár (továbbiakban – RAL). K 1543. 3. o.

7 Uo. 3. o.

8 RAL. K 1543. 3. o.

9 MTA Összes ülési jegyzőkönyvek 1882–1883. RAL K 1462. 26–27. o. ; Akadémiai Értesítő. 1882. 4. sz. 165–166. o.

méltatva, felhívja mind a három osztályt, hogy annak megvitatására három-három tagot küldjenek ki.¹⁰ E határozat alapján Fraknói Vilmos főtitkár átiratban felszólította az Akadémia mind három osztályát, hogy az indítványt megtárgyaló 9 tekintélyes tagból álló akadémiai különbizottság munkáját elvégezhesse, mihamarabb küldjék ki a 3-3 tagot. Az akadémiai bizottság 9 tagja és a javaslattevő 1882. október 28-án ült össze, és miután megválasztották elnöknek Hollán Ernőt, megvitatva az indítványt.

Az MTA 1882. október 30-i összes ülésén „a hadtudomány bizottság tárgyában kiküldött jelentését” szószerint felolvasták és tudománytörténeti jelentőségű döntést hozott, mert: „Az összes ülés a bizottság jelentése alapján a »Hadtudományi Bizottság« felállítását elhatározza és a III. osztályt nagygyűlési osztályértekezletén annak megalakítására felhívja.”¹¹

Erre a lépésre, Hadtudományi Bizottság megszervezésére, a III. Matematikai és Természettudományok Osztálya bizottságaként, csak két hónap múlva, az 1882. december 11-i osztályértekezleten került sor.¹² Az osztály tudomásul vette a megalakítással kapcsolatos tennivalóit, és a jövő évi költségvetési tervezetében a „Hadtudományi Bizottság munkásságának megindítására 1000 frt” irányoz elő.¹³ Az Akadémia 1882. december 18-i összes ülése megtárgyalta az 1883. évre a költségvetési előirányzatát és a „megalakítandó Hadtudományi Bizottság munkálataira 1000” forintot terveztek.¹⁴

Az Akadémia nagygyűlése 1883. május 16-i ülése helybenhagyta a 8 állandó bizottság újraalakítását, illetve megalakítását, tagjai megválasztását. Így megkezdhetette az Akadémia történetében először létrehozott III. Osztály Hadtudományi Bizottsága (12 tagú) munkálkodását.¹⁵ A Hadtudományi Bizottság első alakuló ülésére az MTA épületében 1883. június 18-án került sor. A bizottság elnöke Hollán Ernő altábornagy, tiszteleti tag, előadója Kápolnai Pauer István alezredes, levelező tag lett és tagja volt 10 neves civil tudós akadémikus. „A bizottság működési tervzetén, mely a tekintetes Akadémia által már helyben hagyatott, mitsem változtatva, felkéri az elnököt, hogy annak szövegét az ügyrendbe való iktatás végett a tekintetes Akadémia elé terjessze”.¹⁶

Az Akadémia 1883. június 25-én lezajlott összes ülése hagyta jóvá a 8 állandó bizottság jelentését a megalakulásáról és a tisztségviselők megválasztásáról. „A Hadtudományi Bizottságban elnökül Hollán Ernő t. t., előadóul Kápolnai Pauer István l. t. ... Az összes ülés mindezen választásokat helybenhagyja.”¹⁷ Az Akadémia elfogadta a bizottság működési körére ajánlott szövegét is, amelyet a MTA Ügyrendjébe, az 51. §-ként iktatott be.¹⁸

Az MTA III. Osztály Hadtudományi Bizottságának munkaprogramját tehát részletesen kidolgozták, amelynek a végrehajtásához elméletileg biztosított volt a működésé-

10 Uo.

11 RAL K 1462. 47. o.; Akadémiai Értesítő, 1882. 5. sz. 211. o.

12 RAL K 1543. 1. o.

13 Uo. 2. o.

14 RAL K 1462. 56 57. o. ; Akadémiai Értesítő, 1882. 6. sz. 228. o.

15 Akadémiai Értesítő, 1883. 5. sz. 98–99. o.

16 RAL 349/1883.

17 RAL K 1462. 99. fol; Akadémiai Értesítő, 1883. 6. sz. 115.o.

18 A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja az 1884. évre. 101 – 102. o.

hez szükséges anyagi fedezet is. Erre alapozva a bizottság 1883. december 7-i ülésén megtárgyalta a Hadtudományi Bizottság 1884. évi munkatervezetét és költségvetését, amelynek alapján elkészült „A MTA Hadtudományi Bizottságának 1884-ik évi munkatervezete és költségvetése” című felterjesztés.¹⁹ Az MTA III. Osztálya 1883. december 10-i és az összes ülése 1883. december 17-i, valamint az MTA Igazgató Tanácsa 1884. január 4-i jóváhagyása után ez a munkaterv és a költségvetés kordokumentumként, hűen tükrözi a hazai hadtudomány fejlettségét és irodalmának állapotát és a elvégzendő feladatokat.²⁰

Egy hosszú évszázadig, 1884-től 1994-ig, a különböző történeti korokban, a Magyar Tudományos Akadémiának és katonatagjainak egyaránt voltak sikeres és sikertelen próbálkozásai, a hadtudomány és a hadügy nemzeti érdekű fejlesztésére. Ebben nagy szerepet játszott az MTA III. Matematikai és Természettudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságának tevékenysége 1899-ig.

A Magyar Tudományos Akadémiának a magyar hadügyi viszonyok nemzeti irányú fejlesztése érdekében végzett munkálkodása a századfordulón kiváltotta a hadtudomány művelésének monopóliumát féltékenyen őrző Monarchia felső katonai vezetésének rosszállását. Ez idézte elő az akadémiai Hadtudományi Bizottság működésének ideiglenes megszüntetését, majd átalakítását. A dualista és a magyar kormányzat politikai és a katonai nyomásának hatására, a magyar tudományosság nagy kárára, a hadtudomány egészének művelési monopóliuma a huszadik század elején, szinte kizárólagosan a hadseregé lett.

De tények bizonyítják, hogy 1945 és 1994 között a hadtudomány, a hadi tudományok egyes ágai mindig jelen voltak a Magyar Tudományos Akadémián. Igaz, hogy e fél évszázad különböző időszakában a hadi tudományok szerepének, mozgásterének, szervezeti kereteinek és formáinak erős korlátai voltak. Különösen attól kezdve, hogy az MTA 1947. évi nagygyűlésének június 3-i osztálygyűlése kimondta, hogy a Hadtörténeti Bizottság „feleslegessé vált”. Némileg javult a helyzet, amikor 1962-ben meg alakult az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának Hadtudományi Szakbizottsága. A MTA Tudományos Minősítő Bizottsága 1962 és 1994 között a hadtudomány különbözőágaiban elért eredmények alapján 284 pályázót nyilvánított a hadtudományok kandidátusává, ezen belül 38 szakembert a hadtudományok doktorává.²¹

A Magyar Tudományos Akadémián a hadtudomány elismerésében 1969–70 táján fordulat következett be. Ezt bizonyítják a hadseregben folyó tudományos munkát megvitató, 1970. június 4-i értekezleten felszólaló MTA főtitkár mondatai: „A szervezéstudomány terén a világtörténelemben a hadtudomány járt az élen Julius Caesartól vagy Hannibáltól kezdve ... egy folyamatos katonai szervezéstudomány van, amelynek vannak hadművészeti, stratégiai elemei is, és van alapvető klasszikus katonai szervezési anyaga ... Az egész modern amerikai menedzselés nagyrészt a háborús tapasztalatokon alapszik, mint ahogy a technikai fellendülés is a háborúk-

19 A M. Tud. Akadémia Hadtudományi Bizottságának 1884-ik évi munkatervezete és költségvetése. RAL 637/1883. 1–5 folio.

20 RAL K 1543. 2. o.; RAL K 1462. 118. folio.; Akadémiai Értesítő, 1883. 7. sz. 160–161. o.; Akadémiai Értesítő, 1884. 1. sz. 18. o.

21 A hadtudomány doktori, kandidátusai. MTA Doktori Tanács Hadtudományi Szakbizottsága. Budapest, 1995. 39 o.

ban kikényszerített megoldásokból indult. Tehát a hadtudomány klasszikus hagyományai és modern tapasztalatai lényegesek a polgári élet számára is.”

Erdei Ferenc, az Akadémia főtitkára kifejtette azt az álláspontot is, hogy az MTA és a HM együttműködésének beláthatatlanul sok haszna és kölcsönösen termékenyítő hatása biztosra vehető. Ennek igazolására mondta el: „Én magam is kerestem néhányszor az ilyen kapcsolatokat és az a kicsi is, amit sikerült létrehoznom, rögtön éreztette gyümölcsöző hatását.”²²

Az 1980-as években az MTA felismerte, hogy a hadtudománynak helye van az Akadémián. Ezt jelezte, hogy 1983-ban a HM ajándékát, Kiss Károly honvéd ezredes, első katonaaadémikusunk portréját, az MTA elnöke vette át, amit azután elhelyeztek az elhunyt neves akadémikusok arcképcsarnokában. A hadtudósok (1980-ban 124, 1985-ben 169, 1989-ben 233, köztük 26 „nagy doktor”, volt a minősítettek száma) egyre több akadémiai tudományos bizottság munkájában vettek részt, és szereztek elismerést tevékenységükkel a hadtudománynak. A hadtudomány tekintélyének növekedését jelentette, hogy több hadtudós cikke jelent meg az MTA folyóiratában, a Magyar Tudomány hasábjain. A hadtudomány helyét a tudományok rendszerében jól tükrözte az MTA és a HM 1986-os igen fontos együttműködési megállapodása is. A jól alakuló helyzetre azonban rányomta a bélyegét az a körülmény, hogy a katonai vezetés a hadsereg megoldatlan bajaira azonnali orvosságot várt a még mindig féllábon álló és több fontos ágát nem is művelő hadtudománytól és tudósaitól. A katonai vezetésnek ez az igénye és követelménye azonban teljesíthetetlennek bizonyult a hadtudományi kutatás számára.

A Hadtudományi Bizottság újjáalakítása, és alkotó évtizede

A rendszerváltás történelmi fordulata után, az ország biztonságát szavatoló új védelmi rendszernek és a Magyar Honvédség korszerű jellegének kidolgozása nagy kihívást jelentett a hazai tudományosság, de elsősorban a hadtudomány művelői számára. A hatékony hadtudományi kutatásokhoz szervezeti változásokra és új szervezeti formákra volt szükség. Az egész országot és a társadalom minden területét átfogó reformtörekvések szellemében fokozatosan megtörtént a Magyar Tudományos Akadémián a hadtudomány egyenjogúsítása és akadémiai bizottsági formájának kialakítása. Ehhez nyújtott szervezeti keretet az 1990-ben elfogadott MTA Alapszabályai és testületi ügyrendje, amely jelentős változásokat írt elő a tudományos bizottsági rendszer vonatkozásában, a tudományos bizottságok működési és feladatkörére.²³ Az Akadémia 1990. évi decemberi rendkívüli közgyűlése elfogadta az Akadémiáról szóló törvénytervezet alapelveit és ezzel megindult egy hosszú törvény előkészítési folyamat, amelynek egyik fontos eleme volt a bizottsági rendszer korszerűsítése.

Az Akadémia elnöksége 1991. február 26-i ülésén vitatta meg és hozott határozatot a bizottsági rendszer megújításának tapasztalatairól, a bizottságok újszerű funkcióiról

22 Ács Tibor: Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémián, 1945–1995. A hadtudomány Magyarországon, 1945–1995. Új Honvédségi Szemle, 1995. 9. sz. Különfüzet. 4–5. o.

23 Konya i. m. 50–51., 502–503. o.

és működési feltételeiről. Ebben az elnöki előterjesztésben szó volt már arról, hogy „a IX. Osztály egy alkalmi bizottság segítségével további bizottságok megalakulásának szükségességét vizsgálja.” Ennek a szervezeti és működési megújulási folyamatnak részeként került napirendre a Hadtudományi Bizottság újjáalakításának ügye, amelynek fontos állomásai voltak: 1990-ben a Magyar Hadtudományi Társaság megalakulása; 1991-ben az MTA II. Osztály Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottság Hadtudomány- és Haditechnikatörténeti Albizottságának és a Történettudományi Bizottság Hadtörténeti Munkacsoportjának létrejötte; 1991-ben és 1992-ben a hadtudomány hazai értelmezéséről megtartott MHTT konferenciák; 1992. május 28-án az MTA TMB Hadtudomány Szakbizottsága rendezte hadtudományi fokozatosok országos értekezlete; az OTKA pályázatokon való hadtudósi részvétel; a hadtudomány művelőinek szereplése a sajtóban, a rádióban és a televízióban. Ám ami a legfontosabb: a 284 hadtudományi fokozatos kutató teljesítményei és eredményei.

Az akadémiai Hadtudományi Bizottság újjáalakítási folyamatára nagy lökést gyakorolt az MTA Elnöksége 1993. június 23-i ülése, amely elhatározta az akadémiai bizottsági rendszer feladataira és működésére vonatkozó új koncepció kidolgozását.²⁴ A feldolgozó munka eredményeit és tapasztalatait figyelembe vették az Akadémiáról szóló új törvény tudományos bizottságairól szóló cikkelyeinek összeállításánál.²⁵

Alapos előkészítés után az MTA IX. Osztálya 1994. szeptember 5-i ülésén jegyzőkönyvbe foglalta az MTA IX. Gazdasági- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága meg- illetve újjávarázsolását. Majd 1994. október 17-én megtartott első ülésén titkos szavazás útján megválasztotta a Bizottság elnökévé Szabó Miklóst a hadtudomány doktorát, elnök helyettessé Mórocz Lajos, Kalló Péter, Stefán Géza hadtudomány doktorait, titkárrá pedig Ács Tibort a hadtudomány doktorát.

Az MTA tehát nemcsak hadtudományok helyét erősítette meg a tudományok rendszerében, hanem az akadémiai struktúrában ismét megeremtetette, igaz más történelmi körülmények közepette, a diszciplína művelésének szervezeti formáját és feltételeit, valamint meghatározta bizottsági és köztestületi működési feladatkörét. Öröndetes volt az a tény is, hogy az MTA mellett az 1994. november 24-i tudományos konferencián a Honvédelmi Minisztérium először ismerte el hivatalosan a hadtudomány autonómiáját és a Magyar Tudományos Akadémiához való tartozását.²⁶

Nem könnyű összefoglalni egy rövid vázlatban a Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságának, a diszciplína múltja, jelene és jövője érdekében végzett egy évtizedes tevékenységét; munkálkodása, hármass – tanácsadói, kutatóműhelyi és érdekvédelmi – szerepkörének sikereit és problémáit.

A Hadtudományi Bizottság, az Akadémiai Törvény 3. §-a (2) bekezdésének b), az Alapszabály 24–27. §-inak és az Ügyrend 34–37. pontjai szerint működik és teljesíti

24 Akadémiai Hírek, 1994/1–2. sz. 21. o.

25 Láng István: Az Akadémia tudományos bizottságainak feladata és működése. Egy vizsgálódás eredményei. Magyar Tudomány, 1994. 9. sz. 1107–108. o.

26 A hadtudományi kutatások fő irányai az ezredfordulóig. Az 1994. november 24-én rendezett tudományos konferencia anyaga. HM OTSZF, Budapest. 1995. 5., 16–17., 74. o.

feladatkörét.²⁷ Az Akadémiai törvény, az Alapszabály és Ügyrend előírja, hogy a Hadtudományi Bizottság az Akadémiának, a tudományos szakmai követelmények és meghatározott célok hatékonyabb érvényesítése érdekében szervezett tudományos bizottsága; a tudományágak, illetve tudományágak közötti (interdiszciplináris) szakterületek szerint szervezett egysége.

A Hadtudományi Bizottság, mint tudományos bizottság, ellátja az MTA feladataiból a tudományra háruló teendőket, elvégzi mindazt a tevékenységet, amellyel a IX. Osztály megbízta.²⁸ Ennek keretében a bizottság:

- figyelemmel kíséri az általa gondozott tudományág (hadtudomány) hazai helyzetét;
- tudományos üléseket és konferenciákat szervez;
- állást foglal a hadtudomány körébe tartozó vagy a tudományág szempontjából jelentős tudományos, tudáspolitikai, kutatásszervezési és személyi kérdésben;
- véleményt nyilvánít a tudományág területén működő kutatóintézetek és támogatott kutatóhelyek tevékenységéről, továbbá a hadtudomány szempontjából jelentős pályázatokról, és a véleményt megküldi a IX. Osztálynak;
- a IX. osztály felkérésére elvégzi a diszciplína kutatóműhelyeinek értékelését;
- a hadtudomány körében javaslatot tesz a IX. Osztály könyv- és folyóiratkiadási tervéhez;
- részt vesz a Magyar Tudományos Akadémia Doktora cím odaítélése tárgyában megindult eljárások lefolytatásában és a nyilvános vitát követően a IX. Osztály javaslatának kialakításában.

A Hadtudományi Bizottságnak állandó tagjai, a diszciplínánkat művelő MTA rendes és levelező tagok, valamint a doktorok közgyűlési hadtudományi képviselői. A HTB választott tagjai, azok a hadtudomány területén tevékenykedő köztestületi tagok, akiket a köztestület tagjai választanak meg három évre szólóan a tagságra.²⁹ A háromévente megválasztott Hadtudományi Bizottság önállóan, de az akadémiai közgyűlés és a IX. Osztály határozatait, iránymutatásait szerint jár el, hozza meg döntéseit.

A hadtudomány fejlődéstörténetében fontos mérföldkő volt, a Magyar Tudományos Akadémia keretében lefolyt közismert ún. diszciplínaviták, a tudományágak múltjának, jelenének és jövőjének felmérése. Az MTA Elnöksége és a IX. Osztály felkérése, valamint Hadtudományi Bizottság 1998. december 8-án megbízott munkabizottsága készítette el azt az összefoglalót, amely világos képet adott a hadtudomány helyzetéről, diszciplináris problémáiról és az időszerű feladatokról. A tudományági helyzetelemzést a Hadtudományi Bizottság 1999. február 24-i ülésén megvitatta, és kiegészítések után megküldte az MTA IX. Osztály elnökének. A megjelentetett „A hazai hadtudomány változásainak, helyzetének és fejlődésének jellemzői, 1999” című, összefoglaló tanul-

27 Lásd teljes szövegét: A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja 2001. Budapest, 2001. 568 – 619. o.

28 Lásd először a sajtóban részletesen: Megalakult az MTA keretében a IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága. Hadtudomány, 1994. 4. sz. 119–120. o.

29 A csonka ciklust követően, először 3 éves megbízatással, a Hadtudományi Bizottság és tisztségviselői újjáválasztására 1996. augusztus 31-én és szeptember 24-én került sor.

mány, amely elsősorban 3 kérdéskört: 1. A hadtudomány változásai az elmúlt évtizedben és a mai helyzete; 2. A hadtudományi kutatás intézménye- és feltételrendszerének átalakulása, 3. A hadtudományi kutatások lehetőségei és főbb irányai az ezredfordulón – vizsgált meg, a tanulmány olyan tudományos vitát váltott ki a hadtudomány művelői és alkalmazói körében, amely előre vitte diszciplínánk fejlődésének ügyét.³⁰

A diszciplína viták 1990-es évek eleje óta folynak és fő oka a tudományágak bokrosodása és az a tény, hogy egy-egy diszciplína keretei között egyre több szubdiszciplína körvonalazódik. *Ez történik a korszerűsödő hadtudománnyal is, amelynek peremvidékén létre jött és tovább formálódik egy köztes övezet, amelyre egyforma jogosultsággal több tudományág és – szak is kiterjeszti érdeklődési körét.* A hadtudomány struktúrájának változásai szemléletes példát szolgáltatnak arra, hogy napjainkban hihetetlen gyorsasággal hasadnak ki és emancipálódnak vagy integrálódnak új és új diszciplínák.

A magyar hadtudomány elé az elmúlt egy évtized kihívásai új célokat és feladatokat állítottak, miközben fejlődésének fő tendenciái nemzetközileg is átalakultak. Ma elsősorban az ország biztonságpolitikájával, az új védelmi koncepcióval, az európai integrációs szervezetek, illetve a NATO- és EU-tagság konzekvenciáival és az átfogó haderőreformmal foglalkoznak eredményesen e diszciplína művelői. A magyar hadtudomány elmúlt 10 évi teljesítményei nemcsak hazai, de nemzetközi elismerést is kiváltottak.

Ám még hatékonyabb hadtudományi kutatás és képzés szükséges a 21. század kihívásainak megfelelni tudó, a társadalmunk számára elfogadható, olyan önkéntes, professzionális magyar haderő és tisztikara kialakítására, amely megfelel a nemzeti elvárásoknak és a szövetségi, – NATO és Európai Unió – védelmi kötelezettségeknek is. S elősegíti, hogy Magyarország az euroatlanti térség biztonságához és békéjéhez hozzájáruló orszaggá váljon.

A Magyar Tudományos Akadémia, mint tudományos műhely és a nemzet tanácsadója, mint a hazai tudományosság érdekképviselője sokat tett és tesz a magyar hadtudomány, az országvédelem, a honvédelem, a haderő modernizálása, fejlesztése érdekében. Napjainkban a tudománytörténet egyértelműen elismeri, hogy a több, mint ezeréves magyar iskola és tudomány, a magyar tudósok fontos szerepet játszottak nemcsak hazánk, de a világ tudományos haladásában, kulturális felemelkedésében is. Sajnos ez a tény nemzetünk történelmi önismeretében, a társadalom értékrendjében, a korszerű magyarságtudatban még nem foglalta el a valóságos jelentőségének megfelelő helyet. Tapasztalható társadalmunkban, hogy sokan nem ismerték fel: az új évezred küszöbén a magyarság előtt álló kihívások megválaszolása a tudomány nélkül lehetetlen.

Ezeket a körülményeket vették figyelembe a különböző tudományos körök 1996-ban, amikor azt kezdeményezték, hogy a kormányzat állítsa tevékenységének tengelyébe a magyar nép tudásának növelését és ennek jelképteremtő gesztusként – deklarálja Bolyai János születésnapját vagy az MTA alapításának napját, a *magyar tudomány napjává* és azt országszerte ünnepeljék meg.

30 Lásd teljes szövegét: Hadtudomány, 1999. 2. szám 15–27. o.

A közismert események, a tudományos konferenciák és 1997 óta a Magyar Tudomány Napja rendezvényei, a tagadhatatlan tények, publikált és kéziratban olvasható eredmények bizonyítják, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, a IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, Hadtudományi Bizottsága és hadtudományi köztestületi tagsága, a diszciplína művelőinek szélesebb körével eredményesen vesz részt a magyar hadügy múltjának kutatásaiban, az ország nemzeti biztonsági és katonai stratégiáinak kidolgozásában, a haderőfejlesztés lehetőségeinek feltárásában, a NATO- és EU-tagság védelmi kötelezettségei színvonalas teljesítésének tudományos megalapozásában. Számos tanulmány és pályázati mű, állásfoglalás és ajánlás született, melyek figyelembe véve az ország értékeit és érdekeit, nemzetközi és regionális helyzetét, a hazai kihívásokat, a gazdasági, pénzügyi, kulturális és más körülményeket vázolták fel a korszerű, reális haderőfejlesztési alternatívákat a döntéshozók, a törvényhozói és végrehajtó hatalom, a politikai és katonai vezetés számára.

A haderőfejlesztés érdekében a Magyar Tudományos Akadémia az elmúlt évtizedben, a jelenben és a jövőben, hármass szerepkörben adott és adhat értékes segítséget. Először, mint a tudomány műhelye, ahol jelen vannak a különböző szaktudományok, melyek új szintetizáló látásmóddal törekednek kutatásaikkal megfelelni az új évezred egyetemes és hazai kihívásainak, így a biztonsági és védelmi kihívásoknak is. Másodszor az MTA a nemzet tanácsadója. Az Akadémiát a nemzet akarata hívta életre és ezért kötelessége foglalkozni a nemzettel, az állam és hadereje előtt álló stratégiai kérdésekkel. Az akadémiai stratégiai kutatások a különböző szaktudományágak bevonásával folynak, a tudományos eredményeket kötetekben publikálták, és ezek közvetve és közvetlenül is hasznosíthatók a haderőfejlesztésben. Harmadszor az MTA a hazai tudományosság érdekképviselője. Az Akadémiának, mint általában a magyar tudománynak, minden politikai párttól egyforma távolságra és közelségre kell elhelyezkednie. Ám a kutatói közösségeknek ezen alapelv megőrzése mellett arra kell törekedniük, hogy maguk is beleszólhassanak a tudományról, a tudománypolitikáról szóló helyzetelemzésekbe. Ezeknek a törekvéseknek adtak hangot az MTA elnökének kétévenkénti beszámolójelentései a magyar tudomány helyzetéről az Országgyűlésnek, amelyekkel a törvényhozás is egyetértett.³¹

Diszciplínánk a hadtudomány elismertségét, teljesítményét és feladatait jelezte az MTA elnökének jelentése az Országgyűlésnek a magyar tudomány helyzetéről, melyet a parlament vita után 1999. december 15-én elfogadott. A jelentés diszciplínánkat magyar társadalomtudományok között helyezte el és így jellemezte: „Napjainkban – valamennyi fentebb említett tudományágban – érezhetők bizonyos változások, de színre lépnek új tudományágak is. Így egyre erősödik a korábban is jelenlévő régiónkutatás, és a NATO-hoz való csatlakozással egészen új dimenziót kapnak a hadtudományok is.

A fentebb vázoltakból is világos, hogy a társadalmi változások vizsgálatán túl egyre nagyobb igényekkel lép fel az egyetemi oktatás és a „tudósképzés”. Mindez, nemkülönben Magyarország integrálódása a NATO-ba, az Európai Unióba, néhány, a „szocialista”

31 Lásd a legutóbbit: Országgyűlési beszámoló a magyar tudomány helyzetéről 2001–2002. Magyar Tudomány, 2003. 11. szám. 1437–1447. o.

időkben különösen elhanyagolt politikatudományi, katonapolitikai, szervezési és hadtudományi kutatás fejlesztését igényli.”³² Az MTA elnökének kétévenként elkészülő a magyar tudományról szóló helyzetjelentései sem hagyhatók el, amikor diszciplinánk elmúlt évtizedbeli állapotát és jövőbeni feladatait vesszük górcső alá.

Nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy az MTA hasznos szolgálatot tett és tesz azoknak az erőfeszítéseknek az érdekében, melyek a tudásalapú magyar társadalom kialakításáért folynak. Ám a tudás becsületét nem csak a társadalomban, de a Magyar Honvédségben is vissza kell állítani, helyére kell tenni. A tudásbarát haderő versenyképes maradhat a kihívásokkal terhes világunkban, mert a tudomány ma hatalmi tényezővé nőtte ki magát. Ezért szorgalmazza az MTA, a IX. Gazdaság – és Jogtudományok Osztálya és annak Hadtudományi Bizottsága is, hogy a tudomány, a hadtudomány kihasználása érdekében új típusú együttműködésre van szükség a politikai, a gazdasági és a tudományos elit között, de a katonai és a hadtudományi elit között is. Ám mint a tények és események bizonyítják ezt az együttműködést sajnos még nem egyszer, elhanyagolják. Ennek oka valószínű mind a két elitben keresendő. Pedig a gyümölcsözőbb kapcsolatokhoz meg van az alap, a hajlandóság és a megállapodás.

Ennek igazolására felidézzük egy hét évvel ezelőtt, 1997. május 29-én kötött együttműködési megállapodást, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztériuma között.³³ Ebben, a ma is hatályos megállapodásban a két fél kinyilvánította azt a szándékát, hogy közfeladataik ellátása során a hazai tudomány művelésében, támogatásában és eredményeinek terjesztésében együtt kívánnak működni, erősítve ezzel az ország fejlődését, biztonságát és honvédelmét. Az MTA és a HM abban is megállapodott, hogy a kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködés során arra törekszenek, hogy tudományos programok szervezésével, a tudományos kutatások eredményeinek közzétételével és felhasználásával elősegítik a kor követelményeinek megfelelő országvédelem és haderőépítés elméleti és gyakorlati megvalósulását, a béke, a nemzetközi biztonság és stabilitás fenntartását. Ennek érdekében a Felek a tudományos kutatás és fejlesztés, a tudományszervezés és a tudományos információszolgáltatás, a katonai felsőoktatás és a doktori (PhD) képzés területeire vonatkozó konkrét megállapodásokat fektettek le, melyek mindegyike ilyen vagy olyan módon érinti a haderőfejlesztést.

Véleményünk szerint ezekből sok minden valóra vált, de lényeges pontok az együttműködés céljairól és területeiről, a vállalt kétoldalú kötelezettségekből sajnos még megvalósításra várnak. Ezeknek a végrehajtása úgy gondoljuk éppen a haderőfejlesztés jelenéért és jövőjéért, mind a két fél érdeke és kötelessége.

32 TUDOMÁNY MAGYARORSZÁGON 1999. Országgyűlési jelentés. MTA, Budapest, 2002. 86. o.

33 Lásd teljes szövegét: Együttműködési megállapodás a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztériuma között. 1997. május 29-én. Honvédelmi Közlöny, 1997. 13. szám. 905–908. o.

Új kihívások a Hadtudományi Bizottság és köztestületi tagsága előtt

A magyar társadalomban nem kevés azoknak a száma, akikben számos kérdés fogalmazódik meg a korszerű országvédelemről. A kérdéseik egyszerűek, de megválaszolásuk annál bonyolultabb: Milyen legyen az új évezred első százada első évtizede magyar társadalmának és államának hadereje? Milyen eszközöket kínál a tudomány a jelen haderőfejlesztési dilemmák feloldásához és a jövőre vonatkozó haderőfejlesztési elképzelések reális megvalósításához? Ma, a 2004. esztendőben, a haderőátalakítás problémákkal terhes folyamata kellős közepén a siker érdekében milyen utat kell megtenni? Milyen objektív és szubjektív körülmények befolyásolják a jóváhagyott Magyar Honvédséggel kapcsolatos reformok végrehajtását? A kabinet által elfogadott finanszírozási rendszer és haderőstruktúra biztosítja-e, hogy „a magyar katona a világ bármely pontján, de mindenekelőtt itthon rövid idő alatt bevethető, jól felszerelt legyen, és képes arra, hogy együttműködjék a NATO-tagállamokkal és az Európai Unió haderejével”?

A kormány és a honvédelmi tárca *tudománypolitikája*, tudománypolitikai céljai és törekvései, melyek meghatározzák az állami szerepvállalás mértékét és formáit a tudományfinanszírozásban. Tény, hogy Magyarország sok szállal és szervesen integrálódik a világban végbemenő folyamatokhoz. Az elmúlt 3–4 esztendőben, különösen 2001 szeptembere óta végbemenő, váratlan biztonságpolitikai, társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális, tudományos és katonai változások, új kihívások gyakorlatilag felkészületlenül érték az emberiséget, a nagyhatalmakat, a NATO-t, de hazánkat és haderőnket is. Ezekre a változásokra és kihívásokra nemcsak a világ tudományától, hanem a magyar tudománytól, a hazai hadtudománytól is várnak válaszokat és megoldásokat. Ezért körültekintően és a realitások figyelembevételével kell rögzíteni, hogy az állami (HM) költségvetés milyen szerepet vállaljon a dinamikusan változó biztonságpolitikai környezet feltárásához, a professzionista haderő létrehozásához és honvédelmi rendszer átalakításához nélkülözhetetlen tudomány, hadtudomány finanszírozásában.

Ez a körülmény is indokolná a jelenlegi merev szerveződés helyét, egy mozgékonyabb és egységesebb (minisztériumi) tudományirányítási rendszer kialakítását. Valószínű ez lehetne a legfontosabb feltétele, biztosítóka annak, hogy milyen kutatási-fejlesztési preferenciák fogalmazódjanak meg a kor követelményeinek megfelelő honvédelem és a haderő érdekében. Milyen helyet kapjanak a kutatási-fejlesztési preferenciákban, a világban végbemenő biztonsági, hadügyi, haditechnikai, szervezeti és más katonai változások, vagyis a kihívások a hadtudományokkal és katonai műszaki tudományokkal szemben.³⁴ Ha tetszik, ha nem tudomásul kell venni, hogy a tudományos kutatáson belüli hangsúlyok változása, a mozgás – ténykérdés. Figyelembe kell venni diszciplínákon belüli öntörvényszerű fejlődéseket, nem utolsósorban azt, hogy mit kívánnak a magyar nemzeti érdekek és az ország adófizető polgárai? Ebből a körvonalazott követelmény rendszerből ki lehetne alakítani a piaci törvényeket is figyelembevevő hadtudomány hazai művelésének preferenciáit.

34 Lásd a problémakörrel: Merre tovább hadtudomány? – Kihívások a 21. század elején. Az új évezred magyar hadsereg: az önkéntes-hivatásos hadsereg. A 2003. évi tudomány napi rendezvénysorozat kiemelt rendezvényei. Hadtudományi Tájékoztató, 2004. 1. szám. 137 o.

Az elmúlt néhány esztendőben alapos változásokon ment át a nagyvilág és a hazai tudomány szervezete. Közismert, hogy több mint egy évszázada alakultak ki a hagyományos diszciplína-keretek és ezek nyomán a felsőfokú képzés szakjai, karai, tanszékei, kutatóintézetek. A gyakorlatban mára azonban ezek a diszciplínahatárok felbomlottak és újabbak szerveződtek a társadalmi-termelési, katonai kihívások és a kutatási logika fejlődése következtében.

Ezt jól példázza diszciplínánk, - a hadtudományok és katonaműszaki tudományok-, mely feszegeti vagy szét is feszítette a hagyományos hadi tudományok kereteit. Radikálisan átalakult a hazai hadtudomány szervezete is. Ellentmondást, bomlást és újabbak szerveződését idézte elő a katonai oktatási és tudományos intézményi szervezetekben. Meg kell tehát vizsgálni, hogy a tudomány belső fejlődése által felvetődő új szempontokhoz, hol és mennyiben van értelme hozzáigazítani a hazai tudományok rendszerét, a tudományos képzést és a tudományművelés szervezeti kereteit?

Ma a társadalmi és tudománypolitikai, állami és katonai, oktatási és kulturális érdek megköveteli a hadtudomány felismeréseinek hatékony terjesztését és felhasználását. Ezt a fontos folyamatot segítheti elő az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága, diszciplínánk valamennyi művelője, ha figyelembe véve a nemzetközi és hazai kutatási eredményeket, kellő objektivitással és realitással, *presztízsét* növelve sorolják be a különböző okok miatt nem a *legszimpatikusabb* és *vitatott*, a nagy történelmi múltú klasszikus tudományt, a hadtudományt, a tudományok rendszerébe.

A hazai társadalom és tudományos közvélemény, nem is beszélve a magas rangú döntéshozók bizalmának elnyerése, előrelendítheti a növekvő kutatási – fejlesztési ráfordításokat, melyek hatására születendő és hasznosítható hadtudományi eredmények segíthetik, *olcsóbbá tehetik és meggyorsíthatják* a nemzeti igényeknek és szövetségi kötelezettségeknek megfelelő, XXI. századi korszerű hivatásos – önkéntes haderő megteremtését, *a nemzeti és nemzetközi közmegebecsülést élvező, tudásalapú Magyar Honvédség létrehozását*.³⁵

A jubiláló Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság – és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága a múltban, a tudománytörténetben számon tartott tettekkel bizonyította, és a jelenben kinyilvánítja, hogy a maga sajátos eszközeivel és szerepkörével a jövőben is korunk kihívásaira tudományos válaszokat és felhasználható teljesítményeket szolgáló hadtudományi kutatások pragmatikus hajtóereje maradjon.

35 Lásd Úton a XXI. század hadserege felé. (HM, Bp., 2003. 36. o.) című kiadvány mondanivalóját.

Kőszegvári Tibor

A terrorizmus elleni harc katonai tapasztalatai Afganisztánban

Az 1972. évi müncheni nyári olimpiai játékokon a „Fekete Szeptember” elnevezésű palesztin terrrorszervezet egy akciócsoportja megtámadta az izraeli olimpiai csapat szállását, majd több sportolót túszul ejtve tűzharcba keveredett a bevetett német rendőrökkel és katonákkal, akik öt terroristát lelőttek, hármat pedig elfogtak. A túszul ejtett izraeliek közül kilencen haltak meg a terrorakció során. Ez a tragikus esemény hívta fel a világ közvéleményének és a kormányok többségének figyelmét a terrorizmus óriási veszélyére és nemzetközivé válására. A szerző cikkében összegzi a szovjet fegyveres erők Afganisztánban közel egy évtizedig folytatott sikertelen hadműveleteinek, és 2001-től a szövetségesek katonai műveleteinek tapasztalatait.

A fejlett demokráciákban az utóbbi három évtizedben több terror-ellenes törvényt fogadtak el, majd elkezdtek felállítani azokat a szervezeteket, amelyek fő feladata a terrorizmus elleni harc volt. Németországban létrehozták a határőrség különleges alegységét a GSG-9-et, az USA-ban a Delta Force-ot, Olaszországban a Folgore ejtóernyős dandár és a carabinieri állományából jelöltek ki külön terrorelhárító erőket, Nagy-Britanniában pedig a rendőrség és a SAS ezredek meghatározott részeit készítették fel erre a feladatra. A többi államban (így hazánkban is) általában rendőri erőket készítettek fel a terrorizmus elleni harcra.

Lényegében ez a helyzet jellemezte a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemre való felkészülést 2001. szeptember 11-ig, a new yorki és a washingtoni, hatalmas áldozatokat követelő al-Kaida terrortámadásig.

A történelmi tények azt igazolják, hogy több országban és kontinensen, számos alkalommal már 2001. szeptember 11-ét megelőzően is sor került katonai erők alkalmazására a terrorizmus ellen. Elegendő, ha megemlítjük az észak-írországi, a csecsenföldi, a hollandiai, a teheráni, az entebbei, a mogadishui vagy a somáliai terroristaelleni akciókat, amelyeket zömében katonai erők hajtottak végre a 70-es és 80-as években.

A téma kutatójának a múlt tapasztalatai is fontosak, de figyelmét mégis a napjainkban is folyó legnagyobb méretű terrorizmus elleni küzdelem eseményei és tapasztalatai kötik le.

Az Egyesült Államok elnökének a „terrorizmus elleni háborút” kihirdető 2001. szeptember 12-i beszéde után hatékony és konkrét határozatokat és intézkedéseket léptettek életbe mind az Egyesült Államok, mind a NATO és a partnerállamok kor-

mányai. A hozott határozatok mindenekelőtt az al-Kaida terrrorszervezet és az azt támogató országok elleni megtorló lépéseket tartalmazták. Mivel az Afganisztánban hatalmon lévő tálibok nyújtották a legnagyobb támogatást az al-Kaidának érthető, hogy a kezdeti megtorló katonai műveletek Afganisztán területét és uralkodó köreit, valamint az ott települt al-Kaida erőket érintették.

Az amerikai (USA) és szövetséges erők egy része már 2001 októberében beérkezett Kabulba és nagy erejű légi-támogatással megkezdték az al-Kaida terrrorszervezet és a támogató tálib fegyveres erők elleni harcot.

Mivel az amerikai katonai vezetés Afganisztánról, mint hadszínterről nem rendelkezett részletes adatokkal, ezért felhasználták az 1979–88-as szovjet–afgán háború tapasztalatait is.

Szovjet tapasztalatok Afganisztánban¹

A szovjet fegyveres erők közel tíz évig (1979–1988) tartózkodtak afgán területen és folytattak nagy veszteségekkel járó katonai műveleteket az afgán ellenállás erői ellen. A harcok során számos tapasztalatot szereztek, amelyek felhasználhatók az USA fegyveres erők és a szövetséges csapatok katonái által is az afgán területen folyó terrorelleni harccselekményekben.

Vizsgáljunk meg néhányat a szovjet katonai tapasztalatok közül:

- Afganisztán domborzati és időjárási viszonyai nem tették lehetővé a páncélos és gépesített csapatok sikeres alkalmazását a gerilla harcot folytató afgán ellenállók ellen. Ezt felismerve, a szovjet katonai vezetés a közel egy évig folytatott sikertelen hadműveletek után beszüntette a harckocsi és gépesített magasabbegységek, egységek bevetését és helyette könnyű lövész harccsoportok és a különleges rendeltetésű (SPECNAZ) csapatok harci alkalmazására tért át;
- a szovjet katonák nagy többsége nem volt kiképezve a 3000–4000 m magas hegyi körzetekben vívandó harcra. Az afgán ellenálló erők harcosai otthonosan mozogtak az ismert terepen, és könnyen kivonták magukat a szovjetek csapásai alól;
- nagy problémát okozott a törzsi nyelvjárások hiányos ismerete (ez jelenleg is fennálló hiányosság az USA és szövetségeseinél);
- a szovjet légierő és rakétacsapatok afgán területen vetették be először az ún. „vákuumlőszeret”. Ezek alkalmasak arra, hogy 25–30 m sugarú körben minden épületet teljesen, 80 m sugarú körben pedig részlegesen romboljanak. Magas hegyi körzetben (ritka levegő) vagy erős szélben való alkalmazásnál az oxigénhiány miatt erősen csökkent ezeknek a lőszernek a romboló hatása;
- a szovjet repülőgép- és helikopter-veszteségek 40–70%-át a 12,7 és a 14,5 mm-es nehézgéppuskák tüze okozta. A kézi légvédelmi rakétákat, rendsze-

1 Timothy Gusinov: Soviet Special Forces (SPETSNAZ): Experience in Afghanistan Military Review, Mar–Apr 2002 pp. 105–107.

rint a repülőterek és helikopterbázisok közelében lévő hegyekről indították a le- és felszálló légi-járművekre;

- az afgán gerillacsoportok ellátását gyakran teherszállító tevékaravánokkal oldották meg. Ezek megsemmisítésére a szovjetek harci helikoptereket vetettek be és lesállításokat szerveztek;
- a szállító helikopterekkel bevetett lövészcsoportokat és SPECNAZ alegységeket a támadásra kijelölt objektumtól 3–4 km távolságra, a mélységben tették földre, hogy a feladatot a célobjektum rejtve történő megközelítése után hajtsák végre, majd a saját erők felé közeledve, nagy ütemben hagyják el a feladat helyszínét. A szállító helikopterek a bevetés során több leszállást hajtottak végre, hogy leplezzék a valódi földretevés helyét;
- a szovjet erőknek nagy veszteséget és sok problémát okoztak a telepített aknamezők és az aknacsapdák. Az aknacsapdák egyik típusa az volt, amikor egy, a felszínre, álcázás nélkül lerakott fémtestű aknáat számos műanyag-burkolatú aknával telepítettek körbe. Gyakran került sor házi-készítésű aknacsapdák alkalmazására is, amelyet a tűzérségi és harckocsi lőszernek különböző részeinek felhasználásával készítettek el az afgán gerillák.

A szövetséges katonai műveletek tapasztalatai

2001. december közepén az USA légierő nagy erejű légicsapásokat hajtott végre a Tora Bora barlangrendszerben rejtőzködő al-Kaida terroristák és talibán fegyveresek ellen. A hadműveletet a szövetségesek sikeresnek minősítették, de a valóság később azt igazolta, hogy az összes al-Kaida és talibán vezető már a légicsapások végrehajtása előtt elmenekült a Tora Bora barlangrendszerből.

Ezért döntött Franks tábornok az USA fegyveres erők Központi Parancsnokságának vezetője úgy, hogy tanulva a Tora Bora-i eseten, a további (később tervezett) hadműveleteknél a menekülési útvonalakat és irányokat szövetséges afgán erőkkel zárják le.²

Az al-Kaida terrorszervezet és a támogató talibán fegyveres erők ellen Afganisztán területén indított szövetséges katonai műveletek egyik legjelentősebb hadművelete volt az „Operation Anaconda”, amely 2002 márciusában került végrehajtásra a Shah-i-Khot völgyben (Kabul D, kb. 100 km).

A hadművelet célja a völgyben települt al-Kaida terrorista és talibán fegyveres csoportok megsemmisítése vagy foglyul ejtése volt.

A hadműveletben mintegy 2500 szövetséges szárazföldi, zömében a különleges hadviselési erökhöz tartozó katona (USA, ausztrál, kanadai, új-zélandi, francia, német, dán, norvég és afgán), valamint az amerikai légierő B-52, F-15 és AC-130 típusú harci repülőgépei, továbbá harci és szállító helikopterei vettek részt. Az amerikai szárazföldi alegységek zöme a 10. hegyi és a 101. légi szállítású hadosztály állományába tartozott.

2 Operation Anaconda, Military Review, 2002 Maj–Jun.

A hadművelet harcászati szintű vezetését a 10. hegyi hadosztály parancsnoka, míg a hadműveleti irányítást a Központi Parancsnokság parancsnoka, Franks tábornok végezte.

A hadművelet igen bonyolult domborzati és időjárási viszonyok között, 2500–3500 m tengerszint feletti magasságban, mínusz 5–10 fokos hidegben, hófoltokkal borított sziklás terepen került végrehajtásra.

Az ellenség (az al-Kaida terroristái³ és a talibán fegyveresek) 15–20 fős csoportokban, a terepviszonyokat jól ismerve, kedvező védelmet és tüzelési lehetőséget nyújtó barlangokban és sziklafedezékekben készült fel a szövetséges erők elleni harcra. Fegyvereik zömét 82 mm-es aknavetők, 57 mm-es hátrasiklás nélküli ágyúk, RPG–7 kézi páncéltörő fegyverek, továbbá géppuskák, golyószórók és gépkarabélyok tették ki.

A szövetséges erők parancsnoka a hadművelet sikere céljából helikoptereken szállított raj és szakaszerejű erőket vetett be a terroristák állásai ellen. A bevetést megelőzte az amerikai légierő által mért bombacsapás, valamint az AC–130 típusú repülőgépekről 105 mm-es tarackokkal kiváltott tűzcsapás. A terroristák menekülési útvonalait a baráti afgán erők (az Északi Szövetség) mintegy 500 fős, harckocsikkal megerősített alegységeivel tervezték lezárni. Mivel az afgán erők tervezett terepszakaszra történő előremozgását a terroristák lesállások és aknacsapdák felállításával megakadályozták, ezért a szövetséges erők egyes részeit terven kívül, a menekülési irányok lezárására szolgáló blokirózó állások elfoglalására kellett felhasználni.

A nyolcnapos hadművelet lehetőséget adott néhány következtetés levonására, melyek közül a legfontosabbak az alábbiak:

- pontatlan volt a szövetséges felderítés az ellenség tényleges erejének megállapításakor. Az eredetileg feltételezett 150–200 fő helyett, a művelet során kiegészített adatok szerint az ellenség ereje megközelítette a 2000-et;
- a terepet jól ismerő és megfelelően kihasználó ellenség sikeresen akadályozta a baráti afgán csapatok beérkezését a hadműveleti területre és ezáltal szabad menekülési irányokat tartott fent;
- a hegyes-sziklás terepen a terroristák könnyű és kézifegyverei hatásosabbak voltak, mint a szövetségesek B–52 és F–15 típusú harci repülőgépei. A szállító-helikopterek egy részét kézi légvédelmi rakétákkal, RPG–7 és géppuskatűzzel semmisítették meg a terroristák;
- a hadművelet célját a szövetséges erők nem érték el, az ellenség erőit csak meggyengítették, de nem tudták kiszorítani a völgyből és a környező hegyekből.

Franks tábornok, a Központi Parancsnokság vezetője az ABC-TV csatorna riportere kérdésére válaszolva kijelentette: „...Bizonyára lesz még több hely, ahol nagyon-nagyon jelentős ellenállással fogunk találkozni...”⁴

Az ismertetett két nagyszabású katonai művelet mellett és után még több jelentősebb akciót hajtottak végre az USA és szövetséges katonai erők, ezekről azonban nem hoztak nyilvánosságra részletes információkat és így a szerző sem tud ezekről beszámolni.

3 Az al-Kaida terroristák zömét arab, csecsen, üzbég és pakisztáni nemzetiségű harcosok képezték.

4 Military Review, 2002 Maj–Jun p. 76.

Az Afganisztánban folyó katonai műveletek előkészítése és végrehajtása számos problémát vetett fel, amelyek közül a jelentősebbeket az alábbiakban lehet összefoglalni:⁵

A szárazföldi csapatok és a légierő együttműködése jelentette az egyik legnagyobb problémát. Mivel a szárazföldi erők nem összefüggő arcvonalon és harcrendben, sávhatárok kijelölése nélkül hajtották végre a harcfeladatokat, nem tudtak a támogató légierő számára szabályozó vonalakat és terepszakaszokat kijelölni, mely megnehezítette a közvetlen légítámogatás feladatainak tervszerű és hatékony végrehajtását.

A katonai műveletek vezetésének felelőssége kezdetben az USA honi területén (Fort Mc Dill, Florida) települt Központi Parancsnokságra (CENTCOM) hárult. A nagy távolság és a valóságos helyzet pontos ismeretének hiánya sok gondot okozott a célok felderítése, a repülőcsapások és tüzérségi tűz kiváltása, valamint más harcászati szintű feladatok megoldása terén. Ezt kiküszöbölendő a hadjárat során, a CENTCOM utasította a XVIII. légideszant hadtest parancsnokságát, hogy CJTF-180 megjelöléssel, mint alkalmi harci kötelékparancsnokság vegye át az afganisztáni hadműveleti területen folyó harctevékenységek vezetését.

Az Afganisztánban folyó terror elleni küzdelem katonai műveleteiben meghatározó szerepet játszottak és játszanak a különböző törzsek fegyveres csoportjai és azok vezetői, az ún. „hadurak”. Ezek közül az USA vezette szövetségnek a kezdeti műveletekben (2001. október–november) a legnagyobb segítséget az „Északi Szövetség” mintegy 6000 fős fegyveres ereje nyújtotta. Az „Északi Szövetség” talib-ellenes törzsekből toborzott harcosai zömében szovjet gyártmányú harckocsikkal vívták a harcot. Legnagyobb sikerüket Mazar-e-Sarif birtokbavétele jelentette.

Ezeknek az erőknek a kiképzését, majd a harcok folyamán a közvetlen légi támogatását az USA különleges műveleti erői (SOF = Special Operation Forces) biztosították.

Az afgán baráti erőkkel való sikeres együttműködést azonban jelentősen gátolta a nyelvismeret hiánya, valamint az afgán törzsek vezetői közötti folyamatos hatalmi torzskodás, a laza fegyelem és a tervekben rögzített harci feladatoktól való gyakori eltérés.

A törzsi vezetők, a „hadurak” közötti hatalmi harc alapvető oka a kábítószer-termelésből és kereskedelemből származó hatalmas pénzösszegek elosztása körüli ellentétek voltak. Afganisztán a világ ópiumtermelésének legnagyobb részét – egyes források szerint 70–75%-át – adja. A kábítószer-kereskedelemből befolyt pénz jelentős része az al-Kaida terrorakcióit támogatta és támogatja napjainkban is.

Az USA által vezetett szövetséges katonai műveletek Afganisztánban szétzilálták a talibán hatalmat és az általa támogatott al-Kaidát arra kényszerítették, hogy elhagyja a kényelmes és biztos afgán bázisait, ahol kiképzést folytatott és akcióit előkészítette.

A globális terrorelleni akciók során elfogtak kb. 3000 feltételezett al-Kaida terroristát, továbbá a szervezet vezetőinek a felét (30 főt).⁶ Ennek ellenére, a tények azt bizonyítják, hogy az al-Kaida tovább él és igen agresszív tevékenységet folytat. A 2001. szeptember 11-e után életbeléptetett USA, brit és NATO belbiztonsági és katonai in-

5 SOF on the Contemporary Battlefield, Military Review, Maj–Jun 2003.

6 The Military Balance 2003–2004, pp. 354–357, IISS, London, Oxford University Press.

tézkedések hatására átcsoportosította erőit és akcióinak irányát. Az elmúlt több mint két éves időszakban nem próbálkozott terrorakció végrehajtásával az USA, az Egyesült Királyság és a főbb NATO-tagállamok területén, hanem inkább a nyugatbarát arab államok (Szaúd-Arábia, Marokkó) és a könnyebben megközelíthető NATO-tagállamok (Görögország, Törökország és Spanyolország) ellen hajtott végre sok áldozattal járó támadásokat.

Nemzetközi szakértői értékelések szerint az al-Kaida alapbázisai és szervezetei ellen Afganisztánban 2001 októberében indított katonai műveletek hatására Oszama bin Laden elrendelte az al-Kaida átcsoportosítását. Az átcsoportosítás során a terror-szervezet vezetőit, akciócsoportjait és kiképzőbázisait olyan ázsiai, közel-keleti és afrikai országokban (pl. Pakisztán, Indonézia, Szíria, Jemen, Egyiptom, Kenya, Szomália, stb.) telepítették, ahol a helyi lakosság (és gyakran a kormány) nyugat-ellensége lehetővé tette a terrorszervezet felkészülését újabb terrorakciókra. A Military Balance értékelése szerint az al-Kaida napjainkban több mint 60 országban van jelen, több mint 18 000 terroristával.⁷ Az átcsoportosítással megőrizte a vezetés folyamatosságát és hatékonyságát, amit az időközben végrehajtott terrorakciók igazolnak.

Bebizonyosodott, hogy ez a terrorszervezet igen rugalmas, jelentős nemzetközi és helyi támogatást élvez, amelyet tovább erősít a rendelkezésére álló pénzforrások bősége.

Az al-Kaida és a többi nemzetközi terrorszervezet rugalmasságát az is biztosítja, hogy nincs szükségük nagy, bonyolult infrastrukturális bázisokra, csupán olyan kis-méretű épületekre és rejtékhelyekre, ahol tárolják a fegyvereket és előkészítik a robbanóanyaggal és más eszközökkel végrehajtandó akciókat.

Az akciók előkészítése felderítésének megakadályozása céljából beszüntették az elektronikai eszközök (a műholdas-összeköttetési eszközök, rádiók, rádiótelefonok és az Internet) használatát. Napjainkban elsősorban a személyes összeköttetést és a futárokat, esetleg a Katarból sugárzó al-Dzsazira televízió adó rejtjelzett adásait alkalmazzák az akció-parancsok és fontos információk továbbítására.

Az al-Kaida továbbra is fenn akarja tartani létezésének és aktív akcióképességének nemzetközi elismertségét, s ennek érdekében tervez és hajt végre esetenként olyan terrorakciót, (az al-Kaidát elismerő vagy támogató országok területén), amelynek egyetlen célja a világ közvéleményének figyelmeztetése az al-Kaida létezésére.

A fent leírtakból eredően valószínű, hogy sajátosan és még nehezebben felderíthetően következnek be az al-Kaida terrorakciói a közeljövőben.

Várható, hogy a feszes és folyamatos központi irányítás hiányában vagy annak lazulása esetén a helyi (esetleg az „alvó”) al-Kaida csoportok és sejtek gyakrabban hajtanak végre terrorakciókat az önállóan és alkalmilag kiválasztott célok ellen. Ez elvezethet a szervezeten belüli káoszhoz is, melynek következményeit nehéz előre kiszámítani.

A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben egyre fontosabb szerepet betöltő katonai erők felkészítése, felszerelése és bevetése folyamatos felülvizsgálatra és módosításra szorul. Ezeket a felülvizsgálatokat és módosításokat az erre hivatott szakértők javaslatai alapján teszik meg a nemzetközi szervezetek és az egyes államok kormányai.

7 The Military Balance 2003–2004, p. 355

Ennek voltunk tanúi 2002 novemberében a prágai NATO-csúcsértekezlet határozatait követően, majd 2004 nyarán az isztambuli csúcs döntéseivel kapcsolatban.

Az isztambuli NATO csúcs (2004. jún. 28–29.) egyik figyelemkeltő megállapítása volt az, hogy „...a NATO eddigi tevékenysége Afganisztánban nem felelt meg mindenben a várakozásoknak, s nem sikerült teljesíteni a vállalt célkitűzéseket...”. Ennek okát a NATO főtitkára abban látja, hogy a NATO-tagállamok sem létszámban, sem felszerelésben nem biztosították az afganisztáni katonai műveletek sikerét, amely erők jelenleg sem képviselnek elrettentő erőt.

A NATO szeretné kiterjeszteni a katonai műveleteket Kabulon kívülre is, s ezért akarja növelni a NATO erők létszámát. Ugyanakkor nem kívánják a kabuli hatóságok jogait korlátozni és mindenképpen el akarják kerülni a helyi hadurakkal való összetűzést.

A katonai műveletek kiterjesztéséhez növelni kell az Afganisztánban tevékenkedő katonai erő nagyságát. Az Egyesült Államok friss erőkkel váltja az Afganisztánban harcoló erőit, a NATO 2800 fővel kívánja megerősíteni Afganisztánban a jelenlegi 6500 fős ISAF erőt. Magyarország egy felderítőszázad 125 fős állományával járult hozzá az ISAF erőinek növeléséhez.

Következtetések

A terrorizmus elleni harc katonai tapasztalatainak összegzéseként az alábbiakat lehet megállapítani:

- a 21. század kezdetén a fejlett demokráciákat, velük együtt hazánkat, Magyarországot fenyegető legnagyobb veszély a nemzetközi terrorizmus;
- a 21. századi nemzetközi terrorizmus gyökeresen különbözik a korábbi korok terrorizmusától mind erői nagyságát, mind eszközeit és módszereit tekintve, ezért a korábbiaktól eltérő kezelést követel. A nemzetközi terrorizmus elleni harcot nem lehet korunkban és a jövőben kizárólag a rendvédelmi erőkre hárítani, mivel azok nem rendelkeznek a honi területől nagy távolságra folytatott eredményes harchoz szükséges feltételekkel;
- a terrorizmus ellen, egyes európai országokban, már 2001 szeptembere előtt is vetettek be katonai erőket. A brit, a holland, az orosz és más államok kormányai már hosszabb ideje alkalmaztak katonai alakulatokat a terroristák ellen;
- az amerikai nemzeti katonai stratégia és a NATO stratégiai koncepció a jövőben az aszimmetrikus kihívásokat, azon belül a terrorizmust tekinti a fő veszélynek, amelyek elhárítására a katonai erőket fel kell készíteni;
- a nemzetközi terrorizmus elleni harc nem lehet egyetlen állam feladata, mivel korunk terrorizmusa számos államra, esetenként az egész fejlett világra kiterjedő akcióhálózattal és támogató szervezettel rendelkezik;
- a fejlett országok terrorizmusellenes lépései mellett tapasztalható az, hogy a világ többi állama, pl. Oroszország és Kína is fokozatosan felismeri az ilyen összefogás szükségességét;
- korunk terrorizmusa ellen eredményes harc csak a katonai erők határozott és sikeres műveleteivel oldható meg. Mindent meg kell tenni a terrorakciók megelőzése érdekében. A 2001 szeptembere előtt a terrorizmus ellen alkalmá-

zott erők, eszközök és eljárások korunkban nem képesek megakadályozni a nemzetközi terrorszervezetek akcióit és az újabb akciók előkészítését. Ezért új, jobban felkészült katonai erőkre, új és hatékonyabb eszközökre, új és sikerebb harci eljárásokra van szükség a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben;

- a nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai tapasztalatainak legfontosabb forrását jelenleg az Afganisztánban folyó katonai műveletek képezik. Ezek folyamatos figyelemmel kísérése és elemzése segíti a katonai erők felkészítését a terrorizmus elleni eredményes küzdelemre;
- a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben egyre fontosabb szerepet betöltő katonai erők felkészítése, felszerelése és harci alkalmazása megköveteli a múltban lezajlott és jelenleg folyó terrorellenes katonai műveletek tapasztalatainak folyamatos és részletes értékelését, elemzését, újabb és jobb eszközök, valamint hatékonyabb harci eljárások kidolgozását. Ehhez szükség van olyan szakértékből álló munkacsoportok létrehozására, amelyek kizárólagos feladata a terrorizmus elleni küzdelem nemzeti és nemzetközi tapasztalatainak feldolgozása és az eredményesebb küzdelmet biztosító javaslatok kidolgozása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. The Military Balance 2003–2004, The International Institut for Strategic Studies, London, Oxford University Press, Oktober 2003.
2. A. Geibel: Operation Anaconda, Military Review, Maj–Jun 2002.
3. M. Findlay: SOF on the Contemporary Battlefield, Military Review, Maj–Jun 2003.
4. A. A. Stahel: Drogenbau und – handel am Beispiel von Afghanistan, Allgemeine Schweizerischen Militärzeitschrift Nr. 7–8, juli 2002.
5. The Prague Summit and NATO's Transformation, NATO Public DD., Brussels. 2002. nov.

„Az emberek szükséghelyzetben és veszélyek esetén
az Istent és a katonákat hívják,
majd mikor mindkettő rendeződik a hívást visszavonják,
az Istent elfeledik, a katonákat jobb esetben szidják,
rosszabb esetben elzavarják.”

Ismeretlen kínai szerző bölcs mondása

Kovács Zoltán

A műszaki zárok alkalmazási lehetőségei a nem háborús katonai műveletekben

A nem háborús katonai műveletek igen összetett, számos tevékenységtípust (formát, eljárást), feladatrendszert foglalnak magukban. A szerző ezek áttekintése után az ilyen jellegű műveletek műszaki támogatásának sajátosságait, a különböző zárok, zártípusok – az ún. hagyományostól eltérő – létesítésének, alkalmazásának lehetőségeit, eseteit vázolja fel.

NATO-csatlakozásunk jelentős változást idézett elő hazánk geostratégiai, geopolitikai helyzetében is. A szövetség részeként immár – az ENSZ és EU missziók mellett – aktív szerepet vállalunk a NATO alárendeltségében különböző katonai kötelekekkel a helyzet mielőbbi rendezésében, a béke helyreállításában és fenntartásában.

A haderő háborús feladatai mellett egyre inkább szerepet kapnak az ún. nem háborús katonai műveletek (MOOTW – Military Operations Other Than War), amelyeket a Szövetség egyik kiadványa a következők szerint definiál: „...olyan tevékenységek, amelyek a katonai képességeket a harctevékenységek során általában használt harci műveletektől eltérő céllal alkalmaznak, olyan helyzetekben, amikor a békés körülményeket egy lehetséges összecsapás vagy konfliktus veszélye fenyegeti.”¹ Hasonló meghatározás található egyes hazai kiadványokban, pl.: „...olyan tevékenységek összessége, ahol a katonai képességeket más, nem a nagyméretű, általában a háborúval azonosított harci műveletekre használnak.”²

A nem háborús katonai műveletek igen összetett, számos tevékenységtípust magukba foglaló feladatrendszert takarnak. A tanulmányozott szakirodalom nem egységesen határozza meg a nem háborús katonai műveletek elemeit. A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína-tervezete³ az alábbi felosztást tartalmazza:

- konfliktus megelőzés (válságkezelés),
- külső fegyveres csoportok visszaverése,

1 Szövetséges Összhaderőnemi Kiadvány (AJP-01), HVK Euro-atlanti Integrációs Munkacsoport, Budapest, 1997. – 225. o.

2 Katonai Kislexikon, HVK Oktatási és Tudományszervező Osztály kiadványa, Budapest, 2000. – 91. o.

3 A MH Összhaderőnemi Doktrínája, második tervezet, HVK Hadművelési Főcsoportfőnökség, Budapest, 1998. – 64–67. o.

- segítségnyújtás elemi csapások esetén,
- fegyveres csoportok elleni fellépés (szükségállapotban),
- befogadó nemzeti támogatás,
- békefenntartó műveletek.

A NATO kiadványokban alkalmazott tagozódás eltérést mutat az előzőekhez képest, azonban mivel ez a Szövetségben a nem háborús katonai műveletek egységesen elfogadott felosztása, célszerűnek tartom a továbbiakban ezt alapul venni.

„a) NATO szinten egyeztetett feladatok:

- 1) Békétámogató műveletek, amelyek magukba foglalják a béke fenntartását, a békekikényszerítést ugyanúgy, mint a konfliktus-megelőzést, a béketeremtést, békeépítést és a humanitárius műveleteket;
- 2) Humanitárius műveletek (nem a békétámogató műveletek keretében);
- 3) Kutató-mentő műveletek;

b) Nemzeti, kétoldalú vagy többnemzetiségű alapokon végrehajtandó feladatok:

- 1) Felkelés elleni műveletek;
- 2) Terrorizmus elleni küzdelem;
- 3) Nem-harcolókat kitelepítő műveletek;
- 4) Polgári joghatóságok katonai segítése, támogatása;
- 5) Kábítószer elleni küzdelem;
- 6) Szankciók érvényre juttatása.”⁴

A nem háborús katonai műveletekben általában valamennyi haderőnem részt vesz valamilyen mértékben, bár a légi erő és a haditengerészet inkább speciális „diplomáciai” elrettentő, kényszerítő és információgyűjtő feladatokat lát el; a szárazföldi erők viszont sokkal részletesebb és összetettebb műveleteket végeznek, a többi haderőnem támogatásával. A szárazföldi műveletek során a katonai erők alapvető feladata a szembenálló erők szétválasztása, ütköző zóna létesítése, egyezmények és törvények betartásának ellenőrzése, a konfliktus kitörésének és terjedésének megakadályozása, valamint segítségnyújtás más szervezetek munkájához.

A fegyveres erők összetételét, felszerelését és felkészítettségét alapvetően a művelet típusa (békés, erőszakos, segítségnyújtás), mérete, az időjárási és terepviszonyok, az infrastruktúra, az egészségügyi és közbiztonsági helyzet határozzák meg. Általánosságban a katonai erőnek képesnek kell lennie az önellátásra és az önvédelemre, valamint rugalmasnak és rendkívül mozgékornak kell lennie, tekintettel a felelősségi területek nagyságára. Békés eszközök alkalmazása során az erők alapvetően könnyű fegyverzetű és szállítójárművekkel felszerelt egységek, azonban rendelkeznek kellő önvédelmi képességekkel is. Erőszakos eszközökkel végrehajtott műveletekben megtalálhatóak a könnyű fegyverzetű erők is, de a páncélos és tűzérségi eszközökkel felszerelt erők, valamint harci helikopterek, a légi és tengeri kötelékek is megjelennek.

Az új biztonsági kockázatok következtében a világ haderői olyan kihívásokkal szembesültek, amelyekre a meglévő struktúrával és kiképzettséggel nem voltak képesek megfelelően reagálni. A Magyar Honvédség jövőben várható feladatait is gyökereken érintették a NATO-hoz történt csatlakozás, a régióban bekövetkezett események,

4 Szövetséges Összhaderőnemi Doktrína (AJP-01 (A)), HVK, Budapest, 1999. – 355. o.

valamint a stratégiai felülvizsgálat és a haderőreform célkitűzései. Ahhoz, hogy ezeknek a feladatoknak meg tudjunk felelni, jelentős átalakulásra van szükség, mind a hadrendi elemek struktúrája és technikai eszközökkel való ellátottsága, mind a személyi állomány kiképzettsége terén.

A fenti sorokból is következik, a Magyar Honvédség átalakításának és modernizációjának arra kell koncentrálnia, hogy megfeleljen a vele szemben támasztott követelményeknek – és az elkövetkező időszak feladatainak –, amelyek közül az alábbiakat emelném ki:

- rendelkezzen – két haderőnemre (szárazföldi és légierő) tagolva – reagáló, fővédő, valamint tartalék és területvédelmi erővel;
- struktúráját úgy kell kialakítani, hogy az előirányzottak szerint csökkenjen a létszáma, a béke és a hadi szervezetek mennyisége;
- növekedjen viszont a magas béke-feltöltöttséggel rendelkező, minden külön felkészítés nélkül, rövid idő alatt akár védelemre, akár nemzetközi nem háborús műveletekre alkalmazható, békében is élő katonai szervezetek száma;
- az új, korszerű technikai eszközök hadrendbe állítása révén növekedjen a csapatok harcképessége és túlélőképessége.

A jövőben tehát valós lehetőségként merül fel a nem háborús műveletekben történő részvétel, amelynek elengedhetetlen alapfeltétele egy professzionális, szakmailag és emberileg magasan kvalifikált, reális képességekkel rendelkező haderő létrehozása. A Szövetség tagjaként fel kell készülnünk, hogy a világ bármely pontján felmerülő feladatot a legrövidebb idő alatt, a szükséges mértékű katonai erő felhasználásával kell végrehajtanunk. Ehhez megfelelően mozgékony, gyorsan riasztható és bevethető, többnemzetiségű keretek közötti alkalmazásra is tervezhető kötelékek szükségesek.

A szervezeti átalakítás, az új, korszerű technikai eszközök beszerzése és rendszeresítése mellett a személyi állomány felkészítése és kiképzése terén is változások szükségesek, hiszen az új feladatokra az állományt is fel kell készítenünk: *„...a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges katonai ismeretek elsajátításán van a hangsúly. A hagyományos ismeretanyagok azonban fokozatosan kibővülnek a fegyveres erők előtt álló újszerű feladatokkal. Ezért a válságkezelés, a konfliktusok kezelése, a béketeremtés és a felkészítés a nemzetközi katonai akciókban való részvételre egyre fontosabb részévé válik a katonai alapképzésnek.”*⁵

A felkészítéshez, kiképzéshez és a végrehajtáshoz szükséges tervek és okmányok többségének kidolgozása még folyamatban van, azonban az alapok lerakása már megkezdődött. A Magyar Honvédség – a tapasztalatok alapján – már most megfelel egyes követelményeknek, aktívan és hatékonyan részt tud venni a nem háborús katonai műveletek egyes feladataiban.

A nem háborús katonai műveletek műszaki támogatásának sajátosságai

A nem háborús katonai műveletek összetett feladatrendszerének egyik meghatározó – de nem egyedüli – összetevője tehát a katonai erő részvétele. A katonai erő által megvalósított műszaki támogatás a többi támogatási feladattal egyetemben, azokkal pár-

5 Matus János: *A stratégiai felülvizsgálatról a demokratikus országokban*, Hadtudomány 1999/3–4. sz. – 34. o.

huzamosan, egymást kiegészítve érvényesül. A támogatási feladatok célja, tartalma viszont jelentősen eltér a fegyveres küzdelemnél jelentkező céloktól és tartalomtól.

A nem háborús műveletek során a támogatás céljai többek között az alábbiakat foglalhatják magukba:

- elősegíteni a művelet eredményes végrehajtását, az erők, eszközök megóvását, védettségét, a műveletek hatékony irányítását;
- megakadályozni a szembenálló felek újbóli összeütközését, konfrontációját, a katonai és félkatonai szervezetek, valamint a civil lakosság nem kívánatos mozgását, tömörülését;
- létrehozni a szükséges feltételeket az alkalmazási térségbe történő felvonuláshoz, a műveletek megkezdéséhez, az erők megóvásához, a polgári infrastruktúra üzemeltetéséhez és a lakosság életfeltételeinek szükséges szintű megteremtéséhez.

A támogatási feladatok sorában, a fenti célok megvalósításában részt vállal a műszaki támogatás is, hiszen a nem háborús katonai műveletek is ugyanolyan mértékben igénylik a műszaki szakfeladatok ellátását, mint egy háborús tevékenység. A támogatás feladatainak mennyisége és azok intenzitása mindig a katonai műveletek alakulásától és a béketámogató műveletek egyéb sajátosságaitól függően változik, melyek együttesen meghatározzák a műszaki támogatás feladatainak mennyiségét és milyenségét.

A hadtudomány kutatási eredményeire alapozva megállapítható, hogy a műszaki támogatásként ismert feladat-együttes egyes részei – ha ugyan kezdetleges formában is – már az ókor háborúi, hadjáratai során megjelentek, és amelyek végrehajtására kialakultak a műszaki csapatok. Az évszázadok folyamán a műszaki csapatok strukturális változásai nyomon követték a feladatrendszer módosulását, hiszen az idő múlásával a műszaki szakfeladatok is egyre szélesebb spektrumot foglaltak magukba.

A Szárazföldi Csapatok Harcászati Doktrínájának megfogalmazása szerint a műszaki támogatás „...mivel a manőver lényeges a hadműveletek sikeres vezetése szempontjából, erőfeszítéseket kell tenni a saját erők mobilitásának fenntartására, miközben csökkenteni kell az ellenség mozgékonyságát. A műszaki csapatok segítenek a mozgékonyság fenntartásában, végrehajtják a záruk létesítését, a rombolásokat és fokozzák a saját csapatok túlélőképességét...”⁶

A NATO műszaki doktrínája pedig az alábbiak szerint fogalmaz: „...a műszaki csapatok feladatát képezi, hogy segítsék a saját csapatok mozgását, gátolják az ellenség mozgását, valamint javítsák a saját csapatok túlélőképességét...”⁷

Az idézett meghatározásokat tekintve megállapítható tehát, hogy a műszaki támogatás általánosságban magába foglalja mindazon speciális szaktevékenységeket és rendszabályokat, melyeket egy katonai művelet során, mint műszaki feltételt meg kell teremteni az alkalmazásra kerülő kötelék sikeres feladat-végrehajtásához.

Az általános definícióból levezetve, a nem háborús katonai műveletek műszaki támogatása magába foglalja mindazokat a nemzeti és nemzetközi (honi vagy hadszíntéri) műszaki tevékenységeket, rendszabályokat és műveleteket, amelyek elősegítik a biztonságos környezet megteremtését és fenntartását, megteremtik a szükséges műszaki feltételeket a nemzetközi

6 ATP–35 (B) Szárazföldi Csapatok Harcászati Doktrínája, HVK, Budapest, 1997. – 15. o.

7 ATP–52 A Szárazföldi Csapatok Harci-műszaki Doktrínája, HVK, Budapest, 1997. – 18. o.

katonai erő tevékenységének végrehajtásához, valamint szakmailag segítik a bevont nemzetközi szervezetek munkáját.

A műveletek műszaki támogatásának célja, hogy a csapatokat delegáló nemzetek, nemzetközi és regionális szervezetek által biztosított műszaki erők és eszközök hatékony, célirányos alkalmazásával:

- fenntartsuk a műveletben résztvevő katonai erők biztonságát és mozgásszabadságát;
- támogassuk a nemzetközi (kormányzati és nem kormányzati) szervezetek munkáját;
- segítsük a helyi kormányzati szervezetek és civil közösségek működési- és életfeltételeinek megteremtését.

A műszaki támogatással szemben megfogalmazott fenti célok a műveleti területen rendelkezésre álló műszaki erőforrások hatékony és centralizált felhasználásával; a helyi katonai erők által végzett műszaki munkálatok összehangolásával, folyamatos felügyeletével; továbbá a műszaki támogatási feladatokba bevonható polgári (helyi, nemzetközi) erőforrások felhasználásával érhetők el.

Az, hogy milyen mérvű műszaki szakmai támogatás – és ehhez kapcsolódóan esetleg milyen erejű és összetételű műszaki erő – szükséges egy nem háborús műveletben, számos tényezőtől függ, amelyek közül én csak az alábbiakat emelném ki:

- a művelet jellegét (milyen feladatok várhatóak);
- a műszaki támogatási feladatok sajátosságait;
- milyen erejű és összetételű katonai erőt kell támogatni;
- mi a művelet várható időtartama (vagy a rotációs időtartam);
- milyenek a környezeti viszonyok (pl. aknahelyzet);
- mekkora a veszélye az újbóli konfliktusnak (vagy az előző kiújulásának);
- milyen mértékű a különböző létesítmények romboltsága;
- milyen lehetőség van szerződéses polgári műszaki munkaerő alkalmazására.

A műszaki támogatási tevékenységek széles spektrumot ölelnek fel. A NATO az egyes feladatokat négy nagy csoportba sorolja, melyek egyes elemei mind a háborús, mind a nem háborús katonai műveletek során megjelenhetnek: *mozgástámogatás* (mobility), *mozgásakadályozás* (countermobility), *védőképesség-fenntartás* (survivability) és az *infrastrukturális* (sustainment engineering) szakfeladatok körébe. Természetesen a szakfeladatok eltérő tartalommal bírnak egy harctevékenység és egy, pl. békefenntartó művelet során, mivel mindkét esetben más a művelet elérendő végcélja és a végrehajtás módszere.

Az egyes feladatcsoportokba az alábbi műszaki szakfeladatok tartozhatnak a nem háborús katonai műveletek során:

A mozgásszabadság fenntartásának feladatai lehetnek:

- a közlekedési vonalak műszaki szakfelderítése;
- a menetvonalak (út-, vasút) építése, javítása, fenntartása;
- az ideiglenes és állandó hidak építése, bontása, megerősítése, javítása és fenntartása;
- az állandó hidak terhelhetőségének ellenőrzése;
- a robbanó szerkezetek felderítése és megsemmisítése (csak a katonai erő által használt munka- és életterületen!);

- a nem robbanó műszaki záruk felszámolása;
- a vízi átkelőhelyek berendezése, fenntartása és felügyelete;
- a helikopter-leszállóhelyek berendezése és fenntartása, repülőter fel- és leszállópályák karbantartása, fenntartása;
- a vízi- és légi kikötők katonai infrastruktúrájának kialakításában való részvétel.

Mozgásakadályozás feladatai lehetnek:

- katonai objektumok védelmét biztosító műszaki záruk létrehozása;
- utakon, hidakon a forgalom lassítását kikényszerítő akadályok, zárelemek elhelyezése és fenntartása;
- rendezvények, védett személyek biztosítását szolgáló műszaki zárelemek telepítése.

A védőképesség fenntartásának feladatai lehetnek:

- katonai objektumok megerősítése;
- a megfigyelő pontok, ellenőrző-átesztő pontok létesítése, fenntartása;
- a személyi állomány védelmét szolgáló erősítési építmények létrehozása;
- álcázás műszaki feladatainak végrehajtása.

Infrastrukturális műszaki támogatási feladatok lehetnek:

- a katonai erők elhelyezésével és tevékenységével kapcsolatos környezetvédelmi rendszabályok érvényesítése;
- katonai táborok építése, berendezése és fenntartása;
- részvétel a helyi rendőrség és hadsereg(-ek) felkészítésében;
- szaktanácsadás a helyi és nemzetközi szervezeteknek;
- részvétel a polgári–katonai kapcsolatok területén jelentkező szakmai feladatokban;
- az infrastrukturális feladatok előkészítése és kivitelezése;
- a műszaki csapatok műszaki anyagellátásának megszervezése a műveleti területen;
- a civilizációs és természeti katasztrófák megelőzésében és a következmények felszámolásában való részvétel;
- a nemzetközi közösség által jóváhagyott katonai–gazdasági embargó ellenőrzésében való részvétel.

A nem háborús katonai műveletek műszaki zárasi sajátosságai

Általánosságban műszaki zár alatt értjük azokat a műszaki harcanyagokat (aknák, robbanóanyag-töltetek), eszközöket (spanyolbak, dróthenger) és építményeket (harckocsi árok, fal), amelyeket katonai céllal hozunk létre, illetve helyezzünk el a terepen, hogy azok hatását kihasználva a szembenálló fél erőit pusztítsuk, a tevékenységét időlegesen megállítsuk, eltereljük, lassítsuk vagy irányítsuk, ezáltal a saját csapataink számára megkönnyítsük a szembenálló fél erőinek és eszközeinek megsemmisítését, tevékenységük ellenőrzését, a harcértékünk megőrzését és erőink megóvását, illetve időt biztosítsunk számukra más feladatok végrehajtásához. A különböző műszaki zárelemek alkalmazásának esetei és lehetőségei a műveletek jellegétől függően teljesen egyedi képet mutatnak. A nem háborús katonai műveletekben számításba vehető műszaki záruk főbb ismérveit a következőkben ismertetem.

Úgy vélem, első hallásra megdöbbentő lehet, hogy műszaki zákról ejtek szót egy nem háborús művelet kapcsán, hiszen a zákról, azok alkalmazásáról eddig csak a háborús műveletek (és főleg a védelem) során beszélhettünk. Előre kell bocsátanom, hogy a következőkben tárgyalt *műszaki zárási lehetőségek alapjaiban különböznek a hagyományos zárási feladatoktól*.

Az egyik ilyen jellegű alapvető különbség, hogy míg a harc során a műszaki záruk létrehozásának fő célja az ellenség pusztítása, erőinek és eszközeinek megsemmisítése, vagy a megsemmisítés elősegítése, addig a nem háborús műveletek során ilyen szempontok egyáltalán nem dominálnak. A másik fontos eltérés a műszakizár-rendszerek⁸ terén tapasztalható. A harctevékenységekkel kapcsolatosan természetesen vesszük, hogy a műszakizár-rendszer szerves részét képezi a védelem felépítésének és az ellenség tűzzel való pusztítása rendszerének, azonban a nem háborús katonai műveletek során egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán kerül létrehozásra zárrendszernek nevezhető zár-együttes.

Az alkalmazható műszaki záruk fajtáit tekintve is jelentősek a különbségek. Az elsőként megemlítenő – és legfontosabb – általános ismérv, hogy a robbanó műszaki záruk (aknák, aknamezők és a rombolások) alkalmazása teljességgel kizárt. Megjegyezni kívánom, hogy a háborúskodást követően a térségben valószínűleg amúgy is éppen elég telepített akna és fel nem robbant lövedék, robbanótest található.

A záruk alkalmazása esetén – csakúgy, mint más katonai, a művelettel összefüggő tevékenységnél – fontos szempontként kell szem előtt tartani az „arányosság és mértékletesség” elvét, amely szerint csak a szükséges mennyiségű és fajtájú zárat létesítsük, nehogy az esetleges túlzásokba esés negatívumként hasson a művelet „békés” jellegére. Azt azonban továbbra sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy amennyiben a záruk alkalmazása az erőink megóvását és biztonságát szolgálja, akkor meg kell találnunk az egyensúlyt az arányosság és a biztonság között.

A különböző műszaki zártípusok alkalmazására kiemelten az alábbi esetekben kerülhet sor:

- megfigyelő- és vezetési pontok, táborok közvetlen védelmére;
- ellenőrző-áteresztő pontok, forgalomszabályzó pontok működtetésére;
- a politikai vagy más indíttatású demonstrációk, csoportosulások résztvevőinek kontrollálására;
- aknamezők, veszélyes területek és különböző fontos objektumok lezárására, az illetéktelen behatolás megakadályozására.

Az egyetlen zárfajtát, amelyet a nem háborús műveletek során nagy valószínűséggel alkalmazhatunk, tehát a nem robbanó záruk csoportja jelenti. *A nem robbanó záruk különböző zártípusokat foglalnak magukba, melyeket három nagy csoportra oszthatunk: gyalogság elleni, harckocsi elleni és deszant elleni zárukra.*

A zárási feladatok az első két típusra koncentrálódnak függően attól, hogy a kívánt zárat ki, vagy mi ellen kívánjuk létrehozni. A csoportokon belül a zártípusok

8 „Műszakizár-rendszer: Akadályok összehangolt rendszere, melyet a szembenálló fél erőinek tömörítése, megosztása, elterelése, meghatározott irányba kényszerítése, lassítása, megállítása céljából hoznak létre azért, hogy azok időt veszítsenek, személyi és anyagi–technikai veszteséget szenvedjenek.”, Katonai Kislexikon, HVK Oktatási és Tudományszervező Osztály kiadványa, Budapest, 2000. – 89. o.

alkalmazását behatárolja az a tény is, hogy mit akarunk a zár által elősegíteni, végrehajtani, ami tovább csökkenti a lehetőségeinket.

A járművek elleni záruk esetében teljességgel kizárt a vízzáruk fajtáinak alkalmazása, csakúgy, mint egyes földmű-záruk kiépítése. (Ezekhez a feladatokhoz a műveletben résztvevő kötelékek egyébként sem rendelkeznének megfelelő kapacitással és képességgel.) Az út- és területlezárások esetén, amennyiben lehetséges, alkalmazhatók ugyan árkok, de ez nagyon ritkán fordul elő, hiszen ez munkaigényes és speciális eszközöket megkövetelő feladat. A zártípusok közül tehát főleg a különböző torlaszok, azon belül is az akasztók, tetraéderek, gúlák alkalmazására van lehetőség.

A harcokosi elleni záruk felhasználási területei lehetnek: járműterelő -lassító folyosó műtárgyak, ellenőrző-áteresztő pontok területén; út- és területlezárásnál; tábor- és objektumvédelemnél.

Amennyiben a művelet hosszabb időre tervezett, és polgári munkaerő szerződtésére is lehetőség van a zárelemek gyártásához, úgy a fémből, vasbetonból elkészíthető és összerakható zárelemek gyártását célszerű megrendelni és raktározni. Erre általában akkor kerülhet sor, ha a zárelemek hazai bázisokról történő beszerzése és szállítása a távolságok miatt nem lehetséges vagy nem célszerű. A járművek elleni záruk típusonként külön-külön is alkalmazhatóak, a gyakorlat viszont azt mutatja, hogy a kombinált alkalmazásuk esetén jól kiegészítik egymást, hatékonyságuk megnövekszik.

A gyakrabban alkalmazott zártípusok főleg a személyek („gyalogság”) elleni záruk csoportjába tartoznak. Ezek a zártípusok megfelelően alkalmazva jelentős mozgást akadályozó hatással bírnak, azonban csak a gyalogos (nem járművel történő) mozgások koordinálására alkalmasak. Ide soroljuk az elektromos zárukat, a különböző drótzárukat és a jelző zárukat. A létrehozásuk alapvető célja, hogy minden – személyek általi – mozgást képesek legyünk koordinálni, ellenőrizni és irányítani.

A műveletek során *műszaki zárelemként* alkalmazható – nem robbanó – eszközök *funkcionálisan az alábbi három fő csoportba sorolhatóak:* jelző és figyelmeztető; feltartóztató és akadályozó, valamint pusztító eszközök.

Ez utóbbi csoportba tartozik a nem robbanó zárelemek közül az elektromos zár, azonban annak pusztító fokozaton történő alkalmazása a művelet jellegéből kifolyólag nem elfogadott és nem is célszerű. Jelző és feltartóztató eszközként viszont széles körben felhasználható (tapasztalatok nem állnak rendelkezésre a nem háborús műveletek során történő alkalmazása vonatkozásában). A három fő zárfajta közül így az első kettőhöz sorolható zárelemek jellemzőit és felhasználási lehetőségeit vázoló föl röviden.

A *nem robbanó záruk elemeként* az utóbbi időben megjelentek és egyre elterjedtebbé válnak a jelző záruk is, melyek, mint a nevük is mutatja, nem a terület, objektum vagy egyéb létesítmény lezárására, hanem valamilyen mozgás, tevékenység, illetve behatolási kísérlet jelzésére szolgálnak. Ezek a záruk önmagukban az esetleges illetéktelen behatolásokat nem akadályozzák meg, nem nehezítik olyan mértékben, mint a drótzáruk, azonban az őrzés-védelmi feladatot ellátó köteléket informálják az eseményről. Amennyiben kombinálva kerülnek alkalmazásra a feltartóztató zárelemekkel, *akkor viszont* hatékony eszközzé válhatnak.

A jelző záruk alkalmazása főleg valamilyen fontos objektum (katonai tábor, ipari létesítmény, stb.) és nagyobb kiterjedésű terület védelmekor, biztosításakor célszerű és

hasznos. Alkalmazásukat természetesen nagymértékben befolyásolják a védendő objektum vagy terület jellemzői (méret, kiterjedés, domborzat, növényzet). Az objektumok védelmét általában őrhelyekkel és azok közötti járőrözéssel szokták biztosítani, azonban ez jelentős személyi állományt kíván. Egyes technikai eszközök, műszaki zárelemek alkalmazásával viszont a személyi állomány igénybevétele jelentős mértékben csökkenthető, az őrzés-védelem hatékonyabbá és biztonságosabbá tehető.

A technikai eszközök felhasználása lehetővé teszi az esetleges támadás, vagy behatolási kísérlet időben történő felfedését, ezáltal – elegendő rendelkezésre álló idő és erő esetén – biztosítják a megfelelő ellentevékenységet, akadályozzák a támadás kibontakozását.

A jelző zárat alkotó jelzőeszközök két csoportra tagolhatók: egyedi eszközökre és rendszerben működő eszközökre.

Az *egyedi eszközök főbb jellemzői* közé a kis méret, néhány egyszerű érzékelő, gyors telepíthetőség tartozik. A működésüket tekintve lehetnek mechanikus, elektromos vagy elektronikus működtetésűek.

A *mechanikus működtetésű eszközök* esetében valamilyen mechanikai szerkezet telepítéskor beállított egyensúlyi helyzetében bekövetkezett változás indukálja a figyelmeztető jelzést. Az *elektromos vagy elektronikus működtetésű eszközöknél* egy vagy több áramkör feszültségének változása – melyet a fotocellás, infravörös, ultrahangos vagy lézeres érzékelő közvetít, de nyomás, elmozdítás is okozhat – hatására lép működésbe az eszköz. Az egyedi eszközökre vonatkozóan a működtető szerkezet által kiváltott figyelmeztető jelzés lehet: a hang (csengő, sziréna, pirotechnikai hangjelző); a füst (pirotechnikai porszóró, köd- és füstképző eszköz); és a fény (lámpa, színes pirotechnikai elegyek különböző időtartamú égése a földfelszínen vagy – kilövő töltet alkalmazása esetén – a levegőben, eltérő magasságban); valamint a felsoroltak kombinációja.

A leggyakrabban előforduló egyedi eszköz a jelzőakna, amely széles körben elterjedt, olcsó, gyorsan és tömegesen telepíthető, visszatelepíthető, nehezen feldeírható. Alapvetően botlórótos elven működnek, azonban a fejlettebb generációhoz tartozók már elektromos úton is indíthatók.

A *rendszerben működő eszközök* közé sorolhatjuk az olyan jelzőeszközöket, amelyek elemei önállóan általában nem képesek üzemelni, illetve az egyedi üzemeltetésük nem gazdaságos. A rendszerben működő eszközök fő jellemzője az érzékeny szenzorokkal való ellátottság (szeizmikus, mágneses, infravörös), valamint olyan központi vezérlő és érzékelő egység megléte, amelyhez rádióon vagy vezetéken keresztül fut be a riasztás jelzése (pl. a parancsnokságra bekötött közvetlen riasztóberendezés, határvédelmi jelzőrendszer, stb.).

A *feltartóztató és akadályozó műszaki záruk* létesítésének célja a személyek és a járművek általi nem kívánt mozgások megakadályozása, nehezítése, illetve egyes esetekben csak a mozgás koordinálása, kontrollja. Ezen zárfaajta körébe sorolhatjuk azokat a nem robbanó műszakizár-elemeket, melyek kialakításuk, elhelyezésük következtében képesek e feladat ellátására, mint a:

- előregyártott fémsüdisznó, harckocsi gúla, akasztó;
- különböző szükséganyagokból elkészített torlaszok;
- könnyű és nehéz tüskésdróthengerek;
- elektromos záruk (feltartóztató fokozatban üzemeltetve).

A torlaszok főként a járművek mozgásának ellenőrzésére, terelésére és koordinálására vagy pedig a megállítására szolgálnak. A megfelelő kialakításuk esetén a lánctalpas és a kerekes járművek nem képesek rajtuk keresztülhatolni, mert: a magasságuk meghaladja a járművek hasmagasságát és/vagy lépcsőmászó képességét; a nagy tömegük, vagy rögzítettségük következtében a járművek nem képesek maguk előtt „eltolni”; olyan terhelhetőségük, hogy a rájuk felfutó járművek „felülnek” és mozgásképtelenné válnak.

Ahhoz, hogy egy járművet torlasszal megállítsunk, nem kell mindhárom feltételnek együttesen teljesülnie, elegendő, ha pl. a zárelem magassága meghaladja a jármű hasmagasságát és olyan a terhelhetősége, hogy a rá felfutó jármű súlyának 50%-át képes megtartani. A torlaszoknak két fő csoportjukat különböztetjük meg: a szükséganyagokból a helyszínen elkészíthető, illetve az előre elkészített és készletezett zárelemeket.

Szükséganyagokból a helyszínen elkészíthetők többek között a döntött fatorlaszok, az épített torlaszok (akasztók, máglyák, gátak), a kőtorlaszok, illetve felhasználhatók az összekapcsolt járművek, roncsok és más hadrafoghatatlan felszerelések. Az előre elkészített torlaszok olyan zárelemek, amelyek legyártása az alkalmazás közvetlen helyszínén általában nem oldható meg, illetve a legyártás idő- és eszközigényes feladat. Ilyen zárelemek lehetnek a fészekbe illeszthető acél „I” és „L” szelvények, az előregyártott fémsüندisznó elemek, a vasbeton akasztók és a betontetraéderek.

A személyek elleni nem robbanó záarak nagyobb csoportját a drótzáarak képezik, melyek lehetnek helyhez kötöttek, vagy pedig hordozhatóak. A helyhez kötött drótzáarak, mint azt nevük is mutatja egy meghatározott helyre, terepszakasza hosszabb időtartamra kerülnek telepítésre, ott fejtik ki akadályozó hatásukat. Ide soroljuk a különböző drótkerítéseket (melyek lehetnek egy vagy többsorosak), valamint dróthálókat. A hordozható (mobil) záarak közé tartozik a spanyolbak, a sündisznó akadály, a dróthengerek (pl. GYODA), illetve dróthálók, melyek a műveletek folyamán többször áthelyezhetők, könnyen mobilizálhatók. Ezen akadályok elkészíthetők előzetesen, vagy pedig az alkalmazás helyszínén. Kiválóan alkalmazhatóak a kívánt területek, utak, objektumok gyors és megbízható lezárására, őrzés-védelmére.

A záarakhoz felhasznált drót tulajdonságai alapvetően meghatározzák, hogy milyen zárelem hozható létre belőle, és az milyen cél ellen alkalmazható. Az élőerő elleni felhasználásra tervezett drótfajták többségében acélból készülnek, közepes szakítószilárdsággal és kisebb drótvastagsággal ($\varnothing$ 1,5–3,5 mm) rendelkeznek, míg a főleg járművek elleni drótok szakítószilárdsága és vastagsága ($\varnothing$ 3,5–5,5 mm) jóval nagyobb. Az alkalmazott drótok fajtáit tekintve tehát azok acélból, esetleg rézből (nagyon ritkán) készülnek, sima felületűek vagy pedig valamilyen szűrő, vágó tüskével felszereltek, valamint egymással összefonva vagy pedig szálanként kifestítve kerülnek felhasználásra.

A drótok, drótszálak alkalmazása nemcsak a drótzáarak kialakításakor célszerű, hanem egyéb nem robbanó záartípusok, pl. spanyolbak, sündisznó elem ágaihoz rögzítve, azok hatékonyságának fokozásához, leküzdhetőségük megnehezítéséhez is hozzájárulnak. Az egyes drótzár-típusok sem elkülönítve használatosak, gyakran kombináltan, egymást kiegészítve, erősítve alkalmazzuk azokat (pl. drótkerítés a tetején dróthengerrel).

A drótzáarak típusai a kialakításuktól, elhelyezésük módjától függően az alábbiak köré csoportosíthatóak: (buktató) drótháló, drótkerítés, dróthenger. A nem háborús katonai műveletek során az utóbbi két csoport zárelemei kerülhetnek alkalmazásra.

A kialakított kerítések a magasságukat tekintve széles skálán mozognak, de leggyakrabban 1,8–4,0 m közti értéktartományba esnek. Előnyük, hogy a leküzdésük időigényes folyamat (főleg a többsoros kerítés), megbízható akadályt képez a gyalogos személyekkel szemben. Hátrányként merül fel azonban a kialakításához szükséges idő, munkaerő és anyagszükséglet. Dróthengerekkel, elektromos záarakkal, valamint jelzőaknákkal kombinálva viszont komoly feltartóztató erőt jelenthet.

A dróthengerek egyaránt hatékonyan alkalmazhatóak a személyek és a járművek ellen, függően a felhasznált drót vastagságától, minőségétől. Kialakításukat figyelembe véve egyik fő ismervük, hogy valamilyen „tüskésített” szűrő, vágó éllel ellátott dróthuzalból készülnek. Vállfajai széles skálán mozognak, kezdve az egyszerűnek mondható feltekercselt tüskésdrótszáltól a több szálból álló, egymással spirálisan, ellentétes irányban tekercselt és a drótszálak találkozási pontjainál bilincsekkel összekapcsolt, vagy összekötözött drótokból kialakított dróthengerekig.

A dróthengerek képezik a leggyakrabban alkalmazott drótzár-típust, a felhasználási lehetősége rendkívül széles körű. A dróthengerek különböző nagyságban készíthetők el, mind az átmérőjüket (20–150 cm), mind a hosszukat (10–30 m) tekintve. Alkalmazható egy- vagy többsoros formában, egy- vagy többemeletes kialakításban, önálló zárelemként vagy pedig más zártípusok megerősítésére.

Az elektromos záarakat a külföldi haderők – a háborús katonai műveletek során – széles körben alkalmazták, a Magyar Honvédségben azonban ez a zártípus a 60-as években kivonásra került a hadrendből. Létrehozásának módját, a telepítés menetét a kiképzés folyamán napjainkban még csak nem is oktatjuk! Az elektromos záruk viszonylag egyszerűen létrehozhatók olyan fémkerítések, dróthálók felhasználásával, melyek az elektromos áramot jól képesek vezetni. A nemzetközi egyezmények ugyan nem tiltják az alkalmazásukat a nem háborús műveletek során, azonban példát még nem hallottam, hogy valaha is alkalmazták volna. (A fémvezetőben természetesen nem halálos sérülést okozó feszültség van, így az alkalmazása szintén csak az elrettentés, feltartóztatás lehet és nem a pusztítás.) Véleményem szerint, amennyiben valamely fontos, kiemelkedő katonai jelentőségű objektum, épület vagy terület őrzés-védelmét kell megszervezni és a műszaki záarakkal biztosítani, hasznos lehet az elektromos záruk alkalmazása is.

* * *

Összegezve a fentieket kijelenthető, hogy a mozgásakadályozással összefüggő feladatok ugyan csak csekély hányadát képezik a nem háborús katonai műveletek műszaki támogatási feladatainak, a jelentőségük és létjogosultságuk nem kérdőjelezhető meg. A műveletekben résztvevő kötelékek és táboraik védelme, a kiemelt jelentőségű objektumok és létesítmények őrzése, a műveletek egyes feladatainak végrehajtása nem nélkülözheti a műszaki záruk – leszűkítve, a nem robbanó záarakra – egyes elemeinek alkalmazását.

A nem robbanó záruk az élet kioltására önmagukban nem alkalmasak, így létük a műveletek „békés” jellegének fenntartását nem veszélyezteti. Megfelelő mennyiségben és összetételben telepítve hatékony feltartóztató és „elrettentő” erőt képviselnek.

Véleményem szerint a Magyar Honvédség jelenleg nem rendelkezik megfelelő mennyiségű és minőségű eszközzel, berendezéssel a nem háborús műveletek során

adódó mozgásakadályozási feladatok maradéktalan ellátásához. Ugyanígy hiányzik olyan központi szabályozás (szakutasítás, segédlet), amely az ilyen rendszerek megtervezését, létrehozását támogatná, a feladatok végrehajtására történő kiképzést elősegítené. Az általam ismertetett eszközök és azok alkalmazási módjai nem a teljes spektrumát ölelték fel a felhasználás lehetőségeinek, azonban igyekeztem általános és átfogó képet nyújtani a műszaki zárelemek jelentőségéről és a mozgásakadályozás, mint kiemelt tevékenység, fontosságáról. Bízom benne, hogy sikerült a figyelmet ráirányítanom erre a valós problémára és a megoldásának jelentőségére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 11/1993. (III. 12.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről
 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről
 AJP-01 Szövetséges Összhaderőnemi Kiadvány, HVK Euro-atlanti Integrációs Munkacsoport, Budapest, 1997.
 AJP-01 (A) Szövetséges Összhaderőnemi Doktrína, HVK, Budapest, 1999.
 A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrínája, II. tervezet, HVK Hadművelési Főcsoportfőnökség, Budapest, 1998.
 ATP-35 (B) Szárazföldi Csatatok Harcászati Doktrínája, HVK, Budapest, 1997.
 ATP-52 Szárazföldi Csatatok Harci-műszaki Doktrínája, HVK, Budapest, 1997.
 Dunay Pál–Gazdag Ferenc–Tálas Péter (szerk.): Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, Tanulmányok és dokumentumok, SVKI, Budapest, 1997.
 Katonai Kislexikon, HVK Oktatási és Tudományszervező Osztály kiadványa, Budapest, 2000.
 Kovács Zoltán: Műszaki zárok a békefenntartó műveletekben, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 5. évf. 2. szám, Budapest, 2001.
 Kőszegvári Tibor–Szternák György–Magyar István: A XXI. századi hadviselés, Doktori Iskola jegyzet, ZMNE, Budapest, 2000.
 Lukács László: Gondolatok a fontos objektumok védelméről, különös tekintettel a műszaki zárok telepítésére, Műszaki Évkönyv 1995, MH Műszaki Főnökség kiadványa, Budapest, 1996.
 Matus János: A stratégiai felülvizsgálatról a demokratikus országokban, Hadtudomány 1999/3–4. szám
 Mű/91. Szakutasítás az összefegyvernemi harc műszaki biztosítására, Magyar Honvédség kiadványa, Budapest, 1994.
 Mű/116. Szakutasítás a műszaki zárok létesítésére és leküzdésére, Honvédelmi Minisztérium kiadványa, Budapest, 1981.
 Mű/243. Műszaki szakutasítás a nem műszaki alegységek számára, Honvédelmi Minisztérium kiadványa, Budapest, 1978.
 Műszaki támogatás (doktrína tervezet), MH SZFVK Műszaki Főnökség kiadványa, Székesfehérvár, 2000. Nyt.szám: 527/3
 Padányi József: A békefenntartó műveletek műszaki támogatásának feladatai, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 5. évf. 2. szám, Budapest, 2001.
 Szabó Sándor: A műszaki támogatás cél és feladatrendszerének változása, Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 5. évf. 2. szám, Budapest, 2001.
 Vasvári Nagy Vilmos: A támogatás hadtudományi alapjai, Doktori Iskola jegyzet, ZMNE, Budapest, 2000.
 Véghelyi Tibor–Diószegi Imre: Műszaki tanulmány a páncélozott harcjárművek mozgását akadályozó nem robbanó műszaki záró eszközökről és zárrendszerekről, MH Haditechnikai Intézet, 1992.
 Véghelyi Tibor: Műszaki tanulmány a jelzőknakról, MH Haditechnikai Intézet, 1992.

Hangya Gábor–Kende György

Az informatikai forradalom hatása a forráskutatás rendszerére

Az információs technológia rohamos fejlődése, valamint a személyi számítógépek széles körű elterjedése alapvetően megváltoztatta egyes területek szakembereinek kutatási szokásait, a keresési stratégiát, illetve a felhasznált kutatási források jellegét. Ennek következtében a kutatási források rendszere várhatóan át fog alakulni, amely átalakulás legfőbb jellemzője az Internet tudományos kutatási funkciójának előtérbe kerülése lesz. A világhálón fellelhető hatalmas mennyiségű információ kutatására, keresésére létrehozott keresőmotorok, bár hatékonyan segítik a felhasználók kutatási tevékenységét, az Internet terjedésével nem képesek lépést tartani. A szerzők a probléma megoldását egy korszerű kutatási technika kialakításában látják. A cikk elsődleges célja ezen alkalmazás (egyfajta szakértői rendszer) elméleti modelljének bemutatása.

Az informatikai forradalom hatása a kutatás forrásrendszerére

A tudomány, legyen az bármilyen jellegű, akkor tölti be sikeresen funkcióját, ha annak ismeretanyaga, „tudása” valamilyen mértékben növekszik, azaz új tudományos eredményekkel gazdagodik. Amennyiben ezt a rendszert egy munkafolyamathoz hasonlítjuk, akkor szemléletesen azt mondhatjuk, hogy a tudomány munkavégzője (munkása) a kutató, akinek feladata (munkája) a kutatás. Ha a kutató sikeresen végzi munkáját, akkor létrejön a folyamat eredménye, az ismeretalkotás, amely nem más, mint a tudomány alapfunkciója.

A folyamat kulcstényezője tehát maga a „munka”, azaz a kutatás, amelynek a szakirodalom – kutatómódszertani szempontból – az alábbi típusait különbözteti meg [2:170]:

1. *Primer kutatás*, amely az új adatok mérését, új információk meghatározását, azok értékelését, nem ismert ismeretelemek létrehozását jelenti.

2. *Szekunder kutatás*:

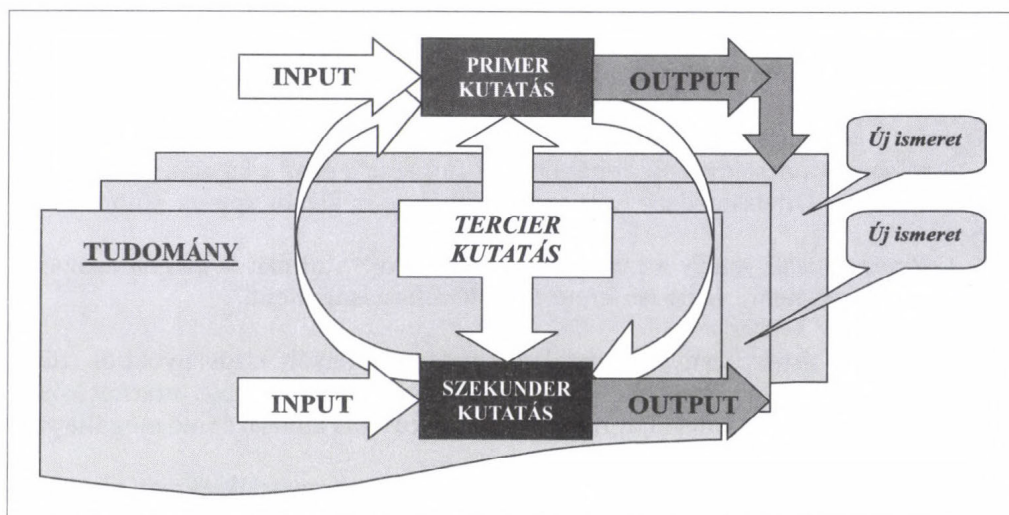
- szűkebb értelemben szakirodalom-kutatás, publikált kiadványokból (főleg tudományos folyóiratokból, néha konferencia beszámolókból, Internet közleményekből stb.) emel ki, rendez és rögzít a kutatás témáját érintő megállapításokat, adatokat;
- tágabb értelmezésében ismeretgazdálkodás, az információkat kreatív heurisztikus módszerekkel kombinálja, ezzel a kutatóban új gondolatokat generál, az ismeretek bővített „újratermelését” valósítja meg.

Az elnevezésében igen hasonló – és így sokakat megtévesztő – tercier kutatás, bár szorosan összefügg az előzőekben említett típusokkal, mégis tartalmát tekintve merőben eltér azoktól. Tercier kutatásnak ugyanis azoknak a módszereknek a fejlesztését, rendszerezését értjük, amelyek segítségével a primer és szekunder kutatásokat végezzük.

Az egyes kutatási típusok kapcsolatrendszerét, illetve azok hatását egymásra és a tudomány rendszerére az 1. ábra szemlélteti.

Az ábrából jól kitűnik az egyes kutatási típusok összefonódása és építő hatásuk a tudomány egészére. A primer kutatás és a szekunder kutatás lényegében kölcsönös kapcsolatban áll egymással. A szekunder kutatás a tudomány már meglévő eredményeiből táplálkozik, sokszor felhasználva korábbi primer kutatások adatait, hogy ezáltal új tudományos eredményekkel gazdagítsa az adott területet. A primer kutatást pedig szinte mindig meg kell előznie egyfajta szekunder kutatásnak, ezzel is megkönnyítve az úgynevezett „nem ismert elemek” létrehozásának folyamatát, amelyek szintén az adott tudományterület gazdagodását szolgálják. A tercier kutatás szintén hatással van az előzőekben említett két kutatási típusra, és napjainkban szerepe egyre inkább növekszik.

A katonai műszaki tudományok, de még inkább a hadtudományok területén – sajátos jellegükből adódóan – a kutatók elsősorban a szekunder kutatásokra hagyatkoznak. Az ideális helyzet az lenne, ha egy adott témához kapcsolódó összes információ a rendelkezésükre állna, olyan mennyiségben, amely reális időráfordítással és munkabefektetéssel még kezelhető. Napjainkban már jól látszik, hogy az információs forradalom okozta előnyök megannyi hátrányt is hordoznak magukban. Ezen pozitívumok és negatívumok a tudományos kutatás területét is nagymértékben befolyásolják. A probléma jelen esetben az információs technológia, amely véleményünk szerint, egyúttal megoldást is adhat a jövőre nézve.

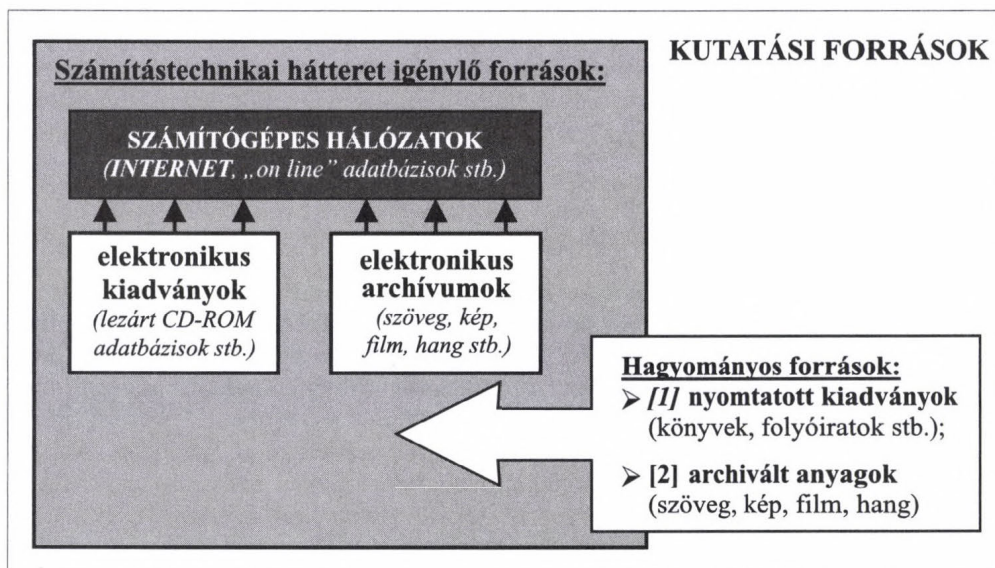

1. ábra. A tudományos kutatások kapcsolatrendszere

Míg korábban a kutatók információhiánnyal küszködtek, addig napjainkra – az informatikai fejlődés következtében – szinte kezelhetetlen mértéket ölt a vizsgálandó tudományos ismeretek mennyisége. Ez a mennyiségi változás jól mérhető például az egyes tudományos folyóiratok számának növekedésével, melyek száma 1665-óta (a két elsőnek tekintett tudományos folyóirat, a *Philosophical Transactions of the Royal Society* és a *Journal des Savans* megjelenése óta) lényegében exponenciálisan növekszik, körülbelül 20 év kétszereződési idővel [3:20].

A folyamatosan fejlődő informatikai háttér és a megnövekedett információ-mennyiség szükségszerűen előidézte a kutatási forrásrendszer átalakulását is, melyet a 2. ábra szemléltet.

A kutatásainkhoz használt forrásokat alapvetően két nagy csoportra oszthatjuk, úgy-mint: hagyományos források (lásd nyomtatott kiadványok, archivált anyagok), és számítástechnikai háttérrel igénylő források (számítógépes hálózatok, elektronikus kiadványok, elektronikus archívumok). Mint azt az előző ábra is mutatja, a hagyományos értelemben használt nyomtatott forrásanyagok mára egy jóval szűkebb területét jelentik a kutatási forrásainknak, amelyek egy jelentős része már a számítástechnikai háttérrel igénylő blokkban is megtalálható. Gondoljunk például arra, hogy a különböző könyvtárak mekkora hangsúlyt fektetnek arra, hogy a régebbi nyomtatott kiadványok bibliográfiái (szerző, cím, kiadó, év, kulcsszavak, rövid tartalom) minél nagyobb számban elérhetők legyenek elektronikus úton is. Nem beszélve arról, hogy az újonnan megjelenő könyvek, sajtótermékek stb. szinte egytől-egyig elektronikus formában is hozzáférhetők az informatika segítségével. Legyen az hálózatra kötött személyi számítógép, különálló munkaállomás, palmtop vagy mondjuk mobiltelefon.

2. ábra. A kutatási források rendszere

Az 2. ábra funkciója kettős. Egyrészt szeretnénk volna csoportosítva ábrázolni a kutatók rendelkezésére álló forrásokat és azok egymásközi kapcsolatát, kiemelve a számítógépes hálózatok – köztük is az *Internet* – meghatározó szerepét. Másrészt szeretnénk volna rámutatni a kutatási forrásrendszer törvényszerű átalakulására, várható jövőbeni struktúrájára. Ez a folyamat lényegében a számítógépek elterjedése óta létezik, napjainkban pedig egyre inkább érezteti hatását. Ennek az átalakulásnak az eredményeként a jövő tudományos kutatóinak egyik legfontosabb forrását az egész világot átszövő számítógépes hálózat, az *Internet* fogja jelenteni. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a nyomtatott kiadványok teljesen eltűnnek a közéletből, de a tudományos tevékenység ezen fázisában – azaz a kutatás időszakában – jelentős mértékben veszítenek jelentőségükből. Ha alaposan szemügyre vesszük az ábrán szereplő egyes kutatási forrásokat és azok tartalmát, akkor azonnal észre vesszük, hogy az *Internet* már ma is gyűjtőhelye, és alkalmazási felülete ezen eszközöknek. Megtalálhatók rajta a már említett bibliográfiák, az egyre nagyobb számban jelen levő nyomtatott kiadványok elektronikus változatai, adatbázisok, kitűnő minőségű fényképek, videofilmek, animációk, hangfelvételek stb.

A folyóiratoknál korábban említett kétszereződési idő a számítástechnikai háttérrel igénylő források, azaz a szakirodalmi adatbázisok, az adatbankok stb. tekintetében már mindössze csak 1–2 év, amely egyértelműen jelzi, hogy napjaink kutatói információtelített világban élnek és dolgoznak [3:21]. A kialakult helyzetet jól jellemzi *Franklin P. Adams* egy humoros megjegyzése, miszerint: „Rájöttem, hogy tudásom nagyobb részét akkor szereztem, amikor kerestem valamit, és félúton találtam helyette valami mást.” [1:242]. Gyakorló kutatók számára nyilván nem ismeretlen a szituáció, amikor is egy kitűzött feladat megoldása közben – a felénk „zúduló” információmennyiség jóvoltából – számos érdekes adatra lelünk, csak éppen az eredeti kutatási témát nem halad egyről a kettőre.

A fő kutatási forrást tehát a kezelhetetlennek tűnő információmennyiség ellenére, napjainkra – de leginkább a jövőre nézve – az *Internet* jelenti. A feladat pedig megvizsgálni – kutatómódszertani szempontból – a világháló jelenleg nyújtotta lehetőségeit, illetve ilyen irányú tercier kutatásokkal javítani az internetes keresés hatékonyságát.

Az internet-kutatás jelenlegi lehetőségei

Az *Internet* lényegében nem más, mint egy világméretű számítógépes hálózat, amelynek elemeit egymással összekötött számítógépek alkotják. Ezek között vannak olyanok, amelyek állandó kapcsolatban vannak az *Internet*tal, és vannak olyanok, amelyek csak bizonyos ideig részesei a rendszernek (ilyenek például az egyéni felhasználók munkaállomásai).

Napjainkban az *Internet*, a felhasználók többségének kikapcsolódást, szórakozást és kommunikációt jelent, így sokaknak meglepő lehet az a tény, hogy a világháló őseit – az *ARPANET*-t – az Amerikai Egyesült Államok védelmi minisztériuma éppen a tudományos kutatások megkönnyítése érdekében hozta létre – az 1970-es évek elején – először csupán kísérleti jelleggel. Később aztán több oktatási és kutatási intézmény, szervezet is csatlakozott hozzá, hogy kutatási eredményeiket könnyen és gyorsan cserélhessék

egymás között, aminek következtében a 80-as évekre egy világméretű hálózat jött létre. Az így létrejött tudományos kutatási információhalmaz alapvetően a kutatók kiváltsága volt, a hétköznapi emberek számára lényegében semmit sem jelentetett. Az akkori informatikai fejlettségnek tulajdoníthatóan az adatok kezelése rendkívül bonyolult és időigényes feladat volt. A 90-es évek informatikai forradalma, és azon belül is a személyi számítógépek rohamos elterjedése, alapvetően két fő hatást váltott ki az Internet vonatkozásban:

- Előnyös volt a változás, mert könnyebb lett a világháló kezelése, gyorsabb lett az elérhetősége, és immár szinte korlátlan mennyiségű információ állt a felhasználók rendelkezésére.
- Hátrányos volt viszont, mivel a korlátlan hozzáférés következtében felhígult az adatállomány tartalma (lásd reklámok, hirdetések stb.), és megjelent egy új problémakör, az információk hitelességének kérdése.

A kezdeti törekvés tehát – azaz a tudományos kutatási információcsere elősegítése – azzal, hogy egy korszerű informatikai háttérrendszert kapott, *egyszerre fejlődött és szorult perifériára*.

A jelenlegi legnagyobb problémát a felhasználók körében az Interneten fellelhető információk kutatása, keresése jelenti. Ennek kezelésére léteznek úgynevezett keresőeszközök, de a világháló rendkívül gyors terjedése következtében nem jelennek hatékony megoldást a kialakult problémára. Ezt alátámasztandó nézzünk meg két ide vonatkozó statisztikai adatot [4:20–21]:

- Napjainkban világszerte kb. 6 millió webhely és közel 1 milliárd honlap található.
- A keresésre szolgáló eszközök 1998-ban az Internet 34–36%-át fedték le, 1999-re viszont a legnagyobb keresőszerverek is csak kb. 16%-át.

Attól függően, hogy milyen jellegű anyagot keresünk, választhatjuk ki a keresőeszközök csoportjából, a számunkra éppen megfelelőt. Léteznek például *FTP-keresők* (File Transfer Protocol – File Átviteli Eljárás), amelyekkel speciális állományokat kereshetünk, ezek tárolására létrehozott FTP-szervereken. De léteznek például *elektronikus levélcím-*, illetve *személykeresők* is. Az esetek döntő többségében mégis a honlapok között keresünk, hiszen ott található meg a legtöbb adat, információ. Ezen tevékenységünket segítő *webkeresőket* hoztak létre, amelyek alapvetően két nagy csoportra oszthatók: úgymint *keresőmotorok* (search engines), illetve *témakatalógusok* (subject directory). Ez utóbbinál a honlapok katalogizálását általában emberek végzik, akik különböző szempontok szerint katalógusokba rendezik a megvizsgált honlapokat. Az egyik legnagyobb webkatalógus, a „Yahoo!” például 2000 különböző kategóriát tart nyilván [4:27]. Ennek a megoldásnak komoly hátránya, hogyha egy olyan dokumentumot találunk, amely egyik létező katalógusba se fér bele – témáját tekintve – akkor nagyon körülményes lesz majd később rátalálni. A témakatalógusok háttérbeszorulásának a valódi oka mégis inkább az, hogy a rohamos ütemben, újonnan megjelenő honlapok katalogizálásának szakember-, illetve költségproblémája nem kezelhető.

Ezzel szemben a *keresőmotorok* (lásd *AltaVista*, *Excite*, *Google*, *Lycos* stb. vagy a magyar nyelvű *Heuréka*, *Altavizsla* stb.) egy sokkal *korszerűbb felfogást követnek* – aminek következményeképpen lényegesen népszerűbbek is – és megpróbálják az emberi tényezőt különböző informatikai technikákkal, eljárásokkal helyettesíteni. Ezen eszközök tehát a honlapokon található szavakat indexelik, azaz különböző algoritmu-

sok alapján kiválasztják a lapra leginkább jellemző szavakat, fogalmakat és adatbázisba rendezik őket. Ezzel a tevékenységgel lényegében az emberi problémamegoldás bonyolult folyamatát modellezzik, és így egyfajta *szakértői rendszerek*¹, mely rendszerek a mesterséges intelligencia kutatás legújabb vívmányai közé tartoznak.

Az előzőekben említett keresőmotorokkal nap mint nap találkozhatunk az Internet böngészése során, és a legtöbb felhasználó előszeretettel használja is ezeket. A tapasztalat viszont azt mutatja, hogy az alkalmazók többsége nincs tisztában ezen rendszerek lehetőségeivel, és így csak egy töredékét használják ki azoknak. Egy nagyon egyszerű példa erre, mondjuk az egyes szám, illetve többes szám közötti különbség, vagy mondjuk szókapcsolatok esetében az idézőjel használata. *Nézzük meg a keresés folyamatát* egy konkrét, gyakorlati kutatási eredményeken alapuló – a könnyű átláthatóság kedvéért rendkívül leegyszerűsített – példán keresztül.

Tegyük fel, hogy feladatunk összegyűjteni minél több információt, adatot a tűzvezetési rendszerekről. Mivel lehetőségünk van rá, így a gyors és hatékony munkavégzés reményében azonnal az Internethez fordulunk. Tisztában vagyunk azzal is, hogy célszerű a feladat megoldásához keresőmotort használnunk, és mivel a világháló nem hivatalos, de leginkább preferált nyelve az angol, így a tetszőlegesen kiválasztott keresőszerverrel – amely esetünkben az AltaVista lesz – rákeresünk a '*fire control system*' szókapcsolatra. A keresés végeztével, ami mindössze pár másodpercet vesz igénybe, a program közli velünk számszerűen, hogy mintegy 1650010 db a keresett kifejezéssel kapcsolatos honlapot talált az adatbázisában. Ezek után a felhasználók többsége, bár tisztában van az óriási mennyiségű honlap kezelhetetlenségével, mégis véletlenszerűen megvizsgál néhány közülük. Ha a felhasználó mondjuk 10 oldalt átnéz, akkor az eredmény általában az, hogy ebből egy honlap foglalkozik a tűzvezető rendszerekkel, a többi pedig mondjuk a tűzoltással, különböző diagnosztikai vagy szabályozási rendszerekkel stb. Ennek oka pedig mindössze annyi, hogy a keresőmotor kigyűjtötte nekünk az összes olyan oldalt, amely a '*fire*', a '*control*' és a '*system*' szavakkal kapcsolatos. Általában az Internet-kutatásnak ez az a pontja, amikor a gyakorlatlan alkalmazó teljesen kiábrándul, és a hagyományos, jól bevált csatornákhöz fordul, mint például a *könyvtár*, amely az *információmennyiséget tekintve lényegesen kisebb, de jobban katalogizált rendszer*.

Most vizsgáljuk meg, hogy a korábban említett két kiegészítés alkalmazásával, hogyan szűkíthetjük a találatok pontosságát és számát. Az idézőjelbe tett kifejezéssel (lásd „*fire control system*”) például elérhetjük azt, hogy a program többnyire azokat az oldalakat fogja kiadni, amelyekben a konkrét szókapcsolat szerepel. Természetesen még így is találunk az oldalak között olyanokat, amelyeknek semmi köze a tűzvezetési rendszerekhez, de jelentős mértékben csökkentettük azok számát.

Az egyes szám és többes szám alkalmazása egy érdekes eset, mivel első közelítésben az ember úgy gondolná, hogy ha többes számba teszi az adott kifejezést (lásd „*fire control systems*”), akkor sokkal több találatot fog kapni. Ennek a feltételezésnek a gyakorlat éppen az ellenkezőjét bizonyítja. Ez a fajta szűrés tehát szintén csökkenti a

1 A szakértői rendszer egy olyan számítógépes program, amely az ember problémamegoldó képességét modellezi. [5:9]

lapok számát, de nem ugyanazt a hatást érzük el, mint az előzővel, mivel a keresőmotor automatikusan figyelmen kívül hagyja azokat az oldalakat, ahol a szókapcsolat egyes számban van, így számos, a témát érintő honlap marad rejtve előttünk. Erre a problémára egyébként megoldást ad az úgynevezett helyettesítő karakterek használata, vagy más néven a „csonkolás”. Ennek lényege, hogy a szó töve után egy helyettesítő karaktert (*) teszünk, aminek hatására a program figyelembe veszi az egyes számot és a többes számot is. Fontos azonban megjegyezni, hogy egyes szavak csonkolásánál nagyon megnőhet a témaidegen oldalak száma, így célszerű alaposan átgondolni, hogy mikor használjuk azt. Esetünkben a beírt kifejezés alakja a következőképpen mutat: „fire control syst*”. Ennek megfelelően a keresőmotor által értelmezett szavak: *system*, *systems*, *systematic*, *systematize*, *systemic* stb. lehetnek. A találatok száma 12 410 db. Az előzőekben említett kiegészítések alkalmazásával kapott kutatási eredményeket összefoglalva az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

Keresőmotor	Alkalmazott szintaxis/eredmény (db)			
	<i>fire control system</i>	<i>fire control systems</i>	„fire control system”	„fire control systems”
AltaVista	1 650 010	1 087 129	7 735	5 283
Google	2 370 000	1 870 000	13 500	12 900
Yahoo!	2 280 000	1 880 000	13 000	12 500
Altavizsla	6 257	3 814	121	0
Heuréka	1 046	684	nem értelmezi	nem értelmezi

Keresőmotorok találati eredményeinek összehasonlítása²

A táblázat öt keresőmotor eredményeit hasonlítja össze, amelyek között két keresőmotor magyar fejlesztésű: a Heuréka és az Altavizsla. A kapott számadatokból jól látszik, hogy ezen eszközök jókora lemaradásban vannak a többihez képest, azaz sokkal kevesebb honlapot katalogizálnak, indexelnek. (Magyar nyelvű oldalak estében viszont sokszor hatékonyabbak társaiknál.) A találati arány további csökkentése az úgynevezett Boole-operátorok alkalmazásával érhető el, amely további segítséget nyújt számunkra, hogy az Interneten fellelhető strukturálatlan adathalmazba valamifajta rendszert vigyünk. A keresési fogalmak előállításához rendelkezésre álló operátorokat – beleértve az előzőekben vizsgáltakat is – a 2. táblázat tartalmazza [4:47].

Most vizsgáljuk meg – az előző példa fonalán tovább haladva – hogy ezen operátorok alkalmazásával, hogyan szűkíthetjük a találatok mennyiségét. Fontos kihangsúlyozni, hogy a keresőmotorok nem mindegyike használja az itt felsorolt operátorok mindegyikét, mint ahogy azt az 1. táblázatból is észrevehettük (lásd Heuréka). Az AltaVista keresőmotor ilyen vonatkozásban messze a többi eszköz felett áll, így a további kereséshez szorítkozzunk kizárólag ezen program használatára.

2 2003. januári keresési eredmények

2. táblázat

BOOLE-OPERÁTOR	TARTALMA
AND (ÉS)	Az operátor mindkét oldalán álló feltételnek teljesülni kell ahhoz, hogy az egész kifejezés igaz legyen, vagyis hogy találatot kapjunk.
OR [VAGY]	Ha az operátor két oldalán álló feltétel közül legalább az egyik teljesül, akkor igaz lesz a kifejezés, vagyis kapunk találatot.
AND NOT [ÉS NEM]	Az operátor után álló kifejezést ki kell zárni az eredményből (vagyis a jobb oldalon álló feltételnek hamisnak kellene lennie ahhoz, hogy az egész kifejezés igaz legyen).
NEAR [MAJDNEM]	Hasonlít az AND operátorhoz, csak ebben az esetben a kifejezéseknek meghatározott távolságra kell lenniük egymástól ahhoz, hogy igaz legyen az egész.
BEFORE [ELŐTTE]	Hasonlít a NEAR operátorhoz, csak ebben az esetben az első kifejezésnek meghatározott szótávolságban kell állnia a jobb oldalon álló szó vagy kifejezés ELŐTT.
AFTER [UTÁN]	Hasonlít a NEAR operátorhoz, csak ebben az esetben az első kifejezésnek meghatározott szótávolságban kell állnia a jobb oldalon álló szó vagy kifejezés UTÁN.
Szókapcsolatok [„”]	Összekapcsolt szavak vagy kifejezések, amelyeknek közvetlenül egymás mellett kell állniuk ahhoz, hogy az egész kifejezés igaz legyen.
Helyettesítő karakterek [*]	A helyettesítő karakter egy szóban bármely betű helyett állhat, de mindig csak egy karaktert helyettesít (Kivétel a szó végén).
Zárójel [()]	Egymásba ágyazott operátorok, amelyeket belülről kifelé haladva kell kiértékelni.

Boole-operátorok és tartalmuk

Legutolsó keresési szintaxisunk tehát „*fire control syst**”, amelyre a gép 12 410 db. honlapot talált. Ezek után szűkítsük tovább úgy a kört, hogy egyre pontosabban behatároljuk a keresett oldalak tartalmát. Ennek érdekében kizárjuk a rádiókkal (radio) kapcsolatos oldalakat, és előtérbe helyezzük a tábori tüzérséghez közeli (*field artillery*), a honvédelemmel, vagy a hadsereggel kapcsolatos (*military or army*), és a technikai adatokat (*data*), egyaránt tartalmazó honlapokat. Majd utolsó lépésként természetesen finomítjuk a szintaxist a keresett információ pontos tartalmával összhangban. Az így kialakított keresési szintaxisok és a kapott eredmények sorrendben a következők:³

1. *fire control system* (1 650 010 db)
2. *fire control syst** (1 849 451 db)
3. „*fire control syst**” (12 410 db)

3 2003. januári keresési eredmények

4. „field artillery” NEAR „fire control syst*”) (29 db)
5. military AND („field artillery” NEAR „fire control syst*”) (23 db)
6. (data AND (military OR army) AND („field artillery” NEAR „fire control syst*”)) AND NOT radio (9 db)

Ha megnézzük a kapott kilenc honlap tartalmi eloszlását, akkor arra a megállapításra jutunk, hogy a keresési kritériumoknak ugyan mindegyik megfelel, mégis igen szerteágazó területeket képviselnek. A találatok között megtalálható humánerőforrás menedzsmenttel foglalkozó cég; Norvégia 1997-es védelmi költségvetése; kormányzati fejlesztő iroda; vagy például egy speciális számítógép fejlesztésének történeti áttekintése. Az operátorok tehát jól funkcionáltak, de a találatok információtartalma és sokszínűsége még további – sokkal alaposabban megfogalmazott – szintaxisok létrehozását teszi szükségessé.

A bemutatott példa természetesen nagyon leegyszerűsítve ábrázolja a keresőgépek használatát, de jól érzékelteti annak nehézségeit. Ilyen nagy mértékű szűkítésre leginkább csak akkor van szükség, ha egy konkrét oldalt akarunk megkeresni, amelyről nagyon pontos információkkal rendelkezünk. Arra mindenesetre kitűnően alkalmas, hogy bemutassa ezen eszközök kínálta lehetőségek (lásd. Boole-operátorok) hatékony alkalmazását.

Egy korszerű módszer felvázolása az internetes információkutatásra

Az előző fejezetekből világosan látszik, hogy az internetes keresőszerverekre igenis szükség van. Ezen rendszerek közül jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a keresőgépek sokkal inkább alkalmasak a nagy mennyiségű információ kezelésre, mivel a témakatalógusok nem képesek lépést tartani a világháló terjeszkedésével. Ahhoz, hogy a mennyiség ne menjen a használhatóság rovására, a keresőmotorokat is minél hamarabb modernizálni kell. Az Interneten fellelhető információk elérésének aktuális problémájáról Clifford Lynch a *Scientific American* című lapban a következőket írja [4:89]:

„Az Internetről sokan úgy beszélnek, mint a digitális korszak könyvtáráról. Sajnos azonban jelenleg ez a megállapítás igen messze van a valóságtól. Az Internet – és elsősorban annak legnépszerűbb szolgáltatása: a World Wide Web – nem úgy fejlődött, hogy alkalmas legyen az információ rendszerezett tárolására és visszakeresésére, vagyis egyáltalán nem hasonlít egy könyvtárra. De ha az Internet növekedése a jelenlegi ütemben folytatódik, és valóban modern kommunikációs eszközzé kíván fejlődni, akkor olyasféle szolgáltatások kifejlesztésére lesz szükség, ami nagyon is hasonlít a könyvtárak szerkezetéhez, és ami alkalmassá teszi az adatok rendszerezett tárolását, a hozzáférés megkönnyítésére és a tárolt adatok megőrzésére. És még ekkor sem fog hasonlítani a hálózat könyvtárához egyszerűen azért, mert a hálón tárolt adatok sokkal szerteágazóbbak, mint egy könyvtár gyűjteménye. Ebből következően a könyvtárosok katalógizálási rendszereit az informatikusoknak adaptálniuk és automatizálniuk kell, hogy alkalmasak legyenek a kissé megváltozott indexelési és válogatási feladatok elvégzésére. Csak e két megközelítés szerencsés szintézise teheti alkalmassá az Internetet, hogy hirtelen növekedésével együtt valóban használható is maradjon.”

A fentiekből tehát megállapítható, hogy a keresőmotorok modernizációja a specializáció; a katalógizálás; illetve a mesterséges intelligencia, az automatizálás minél nagyobb

mértékű alkalmazása irányába halad. Azaz olyan eszközökre van szükség, amelyek egy relatíve szűk terület minél nagyobb mennyiségű adatállományát, jól strukturált formában tartalmazzák, és annak indexelése során még inkább felhasználják a mesterséges intelligencia kutatás legújabb eredményeit, és ezáltal mintegy szakértői rendszer fognak funkcionálni. Ahhoz, hogy megvizsgáljuk egy ilyen keresőeszköz kifejlesztéséhez szükséges kezdeti lépéseket, először nézzük meg, hogy általában egy keresőmotor hogyan is működik. Elsődlegesen nézzük meg egy honlap általános felépítését.

Egy átlagos honlap látható és nem látható részekből áll, melyek a következők [4:28]:

- **TITLE (CÍM):** a honlap kódjába épített leírás, amit a honlap készítője helyez el. Ez az információ a böngésző címsorában olvasható, de amikor könyvjelzőt készítünk az adott laphoz, akkor általában ez az adat tárolódik.
- **DESCRIPTION (LEÍRÁS):** egy metatag⁴, amelyet a honlap készítője tölt fel, és az oldal rövid leírását tartalmazza. Ez az információ nem látható lapon, de a keresőszerverek gyakran használják a dokumentum indexelésekor.
- **KEYWORDS (KULCSSZAVAK):** ez is egyfajta metatag, amit kifejezetten azért vezettek be a HTML⁵ nyelvbe, hogy a keresőszerverek ezeket a kulcsszavakat mindenképpen eltárolják az adatbázisukban. A honlap nézésekor ez sem látható.
- **BODY (TÖRZS):** a honlap látható része.

A keresőmotorok tehát egy oldal katalogizálása során szavakat indexelnek – rendeznek adatbázisba – mely kifejezések az előzőekben felsorolt honlap elemekben helyezkednek el. Azt, hogy pontosan mely szavakat rendszerezék, különböző algoritmusok határozzák meg.

Egy korszerű keresőeszköz számára úgy gondoljuk a legcélravezetőbb eljárás, ha először a címet (title), alcímet (subtitle), majd az úgynevezett metatag-eket vizsgálja meg a leírásban (description) és a kulcsszavak között (keywords). Ha esetleg mindez nem elegendő, és tovább akarjuk pontosítani a lap besorolását, akkor kiegészítésképpen mondjuk megkeressük a törzsrészben (body) legtöbbször előforduló szavakat, szókapcsolatokat (nem beleértve a névelőket, kötőszavakat stb.).

Természetesen azonnal felmerül a kérdés, hogy a keresők hogyan választják ki, hogy melyik honlapokat fogják indexelni. Erre napjainkban két módszer létezik: az egyik, hogy a kereső figyel az Internetet és megpróbálja az új és hasznosítható információkat tartalmazó honlapokat kiválasztani; a másik pedig, amikor a honlap szerkesztője saját maga kéri a kereső adatbázisába történő felvételét. Mivel a világháló napról-napra számos új honlappal gazdagodik – és a keresők még a meglévő lapokat sem dolgozták fel teljes mértékben így célszerűnek tartjuk, hogy egy korszerű keresőmotor fejlesztésénél az utóbbi eljárást alkalmazzuk.

Vizsgálatainkat érdemes – éppen a korábban már említett információtelített állapot miatt – egy viszonylag szűk, speciális területen végezni, hogy ezzel is leegyszerűsítsük a problémamegoldás folyamatát. Esetünkben ez a haditechnikai K+F, azon

4 Metatag: nem látható jelölés [4:24]

5 HTML: HyperText Markup Language (hiperszöveg leírónyelv) programnyelv, segítségével web-oldalakat hozhatunk létre.

belül is annak elemzési fázisa. A korábban leírt általános ismeretek birtokában, tehát nézzük meg pontokba szedve, hogy *milyen kritériumoknak feleljen meg, egy a haditechnika (haditechnikai K+F) területén alkalmazható korszerű internetes keresőeszköz, és milyen a keresést segítő egyéb feltételeket kell biztosítanunk még ehhez:*

1. A haditechnikai információk rögzítésének és kezelésének központi nyelvezettel kell rendelkeznie. A tendenciákat figyelembe véve, ez minden bizonnyal az angol nyelv lesz.
2. Az információk kutatására speciális haditechnikai információk keresésére kifejlesztett szakértői rendszert (keresőmotort) kell alkalmazni, amely rendelkezik a mesterséges intelligenciakutatás legkorszerűbb algoritmusával.
3. A haditechnikai információkat tartalmazó honlapokat egységes struktúrában kell szerkeszteni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy külsőleg mindegyik honlap egyforma lesz, mindössze azok vázát kell egységesíteni. Ennek értelmében létre kell hozni egy központi adatbázist – szintén honlap formájában – amely tartalmazza a választható címeket, kulcsszavakat, illetve metatageket és azok számát katalogizált formában. Ezek mellett a honlap tartalmi része (a törzse) tetszőleges formában szerkeszthető. Ezen adatbázis alkalmazásával elérhetjük, hogy a kereső minden egyes honlapot kellő objektivitással hasonlítson össze és indexeljen.
4. A katalogizálás megkönnyítése érdekében a haditechnikai tartalmú honlapokat osztályozni kell. Egy lehetséges osztályozási rendszer például, amikor egy honlap alapvető jellegét határoznák meg, úgymint technikai adatokat tartalmazó honlap; történeti fejlődést leíró honlap; K+F folyamatot leíró; összehasonlítást végző honlap; kísérletek eredményeit tartalmazó honlap stb.
5. A még eredményesebb keresés érdekében az egyes osztályokon belül, a honlapoknak hitelességi indexet kell adni, amely a központi honlapon lévő egységes adatbázis alapján választható ki.

Természetesen az előzőekben felvázolt vázlatpontok csak az elméleti vázát mutatják meg az említett korszerű kutatási rendszernek, annak részletes kidolgozása további kutatásokat és rendkívül alapos, széles körű vizsgálatokat igényel.

* * *

Kutatásaink alapvető problémaforrását az információs technológia rohamos fejlődése, a megnövekedett tudományos információk mennyisége, és az ennek hatásaként átalakuló kutatási forrásrendszer, illetve a tudományos kutatásban – azon belül is a haditechnikai K+F területén – szükségessé vált korszerű Internet-kutatási, keresési stratégiák alkalmazása ösztönözte.

Ennek értelmében *hipotéziseink a következők voltak:*

1. Az informatika, s különösen az Internet folyamatos terjedése miatt a tudományos kutatási forrásrendszer szükségszerűen átalakul, ami által könnyebb, illetve eredményesebb lehet az informatikai alapú szekunder kutatások alkalmazása.
2. A kutatási forrásrendszer átalakulása szükségessé teszi új, korszerű Internet-kutatási, keresési stratégiák, illetve annak informatikai hátterének mielőbbi kialakítását.

Hipotéziseink bizonyítása során elemeztük az informatikai forradalomnak a kutatási forrásrendszerre, valamint a kutatási technikákra, és azok számítástechnikai háttérének átalakulására kifejtett hatását. A szükséges változtatások alátámasztására megvizsgáltuk az Internet-kutatás (keresés) jelenlegi helyzetét. A kutatások és az elemzések kapcsán kialakított és megfogalmazott két tudományos eredményünk a következő:

- Ábrázoltuk a kutatási forrásrendszer lehetséges jövőbeni struktúráját.
- Felvázoltuk egy korszerű, (haditechnikai) Internet-kutatás (keresés) elméleti modelljét.

IRODALOMJEGYZÉK

Hivatkozott irodalom

- [1] Szabó Attila Henrik: *Idézetek könyve*. Könyvmíves Könyvkiadó, 1998. 399 p.
- [2] Tomcsányi Pál: *Általános kutatómódszertan*. Szent István Egyetem, Gödöllő; Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, Budapest, 2000. 473 p.
- [3] Dr. Szilágyi Tivadar: *Tudományos kutatás elmélete II. Szemelvények a tudománytörténet témaköreiből* (Szöveggyűjtemény a doktori képzésben résztvevők számára). ZMNE, Budapest, 2003. 104 p.
- [4] Tarr Bence: *Keresés az Interneten*. Panem, 2001. 142 p.
- [5] Borgulya István: *Szakértői rendszerek, technikák és alkalmazások*. ComputerBooks, Budapest, 1995. 217 p.

Egyéb felhasznált irodalom

- [6] Bryant Nigel: *Szakértői rendszer felépítése*. Novotrade, Budapest, 1989. 138 p.
- [7] Ferenczi Zoltán, Jámor Attila, Nagy Zoltán, Raffai Mária: *Döntéselőkészítés (Esettanulmányok, példatár)*. Novadat Kiadó, Budapest, 2002. 310 p.
- [8] Jacques S. Gansler: *Affording Defense*. The Massachusetts Institute of Technology (MIT) Cambridge, London, England, 1989. 417 p.
- [9] József Gyarmati, György Kende, Tamás Rózsás, Károly Turcsányi: *The Hungarian field artillery fire control system ARPAD and its comparison with other systems*. Academic and Applied Research in Military Science (AARMS), Miklós Zrínyi National Defense University, Budapest, Volume 1. Issue 1. 2002. 9–38. p.
- [10] Kende György: *Korszerű elemzési módszerek (előadás)*. „A Magyar Honvédség haditechnikai eszközeinek korszerűsítése” című konferencia, Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT), Budapest, HM, 2002. 12. 12.
- [11] Lenat D. B.: *Intelligens rendszerek*. *Tudomány 1986*, Számítógép-szoftver különszám, 144–152. p.
- [12] *NATO Handbook*. NATO Office of Information Press, Brüsszel, 2001. 535 p.
- [13] *User Models in Dialog Systems* (Eds. A. Kobsa, W. Wahlster). Springer-Verlag, Berlin, 1989. 471 p.

Lakner Zoltán–Jászay Béla

A stratégiai termék termelése és kereskedelme a globalizálódó világban

A tanulmány két stratégiai termék, a fegyver és az élelmiszer világkereskedelmének tendenciáit elemzi. Bemutatja, hogy a globalizáció hatására hogyan módosul a nemzetállamok szerepe. A szerzők esettanulmányokkal és trend-elemzésekkel világítják meg, hogy a stratégiai termék-kereskedelemben mennyire nem érvényesülnek a klasszikus közgazdaságtan paradigmái. Mindkét vizsgált termékcsoport kereskedelmének közös jellemzője, hogy a nemzetközi szabályozásra irányuló törekvés mellett számos kibúvó adódik, és így a piacokat jelentős bizonytalanság terheli. A cikk számos példával igazolja, hogy a nemzetállamok gazdaságszervező szerepe a stratégiai termékek termelésében és kereskedelmében nem szűnik meg, hanem átalakul.

A globalizáció napjaink egyik leggyakrabban használt kifejezésévé vált az elmúlt két évtized során. Ha a gazdaság oldaláról kíséreljük meg a fogalom meghatározását, akkor a globalizáció egyszerre, egyidejűleg két folyamatot jelöl: egyrészt a világgazdaságnak (mely gyakorlatilag a glóbusz gazdaságának egészét jelenti) valamennyi ország gazdaságát átfogó kiterjedését, horizontális kitágulását, és ezzel egyidejűleg a nemzetközi gazdasági kapcsolatok szerves rendszerré válásának egy új szintjét és minőségét, vertikális mélyülését (Szentés, 2001).

A globalizáció folyamatának felgyorsulásában éppúgy jelentős szerepe van a műszaki-technikai haladásnak (pl. a föld egészét átfogó kommunikációs rendszerek tömeges elterjedésének), mint a nemzetközi tőkeáramlás korábban nem látott mértékű felerősödésének és a transznacionális vállalatok növekvő súlyának. A globalizáció előrehaladása másfél évtizede még merész reményeket ébresztett. Számos elemző remélte, hogy a globális tőkeáramlás kiterjedése egycsapásra véget vet a nemzetállamok közötti konfliktusoknak. A kilencvenes évtized elejének sokat idézett amerikai elemzője, Fukuyama kifejezésével szólva: elérkezik a történelem vége. Napjainkra egyértelművé vált, hogy a globalizáció önmagában nem oldja fel, sőt számos szempontból felerősíti a korábbi ellentmondásokat, ezzel új társadalmi-gazdasági-biztonságpolitikai kihívásokat teremtve. Egyetlen példa Földünk számos megoldatlan problémája közül: napjainkban, amikor a technológia fejlődése még egy-két évtizeddel ezelőtt is elképzelhetetlen távlatokat nyit meg, nem sokkal vagyunk közelebb a tartós éhínség problémájának leküzdéséhez, mint fél évszázaddal korábban. Az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Szer-

vezeték keretében 1996-ban szervezett, állam-és kormányfői szintű tanácskozás igen szerény célt tűzött ki: 2015-re 400 millió főre kívánták csökkenteni az éhezők számát. A legutóbbi elemzések alapján még ez is túlzottan optimista várakozásnak tűnik. Az elmúlt öt évben évente mintegy 4,5–5 millió fővel, (azaz hazánk lakosságának felével) nőtt az éhezők száma. A hagyományos, éhínséget kiváltó okok mellé újabbak társultak: az AIDS és a globális felmelegedés okozta szárazságok.

A globális problémák jelentős részének egyik alapvető oka, hogy a *javak elosztásában ma sokkal nagyobb a differencia, mint bármikor korábban*. Jól jellemzi ezt, hogy a gazdasági rendszer felbomlásának vége felé, a hatvanas évtized elején a világ lakosságának leggazdagabb és legszegényebb ötödének jövedelme között még „csak” harmincszoros volt a különbség: az ezredfordulóra a leggazdagabb és legszegényebb ötöd jövedelme közötti arány nyolcvankettőre (!) nőtt. (Mokhtar és Jerome, 2004).

A globalizálódás folyamatának felgyorsulása azt is jelenti, hogy át kell értékelni a nemzetállamok és gazdaságaik szerepét, a nemzeti léptékű politikák értelmezési tartományát és értékészletét, az állami szuverenitás elvének érvényesíthetőségét. Nincs egyértelmű válasz arra, hogy milyen legyen a nemzetállam viszonya az állam egésze, és/vagy polgárai mint egyének számára elemi jelentőségű termékek előállításával, értékesítésével és kereskedelmével kapcsolatosan.

A nemzetállamok kialakulásával egyidejűleg alakult ki azon termékek köre, melyek az adott társadalmi-gazdasági körülmények között alapvetően szükségesek az ország függetlenségének biztosításához. Neuberg (2001) szerint azok a termékek tekinthetők stratégiai terméknek, melyek folyamatos biztosítása elengedhetetlen a nemzetgazdaság működéséhez, illetve hiányuk súlyos társadalmi-gazdasági feszültségek kialakulásához vezet, továbbá amelyek folyamatos biztosításának kérdése túlnyúlik a gazdasági összefüggéseken és közvetlen, *par excellence* politikai kérdéssé is válik.

Természeteszerű, hogy az emberi társadalom fejlődésének különböző korszakai-ban jelentős mértékben átalakult a stratégiaiak tekintett termékek köre. Nyilvánvaló például, hogy a robbanómotorok tömeges elterjedését megelőzően a kőolaj és származékai nem tartoztak a nemzetgazdasági szempontból alapvető jelentőségűnek tekintett termékek közé, a XX. században azonban nehéz lenne vitatni ezek alapvető jelentőségét. A „stratégiai termékek” idézett meghatározása egyértelműen illik a fegyverekre, mert ezek termelését és kereskedelmét az elmúlt évszázadokban mindvégig közvetlenül befolyásolták politikai döntések. Ez nemcsak a politika és a fegyverkezés közötti közvetlen kapcsolatot jelöli, hanem azt a tényt is, hogy számos esetben állami monopóliumok végezték a fegyvergyártást- és értékesítést. A nemzetgazdaságok szempontjából *alapvető jelentőségűnek tekinthető egyéb stratégiai termékek előállításának és kereskedelmének jellemzőit az élelmiszerek példáján mutatjuk be*. Nyilvánvaló, hogy ezen termékkörnél is igaz, hogy az ellátás biztonsága a társadalmi-gazdasági stabilitás alapvető feltétele.

A stratégiai termékek nemzetközi kereskedelmét magyarázó elméletek- és a gyakorlat

A stratégiai termékek nemzetközi elméletét magyarázó – értelmező elméletek közül elsőnek az *abszolút és komparatív előnyök elmélete* alakult ki. A közgazdaságtan elemi tankönyvei ma is ezek alapján magyarázzák a nemzetközi kereskedelem kialakulását

és működését, holott az elegáns elméletek az elmúlt évszázadok hosszú távú adatainak tükrében nem igazolódtak be. Ha a komparatív előnyök elmélete beigazolódná a gyakorlatban, akkor az élelmiszertermelés- és export centrumai a legalacsonyabb költséggel és optimális természeti feltételekkel (agro-ökológiai potenciállal) rendelkező országok lennének.

A gyakorlatban azonban ez nem így van, mert valamennyi fejlett állam továbbra is jelentős erőfeszítést tesz annak érdekében, hogy az alapvető termékekből biztosítsa önellátását, sőt éppen a legfejlettebb államok, azon belül is elsősorban Európa és Észak-Amerika országai termelik meg azt az élelmiszertöbbletet, amely a világexport döntő hányadát adja.

A világkereskedelem másik jelentős paradoxona, hogy a globális hírközlési és kereskedelmi rendszerek létrejöttének ellenére *továbbra is jelentős ellentét feszül a kereslet és kínálat között, a piaci egyensúly tartós zavarai jellemzik a világ élelmiszerkereskedelmét.* Ennek egyik fő magyarázata, hogy a fejlett országok jelentős részében olyan erővel rendelkező agrár-érdekvédelmi szervezetek működnek, melyek még akkor is a kínálat mindenáron történő növelésére törekednek, ha nyilvánvaló, hogy a megtermelt termékek értékesítésére nincs reális esély.

A komparatív költségek elemzése elsősorban azért nem alkalmas a kereskedelem szerkezetének magyarázatára, mert az agrártermékek világkereskedelmét elemezve egyértelmű, hogy a piacokon ma nem a termékek, hanem a támogatások versengenek. Azaz: hiába termel olcsóbban valamely állam, ha szegény, és így nem tudja olyan mértékben támogatni termékeinek külpiaci kivitelét, hogy azok versenyképesek legyenek a gazdag országok drága, de támogatott termékeivel szemben. Egyetlen példa az aránytalanságokra: Az USA 3,9 milliárd dollárt költ évente 25 ezer gyapottermelőjének támogatására. Ez az összeg megegyezik az afrikai Burkina Faso teljes évi bruttó termelési értékével, ahol 2 millió ember próbál megélni a gyapottermesztésből sikertelenül, mert az eltorzított világpiacon nem tudják eladni 0,47 USD/kg költséggel előállított terméküket – többek között azért, mert az USA védővámokkal őrzi az 1,61 USD/kg költséggel termelő hazai gazdálkodók piaci pozícióit (FAO, 2004).

A legszegényebb országok egy része azzal próbál meg részt venni a világkereskedelemben, hogy egy-egy termék előállítására szakosodik. Ma 43 olyan „banánközársaság” van, melynek külkereskedelme legalább ötöd részben valamely agrártermék kivitelére épül (Hajduné-Bánáti, 2002). Ez azzal a veszéllyel jár, hogy ezen államok gazdasága egyoldalú kiszolgáltatottjává válik a világpiac konjunkturális áringadozásainak, és így, az esetleges áresések idején gazdaságuk egésze billenhet ki egyensúlyából, fokozva ezzel a politikai instabilitás veszélyét is. Számos dél-amerikai és ázsiai ország példája igazolja, hogy ha ezen államok termékei kiszorulnak a legális kereskedelemről, vagy be sem kerülnek ezen csatornába, akkor azzal kereskednek amivel tudnak: elsősorban kábítószerrel és prostitúcióval.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az élelmiszer, mint stratégiai termék nemzetközi kereskedelmét elemezve a tartós egyensúlyhiány jellemző. A kialakult patthelyzet feloldása nemzetközi együttműködést követel meg, önmagukban sem a piac, sem a nemzetállami erők nem lesznek képesek a megbomlott egyensúlyi folyamatok helyreállítására.

A nemzetközi fegyverpiac: egy sajátos stratégiai termék sajátos kereskedelme

A nemzetközi fegyverkereskedelem kialakulását Krause (2002) monografikus igényű műve a gazdagságra, a hatalomra és a katonai győzelemre irányuló állami törekvésekkel magyarázza. Ha a szűk értelemben vett közgazdasági tényezők alapján kíséreljük meg értelmezni a nemzetközi fegyverkereskedelmet, akkor abból kell kiindulnunk, hogy a kor színvonalán álló fegyvergyártás mindig adott földrajzi helyeken valósult meg, a korszerű fegyvereket nem lehet „bárhol megcsinálni”. Ennek jellemző példája, hogy a kilencvenes évtized közepén még mindössze hetven ország rendelkezik ipari méretű kézfegyver-gyártó kapacitással, holott ezen fegyverfajták viszonylag egyszerű technikai háttérrel is előállíthatók (Louise, 1995).

A fegyvergyártás kiemelkedően magas innováció-tartalmú tevékenység, mely hasonló korszerűséget követel meg a nemzetgazdaság egyéb kapcsolódó alrendszeitől is. A versenyképesség szempontjából az innovációs készség általában fontosabb, mint az, hogy a piaci szereplők mennyire képesek követni az élenjárókat, megismételni technológiai eredményeiket.

A fegyverek tömegtemelésének igénye mögött az egyes államok biztonsági igénye áll, illetve az a tény, hogy az államok közötti viszonyok potenciális konfliktusok tömegét hordozzák magukban. Ahogy az európai feudalizmusból kialakultak a nemzetállamok úgy teremtdött meg az igény a tömeges fegyvergyártásra. Ebből adódóan a nemzetközi fegyverkereskedelem keresleti oldalát alapvetően befolyásolják az országok közötti konfliktusok megléte és azok intenzitása.

A nemzetközi fegyverkereskedelmet szabályozó állami kereskedelem-politika minden időszakban szervesen kapcsolódott a kor meghatározó közgazdasági irányzataihoz. A XVI. – XVIII. században a kor merkantilista felfogása az önellátásra irányuló törekvés mellett érvelt a fegyvergyártás területén. A fegyver a hatalom eszköze, ezért annak exportja legfeljebb szigorúan meghatározott politikai szempontok alapján valósulhatott meg. Ez a megközelítés hosszú időn keresztül meghatározó szerepet játszott az amerikai fegyverexportban is. Itt sok esetben még a látszatát sem igyekeztek fenntartani a szabad kereskedelemnek. Ennek legjellemzőbb példája, hogy az USA törvényhozása 1951-ben hozta meg a védelmi segítségnyújtás kölcsönös szabályozásával kapcsolatos törvényt, különböző szankciókat helyezve kilátásba azon szövetségesekre, amelyek a hadiiparban is hasznosítható termékeket szállítanak a Szovjetunió részére. A fegyverexport állami szabályozásának tapasztalatai meglehetősen ellentmondásosak voltak, és jelentős zavart keltettek az amerikai gazdaság szereplői között éppúgy, mint az Egyesült Államok és szövetségesei viszonyrendszerében (Cutpitt, 2000)

Ahogy a XVIII. század második felétől kezdve a liberális, *laissez faire* szemlélet egyre inkább teret nyert a gondolkodásban, úgy szorult vissza az állami szerepvállalás. Ekkor lényegében mindenfajta kereskedelmet – így természetesen a fegyverkereskedelmet is – egyre nagyobb mértékben a jólét növelése egyik eszközének tekintették. A fegyverek, mint magas innováció-tartalmú termékek előállítása általában a fejlett országokra összpontosult, és ugyanezt figyelhetjük meg napjainkban is. A nemzetközi fegyverkereskedelmet rendkívül erőteljes kínálat-oldali koncentráció jellemzi. Az 1. táblázatból jól látható, hogy a világ meghatározó fegyver-exportőrei

lényegében két csoportra oszthatók. A világ fegyverexportjának kétharmadát azok az országok adják, melyek a világ gazdasági fejlettségének élvonalába tartoznak, és technológiai fölényüket érvényesítik a fegyvergyártás és -értékesítés területén is. A kivitel mintegy negyedét az egykori szovjet utódállamok teszik ki, melyek megkísérlik kiaknázni a hidegháború éveiben létrejött technológiai kapacitásokat és know-howt. Izrael példája jól mutatja, hogy az állandó fenyegetettség helyzetében létrejött, igényes belső piacra támaszkodó hadiipar hogyan aknázhathatja ki termékeinek kiemelkedően magas minőségét az exportpiacokon is. Kína viszonylag magas részaránya ezen a területen is mutatja az ország ambiciózus gazdaságfejlesztési erőfeszítéseinek következményeit.

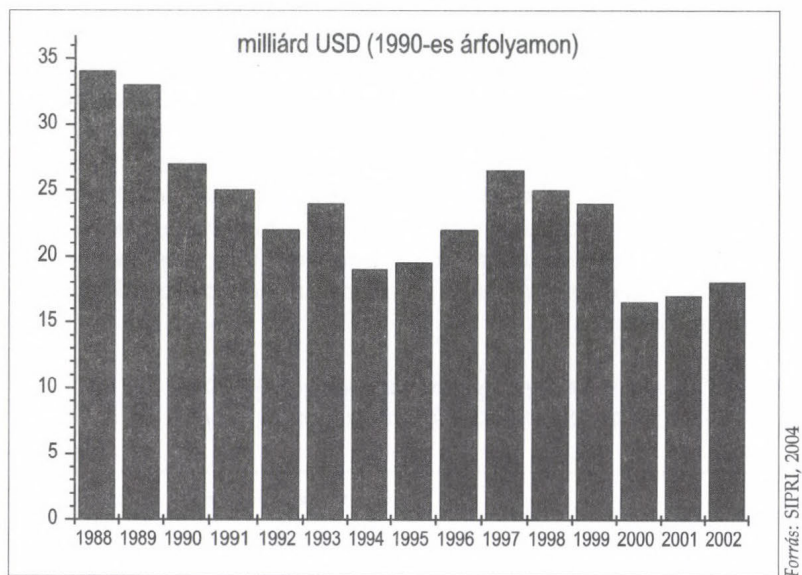
*A világ meghatározó fegyverexportőrei
az 1998–2002 időszak átlagadatai alapján*

1. táblázat

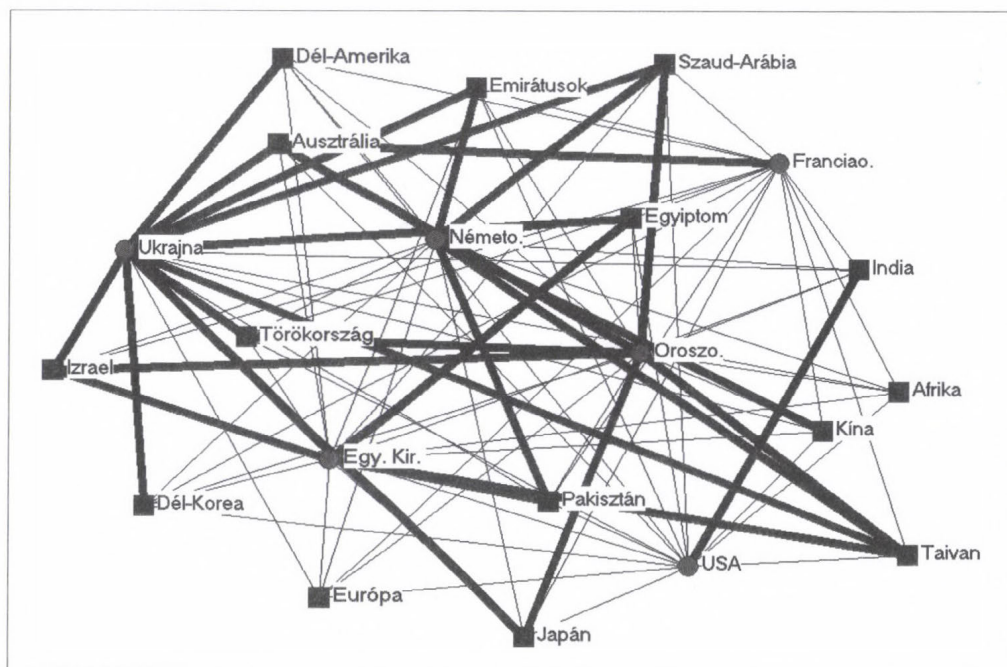
Rangsorszám	Ország	Fegyverexport értéke (millió USD)	Részarány az exportból (%)
1	USA	37 723	40,8
2	Oroszország	20 741	22,4
3	Franciaország	8 312	9,0
4	Németország	4 954	5,4
5	Egyesült Királyság	4 811	5,2
6	Ukrajna	2 673	2,9
7	Olaszország	1 787	1,9
8	China	1 561	1,7
9	Hollandia	1 520	1,6
10	Fehéroroszország	1 142	1,2
11	Svédország	1 132	1,2
12	Izrael	941	1,0
	Egyéb	5 247	5,7

Forrás: SIPRI yearbook, 2003

A fegyvereladás technológia-transzfert is jelent és ez az élvonalban maradást veszélyeztet. Ebből adódóan – elsősorban a csúcstechnológiát képviselő termékek-nél – változatlanul erőteljes nyomás érvényesül az állami korlátozások fenntartására, sőt növelésére. Ez szemléletesen kitűnik az elmúlt évtizedek nemzetközi fegyverkereskedelmének trendjei alapján: a hidegháború megszűntével erőteljesen csökkent a fegyverkereskedelem mennyisége is, de a kilencvenes évek második felétől a lokális konfliktusok kiéleződése fokozza a fegyvervásárlásokat (1. ábra). A fenyegetettséget törvényszerűen fokozta a nemzetközi terrorizmus felerősödése is, jóllehet itt a hagyományos fegyverek alkalmazásának lehetőségei lényegesen korlátozottabbak. Nyilvánvaló társadalom-pszichológiai összefüggés azonban, hogy a növekvő fenyegetettség idején fokozódik a közvélemény és a döntéshozók hajlandósága a magasabb katonai költségvetések elfogadására.

1. ábra. A nemzetközi fegyverkereskedelem hullámai

Forrás: SIPRI (2004) adatbázisa alapján végzett saját számítás az UCINET[™] és a Netdraw[™] programcsomagok alkalmazásával

2. ábra. A világ fegyverkereskedelmének főáramai

(Az exportőr országokat körök, az importőröket négyzetek jelölik, a vonalak vastagsága megközelítően arányos a termékáramok értékével.)

A világ fegyverkereskedelmének főáramait a 2. ábrán mutatjuk be a hálózatelemzés alkalmazásával.

Az importban Nyugat-Európa mintegy 30%-kal részesedik, a Közép-Kelet 26%-kal, Kelet-Ázsia pedig 22%-kal. Figyelemre méltó, hogy az egyes régiók piacain viszonylag kevés ország szerepe meghatározó. A Közép-Keleten Szaud-Arábia, Kelet-Ázsiában Tajvan, Japán és Dél-Korea, Dél-Ázsiában India és Pakisztán, Dél-Amerikában Brazília, Venezuela és Peru behozatala alkotja a kereskedelem meghatározó hányadát. Ez azt is jelenti, hogy a nemzetközi fegyverkereskedelem keresleti oldalát az egyes régiókat jellemző, de sok esetben azokon messze túlmutató konfliktusok határozzák meg. Tipikusan ilyen például Pakisztán és India, vagy Tajvan és a Kínai Népköztársaság szembenállása.

Kiskapuk és kerülőutak:

Működnek-e a nemzetek közötti szabályozórendszerek a stratégiai termékeknél?

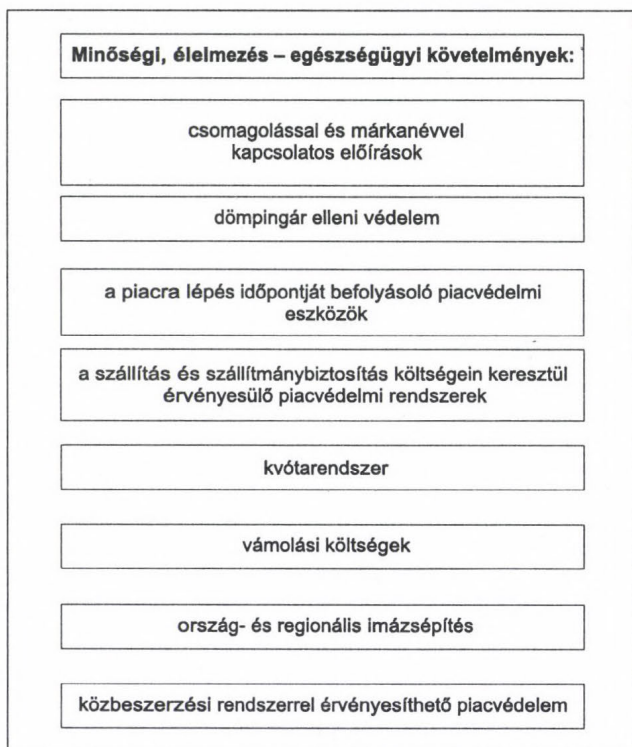
A világkereskedelem liberalizálásának igénye folyamatosan jelen volt az elmúlt évtizedek valamennyi jelentős multilaterális kereskedelmi tárgyalásának napirendjén. Az Általános Vámtarifa-és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében folytatott kerekasztal-konferenciák sorozatai csak az 1995-ben, a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) megalakításával hoztak reményekre jogosító eredményt. Ekkor még úgy látszott, hogy viszonylag rövid időn belül sikerül leépíteni a kereskedelmet korlátozó állami akadályokat. Mára azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ezek nem oldják meg a világgazdaság alapvető problémáit. Ennek fő oka, hogy a fejlett országok minden eszközzel igyekeznek kijátszani a világkereskedelem szabadabbá tételét szolgáló megállapodásokat.

Például Japán elfogadta ugyan azt az amerikai követelést, hogy csökkentse a világpiaci ár tízszereséért (!) termelő farmerek, mint rizs-előállítók támogatását, de ezek a farmerek ma ugyanolyan szubvenciót kapnak mint korábban. Az egyetlen különbség a támogatás jogcíme: most mint a belvíz elleni védekezés munkásai kapnak költségvetési támogatást....

A legfejlettebb országok gyakorlatilag változatlanul támogatják a mezőgazdasági termelést, így önmagában az alacsonyabb költség még korántsem jelent versenylőnyt. A gazdag államok 2002-ben 235 milliárd USD-val támogatták saját agrártermelőiket: ez harmincszorosa annak az összegnek, amit a fejlődő országok agrártermelésének támogatására költöttek.

Az import szabadabbá tételére irányuló kötelezettségek hatására valamelyest csökkentek ugyan a vámok, de ezzel egyidejűleg a fejlett országok az úgynevezett nem-tarifás, mélységi piacvédelmi eszközök tömegét alkalmazzák (Török, 1995). Ezek közül a legfontosabbakat a 3. ábrán foglaljuk össze az élelmiszerek esetében.

Az ENSZ közgyűlése 1991 decemberében határozatot fogadott el a hagyományos fegyverek nyilvántartási rendszeréről (United Nations Register of Conventional Arms; UNROCA). Az elképzelés szerint a hagyományos fegyverek meghatározott típusainak exportját és importját az egyes tagállamok évente, önkéntesen jelentenék. A határozat alapvető célja az volt, hogy így áttekinthetővé váljanak azok a fegyverkészletek, melyek potenciális stabilitáscsökkentő szerepet játszhatnak egy-egy

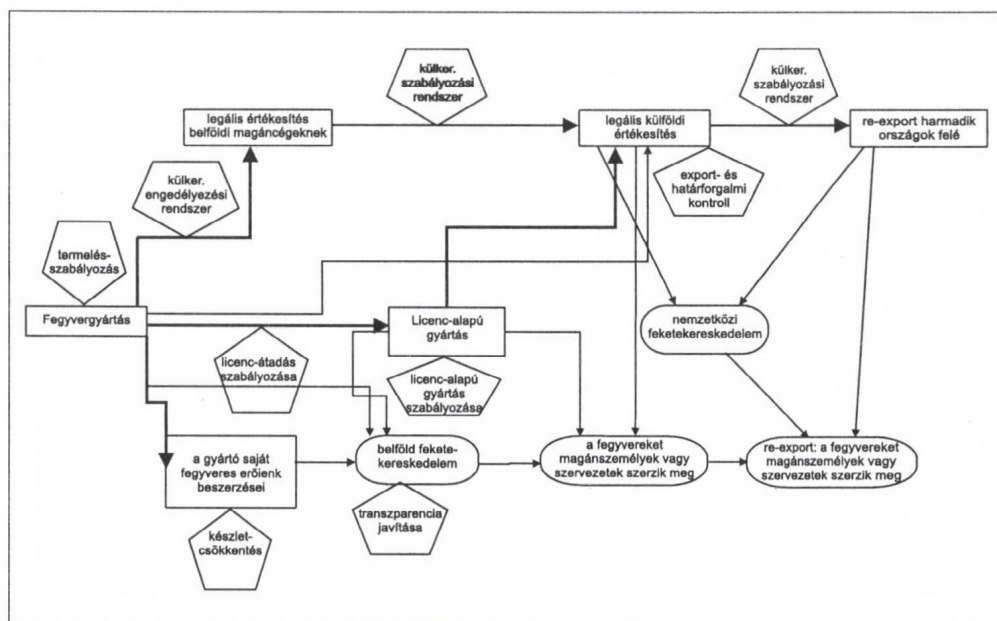

3. ábra. Az élelmiszerimport
mélységi piacvédelmi rendszere

régióban. A tervek szerint az egységes nyilvántartási rendszer kialakítása lehetővé tette volna a bizalomépítést, a fegyverexport csökkentését, az illegális fegyver-kereskedelem csökkentését. A rendszer működésével kapcsolatos több mint egy évtizedes tapasztalatok egyértelműen negatívak mind az adatok struktúráját, mind az adat-szolgáltatás megbízhatóságát illetően (SIPRI, 2004).

Több esély látszik az áttekinthetőség javítására a regionális nyilvántartási rendszerek kialakításával. Ezek közé tartozik például az Amerika-közi megállapodás a hagyományos fegyverek beszerzésének áttekintéséről. A gyakorlati megvalósítás nehézségeit azonban itt is jól mutatja, hogy az érintett 34 állam közül mindössze húsz írta alá az alapító okiratot. Hasonló kezdeményezések figyelhetők meg az Afrikai Unió tagállamai között is. További jelentős kérdés, hogy a több-kevesebb megbízhatósággal megszerzett regionális adatok mennyire elérhetőek a szélesebb körű nyilvánosság számára.

Az EU 1998-ban alakította ki a fegyverexportra vonatkozó magatartási kódexét. Ennek szellemében évente közzéteszi a főbb kereskedelmi adatokat, de ezek csak pénzürtékben kifejezett értékeket tartalmaznak. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet információs rendszere elsősorban a kézfegyverek kereskedelméről szolgáltat a nyilvánosság számára gyakran alig hozzáférhető adatokat.

Forrás: Krause, 2000, módosítva és leegyszerűsítve

4. ábra. A kézfegyverek legális (vastag vonal) és illegális (vékony vonal) kereskedelmének alapvető csatornái és a szabályozás főbb lehetőségei

Közpénzek és magánvállalatok

A nemzetközi kereskedelem alapvetően magánvállalkozások bonyolult, szövevényes rendszerének eredőjeként alakul ki és erősödik meg. Ebből következően döntő fontosságú annak vizsgálata, hogyan alakul ez a kapcsolatrendszer a gyakorlatban.

Az élelmiszergazdaság esetében a vállalati koncentráció erőteljes növekedését figyelhetjük meg a világ minden táján. Nem ritka, hogy egy-egy országban ma már csak egyetlen vállalat működik valamely szakágazatban. Dánia tejiparában például harminc évvel ezelőtt még 130 vállalat működött, napjainkban már csak kettő. A holland sertésvertikumban egyetlen vállalat fogja össze a sertéstermelést, a feldolgozást és a kereskedelmet. Ez a koncentráció korábban nem látott mértékű hatékonyság-növelést eredményezett.

A fejlett országok hadiipari vállalatai számára növekvő problémát jelent a védelmi piac beszűkülése. Ebben a helyzetben két alapvető stratégiai fejlesztési irány figyelhető meg.

A vállalatok jelentős része tevékenységének diverzifikálásával kísérli meg piaci helyzetének javítását. Ez egyrészt a tevékenységi körök bővítését jelenti, másrészt a polgári szféra kínálta lehetőségek fokozott ütemű kiaknázását. A vezető francia hadiipari cégek közül mindössze öt olyan van, melynek árbevételéből 50% feletti arányban részesedik a haditechnikai eszközök előállítására.

A vállalatok másik része vállalati egyesülésekkel, fúziókkal kísérli meg javítani pozícióját. A nagyobb vállalat kétségtelenül hatékonyabb – például alacsonyabbak a fajlagos költségei, több tőkéje marad a piac befolyásolására, határozottabb nyomás-

gyakorlásra képes a kormányzatok felé – ugyanakkor sérül az intenzív gazdasági verseny. Ezen a ponton elérkeztünk az EU iparpolitikájának egyik legnagyobb dilemmájához, a versenyélénkítés vagy nagyvállalati versenyképesség kérdéséhez. A verseny paradoxona abban áll, hogy minden egyes gazdasági szereplő méretének növelésére, piaci részarányának maximalizálására törekszik, ugyanakkor mind a többi gazdasági szereplő, mind a nemzetgazdaság egészének érdeke a verseny fenn-tartását, a sokszereplős piac kialakítását és építését teszi szükségessé.

A piaci verseny szabályozásának jogi alapját az Európai Uniót létrehozó Római Szerződés 85. és 86. cikkelye tartalmazza, ezek gyakorlati alkalmazására a vállalati összeolvadások esetén azonban csak az elmúlt két évtizedben került sor. Adott mérethatár fölött az EU Bizottsága dönt a vállalati összeolvadásokról, a kisebb vállalatok egyesülésének engedélyezése nemzeti hatáskörbe tartozik. Az eddigi, több mint félezer bizottsági döntés fő tanulsága, hogy az EU meglehetősen liberális a fúziók engedélyezése során, mert attól tart, hogy az európai léptékben óriásvállalatnak tűnő szervezetek is túlzottan kicsinek lesznek a nemzetközi verseny tükrében, mindenekelőtt az amerikai vagy japán nagyvállalatokkal összevetve. A hadiiparral is foglalkozó cégek egyesüléseit indokoló bizottsági határozatokban erőteljesen érvényesült annak hangsúlyozása hogy ma már globális fegyverpiacról beszélhetünk, azaz nincs érdemi lehetősége a vállalatoknak a nagy méretből adódó erőfölényük korlátlan kiaknázására. Ugyanígy fontos érv volt, hogy a nagyobb méretű vállalat fokozottan lehet képes kutatási és fejlesztési erőforrások mozgósítására is.

Az átalakuló állami szerepvállalás

Az elmúlt két évtized tapasztalatai azt igazolják, hogy az állami tulajdon megszüntetésének folyamata sokkal gyorsabban és zökkenőmentesebben ment végbe, mint az állam ésszerű gazdasági szerepvállalásának kialakítása a – most már döntően magántulajdonra épülő – gazdaságban. A fejlett európai országok tapasztalatai azt igazolják, hogy a piac önszabályozó mechanizmusai önmagukban nem elégségesek a modernizációhoz. A hatvanas évektől hangoztatott jóléti állam koncepcióját azonban egyre inkább az esélyteremtő állam képe váltja fel (Kádár, 2004). Ez az esélyteremtés nemcsak a például lakóhelyük, egészségi állapotuk, képzettségük miatt hátrányos helyzetű csoportok felemelkedésének tudatos támogatását jelenti, hanem a nemzetgazdaság szereplői versenyképességének növekedéséhez történő hozzájárulás is.

Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk önmagában még nem jelent biztosítékot a hatékonyabb állam kialakulására. Hogy ez mennyire így van azt jól érzékelteti az EU közös agrárpolitikájának példája: az élelmiszer-önellátás érdekében a hatvanas évektől mind nagyobb pénzeket pumpáltak az agráriumba, ezzel mesterséges védőburkot vonva az Unió egyre kisebb létszámú, napjainkra a munkaképes lakosság mindössze 2–3%-át kitevő agrártermelők köré. Az aránytalanságokra jellemző, hogy az EU költségvetésének még mindig megközelítően fele a mezőgazdaság támogatását szolgálja. Hazánkban is találkozunk hasonló visszasságokkal. 1990 óta évente 2–5 milliárd forint áramlott a költségvetésből az almatermelők támogatására, akik ezt egyfajta jövedelem-kiegészítésnek tekintették, és a támogatás részben fogyasztási cikkek vásárlására, részben a hagyományos, piacképtelen termelés fenntartására fordítódott.

Az állami szerepvállalás félreértelmezésének, is szerepe van abban, hogy ma a helyzet rosszabb, mint bármikor korábban: alig vannak korszerű ültetvényeink és hűtőházaink, a magas hozzáadott-érték tartalmú étkezési alma exportja gyakorlatilag megszűnt.

A bemutatott példából kitűnik: az osztogató államnak egyre inkább versenyképesség fejlesztő állammá kellene válnia. Ehhez azonban – a hadiiparban éppúgy mint az agráriumban – egyértelműen meg kellene határozni a főbb fejlesztési prioritásokat, vállalva a törvényszerűen fellépő érdekütközések kockázatait is.

A modern államok példája számos területen kijelöli azokat az irányokat is, ahol az állami szerepvállalás növelésére lenne szükség. Napjainkban például kritikusan alacsony szintűre süllyedt a kutatási-fejlesztési tevékenységre rendelkezésre álló állami források aránya, holott – többek között éppen a hadiiparhoz kapcsolódó fejlesztéseket is folytató vállalkozások tevékenysége, termékeik külpiazi fogadtatása igazolja, hogy itt célszerűen kihasználható lehetőségeink adódnának a műszaki–technikai–termelési kultúra nyújtotta versenyképességi előnyeink kiaknázására.

Az esélyteremtő állam működésének egyik sarokpontja lehet az oktatás fejlesztése is. Számos területen, például a felsőoktatásban kétségtelenül dinamikus mennyiségi növekedés tanúi lehetünk. Jól igazolja ezt, hogy tizenöt év alatt megnégyszereződött a felsőoktatásban tanulók száma. Ez a létszám-bővülés azonban gyakran nem jár együtt a képzés színvonalának emelkedésével, sőt az egyes intézmények rövid távú, napi érdeke ahhoz fűződik, hogy a minőség rovására is növeljék hallgatóik létszámát. További gondot okoz, hogy a közép- és felsőfokú oktatás kínálata még mindig az évtizedekkel korábban, a maitól gyökeresen eltérő feltétel-rendszerben létrejött társadalmi igény-struktúra kielégítésére törekszik.

Valamennyi stratégiai termék versenyképességének elemi feltétele a korszerű minőség-biztosítási rendszerek alkalmazása termelésük és értékesítésük egész folyamatában (Turcsányi, 2000). Ezen minőségbiztosítási rendszerek kiépítésének és működtetésének előmozdítása ugyancsak olyan állami feladat, amit meglehetősen kockázatos dolog lenne a piac önszabályozó erőire bízni.

Míg a nemzetgazdaság egészét tekintve a meglevő piacok megtartása, illetve új, gazdaságos piacok megszerzése tekinthető a versenyképesség alapvető kritériumának, és a gazdaságpolitika lépéseinek is ezt kell szolgálnia, addig a fegyver-kereskedelemben – jellegéből adódóan – továbbra is erőteljes állami szabályozás érvényesül. Ennek kereteit hazánkban a 16/2004 (II.6.) Kormányrendelet adja. A haditechnikai eszközök és szolgáltatások kivitelének, behozatalának, transzferjének és tranzitjának engedélyezését szabályozó rendelet célja, hogy a hazánkra vonatkozó nemzetközi kötelezettségvállalások figyelembe vételével teremtsen optimális összhangot az áttekinthetőség, az ellenőrizhetőség és a rugalmasság követelménye között.

* * *

A globalizálódó világban a korábbiakban egyértelműen a nemzeti szintű gazdaságpolitikai döntések körébe tartozó, a stratégiai témékekkel kapcsolatos döntések jelentős hányada a regionális gazdasági szervezetek hatókörébe kerül át, illetve jelentősen megnő a multinacionális vállalatok erőforrás-allokáló szerepe. A nemzetközi tapasztalatok azonban azt igazolják, hogy a nemzetállamok gazdaságszervező

szerepköre nem szűnik meg, hanem átalakul. A támogatás-osztó és válságkezelő állam helyét egyre inkább át kellene vennie a globális versenyképességet előmozdító, az adott ország, mint telephely vonzerejét is növelő államnak. Az elmúlt évtizedek hazai tapasztalatai ezzel kapcsolatban ellentmondásosak. Miközben évről évre sok szó esik a humánerőforrás fejlesztéséről, addig az oktatásban sokkal inkább mennyiségi növekedést, mint minőségi előrelépést tudunk csak elérni. A nemzetközi példák valamennyi stratégiai termék esetében előtérbe állítják a belföldi piac kiszámíthatóságának és biztonságának fontosságát, mert ez alapvető biztosítéka a külpiaci sikereknek is. Az állam megrendelő-piacépítő szerepe éppúgy alapvető, mint az exportértékesítést megalapozó gazdaságdiplomáciai erőfeszítések.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cupitt R.T. (2000) Reluctant champions: US presidential Policy and strategic export controls: Truman, Eisenhower, Bush and Clinton, Routledge pp. 1–310.
- Food and Agricultural Organisation (2004) World Food Situation, Rome
- Kádár B. (2004) A kamaszkor vége, Népszabadság, 2004 szeptember 18, p.4
- Krause K. (2002) Arms and the state: patterns of military production and trade, Cambridge studies in international relations, Cambridge, pp. 1–220.
- Hajdu Iné – Bánáti D. (2002) Élelmiszerjog, SZIE, Budapest pp. 132.
- Krause, K. (2000) Small Arms and Light Weapons: Proliferation Processes and Policy Options Prepared for the International Security Research and Outreach Programme International Security Bureau pp. 1–59.
- Louise Ch. (1995) The Social Impacts of Light Weapons Availability and Proliferation, Mokhtar Ch.; Jerome B. (2004) Famine et aide alimentaire Univ. de Versailles, pp 1–15.
- Neuber N. (2001) La produit stratégique Cahiers de la Stratégie, 42.
- Szentes T. (2001) A világgazdasági felzárkózás feltételei az ezredfordulón, Magyar Tudomány, 46,3
- Turcsányi K. (2000) A katonai minőségügyről, Magyar Felsőoktatás, 7.
- Török Á. (1995) Eszközrendszer vagy politika? Akadémiai doktori értekezés, Budapest
- United Nations Research Institute for Social Development, *Discussion paper 59* pp. 14–25.
- www.sipri.org. (Utolsó hozzáférés: 2004.09.07.)
- 16/2004 (II.6.) Korm. rendelet a haditechnikai eszközök és szolgáltatások kivitelének, behozatalának, transzferjének és tranzitjának engedélyezéséről

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A jelen cikk szerzői ezúton mondanak köszönetet dr. Király László úrnak, a Hadtudomány szerkesztőbizottsága tagjának a tanulmány ötletének felvetéséért, támogató javaslataiért, és tanácsaiért.

Zachar József

Szabadságharcok és honvédelem

A Rákóczi-szabadságharc kitörésének 300. évfordulója újólag ráirányította a történelem iránt érdeklődő magyar közvélemény figyelmét a magyar hadtörténelemnek az előző állami berendezkedés korszakában tartósan középpontba helyezetten tárgyalt vonulatára. Az elmúlt években erről csupán a Kossuth-szabadságharc 150. évfordulójához kapcsolódó két esztendőben, bár megújult szellemben esett szó, ugyanakkor a nyolcesztendő korábbi eseménysorozatra történő folyamatos megemlékezések még évekig el fognak tartani. Ezért talán nem érdektelen, ha nagyobb összefüggéseiben a magyar szabadságharcoknak a honvédelem egészében elfoglalt szerepét felvillantjuk. Jelen dolgozatunkban erre vállalkozunk, és ezúttal semmiképpen sem törekszünk az eseménytörténet felidézésére.

* * *

A középkori magyar államiságnak a mohácsi csatavesztés következtében bekövetkezett sírbaszállása alapvetően megváltoztatta a honvédelem fogalmát. Immár nem az állandóan támadó külső ellenségtől kellett megvédeni a hont, hanem az ország középső részét megszálló és ott berendezkedő kelet-európai nagyhatalom kiverésével, kiszorításával,

a hon helyreállítása vált nemzeti feladattá. E helyreállítás szükségessége két, egymással ellentétes politikai nézet ütközését és az ország három részre szakadását okozta. Miközben korábban az önerőből való országmegtartás, immár az önerőből való felszabadulás is illúziónak bizonyult, a nemzeti királyság eszméjét képviselők rákényszerültek a túlerőben lévő hódítóval való egyezkedésre, a törököség politikájára. Ez igazolni látszott azokat, akik új királynak az uralkodóházak közti, jogérvényesnek tekintett szerződés értelmében a vezető nyugat-európai szerepet játszó Habsburg-házbeli főherceget, a Német-római Birodalomban uralkodó császár öccsét választották.

Habsburg-főherceg királlyá választását a magyar rendek még hétszer ismételték meg, sőt a dinasztia által kijelölt trónörökös minden alkalommal már az uralkodó életében megkoronázták. Ám tették ezt minden alkalommal, mint utoljára 1655-ben is, a koronázás előtti hitlevél esküvel elfogadtatott feltételével: „Őfelsége még saját szerencsés uralkodása alatt mentse fel az országot a török járom alól.” E feltétel teljesítése azonban másfél évszázadon át csak remény maradt. A császári koronát is eleve viselő vagy később elnyerő magyar király más területek uralkodója is volt, és főleg egy

elsőrendű birodalom élén állt. Politikáját általában és így az Oszmán Birodalommal kapcsolatosan is, mindenkor elsődlegesen saját dinasztíája érdeke, a nagyhatalmi állás és az európai kapcsolatrendszer határozta meg. Éppen ezért vált kiemelkedő jelentőségűvé a magyar önállóság jogfolytonosságát és letéteményesét jelentő másik rész-utódállamként az Erdélyi Fejedelemséggé formálódó keleti országrésznek a Királyi Magyarországgal párhuzamos létezése.

A töröktől való megszabadulás szempontjából is a meghatározó és magyar vonatkozásban kedvező változás a kortársak által világháborúként megélt és világháborúnak tartott harmincéves háborút lezáró, 1648-as vesztfáliai békével következett be. Egyes jelentős területeknek a Német-római Birodalomból való kiválása, a mintegy 350 területi uralgó politikai önállóságának és vallási egyenjogúságának az elismerése, a katolikus mellett a protestáns vallásgyakorlat szabadságának a biztosítása a császári hatalom jelentős nyugati meggyengülését, szükségszerűen a keleti, így a magyar területek felé fordulását jelentette. Ettől azonban hiába várta Zrínyi Miklós egy magyar hadsereg felállítását és a nagy törökellenes felszabadító háborút, hiába sietett *„Tábori kis tracta”* című és több, további hadtudományi munkája megírásával. A Habsburg-birodalom vezetése a belső megújulás érdekében meghosszabbította a békét a Fényes Portával, sőt még Erdély fejedelmének hívó szavára sem sietett segítségére. Ezzel szemben eltúrta, hogy az oszmán hadak elragadják a két jelentős erődöt, a Kőrös-parti Nagyváradot és a Nyitra menti Érsekújvárt, ezek között pedig további jelentős magyar területeket. Amikor a magyar diplomácia végre elérte, hogy német-római birodalmi, raj-

nai szövetségbeli, sőt francia kötelékek segítségével a császári és királyi hadak 1664-ben Szentgotthárdnál meghatározó győzelmet arathattak, az alig tíz nap múlva, sietve megkötött vasvári békében a császár a szultán minden hódítását elismerte, sőt Erdélyt is kezén hagyta.

Ettől az időponttól kezdve vált ország-világ előtt világossá, hogy a bécsi udvar a magyarság alapvető érdekeit nem veszi tekintetbe, ha azok nem vágnak egybe a sajátjaival. Ettől az időponttól kezdve csapott át a Habsburg-politikával szembeni felháborodás időről időre mozgolódásba, szervezkedésbe, lázadásba, felkelésbe, szabadságharcba. Ettől az időponttól kezdve kellett az ország függetlenségének, területi épségének, alkotmányos rendjének, lakossága és anyagi javai védelmének az érdekében nemcsak a szultán, hanem a császár ellen is fegyvert ragadni, még ha az utóbbi magyar király is volt. Még nyilvánvalóbbá vált ez, miután az ország oszmán uralom alóli felszabadítása a Habsburg-ház vezetésével és elképzeléseinek megfelelően történt, a felszabadult területeket pedig a Habsburg-birodalomba tagolták be. Mindenesetre, kihasználva a császár és szultán nagyhatalmi ellentétét, az ország teljes felszabadulásáig a Habsburg-ellenességhez természetesen társult a törökösség, hiszen Erdély patrónusa a szultán volt. Így volt ez, mégha egy 1681-es verses krónika meg is fogalmazta: *„Török, német között vagyunk elepedve, / Egyik házi kereszt, másik merő fene, / Ezzel mint kígyóval van kebelünk telve, / Másik vérünk szopó telhetetlen medve.”*

Négy különös körülmény járult hozzá erőteljesebben ahhoz, hogy az oszmánellenes felszabadulással Habsburg-ellenesség párosult.

Először is, amikor Magyarország felszabadítására kedvezővé váltak az euró-

pai állapotok, az osztrák Habsburgok birodalmában már javában érvényesült a feudális abszolutizmus. Ez egyúttal centralizációt is jelentett, és a nem magyar területeken addigra sikerült erőteljesen megnyirbálni a rendek jogait, amelyek ténykedése a tartománygyűlésekben szinte már csak a kivetett adók megszavazását jelentette. Nem így a Magyar Királyságban, ahol tovább élt a középkori alkotmányosság kéttáblás országgyűléssel, vármegyei szervezéssel és a rendek ellenállási jogával. Minden abszolutisztikus intézkedés, minden centralizációs kísérlet beleütközött a történelmi magyar különállóságba, az örökölt jogérvényes alkotmányba.

Másodszor, ezen túlmenően a felszabadító háború tehertétele kiemelkedő mértékben és aránytalanul sújtotta a magyar lakosságot. E háború színterét és hátszágát egyaránt magyar területek jelentették, minden csapatmozgás, fegyveres összecsapás a magyar lakosságot érintette az eltartással, elszállásolással, szállítással. Ugyanakkor a jelentős pénzhiányban szenvedő bécsi központi kormányzat ezt figyelmen kívül hagyta, és adókkal ugyanúgy, ha nem még súlyosabban megterhelte, mint a birodalom centralizáltan kezelt és a háborútól megkímélt egyéb területeit.

Ezt fokozta, hogy az oszmánellenes harcot vívó haderőt a császári állandó hadsereg, a német-római birodalmi hadak, az idegen uralkodóktól bérelt csapatok és a szövetségesek kontingensei alkották. És ez már a *harmadik körülmény*, más szavakkal körülírva: nagy számban idegen katonaság – minden érzelmi kötődés nélkül, önfenntartását meghatározónak tekintve – élősködött a magyar lakosságon, mivel zsoldfizetése erősen esetleges volt. E tehertételt fokozta még egy további, sajátos jelenség is. A felsza-

badításban Esterházy Pál nádor irányításával magyarok is részt vettek, mégpedig egyre inkább növekvő számban és arányban a császári állandó hadsereg egységeit alkotva. De továbbélt a magyar hadállítás középkori módja is: az ország veszélyeztetése esetén szigorúan a határokon belüli honvédelemre fegyverbe hívott nemesi, banderális és portális részleges vagy általános felkelés. Ezen túlmenően ugyancsak fegyverben álltak az akkor már összefoglalóan nemzeti milíciának nevezett, a békeidőkben is együtt tartott királyi mezei és végvári hadak. Végül mind rohamosabban növekvő számban hadba vonultak a fokozatosan az Adriától a Keleti Kárpátokig kiépített, közvetlenül a Császári Udvari Haditanács igazgatása alá helyezett Katonai Határőrvidék állandóan fegyverben tartott, más adózás alól mentesített, de katonáskodásra kötelezett parasztjai. Ezáltal mindösszesen túl sok magyar kényszerült átmenetileg a termelés helyett a hadakozásra.

Végül negyedszer: a Habsburg-ellenességet erősítette az a körülmény is, hogy a nemzeti hadsereg létrehozásának mellőzésével bevetett császári haderő törökellenes sikereihez az ellenreformáció fegyverrel való érvényesítése is járult, és ez erősen sértette a korábban túlnyomó többségében protestánsná vált magyar lakosságot.

A nemzeti, rendi, vallási és főleg szociális sérelmek felhalmozódása számos Habsburg-ellenes megmozdulást motivált, kezdetben helyi vagy regionális mértékben, csak egyes társadalmi csoportokat, rétegeket magával ragadó módon. Amikor pedig az ország lakosságának döntő része érezte úgy, hogy már elviselhetetlenek a rárakott terhek és az egyre romló életkörülmények, szabadságharcok robbantak ki.

A honvédelem szempontjából kiemелendő, hogy a meghatározó szentgotthárdi háborús győzelmet kihasználatlanul hagyó bécsi kormányzattal a vasvári béke és az ehhez csatlakozó osztrák–török kereskedelmi szerződés megkötését követően azok fordultak elsőnek szembe, akik a helyzetet a leginkább átlátták, az ország legfőbb vezetői: Wesselényi Ferenc nádor, Nádasdy Ferenc országbíró, Lippay György esztergomi primásérsek, Zrínyi Péter horvát bán. A szervezkedés, amely az ország helyreállítására irányult, mind szélesebb méreteket öltött. A nemesség és a végvári katonaság 1670-ben Horvátországban – Franjepán Ferenc, a Dunántúlon Zrínyi Péter, Felső-Magyarországon I. Rákóczi Ferenc vezetésével – Habsburg-ellenes felkelést kezdeményezett.

A Bourbon–Habsburg-közeledés és az Oszmán Birodalom elzárkózása következtében kedvezőtlennek vált nemzetközi helyzet, a külső támasz ebből következő elmaradása, az így bizonytalanul vált politikai célkitűzés és főleg a reménytelen egyedüli végrehajtás szükségessége – mindez eleve kudarcra ítélte a kísérletet. Az elszigetelten maradt fegyveres megmozdulások leverését követően a bécsi udvar véres megtorlással hozzáfogott az abszolutizmus magyarországi nyílt érvényesítéséhez. Felfüggesztette a történelmi alkotmányosságot, jelentős számú császári haderővel rakta meg Magyarországot, miközben a magyar végvári vitézeket szélnek eresztette, fegyverrel hajtotta be az önkényesen kivetett óriási hadiadót és fegyverrel érvényesítette az ellenreformációt.

Ez szükségszerűen tömeges földönfutáshoz, a bujdosóknak nevezett elmenekültek állandósuló fegyveres küzdelmeihez vezetett, amelynek bázisa, hátországa Erdély, sőt a Hódoltság volt.

1673-ban váratlanul az újabb Habsburg-ellenes háborút kezdeményező XIV. Lajos francia királyban találtak mégis támogatót a Felső-Magyarországon kiszámíthatatlan módon hadat viselő bujdosók. A mind gyakrabban kurucoknak nevezett felkelők valódi sikerei mégis 1678-ban kezdődtek, amikor Thököly Imre állt az élükre. Bár a francia–osztrák békekötés már a következő évben a francia segélykötések visszavonását és a francia anyagi támogatás megvonását okozta, a harc sikeresen folytatódott. Mindennek hatására I. Lipót magyar felségterületen 1681-ben a nyílt abszolutizmussal való szakításra és az alkotmányos kormányzás helyreállítására kényszerült. De már ez sem segített, a szabadságharc katonai sikereire építve Thököly létrehozta a Felső-magyarországi Fejedelemséget, amelyet a szultán elismert, ezzel az ország immár négy részre szakadt.

Ez az állapot azonban rövid ideig tartott, a Bécs elleni 1683-as sikertelen hadjáratához kapcsolódóan az európai összefogással megvalósított oszmánellenes háború mind a felső-magyarországi, mind az erdélyi fejedelmi hatalmat megfosztotta török támaszától, így különállóságától, és Habsburg-uralom alá vetette. Az oszmán hatalom Magyarországról való kiszorítását a bécsi kormányzat felhasználta, hogy újólag érvényesítse az összbirodalmi feudális abszolutizmust, a Magyar Királyság felszabaduló részeit fegyver által elhódított területekként kezelte. Ezen túlmenően 1687-ben elfogadtatta a magyar országgyűléssel az osztrák Habsburgok örökös királyságát és az alkotmány ellenállási záradékáról való lemondást. Tervezetet készítettett továbbá a birodalomba való betagolásra, az adók növelésére, létrehozta az Újszerzeményi Bizottságot a birtokviszonyok

tetszőleges alakítására, segítette a betelepítést, erőteljesen érvényesítette az ellenreformációt. Ugyanakkor jelentős katonaságot állomásoztatott továbbra is magyar területeken, végül fenntartotta az ország történelmi széttagolódását. Mindez végül a török helyetti német uralom kiterjesztését jelentette, ezzel állandósította a felszabadításban és államiságának helyreállításában reménykedő lakosság köreiben a népi kuruc mozgalmat, másrészt elvezetett egy újabb rendi-főúri szervezkedéshez.

E két irányzat 1703-ban talált egymásra a Rákóczi-szabadságharcban, amelynek kirobbanását segítette, hogy a spanyol Habsburg-ág kihaltával az örökség ürügyén újabb nagykoalíciós háborúra kényszerült az osztrák Habsburg-hatalom a francia Bourbonok királysága ellen. A viszonylag kis létszámban Magyarországon hagyott császári haderő ellenében, a szinte önálló hadszíntéren lehetséges volt önálló haderő-szervezés és önálló államalakítás a franciák szövetségesének tekintett és valóságosan francia támogatást élvező II. Rákóczi Ferenc számára. A spanyol háborúban már az 1704-ben a francia–bajor hadak ellenében aratott, meghatározó osztrák–brit győzelem, a hamarosan bekövetkező Habsburg-fölény és ennek következtében a sorozatos francia hadi vereség azonban fordulatot hozott. Ez végül is megpecsételte az Erdély fejedelmi trónjára emelt és a királyi Magyarországon a szövetkezett rendek vezérlő fejedelmévé választott Rákóczi államának és a Bercsényi Miklós főparancsnoksága alatt álló haderőnek a sorsát. Hiába volt az 1707-es országgyűlési határozat a Habsburg-ház trónfosztásáról, a mind jelentősebb számú császári hadak mind nagyobb magyarországi területeket vettek újra birtokba.

Ám ez a honvédő küzdelem bukásában is megtartotta az országot, ugyanis a két fő tárgyaló: Pálffy János császári tábornagy, horvát bán és magyarországi főparancsnok, valamint a függetlenségi párti, de annak lehetetlenségét belátó Károlyi Sándor főgenerális, szatmári főispán, kuruc főparancsnok személyében két magyar államférfi állapodhatott meg. A váratlanul elhunyt I. József megbízása alapján tárgyalásait rendületlenül folytató, az uralkodóváltásban újabb lehetőséget látó udvarhű Pálffy, valamint a Bercsényi, majd Rákóczi távollétében a fejedelem meghatalmazásával folytatott, ám hozzájárulása nélküli befejezéséig vezetett tárgyalásai ugyanis a szatmári békeszerződéssel zárultak. Ebben, az új király részéről jóváhagyott, a fejedelem részéről tudomásul vett megállapodásban a két katonai vezető a korábbi legkirívóbb méltánytalanságok megszüntetését és a teljes amnesztiát is megfogalmazta. Sőt csupán zászlóletétel történt, a kuruc harcosok fegyverüket megtartva térhettek haza, távozhattak emigrációba, vagy pedig rangfokozatuk, beosztásuk, Rákóczitól kapott méltóságai, adományai megtartásával állhattak be a császári állandó hadseregbe, hiszen még folyt a spanyol háború. III. Károly, az újonnan trónra lépett Habsburg-király, országgyűlési határozatba foglaltatta és megtartatta ezt a békét. Ez lehetővé tette a Habsburg-birodalmon belüli sajátos magyar különállóság továbbélését és a békés fejlődést, ugyanis az uralkodó alapelve volt: *„Ezzel a nemzettel nagyobb megértéssel kell bánni, s elejét kell venni azon panasznak, hogy a németek elnyomják.”*

A függetlenség eszméjéhez ragaszkodó II. Rákóczi Ferenc és vezetőtársainak többsége mégis inkább az emigrációt választotta, nem bízva ebben a közvetlen megállapodásban és uralkodói felfogás-

ban. Ám hiába reménykedtek az egyetemes békekötéssel kapcsolatosan, hogy abba az európai hatalmak belefoglalják a magyar ügyet. Ugyanígy hiába reménykedtek a magyar királynak VI. Károly császárként viselt két török háborúja idején a szabadságharc ismételt kirobbanásában. Bár a későbbiekben néhány kisebb helyi kísérlet történt, jelentős kuruc megmozdulásra már nem került sor, és az nem is lett volna indokolt.

A konszolidált belső helyzet alapján történt a Pragmatica Sanctio, vagyis a Habsburg-házbeli leányági trónöröklés rendjének és a nem magyar területekkel való közös uralkodó alatt maradásnak az alkotmányos elfogadása. Ugyancsak a tartós konszolidáció következtében lehetővé vált a császári, majd 1745-től császári-királyi állandó hadsereg magyar alakulatai számának és a magyarországi kiállítású katonák létszámának a jelentős növelése. Bekövetkezett a hagyományos magyar katonaállítás és az adott birodalmi hadseregszervezés egybekapcsolása is, a szükséges létszámban a portális felkelés adójóváírás fejében átengedésre került az állandó hadsereg kiegészítésének biztosítására.

Így azután, miközben az országot közvetlen támadás a XVIII. század során nem érte, a Habsburg-ház sorozatos dinasztikus háborúiban mind jelentősebb magyar katonatömegek vettek részt. Ezzel párhuzamosan a szembenálló államok haderejében is, az egykori kuruc emigránsokhoz csatlakozva, jelentős számú, különböző okokból az országból eltávozott magyar katonaság – főleg huszárkötélekek – jelent meg. Az egy életre a katonáskodást választók közül mind a hazai, mind a távoli szolgálatban nagytekintélyű, nemzetközi ismertségű hadvezérek emelkedtek ki, akik nem egy máig oktatott jelentős hadműveletet,

harccselekményt irányítottak. Elég itt csak Hadik András tábornagra, a Császári-királyi Udvari Haditanács elnökére vagy Bercsényi László marsallra, a francia huszárság főfelügyelőjére utalni. Mindketten, katonatömegekhez hasonlóan, meggyőződéssel vallották, hogy miközben, az ellentétes oldalon uralkodójukat szolgálják, hazájuk érdekében honvédként cselekszenek.

Oly jelentőssé vált a XVIII. század végére a magyar részesedés a császári-királyi haderőben, hogy újra felmerült az önálló nemzeti haderő szervezésének és egy önálló Magyar Királyi Udvari Haditanács létesítésének a gondolata. Erről azonban még a felvilágosult abszolutizmus idején sem lehetett szó a bécsi udvar számára. Mindenesetre a forradalmi Franciaország és a forradalmat exportáló Napóleon elleni sorozatos koalíciós háborúkban nem csak a hadügy megújulása következett be. Magyar szempontból fontosnak bizonyult a forradalmi eszmékkel való érintkezés, ami fokozta a nemzeti érzület megnyilatkozását, sőt egyes tiszteket egészen a Habsburg-uralom elleni mozgalomig vezetett el. A háború megkérdőjelezéséig azonban még ugyancsak kevesen jutottak el. A magyar katonatömegek magyar egyenruhájukban, magyar tisztjeik, sőt magyar tábornokaik alárendeltségében a távoli hadszíntereken továbbra is azzal a meggyőződéssel virtuskodtak, hogy hazájukat védik. Még inkább így volt ez, ahogyan a háború közeledett a határokhöz, sőt átcsapott magyar területekre is, és a nemesi felkelés hadba hívását is szükségesnek látták a kormánysszervek. Számítalan, hazafias felbuzdulásból fakadt hőstett alapozta meg például a hadszíntér-parancsnok Alvinczy József tábornagy és Melas Mihály lovassági tábornok, vagy két tábornoszernagy: a Szuvorov

részéről költeménnyel üdvözölt hadsereg-parancsnok Kray Pál és a később a Császári-királyi Udvari Haditanács elnökévé kinevezett Gyulai Ignác és egy időben fegyverben álló mintegy másfélszáz ezer magyarországi bajtársuk hírnevét.

A békekötéssel megteremtett szent szövetségi Európa és az immár Osztrák Császárságnak nevezett birodalomba tagolt Magyarország helyzete határozta meg továbbra is a honvédelmet. Ennek valós tartalma a reformkorban mind világosabban megfogalmazódott. A tudatosodás folyamatában jelentős szerepet játszott, a felső hadvezetés szándékaitól függetlenül, a hadsereg is. A magyar területekről kiállított 15 gyalog-, 12 huszár- és 17 határőrezredben a 14 évben maximáltnál szolgálót teljesítő katonák nemcsak a fegyverforgatás mesterségét sajátították el, hanem a századiskolákban az írást, olvasást, elemi számtant is. Rendszeressé vált az altiszti és a birodalmi méretű intézményekben a tisztképzés is. Sőt 1808-ban országgyűlési határozat született a magyar tisztképzés megvalósítása érdekében a Ludovica Akadémia létesítésére, amelynek megnyitására mindenesetre még évtizedeket kellett várni.

A honvédelem valós tartalmának megértését immár magyar nyelvű hadtudományi művek is segítették. Ezek olyan előzményekre építhettek, mint Jeney Lajos Mihály kapitány 1759-ben Hágában francia nyelven kiadott „Portyázó” című kisháborús munkája, vagy Fáber Krisztián Farkas ezredes ugyanakkor 1759-ben Kassán megjelentetett „Hadi embernek oktatása” című összefoglalója. Ezeket követte 1807-ben Szekeér Alajos Joachim „hadi tudománya”, 1809-ben Jakkó László kapitány „Az új haditudomány lelke” című dolgozata, majd a Magyar Tudós Társaság tagjává

vált Kiss Károly főhadnagy, Szontágh Gusztáv százados, Baricz György őrnagy, Tanárky Sándor őrnagy és Lakos János tábornok munkássága. Az ez alapján kiformálódó „nemzeti védrendszer” elméletét azután Perczel Mór és Horváth Mihály fogalmazta meg.

Így érkezett el az 1848-as forradalmi esztendő, amely a pozsonyi utolsó rendi országgyűlés munkássága és a pesti tömegmegmozdulás nyomása révén elvezetett az áprilisi-júniusi szentesített törvényekkel nemcsak a polgári átalakulás lehetőségéhez és az országegyesítéshez, hanem a független magyar kormánnyal a birodalmon belüli különállóság határáig is. A különállóság azonban napirendre tűzte a nemzeti haderő megteremtését. Mielőtt ez megvalósulhatott volna, máris támadás érte a Batthyány Lajos vezette kormány politikáját, amely az országegyesítés következtében a privilégiumaikat féltő szerb határőrök fegyveres lázadását és ezt kihasználva a szerbiai fegyveres erő betörését váltotta ki. Ehhez a Magyarországgal évszázadok óta reálúnióban élő Horvátország nyílt támadása társult, amelyet már a bécsi udvari körök is ösztönöztek. Megváltozott ugyanis a nemzetközi helyzet, a győztes magyar forradalom magára maradt, ezáltal, valamint az udvar és a német polgárság egymásra találásával lehetségesnek tűnt a birodalmi centralizmus megvalósítása. Ilyen körülmények között a különálló magyar hadügy megszervezése és a fegyveres honvédelem azonnal egybefonódott.

Miután nem volt elég idő a császári-királyi hadsereg tervezett kettéválasztására és a magyarországi kiállítású egységeinek a magyar alkotmányra való felkészítésére, a bekövetkező támadás ellen kezdetben az eredetileg belső rendvédelmi funkcióra szánt, országgyűlési ha-

tározattal létrehozott Nemzetőrség vármegyénként és városonként szervezett, mozgósított gyalogászlóaljai és lovasosztályai indultak meg. Hozzájuk csatlakoztak a felesküdt állandó hadseregbeli magyar egységek és önkéntes kötelek. Ők állították meg Pákozdi és Sukoró közt szeptember 29-én a nyíltan támadó ellenforradalmi, formailag még belső erőket, miközben az Országos Honvédelmi Bizottmány és annak élén Kossuth Lajos már szervezte az ország honvédelmét, a honvédő haderő, a honvédség felállítását.

A belső fegyveres ellenforradalmi kísérlet feletti diadal azt eredményezte, hogy a bécsi udvar októberben sorra vonta vissza a szentesített törvényekkel tett korábbi engedményeket, magyarországi teljhatalmú katonai és polgári kormányzóvá nevezte ki az agresszor Josip Jellasicsot, és hozzákezdett az összpontosított fegyveres fellépés előkészítéséhez. Ezt az október 6-i bécsi felkelés és az október 30-án Schwechatnál az udvarhű és magyar forradalmi haderő közt bekövetkezett összecsapás még elnapolta. Az időnyerés segítette a honvédelmi előkészületeket, bár a délvidéki harcok most már nemcsak a szerb lázadók, hanem az ottani császári erők ellen is tovább folytak, sőt a magyar kormány ellen fordított erdélyi románok és az ottani császári erők támadása újabb arcvonalat nyitott.

A császári csapatok általános támadása csak azt követően indult meg, hogy a magyar alkotmányosságot teljesen mellőzve, V. Ferdinánd és a trónörökös Ferenc Károly főherceg családi körben történő lemondását követően a dinasztia utóbbi fiát, Ferenc Józsefet ültette december 2-án a trónra, akit semmilyen alkotmányos előírás sem kötött meg. A magyar szempontból egyértelműen illegitim uralkodó császári csapataival

szemben kényszerült szabadságharcra a magyar királyra felesküdt győztes forradalmi kormányzat és haderő. A túlerő kezdetben sikerrel támadott, jelentős területeket vett birtokba, és elfoglalta az ország fővárosává lett Buda-Pestet is.

1849 első két hónapjában az ország anyagi erejének és lakosságának mozgósításával sikerült megszilárdítani az ellenállást, majd átvenni a hadászati kezdeményezést. Ez Erdély felszabadítását és a dicsőséges tavaszi hadjárat sikereit, köztük Buda május 21-i visszafoglalását eredményezte, végül a délvidéki győzelemhez vezetett. Mindez azt jelentette, hogy a császári erők nem tudták visszakényszeríteni a birodalomba Magyarországot, amelynek első népképviselői országgyűlése már április 14-én kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. A létszámában és belső arányaiban is közel azonos, másfél százezres két haderő közül a jobban vezényelt és ellátott császári nem tudott felülkerekedni az erkölcsileg messze fölötte álló honvédon.

A magyar szabadságharc eltiprásához ezúttal szükséges volt a császáriak számára a mindaddig harcban nem vetett szövetséges orosz haderő, amely megközelítőleg kétszázezres létszámával és intakt ütőképességével biztosította a győzelemhez szükséges fölényt. Megkerülhetetlen tény egyébként, hogy a császári haderőben is szolgáltak magyarok, magyarországi kiállítású kötelek, sőt voltak magyar hadvezérek is, mint például az Erdélyben vezénylő Puchner Antal lovassági tábornok. A további két hónapos elkeseredett küzdelem kimenetele, amelyben a honvédség továbbra is a császári hadseregre mért újabb vereségeket, miközben az oroszoktól igyekezett távol maradni, nem lehetett kétséges. A hadászati kezdeményezést is átvevő intervenciók erőkkel szemben lehetetlen

volt diadalt aratni. Mégis ez a hősi helytállás és nem csak a vereséget követő, példa nélküli véres megtorlás tette örökre feledhetetlenné az aradi tizenhármak vagy a szegyenére életre kényszerített Görgei Artúr tábornok nevét.

A kortársak számára nehezen felfoghatóan, az utókorból visszatekintve azonban egyértelműen a Kossuth-szabadságharc bukásával együtt is hozzájárult az ország megtartásához. A forradalom eredményeit jelentő polgári átalakulást a szabadságharc leverése és a megtorlás sem tehetette semmissé. A további önkényuralmi időszakban is, amikor egyébként a császári hadügyminiszter a magyar Gyulai Ferenc tábornagy volt, továbbélt a nemzeti függetlenség eszméje. Mégha a titkos szervezkedések eleve kudarcra voltak is ítélve, és az 1860/61-es forradalmi válság sem vezetett el egy újabb szabadságharchoz, eljött az idő, amikor egy egész nemzet passzív rezisztenciája ellenében már nem lehetett uralkodni, kormányozni. Végül is nem a neves emigráció, nem az osztrák-ellenes háborúhoz való csatlakozás, nem az idegen szabadságküzdelmekben való magyar részvétel, hanem maga az 1848/49-es honvédő harc vezetett el szükségszerűen az 1867-es kiegyezéshez, a kétközpontú alkotmányos monar-

chiához, a végre újraegyesített Magyar Királyság és a nem magyar területek közös Habsburg–Lotharingiai-házbeli uralkodó alatti reáluniójához.

Ez az államalakulat fél évszázad alatt, a szabaddá vált erők alkotóképessége következtében minden korábbinál lendületesebb belső fejlődést mutatott. Ám a reálunióból fakadóan a külügy mellett a hadügy is közös volt, vagyis az 1868-as véderő-törvény értelmében az általános hadkötelezettségen alapuló haderő első vonalát és döntő hányadát a lakosság arányában a birodalom két feléből kiállított császári és királyi közös hadsereg és hadiflotta jelentette. Ehhez viszonyítottnak kezdetben csupán kiegészítő és másodrendű volt a Magyar Királyi Honvédség és a közös nevet sem nyert egyéb területeken szervezett Császári-királyi Landwehr, míg harmadik vonal, az ugyancsak párhuzamos két népfelkelés. Ez azonban a hosszú békeidőszak alatt nem jelentett semmilyen lényeges zavart. Soha nem tapasztalt tragédiába csupán az első világháború idején fordult ez a helyzet, amikor a honvédelem megint az uralkodó trónjának és kettős birodalmának a védelmét jelentette egy, a magyar nép által nem kívánt és nem kezdeményezett, minden korábbinál véresebb fegyveres küzdelemben.

Dárdai Árpád

Új eljárások a védelmi célú mobil távközlésben

A cikk a védelmi célú mobil távközlés hozzáférési szakaszainak egyre fontosabb átviteli és modulációs eljárásával, a sokvívűs modulációs és a szórt spektrumú eljárásokba tartozó ortogonális frekvenciaosztásos többszörös hozzáféréssel (OFDM) foglalkozik. Összefoglalja az OFDM rádióátviteli és modulációs eljárások alapismereteit, a rendszertechnikai, alkalmazási és értéknövelő vonatkozásokat, a WLAN és a védelmi célú mobil rendszerekben. A fejlett vezeték nélküli technológiák, az OFDM eljárások is, jól szolgálják a távközlési, informatikai és szolgáltatási fejlesztéseket, a távközlőrendszereket még hatékonyabbá téve. Számos alkalmazásban, különösen, ahol kiemelt szempont a mobilitás és az egyszerű, gyors, gazdaságos létesíthetőség és üzemvitel, megállják helyüket, további előnyöket is mutatva.

A katonai és a polgári vezeték nélküli távközlésnek az utóbbi években a legdinamikusabban fejlődő ágazata a különféle kód, illetve frekvenciaosztású többszörös hozzáférési eljárásokat felölelő technológiák. Ilyenek az SST-CDMA (Spread Spectrum Technique – Code Division Multiple Access szórt spektrumú technika – kódosztásos többszörös hozzáférés), és az OFDM (Orthogonal Frequency Division Multiplexing ortogonális frekvenciaosztásos többszörös hozzáférés) eljárások. Szerepük a polgári és a katonai távközlésben egyre nagyobb.

A katonai vezeték nélküli távközlésben kiemelkedően fontos a titkosság, a megbízhatóság és a hálózat elosztott területi működőképessége. Kombinálva a fenti hozzáférési technikákkal, ezen belül is különösen az OFDM-eljárással, egyéb, területileg elosztott hálózati tech-

nikával, pl. az alkalmi, vagy más szóval az ad hoc hálózati megoldásokkal, a nemzetvédelmi és a katonai távközlést a vezetés és a csapatok számára igen hatékonyra és megbízhatóvá teszi. E tulajdonságokat, és a hálózat állékonyságát tovább növelheti a csomagkapcsolt Internet Protokoll és szolgáltatásainak alkalmazása. A fejlett távközlő és hálózati technikák között meg kell említeni a LAN és a WLAN rendszereket is, amelyekben a fenti CDMA és OFDM vezeték nélküli hozzáférési technikákat széles körben alkalmazzák.

A cikk a vezeték nélküli többszörös hozzáférési –, köztük is, a vezeték nélküli rendszerekben egyre fontosabb OFDM-eljárásokat tekinti át. A védelmi, katonai alkalmazási lehetőségek és az ilyen megoldások értéknövelő hatásai között hangsúlyozzuk, hogy a fejlett technológiák, külö-

nösen az OFDM eljárások bevezetése a védelmi-biztonsági távközlésben, biztosítja a képességet a rádiótechnikai, a távközlési és az informatikai fölényhez is.

Multiplexelési eljárások vezetéknélküli rendszerekhez

A multiplexelés definíciója. A multiplexelés, vagy csatornamegosztás, vagy többszörös hozzáférés az a folyamat, amely több felhasználó számára lehetővé teszi azt, hogy egy távközlési csatornát megosztva, a csatornához hozzáférjenek. A többszörös hozzáférés tehát egy olyan technika, amelynek segítségével számos felhasználó hozzáférést nyerhet egy közös távközlési csatornához. A többszörös hozzáférés multiplexerrel valósítható meg. A multiplexer olyan készülék, amely számos jelet multiplexel, vagyis nyálából egy közös távközlési csatornába. A multiplexelés számos módon megoldható, így beszélhetünk frekvenciaosztásos (FDMA), időosztásos (TDMA), kódosztásos (CDMA), ortogonális frekvenciaosztásos (OFDM), vagy egyéb, más elven történő többszörös hozzáférésről.

Az OFDM egyike a digitális modulációs és távközlési átviteli technikáknak. Az eljárás a távközlési csatornát nagyszámú, egyenlő osztású frekvenciasávokra osztja. Minden egyes sávban egy alvivőfrekvencia továbbítja a teljes felhasználói információk meghatározott részét. Az alvivők egymással kölcsönö-

sen ortogonálisak. Az OFDM átvitelt az alvivők ortogonalitása különbözteti meg a hagyományos FDM eljárásoktól. Egyetlen átvitt adat szimbólum idő alatt ortogonális villamos rezgések százait, ezreit multiplexálja és viszi át a rendszer.

A többszörös csatorna-hozzáférési eljárások használata szinte valamennyi távközlő-rendszer lényeges sajátja, fontos része. Követelmény, a hálózat olyan legyen, hogy egyes csomópontok meghibásodása, kiesése ne akadályozza a hálózat további működését. Ilyen tulajdonságokkal rendelkeznek a csomagkapcsolt hálózatok (pl. X.25), az Internet és az Internet Protokollt (IP) használó hálózatok, valamint az alkalmi (ad hoc) hálózatok, amelyeket egyre inkább használnak mind a polgári, mind a katonai távközlési rendszerekben.

A távközlő-rendszerek fejlődése során, az egyre újabb rendszer-generációknál a multiplexelés átviteli sebességével és a mobilitással szemben egyre magasabb követelmények léptek fel. A 3G, és különösen a 4G rendszerek, valamint a WLAN megoldások rádióinterfészeiben fontos szerepet kap a CDMA és az OFDM hozzáférési mód. Az OFDM kiválóan alkalmas szélessávú digitális adatátvitelhez: HDTV (High Definition Television), 4G mobil rendszerek, egyéb távközlési feladatok (pl. ADSL, IEEE802.11a szabványú WLAN) és a korszerű katonai távközlés. Szokásos adatátviteli sebességeket és hatótávolságokat tekint át az 1. táblázat.

WLAN eszközök adatátviteli sebesség és hatótávolság tájékoztató adatai 1. táblázat

	<i>Modulációs, ill. átviteli mód</i>	<i>Adatátviteli sebesség</i>	<i>Hatótávolság (nyílt terep)</i>	<i>Működési frekvenciasáv</i>
IEEE 802.11a	OFDM	54 Mbit/s	100 m	5 GHz
IEEE 802.11b	CDMA SST-DS	11 Mbit/s	300–500 m	2,4 GHz
IEEE 802.11g	CDMA SST-DS	54 Mbit/s	300–500 m	2,4 GHz

A CDMA és az OFDM technikákkal és fejlesztésével, szabványosításával, elterjesztésével, valamint bevezetési kérdéseivel nemzetközi távközlési szervezetek és nemzetközi programok (ETSI – European Telecommunications Standard Institute, COST – Cooperation on Science and Technology, IEEE – Institute for Electrical and Electronics Engineers) foglalkoznak összehangolt munkamegosztással. A COST program, amely számos egyéb projekt között a fejlett hozzáférési technikákkal (CDMA, OFDM) is foglalkozik, jelentősen hozzájárult a 2G, 3G, 4G rendszerek rádiós interfészének kifejlődéséhez. Fontosak még az IETF gondozásában kidolgozott Internet szabványok és ajánlások (RFC Request for Comment) is.

Ezekben az években a többszörös vivőjű modulációs technikákat (MCM Multi Carrier Modulation) katonai és polgári célokra egyaránt használták (pl. rövidhullámú katonai MCM rádióösszeköttetések). Az 1960-as évekre lényegében befejeződött az OFDM, amely az MCM átvitel egy olyan speciális változata, amelynél az alvivők ortogonálisak elméletének kidolgozása. Az 1970-es években már olyan OFDM megvalósításokat is használtak, amelyek diszkrét vagy más szóval gyors Fourier-transzformációt (DFT Discrete Fourier Transform, FFT Fast Fourier Transform) alkalmaztak. Az 1980-as években nagy sebességű modemekhez és digitális mobil összeköttetésekhez használták. 1987-ben az OFDM átvitelt digitális hang műsor-szórásra (DAB) is kezdték használni Európában. Az 1990-es évektől szélessávú mobil összeköttetésekhez, xDSL digitális előfizetői vonalakhoz, és DAB, DVB, ill. HDTV célokra alkalmazták. Ma az OFDM eljárást már a távközlés számos területén használják (xDSL, WLAN, DAB, DVB,

HDTV, DMB, UMTS, 4G mobil rendszerek, katonai alkalmazások).

Az OFDM multiplex eljárás tulajdonságai

A rádiós rendszerek tervezését alapvetően befolyásolják a rádiócsatorna fizikai és hullámterjedési tulajdonságai. A szokásos mobil rádiócsatornában az állomások mozgása miatt változó többutas hullámterjedés lép fel, vagyis az adótól a vételi helyre érkező vételi jel reflexiók összetevőkre bontható. A különböző hullámterjedési utak eltérő késleltetéssel és a megfelelő Doppler-frekvenciákkal jellemezhetők, így meghatározhatók a rádiócsatorna frekvencia-szelektív és időbeli szórással (idő diszperzió) rendelkező tulajdonságai.

A mobil állomás vételi viszonyait a rádiócsatorna impulzusválasza (CIR Channel Impulse Response) jellemzi. A vételi helyen fellépő rádiófrekvenciás impulzus a többutas hullámterjedés közvetlen hullámú és visszavert összetevőit tartalmazza. A hullámok közötti legnagyobb időkülönbség és a továbbított adatok szimbólum ideje a szimbólumközi interferencia (ISI Inter-Symbol Interference) mértékét határozza meg. Ennek a minimalizálása a vevőkészülék feladata.

A valóságos esetekben a többutas rádiócsatorna erős szimbólum közötti interferenciát okoz a nagy adatátviteli sebességű és a szélessávú alkalmazások számára, amelyet figyelembe kell venni a rádió átviteli-rendszerek, így a megfelelő fejlettségű katonai rendszerek tervezése és megvalósítása során. Az ilyen rendszerekhez – különösen a szélessávúaknál – a szükséges kiegyenlítő számítási igénye igen nagy és összetett. A szükséges számítási mennyiség, amelyet a rádióinterfész kiegyenlítőjének el kell végezni, az adatátviteli sebességtől, ill. a rendszer egyenértékű sávszélességétől függ.

A rádiócsatorna tulajdonságai (frekvencia szelektivitás és a mozgás következtében időbeli szórás), és megfontolások arra ösztönöztek, hogy a jelenleg rendelkezésre álló csatornamegosztást nyújtó hozzáférési technikák (FDMA, TDMA, CDMA) mellett, ezek tulajdonságai, előnyei, és az újabb igények (mobil multimédia, szélessávú alkalmazások, fokozott biztonság) alapján, más átviteli és többszörös hozzáférési eljárást keressenek. Ebbe az irányba terelte a kutatókat az is, hogy jelentősen nőtt az igény az átvitt információk biztonsága és a fokozott titkosítás iránt is. Ezek az OFDM többszörös hozzáférési eljárásához vezettek, amely a mobil 4G rendszerekhez és a korszerű katonai vezetéknélküli távközléshez megfelelő jelöltnék tűnik.

Az OFDM (Orthogonal Frequency Division Multiplex) *frekvenciaosztású átvitel és többszörös hozzáférés alap gondolata*, hogy egy nagy adatátviteli sebességű adatfolyam több kisebb adatátviteli sebességű adatfolyamra osztható. Ezek alvivőinek modulációja egyedi, a többitől független, és azokkal egy időben történik. Ezzel a módszerrel a részcsatornák, ill. az alvivők adatátviteléhez tartozó szimbólumidő az eredeti szimbólumidő többszöröse lesz, ezáltal a részcsatornák átvitele ellenállóbb a csatorna többutas hullámterjedés okozta időszórásával és a zajokkal szemben. A vivőfrekvencia összetevők kölcsönösen ortogonálisak.

Ha nagy adatátviteli sebesség szükséges mobil környezetben (frekvenciaszelektív fadinges, időben szórt rádiócsatornán), és amelyeknél a szimbólum időhöz képest a maximális késleltetés viszonylagosan nagy, megfelelő megoldást ad az OFDM átviteli és hozzáférési mód. OFDM ortogonális frekvenciaosztású multiplex eljárást használnak, pl., a digitális hang- és képműsorszóró rendszerek,

az ETSI BRAN, az ETSI HIPERLAN/2 és az IEEE 802.11a szerinti WLAN eszközök, de ez az átviteli mód a 3G, még inkább a 4G mobil távközlő-, és a megfelelő fejlettségű katonai távközlő rendszerekben is egyre fontosabb szerepet kap.

Az OFDM tehát olyan átviteli és multiplex eljárás, amely nagyszámú, ortogonális frekvenciát alkalmazva, a frekvencia összetevőkkel kódolva, és a frekvencia összetevőket modulálva viszi át a kívánt információkat a küldőtől a rádiócsatornán a kívánt című célhelyre, miközben jelentősen csökkent a többutas hullámterjedés okozta interszimbólum interferenciát. Az OFDM az adatszimbólumokat a nagyszámú frekvencia-összetevő segítségével párhuzamosan viszi át. Az adatszimbólumok továbbítása így a szélessávú OFDM jelet nagyszámú keskenysávú jelösszetevőre bontva, az egyes különálló frekvencia-összetevők segítségével, keskenysávú átvittel történik. Az átvitel után az összetevők adatfolyamát egyesítik és visszaalakítják az eredeti nagy adatátviteli sebességű, nagy sávszélességű adatfolyamot. A szélessávú jel további feldolgozása és felhasználása a vétel helyén ezt követően történik. A rádiócsatorna átviteli függvénye frekvencia és időfüggő, de a kézi és a mobil állomások mozgása miatt, helyfüggő is.

Az OFDM átvitelnél az alapsávi alvivő-impulzusok időfüggvényének alakja szinusznégyszög. A szinusznégyszög időtartama a részcsatorna szimbólumideje, és a szinusz hullámok frekvenciái pedig $f_1, f_2, \dots, f_i, \dots, f_k, \dots, f_N$, ahol az f_1, f_2, f_3 , stb. frekvenciák rendre az $f_0, 2f_0, 3f_0, \dots, Nf_0$ frekvenciáknak felelnek meg. Ha a vivők száma N , akkor az OFDM jel teljes B sávszélessége a frekvencia-összetevők számától és a közöttük lévő $f_0 = \Delta f = 1/T_r$ távolságtól függ, vagyis $B \approx N/T_r = N \cdot \Delta f$.

A Fourier-transzformáció elmélete szerint a szinusznégyszög impulzus frekvencia-spektruma $\sin x/x$ alakú. Az egyenlő Δf alvivőtávolság paraméterválasztással az alvivők spektruma nem lesz teljesen elválasztva. Az OFDM jel különböző ortogonális összetevőinek spektrumi átlapolódnak, de az összetevők spektrumainak maximumai a többi frekvencia összetevő spektrumának minimumaival esnek egybe, az OFDM jel összetevőinek egymással kölcsönös ortogonalitása következtében. A spektrumok egyéb részei Δf távolságonként, a spektrumok zérus értékeinél kereszteződnek. A teljes OFDM spektrum kialakításánál arra is törekсенek, hogy az alvivők spektrum energiájának döntő része egy adott, meghatározott sáv szélességen belül legyen, és az átlapolódás ellenére is, a szomszédos frekvencia-összetevő sávjába minél kevesebb energia jusson. Az alvivőspektrumok kialakítása következtében, a teljes OFDM jel B sáv szélességű spektrumának alakja gyakorlatilag négyszögletes, ami az OFDM jel nagy spektrumhatékonyságát mutatja.

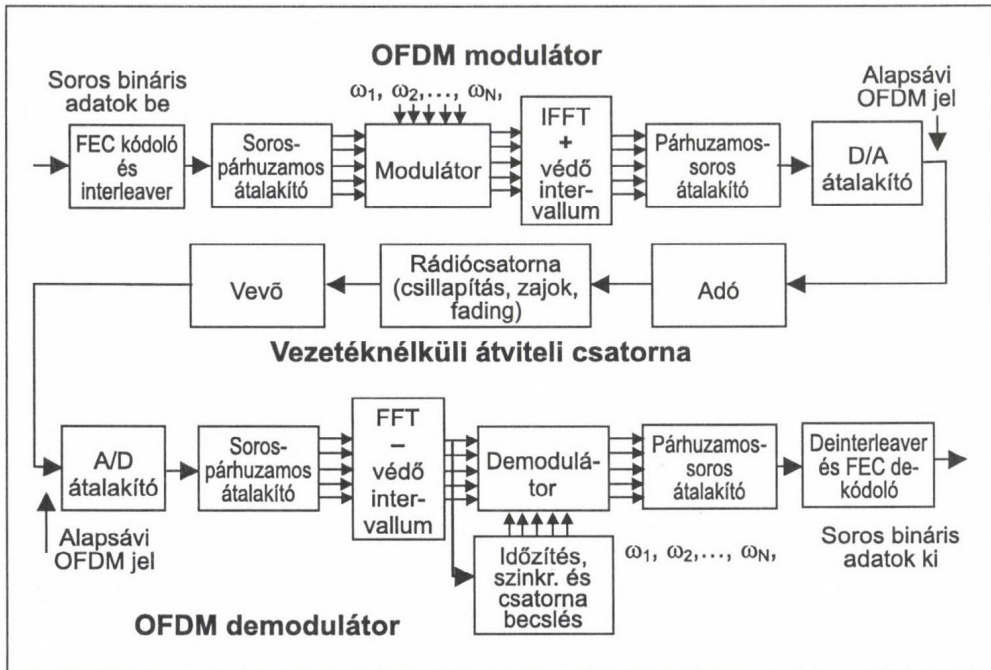
Az OFDM jelet a $H=H(f,t)$ átviteli függvényű csatorna továbbítja. A H átviteli függvény a frekvencia és az idő függvénye, de a részcsatornák átvitelére nem a szélessávú jelre vonatkozó átviteli függvény érvényes, hanem csak a Δf sáv szélességre eső, ami jó közelítéssel konstans. A keskenysávú részcsatornáknak megfelelő tervezéssel az adatszimbólum ideje már lényegesen nagyobb lehet, mint a rádiócsatorna maximális késleltetése, ennek következtében a részcsatornák már nem frekvencia-szelektívek és nincs vagy csak csekély az időbeli szórásuk, vagyis az OFDM átviteli eljárás legalábbis a részsávokban az ISI interferenciákat gyakorlatilag kiküszöböli. További előny a frekvencia-szelektív rádiócsa-

torna esetén az egyfrekvenciás szélessávú rendszerhez képest az, hogy a részcsatornákra bontott szélessávú rendszer részcsatornás vevőiben jelentősen csökken a kiegyenlítő számítási igénye.

Az OFDM jelek előállításának alapelvei

Időfüggvény analízis és szintézis harmonikus függvényekkel. Az OFDM-jel előállítása során a modulált jel, mint időfüggvény feldolgozása, megfelelő kialakítása, átalakítása, felbontása és előállítása a harmonikus függvények elmélete szerint (analízis, szintézis) történik. Ennek matematikai módszere a Fourier-transzformáció. A harmonikus felbontás és a harmonikusok kezelése az OFDM moduláció és demoduláció lényege. A harmonikusok módszere előnyös is, mert a szinusz hullámok előállítása, paramétereinek változtatása egyszerű, a vonatkozó matematikai eljárások kidolgozottak, valamint, az átviteli rendszerek szinuszos hullámú gerjesztésre adott válasza (a tranziensek után) szintén szinuszos, amelyeknek frekvenciája a gerjesztővel azonos, csak a kimenőjel amplitúdója és a fázisa térhet el. Ezek a Fourier-módszerek alkalmazását indokolják. Az OFDM esetében különösen fontos a gyors Fourier-transzformáció, amely szintén a Fourier-módszerek családjába tartozik. A gyors Fourier-transzformáció terén Cooley és Tukey munkái (1965 körül) fontosak.

Az OFDM eljárást megelőző más sokvívös modulációs eljárások (FDMA, MCM) jellemzője, hogy a részsávok (csatornák) között biztonsági frekvencia-elválasztást alkalmaztak, annak érdekében, hogy a szűrők a jeleket biztonságosan szétválaszthassák. Az OFDM megoldás rész-frekvenciasávjai ezzel szemben átlapolódnak. Ez azért lehetséges, mert a

1. ábra. Az OFDM átvitel blokkvázlata

nagyszámú részvivők egymással kölcsönösen ortogonálisak. Ez úgy érhető el, hogy olyan szinuszjelek használatosak, amelyek a T_r szimbólum időben egész számú periódusidőkkel helyezhetők el a T_r időben. Ennek megfelelően az alvivők frekvenciája a $\Delta f = 1/T_r = f_0$ frekvenciátávolság, ill. frekvencia egészszámú többszörösei (harmonikusai), vagyis $f_0, 2f_0, 3f_0, \dots, nf_0, \dots, (N-1)f_0, Nf_0$. Az alvivők egymással a T_r időben, ill. T_r védőintervallummal kiegészített részében is ortogonálisak.

Az OFDM jel ortogonális összetevőinek és az átlapolódó spektrumoknak az előállítása az adó és a vevő oldalon digitális jelfeldolgozó eljárásokkal történik. A digitális moduláció a szinuszos jelek három paraméterét modulálhatja: amplitúdó, frekvencia és fázis (ASK, FSK, PSK). Az OFDM átvitelnél a QAM vagy

az ASK és a PSK moduláció kombinációja (APSK) szokásos.

Matematikai számításokkal levezethető, hogy az alapsávi jel előállításához N darab alvivő generátor és N darab alvivő modulátor szükséges, vagyis a teljes modulált időfüggvény a külön-külön, de egyidejűleg modulált alvivők időfüggvényeinek összege. Az időfüggvény generálása a nagyszámú modulátorok készítése nélkül, a külön-külön modulált alvivők előállítása és összegzése helyett, a Fourier-transzformáció eljárásaival is megoldható.

Az OFDM jel előállítása a 3. pontban részletezett matematikai összefüggések alapján, az 1. ábra tömbvázlata segítségével szemléltethető.

Az OFDM átviteli rendszer hatásos megoldás a többutas hullámterjedés káros hatásának kivédésére, ellensúlyozására. E tulaj-

donságánál fogva a OFDM átvitel megfelelően működhet egy egyfrekvenciás (SFN Single Frequency Network) hálózatban is. Ez azt jelenti, hogy a cellák adói ugyanazon a frekvencián működhetnek, vagyis az $A_1, A_2, \dots, A_n$ adók valamennyien az f_1 frekvenciát használhatják. Hasonló a tulajdonságot mutatnak a CDMA rendszerek is.

OFDM átviteli és hozzáférési technikák

Kezdetben az FDMA, majd a TDMA, majd a CDMA hozzáférési megoldások alakultak ki. Ezeket követte az egyre fontosabb OFDM (ortogonális FDM) frekvenciaosztású multiplex eljárás is, és kialakultak ezek kombinációiként további multiplex és hozzáférési elvek is, amelyek a rádiós rendszerekben is használatosak.

Az OFDM megoldás lényegében egy átviteli technika, amelyet az OFDM kezdeti alkalmazásai között, egyebek mellett a digitális hang és videó műsor-szóró rendszerekhez használtak, majd távközlési felhasználása is megjelent a LAN (HIPERLAN/2, IEEE802.11a) rendszerekben. Az OFDM az átviteli alkalmazások mellett többszörös hozzáférési technikaként is használható, ha kombináljuk az FDMA, TDMA, CDMA eljárásokkal: így kapjuk az OFDM-FDMA, az OFDM-TDMA és az OFDM-CDMA hozzáférési eljárásokat.

A fenti három fő hozzáférési osztály tovább kombinálható, és különféle hibrid rendszerek alakíthatók ki. Így olyan (3G, 4G) rendszerek valósíthatók meg, amelyek az ellátási feltételek, az összeköttetés jellege (mozgó gépjármű, gyalogos felhasználó, otthoni környezet), és a szolgáltatás típusa, a szolgáltatással szembeni követelmények szerint választja meg a hozzáférés módját, típusát. Néhány típust áttekintünk.

OFDM-CDMA/FDMA. Olyan OFDM többszörös hozzáférési eljárás, amely az FDMA és a CDMA kombinációján alapul. Egy felhasználóhoz az alvivők egy részkészletét rendelik hozzá, amelynek elemei a teljes sáv szélességben egyenletesen vannak elosztva. Az egyes felhasználók jeleit a különböző alvivőkön szét-szórják, kiterjesztik. Az OFDM-átvitelnek ez a CDMA/FDMA hozzáférési megoldása alacsony PAR értéket eredményez, ami az OFDM adóban az alkalmazandó RF teljesítményerősítő megvalósítására és működésére kedvező.

CP-OFDM. A CP-OFDM olyan megoldás, amely ciklikus előtagot (CP Cyclic Prefix) használ a fadingállóság fokozására, a szimbólum közötti interferencia hatékony csökkentésére. Ciklikus védőintervallum az előzőekben ismertett rendszerekben is alkalmazásra került.

OFDM-MIMO. Olyan OFDM alapú vezeték nélküli (WLAN, URH rádiótelefon) rádióinterfész, amely a frekvencia és az idő tartománybeli osztás mellett térosztásos, sok kimenetes – sok bemenetes megoldást használ (MIMO Multiple Input – Multiple Output). Az adási oldalon az OFDM/MIMO adóegység, az OFDM koncepciónak megfelelően, az adatok soros-párhuzamos átalakítása után, a modulált RF OFDM/TDMA jelet párhuzamosan a részcsatornás RF adókra juttatja, majd az RF jelet az adók a térosztású antennák segítségével kisugározzák. A vételi oldalon, az OFDM/MIMO vevő a jelet szintén térosztású vevőantennák segítségével veszi. Az OFDM/MIMO RF jel részcsatornás jeleit az adó és a vevő között a $H=H(f,t,l)$ transzfer függvény f frekvencia-, t idő- és l helyfüggő tulajdonságainak megfelelően viszi át a hullámterjedési szakasz. A részcsatornák utáni vétel rádiófrekvenciás és keverő fokozatait

egy MIMO processzor és interferencia elnyomó követi, amely a részcsatornák bemenetére jutó eredő jelekből a kívánt részcsatornák jeleit állítja elő, majd az adatokat megfelelően rendezve, előállítja a soros kimenő adatfolyamot.

Egyéb megoldások. Egyik további megoldás a TDS-OFDM (TDS Time Domain Synchronous) eljárás. Lényegét tekintve abban tér el a CP-OFDM megoldástól, hogy a védő intervallumban nem egy ciklikus előtagot (CP), hanem egy álvéletlen zajsorozatot (PN Pseudo Noise) illeszt be, amelyet aztán a rendszer, szinkronizáló jelsorozatként is használ. Ez a megoldás csökkenti a rendszer vezérléséhez szükséges adatokat (overhead), valamint a rendszer tulajdonságait is javítja. Másik eljárásként megemlíthető a COFDM (Coded OFDM). Lényegében az előzőekben ismertetett OFDM-rendszerek is tartalmaztak csatornakódolást (FEC). A COFDM rendszer ennek megfelelően az adó oldalon, az OFDM modulátorban a bináris adatokat egy megfelelő konvolúciós kódolással kódolja. A kódolás mellett titkosító eljárások is használhatók. A kódolás és átszövés után az OFDM modulátor szokásos jelfeldolgozó egységei következnek. Megjegyezzük, hogy COFDM (Common Frequency FDM/OFDM) a gyakori elnevezése annak a rendszernek is, amelynél az OFDM átviteli mód alapvető tulajdonságának megfelelően, a bázisállomások azonos adási frekvenciát használnak.

Védelmi jelentőség, alkalmazási lehetőségek

A védelmi és biztonsági távközlés korunk igen fontos igénye. A távközlésnek mindig fontos szerepe volt a különböző korok vezetési, védelmi, biztonsági, katonai és had-

viselési tevékenységében, de napjainkban ez fokozottan hangsúlyos. Egyre nagyobbak az igények a távközlési rendszerekkel szemben mind a védelmi, harcászati, taktikai mind a stratégiai alkalmazási területeken. Mindez a távközlés folyamatos fejlődését és az intenzív fejlesztéseket ösztönözte, és a 3G (harmadik generációs), ill., a 4G (negyedik generációs) védelmi-biztonsági távközlő rendszerek tervezéséhez és kifejlesztéséhez, megjelenéséhez vezetett.

A fenti védelmi és biztonsági célokat szolgálják az alábbi távközlési alapkövetelmények: a távközlés és a távközlő rendszer legyen biztonságos, nehezen felderíthető, nehezen zavarható, nehezen megfejthető, hamisan nehezen megismerhető, és megismérhető. Ezekből levezethetők a következő koncepciók, amelyeket a védelmi-harcászati távközlőrendszereknek teljesíteni kell: kis valószínűségű észlelés (LPI Low Probability of Interception), kis valószínűségű detektálás (LPD Low Probability of Detection), kis valószínűségű irányazonosítás (LPDF Low Probability Direction Finding), kis valószínűségű azonosítás kiértékelés (LPIE Low Probability Identification and Evaluation, ill., kisvalószínűségű érzékelés és kihasználás (LPIE Low Probability of Interception and Exploitation).

A korszerű hadviselés az előző korok hadviselési technikáit, információ továbbítási rendszereit jelentősen megváltoztatta. *A hálózatos koncepciók a hadviselésben is kialakultak.* A hálózatos hadviselés a védelmi, harci tevékenységben a különböző hierarchia szinteken résztvevő elemeket (vezetés, parancsnokok, fegyvernemek, irányítók, végrehajtók, katonák, védelmi távközlés, logisztika, egyéb elemek) hálózati rétegeknek és egységeknek tekinti és a közöttük levő

kapcsolatokat a hálózat szerkezete, feladata és felépítése szerint határozza meg. A korszerű védelmi-harcászati távközlési elképeléseket ennek megfelelően hálózatos szemlélettel is kibővíti. A védelmi-harcászati távközlést mind a hadviselésben alkalmazott távközlés csomópontjainak és protokolljainak hálózatos jellege és funkcionalitása, mind a topológia és rendszerkialakítás (infrastrukturális, ad-hoc és vegyes) hálózatos szerkezete és működése jellemzi. Ezek a koncepciók együttesen: hálózatközpontú hadviselés (NCW Network Centric Warfare), ill. hálózatos harcvezetés (NCW Network Control Warfare).

Az OFDM átvitelt és az OFDM alapú többszörös hozzáférési megoldásokat, vagyis az OFDM–FDMA, –TDMA, –CDMA és a hibrid rendszereket, ill., a segítségükkel megvalósított távközlési technikákat a fenti szempontok alapján megvizsgálva megállapítható, hogy az OFDM átvitel és az OFDM hozzáférési változatok közül főleg az OFDM–FDMA és variánsai, ill., az OFDM–FDMA/CDMA kombinációk a felsorolt védelmi és hadviselési követelményekből adódó szempontoknak kiválóan megfelelnek. Az OFDM-rádióinterfész segítségével a fenti feladatok végrehajthatók, megfelelően támogatathatók. Távolatilag fontos az OFDM/MIMO-eljárás is.

A korszerű vezetési és védelmi, ill., katonai távközlés alapvető követelmé-

nyeit és az ebből adódó szolgáltatásokat az OFDM alapú távközlés magas szinten képes teljesíteni. A megnövelt védelmi képességek és értéknövelő szolgáltatások az OFDM tulajdonságaiból levezethetők.

A hálózat centrikus hadviselés (NCW) topológiája és rendszerkialakítása támogatja az alkalmazási feltételek és követelmények szerinti hálózat típusokat. Ez lehet infrastrukturális, ad-hoc, vagy vegyes struktúrájú. Ezeket a szerkezeteket és a megfelelő alkalmazásokat az IPv6-os protokoll készlet is támogatja, ezért a korszerű védelmi távközlés célszerűen IPv6 alapú. A fenti elveknek megfelelő, hálózati koncepciójú (NCW), összetett védelmi távközlőhálózat felépítését a 2. ábra szemlélteti. A feltüntetett hálózat vezeték nélküli hozzáférési része cellás rendszerű.

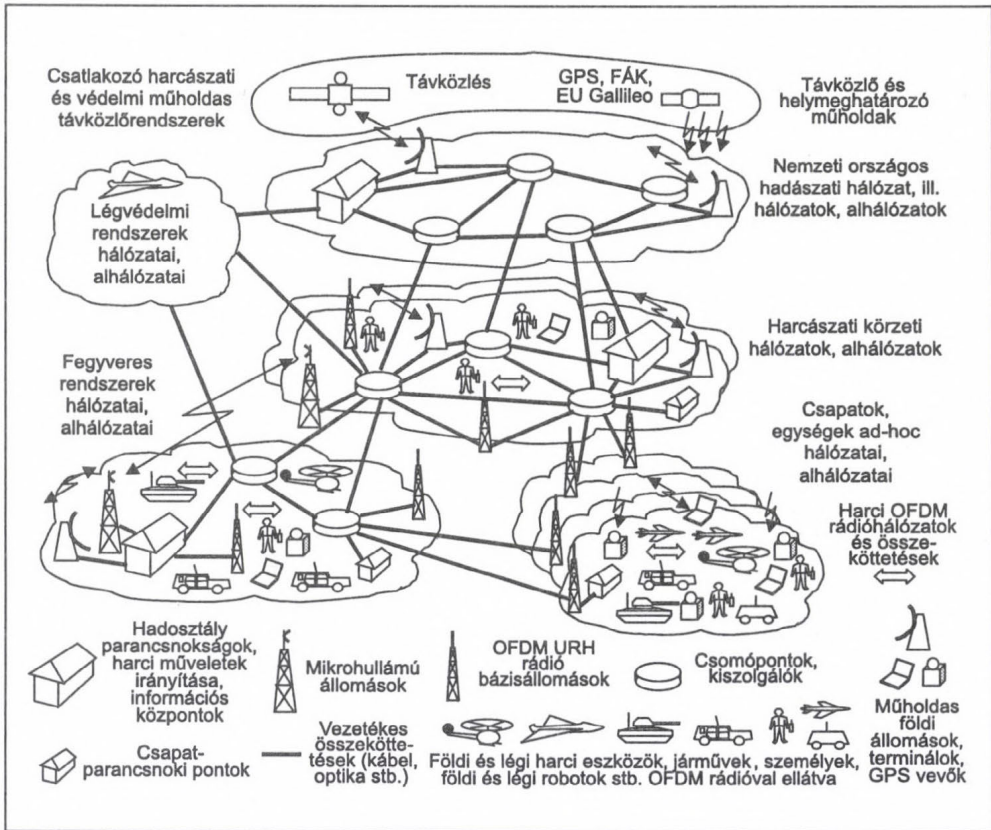
A hálózat centrikus hadviselés (NCW) topológikus és rendszertechnikai kialakítása az alábbi szolgáltatásokat támogatja:

- infrastrukturális hálózatok kialakítása,
- ad-hoc hálózatok kialakítása,
- vegyes szerkezetű hálózatok kialakítása,
- a hálózat egyes elemeinek kiesése esetén a hálózat működőképes marad,
- a rendszer támogatja az IPv6 alapú ügyfél–ügynök/terminál és ügynök–kiszolgáló, ill. az ügyfél–ügyfél (terminál–terminál) kapcsolatokat és a mobilügynök funkciókat

Rádiótelefon készülékek tájékoztató adatai

2. táblázat

Mobil, ill. jármű készülékek	Nagy cella	5–20 km	5–10 W	Az alkalmazás, a hullámterjedési feltételek és a frekvenciasáv, ill. a feladat szerint más értékek is lehetnek
Hordozható készülékek	Kis cella	1–5 km	2–5 W	
Kézi és kommunikátor készülékek	Mikrocella	0,3–1 km	1–2 W	
Ad-hoc üzemű készülékek	Pikocella	50–300 m	10–500 mW	
	Nanocella	10–20 m	10–20 mW	
Robot készülékek	Pikocella	50–300 m	10–500 mW	
	Nanocella	10–20 m	10–20 mW	

2. ábra. A hálózati szemléletű, összetett védelmi távközlőhálózat felépítése

- a rendszer támogatja a műholdas távközlő és helymeghatározó rendszerekhez való csatlakozást (pl. GPS, FÁK műholdas helymeghatározó rendszer, EU Galileo)
- anti EBO (Effect Based Operations hatásalapú műveletek) felépítés és tulajdonságok.

Az ügyfél-ügynök/kiszolgáló, ill., az ügyfél-ügyfél kapcsolat biztosítja azt, hogy az ügyfél a hálózat szolgáltatásaihoz az előírások és a követelmények szerint a megfelelő kiszolgálón, ill. ügynökön keresztül hozzáférhessen és a jogosultságainak és a hálózat topológiájának megfelelően kommunikálhasson.

A mobilügynök funkciók lényege az, hogy meghatározott (vezetési, irányítási) csomópontokból olyan szoftver entitások indíthatók és jutnak el a hálózaton a kívánt csomópontokba, amelyek ott saját magukat installálva, indítva, meghatározott feladatokkal (ügyfél, ügynök, kiszolgáló, tesztelés, ellenőrzés, átkonfigurálás, feladatok végrehajtása, adatok gyűjtése és továbbítása a kívánt helyre, stb.) rendelkeznek. A mobilügynök a kívánt csomópontokba vagy hálózatrészekbe jutva, feladatát végrehajtja. Ezek közé tartozhat az is, hogy feladat teljesítése után a csomópontot elhagyja, vagy önmagát megsemmisíti.

A korszerű védelmi távközlés legyen anti EBO tulajdonságú és képességű. Az EBO koncepció lényege a következő. A koncepció az ellenséget olyan tárhálós objektumnak tekinti, amely hierarchikus (vízszintes, függőleges, stb.) síkokkal és benne csomópontokkal építhető fel. A koncepció keresi a térháló fontos elemeit a megfelelő síkokban. A koncepció szerint elegendő csak ezeket megsemmisíteni vagy megrongálni, ahhoz, hogy az ellenség fontos objektumai, létfontosságú rendszerei, távközlés, szállítása működésképtelenek legyenek. Fontos követelmény, hogy a védelmi távközlés anti EBO (AEBO – anti EBO) tulajdonságú legyen, vagyis a fontos elemek tartalékoktak, nehezen azonosíthatók és nehezen megsemmisíthetők legyenek.

A védelmi URH rádióhálózatok frekvenciasávjait, cellaszerkezetét, adatátviteli sebességét, hálózati- és rádiós protokolljait, a felhasználás jellege és a követelmények (pl. multimédiás feladatok) szerint lehet meghatározni. Az RF teljesítményekre, cellaméretekre, a 2. táblázat ad néhány összefoglaló adatot, utalva arra, hogy egy tényleges hálózatban az alkalmazott készülékek a tervezéstől, típustól függően más paraméterekkel is rendelkezhetnek.

A hálózat centrikus hadviselés (NCW – Network Centric Warfare) hálózatos jellegének és funkcionalitásának területén a védelmi-harcászati távközlés fogalmkörét az Internet Protokoll 6-os verziójára (IPv6) alapozott katonai távközlés képviseli, amelynek tulajdonságai és szolgáltatásai és kiegészítései nyújtják a megfelelő biztonságos működést.

A biztonságos működés főbb területei az IPv6-os protokoll szolgáltatásai alapján:

– titkosság, kommunikáció és átvitel védelem, biztonságos és biztos átvitel,

- védelem a behatolásokkal, megszemélyesítésekkel szemben,
- hierarchikus zárt felhasználói csoportok létrehozhatósága, definiálhatósága,
- együttműködés más kapcsolódó rendszerekkel, alrendszerekkel (vezérlés, távirányítás, távmérés, pl. pilóta nélküli repülőgépek vezérlése földi vagy légi pontokról),
- hálózat szerkezetének és működésének védelme és a működés biztosítása akkor is, ha a hálózat egyes elemei kiesnek, vagy megszűnnek működni,
- számos egyéb feladat és funkció támogatása (pl. mobilügynök, anti EBO jelleg).

A védelmi távközlés szolgálja és támogatja a védelmi feladatok magas szintű ellátásához szükséges egyéb szolgáltatásokat, így a fejlett információcseréhez szükséges multimédiás alkalmazásokat, és a védelmi tevékenységek távközlési, informatikai, vezetési támogatását.

A védelmi hálózat átvitelének és rendszerének biztonságát, védelmét több mechanizmus egyidejű működése szolgálja. Az alkalmazott és működő eljárások attól is függenek, hogy az átvitel milyen jellegű, milyen műszaki megoldású. Az OFDM alapú átvitel esetében az alábbi fontosabb és gyakoribb védő mechanizmusokat lehet megemlíteni:

- az OFDM átvitel saját magából adódó technikai védettséget nyújt, amelyet a lehallgatás, behatolás érdekében csak bonyolult technikával lehet áttörni,
- csatornakódolással (FEC) az átvitel biztonsága növelhető,
- titkosítással (pl. kétkulcsú RSA vagy más titkosítás) a biztonság tovább fokozható,
- a WLAN rendszerek szabványai tartalmazznak biztonságot tovább fokozó eljárást (WEP Wireless Equivalent Privacy),

- az Internet Protokoll, különösen az IPv6, sokrétű lehetőséget nyújt a biztonsághoz
- egyéb műszaki, informatikai, kódolási, titkosítási megoldások,
- szervezeti, szervezési intézkedések (a felhasználók kiképzése, a felhasználónevek, jelszavak használata, ezek megfelelő változtatása, biztonsági rendszergazda).

A felsorolt védelmi mechanizmusok kombinálhatók, vagy szükség esetén további védő eljárások is alkalmazhatók. A biztonságot a fenti műszaki-kódolási-szervezési mechanizmusokon túl további elemzések és az azokból következő intézkedések fokozhatják.

Az előző fejezetek és pontok alapján egybevetjük az OFDM adás előnyeit és hátrányait. Fontosabb előnyök:

- a frekvenciaspektrum hatékony felhasználása a részspektrumok átlapolódása mellett,
- a csatorna részcsatornákra való osztásával a részcsatornák átvitele a szimbólumidőkre gyakorlatilag fading mentes,
- a részcsatornák ortogonalitása következtében nincs interszimbólum interferencia, és ezt a hatást tovább erősíti a ciklikus védőidő és –előtag alkalmazása,
- a teljesítmény-sűrűsége kicsi, így nehezen felismerhető, nehezen detektálható,
- saját magából adódó technikai titkosítást és védettséget ad, ezért megfejtése nehéz
- az OFDM átvitel biztonsága további titkosító eljárásokkal tovább növelhető
- az adás szélessávú tulajdonságai miatt nehéz megzavarni,
- megfelelő csatornakódolással és átszövesssel az átviteli biztonság tovább növelhető,

- a részcsatornákra egyszerűbb a csatorna kiegyenlítése, mint a egyvívós teljes sávra,
- a gyors Fourier-transzformációs eljárás a műveletek száma, és az adóvevő modem áramkörök megvalósíthatósága szempontjából kedvező,
- differenciális modulációnál a csatornaki egyenlítő egyszerű, esetleg szükségtelen,
- az időszinkronizálás és a mintavételezés egyszerűbb, mint az egyvívós rendszereknél,
- a frekvenciatervezés szempontjából kedvező (egyfrekvenciás hálózat is készíthető),
- jól véd a fading, az azonoscsatorna zavarok, az impulzus zajok hatásaival szemben,
- segítségével a rádiócsatorna a használók között megosztható (többszörös hozzáférés).

Hátrányos tulajdonságok:

- az OFDM-jel amplitúdó eloszlása zajszerű, igen nagy dinamikával rendelkezik, ezért a RF teljesítményerősítők nagy csúcs-átlag teljesítményviszonnyal működnek, ami az erősítőkkel szemben nagy követelményeket támaszt,
- az OFDM átvitel a frekvenciapontoságra és megváltozásra sokkal érzékenyebb, mint az egyvívós rendszer, a diszkrét Frekvencia-transzformáció sajátosságai következtében.

Az előnyök és hátrányok egybevetéséből az előnyök a túlsúlyosak. A hátrányok a korszerű jelfeldolgozási módszerekkel és a modern áramkörtechnikával kiküszöbölhetők.

Az OFDM modulációs módú rádiófrekvenciás átvitel és többszörös hozzáférés az eddigi védelmi távközlő rendszereknél lényegesen előnyösebb, az alábbi szempontok alapján, és az alábbi-

akra való alkalmasság és képesség következtében: hálózatos szemlélet, átviteli és megbízhatósági tulajdonságok, csatlakoztathatóság és együttműködési képességek (pl.: UAV Unmanned Aerial Vehicle, és UGV Unmanned Ground Vehicle objektumokkal), és kedvező frekvenciafelhasználás.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Pap László Dr.: A hírközlő csatornák fizikai védelme, szórt spektrumú eljárások. Híradástechnika, XLVI/1995.03.
- Pap L., Dr.-Dárdai Á., dr.: SST-CDMA rendszerek tulajdonságai. Cellás rendszerek összehasonlítása. Híradástechnika, XLVI. évf. 1995. április.
- Sklar, Bernard: Digital Communications. Fundamentals and Application. Prentice-Hall, Englew. Cliffs, N.J. 1988.
- Stallings, William: Handbook of Computer Communications Standards. Local Area Network Standards. Volume 1, 2., 3. Second Edition. Howard W Sams and Company Carmel, USA.
- Cooley, J. W. Tukey, J. W.: An algorithm for the machine calculation of complex Fourier series. Mathematics of Computation. 1965. 19, 90.
- Brigham, E. Oren: The Fast Fourier Transform and its Application. Englewood Cliffs, Nj, Prentice Hall Inc., 1988.
- Casas Leung: OFDM for Data Communication Over Mobile Radio FM Channels Part I: Analysis and Experimental Results. IEEE Transactions on Comm. Vol. 39. May 1991.
- Casas Leung: OFDM for Data Communication Over Mobile Radio FM Channels Part II: Performance Improvement. IEEE Transactions on Comm. Vol. 40. April 1992.

FONTOSABB RÖVIDÍTÉSEK

- CDMA – Code Division Multiple Access – kódosztásos többszörös hozzáférés
- EBO – Effect Based Operations hatásalapú műveletek
- NCW – Network Centric Warfare – hálózatcentrikus hadviselés
- OFDM – Orthogonal Frequency Division Multiplexing – ortogonális frekvenciaosztásos többszörös hozzáférés
- LPD – Low Probability of Detection – kis valószínűségű detektálás
- LPDF – Low Probability Direction Finding – kis valószínűségű irányazonosítás
- LPI – Low Probability of Interception – kis valószínűségű érzékelés
- LPID – Low Probability Identification and Evaluation – kis valószínűségű azonosítás
- LPID – Low Probability of Interception and Exploitation – kis valószínűségű kihasználás
- MCM – Multi Carrier Modulation – többvívös moduláció
- TDMA – Time Division Multiple Access – időosztásos többszörös hozzáférés
- UAV – Unmanned Aerial Vehicle – felügyelet nélküli légi jármű
- UGV – Unmanned Ground Vehicle – felügyelet nélküli földi jármű

Mészáros Judit

Kisebbségpolitika kis lépésekben

A szerző a kisebbségek általános helyzetéből, a kisebbségi jogok kezelésével kapcsolatos problémákból kiindulva bemutatja, hogy Magyarországon a kisebbségi politika, amely az úgynevezett „roma kérdés” köré koncentrálódik, hogyan áll, milyen konkrét intézményes lépések történtek és vannak folyamatban. Részletesen vázolja, hogy a HM miként veszi ki részét a romák helyzetét, társadalmi beilleszkedését javító (kezelő) ún. középtávú intézkedéscsomag feladatainak végrehajtásában.

Kisebbségpolitika az EU szemével

2004. május 1-je, Magyarország EU-taggá válása. Ez a dátum minden bizonnyal már a magyar történelem részeként marad ismert. Sok feladat és elvárás teljesítése előzte meg ezt a nevezetes időpontot. Tisztában kell lennünk azonban azzal is, hogy a feladatok még nem fejeződtek be. Maradtak olyan teljesítésre váró feltételek, melyeknek még nem sikerült maradéktalanul megfelelni. Egy példa ezek közül – melyről az országjelentések során sem sikerült sajnálatos módon kielégítő eredményt felmutatni – a romák magyarországi helyzete. Ennek a kérdéses pontnak a tisztázása pedig nem részletkérdés, hiszen ezzel kapcsolatban az 1993 júniusában a koppenhágai csúcson elfogadott ún. koppenhágai kritériumok egyik pontja, valamint a nizzai csúcson hozott döntések egyike is egyértelműen rendelkezik.

Az uniós nemzeti kisebbségi jogokról dr. Kreczinger István így ír a Magyar EU Figyelő című kiadványban:

„A nyolcvanas évektől kezdődően az emberi jogok védelmének szükségessége egyre erőteljesebben jelent meg az Unió tagállamainak külpolitikájában, s ez elvezetett 2000-ben a nizzai csúcson elfogadott Alapvető Jogok Chartájához, az EU saját emberi jogi dokumentumához. Az emberi jogok védelmének alapkérdéseiben – mint a közös külpolitika része – az Európai Unió államainak sikerült közös álláspontot kialakítani. A kisebbségi jogok védelmének területén sajnos nem beszélhetünk ilyen látványos fejlődésről. Az egyes tagállamok a saját területükön élő kisebbségeket eltérő bánásmódban részesítették és részesítik, a kisebbségeknek tehát egymástól is eltérő jogokat biztosítanak. Olyan nagy az eltérés az egyes tagállamok között, hogy még a kisebbségek létezését sem ismerik el azonos módon. A legbeszédebb példa Franciaország, amely tagadja, hogy területén kisebbségek élnek. Teszi ezt annak ellenére, hogy területén él egyebek közt egy kb. kettő és fél mil-

liós breton közösség, egy másfél milliós elzász-lotaringiai közösség, egy jelentős létszámú korzikai közösség.

A francia álláspont nem pusztán azért vitatható, mert megkérdőjelezi a Franciaország területén élő kisebbségek identitását, létét, jövőjét, hanem elsősorban azért, mert – Franciaország tekintélyének, politikai súlyának köszönhetően – nagymértékben befolyásolja, meghatározza az Európai Unió kisebbségi politikáját is (megjegyzendő, hogy Románia és Szlovákia álláspontja kísértetiesen egyezik a francia állásponttal).

Gyakran halljuk, hogy „Európa a kisebbségek Európája”. (*Romano Prodi*, az Európai Bizottság elnöke hangsúlyozta ezt budapesti látogatásán 2001 áprilisában) Ezzel szemben jelenleg nem létezik egységes uniós kisebbségpolitika. Ezt elismerik az EU vezető intézményei és tagállamai. Ki kell azt is emelni, hogy az Európai Unió tagállamai többnyire belügynek tekintették a kisebbségi kérdést, a kisebbségi jogokat. Ezzel szemben elvárják a csatlakozni kívánó államoktól, hogy megfelelő kisebbségvédelemmel – mint a politikai stabilitás egyik zálogával – rendelkezzenek.

Az „Alkotmányos Szerződés” körüli vita is feljogosít a kérdésre, mi lehet az oka annak, hogy a mai napig nem sikerült kidolgozni és rendszerbe állítani egységes kisebbségvédelmet az Európai Unióban. Kissé leegyszerűsítve megállapítható, hogy egyfelől azért, mert az európai integráció önmagában is elsősorban gazdasági folyamat, másfelől pedig azért, mert az Európai Unió önmagában is egy kvázi „nemzetek feletti” szervezet és alapító szerződéseinek rendszerébe rendkívül nehéz új elemeket beépíteni.

Ha az EU alapító szerződéseinek rendszerébe nehéz is beépíteni új elemeket, joggal lehetett számítani arra, hogy a

90-es évektől már elkerülhetetlenné vált uniós reform jó alkalmat ad az uniós kisebbségvédelem normatív és intézményi reformjára is. Annál is inkább, mert új tagállamok felvétele az Unió reformja nélkül már elképzelhetetlenné vált. Ezzel szemben mi történt? Az Európai Unió állam- és kormányfői 1993-ban, Koppenhágában kinyilvánították az EU fogadókészségét a jelentős kisebbséggel rendelkező közép- és kelet-európai országok felé. (...) A koppenhágai kritériumokkal az Európai Unió a kettős mérce alkalmazásának tökéletes (és szomorú) példáját statuálta. Olyan elvárásokat támasztott a csatlakozni kívánó államokkal szemben, amelyekkel maga az Unió sem rendelkezett (illetve rendelkezik). Az EU-15 korábbi tagállamában kb. 30 millió ember él kisebbségben. Ez a szám újabb tíz állam belépésével további 7,2 millióval nőtt. A problémát már csak emiatt is rendkívül kockázatos lenne a szőnyeg alá söpörni, hiszen a megoldatlan, vagy csak részben megoldott kisebbségi kérdések jelentős feszültségek forrásává válhatnak, amelyek belülről feszíthetik az uniót. Ezért elengedhetetlen az EU szintű kisebbségi jogalkotás és jogalkalmazás működőképes rendszerének mielőbbi kidolgozása.”

A fentiek némi aggodalomra adhatnak okot. Egyrészt Szlovákia Franciaországhoz hasonló álláspontja abból a szempontból lényeges vonás, hogy az újonnan csatlakozott országok közül a régi Csehszlovákia területén él a legnagyobb létszámú kisebbség, ami a megfelelő kisebbségpolitika mihamarabbi kidolgozását sürgeti. Másrészt a kisebbségpolitika kidolgozásának konkrétumaival kapcsolatban – mint kiderült – némi kettősség és határozatlanság érzékelhető, ugyanakkor az elhatározás, hogy cselekedni kell – szilárd, és termé-

szetesen megmászhatatlan. Ebből adódóan az Európai Bizottság egyértelműen kinyilvánította a magyar Kormánynak, hogy el kell fogadni egy európai normáknak megfelelő antidiszkriminációs törvényt. Tekintve, hogy Magyarországon a kisebbségi csoportok között a romák száma a legnagyobb, és ez az etnikai csoport küzd a leg súlyosabb problémákkal, a magyarországi kisebbségpolitika az ún. „roma kérdés” köré koncentrálódik. Ez a tény további nehézségeket okoz az EU kompatibilis kisebbségi és antidiszkriminációs törvények kidolgozásában, hiszen minden EU tagállam tisztában van azzal, hogy a magyar csatlakozással oly jelentős számú roma kisebbség „öröklődik”, mely meghaladja a korábbi tagállamok bármelyikében nyilvántartott romák számát. Sőt, mi több nem csupán tisztában vannak e ténnyel, hanem bizonyos fórumokon aggályaikat is kifejezik. Az angol sajtóban például kertelés nélkül megírták, hogy „romainváziótól” tartanak, éppen ezért korlátok közé szorították a külföldi munkaerő beáramlását az országba. Újabb kettősség: miközben nyílt diszkriminációt alkalmaznak, antidiszkriminációs törvényt kidolgozására szólítanak fel!

Ezzel kapcsolatban Szent-Iványi István, EP képviselő is nyilatkozott a 168 óra c. hetilapnak:

„Valóban, képmutató az álláspont. Amikor megrónak, rasszizmussal vádolnak bennünket, s felszólítanak, oldjuk meg a kérdést, amögött nemcsak az emberi jogok iránti elkötelezettség munkál, hanem az is, hogy csak hozzájuk ne menjenek cigányok.”

Ez az érzés tovább fog fokozódni Románia sikeres csatlakozásakor, hiszen az ott nyilvántartott roma kisebbség számát minimum kétmillióra becsülik. Követelmények tehát maximálisan léteznek, konkrét iránymutatásban és segítségben viszont hiányt szenvednek az

újonnan csatlakozott országok. A reményt a romaprogramokra nyújtott pályázati pénzek jelentik, melyeknek összege a 2007-es költségvetési ciklustól – az ígéretek szerint – nőni fog.

Annak ellenére azonban, hogy a magyarországi kisebbségpolitika több oldalról is állandó kritikának van kitéve, bizony számos eredmény mutatható már fel. Tisztában kell lenni azzal, hogy a gyors eredmény elvárása, olyan, mintha csodát várnánk, vagyis önmagunk becsapása.

A kisebbségpolitika kezelése, különös tekintettel a védelmi tárca 2004. évi tevékenységére

Az antidiszkriminációs törvény kidolgozása érdekében természetesen már számos lépés történt; az egyik leglényegesebb a kormány által korábban kidolgozott középtávú intézkedéscsomag, a cigányság társadalmi integrációjának elősegítésére, valamint a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására (1093/1997. és ennek módosítása 1047/1999, majd 1073/2001.). Ezen Kormányhatározat koordinatív végrehajtása érdekében jött létre a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság, melynek feladata a minisztériumok és országos hatáskörű szervek ezzel kapcsolatos tevékenységének összehangolása. A bizottság működése jelentős előrelépésnek számított, hiszen az Európai Roma Jogok Központja is azt a nézetet vallja, hogy az antidiszkriminációs törvény korrekt kidolgozása csak úgy lehetséges, ha a megfelelő emberek a megfelelő helyekre kerülhetnek, azaz roma emberek az önkormányzati, közigazgatási munka területére, olyan pozíciókba, ahol hatékony fórumként képviselhetik a roma társadalom problémáit. Az a tény,

hogy sok roma kiemelkedő állami pozícióba került, erős lendületet adott a további munkának. Teleki László, a Miniszterelnöki Hivatal roma ügyekért felelős politikai államtitkára nevéhez fűződik „A romák társadalmi integrációját előmozdító kormányzati stratégia irányelveiről és szervezeti kereteiről”, szóló kormány-előterjesztés, mely határozott feladatokat fogalmazott meg a minisztériumokkal szemben.

A közigazgatás többi területéhez hasonlóan a honvédelmi tárca is kivette a részét a középtávú intézkedéscsomag végrehajtása során adódó feladatokból. A Cigányügyi Tárcaközi Bizottságban a tárca képviselője a HM humánpolitikai helyettes államtitkár jogkörébe tartozott. 2000-től a HM Humánpolitikai Főosztály végezte a tárcaközi koordinációban a képviselői tevékenységet. Bár a Kormány célirányos feladatokat szabott a tárcák számára, a honvédelmi tárca részére – a szakterület sajátosságaiból adódóan – szakirányú feladat nem lett meghatározva, következésképp ezzel kapcsolatos költségvetés sem állt rendelkezésre. Csak általános kötelezettségekről számolhatott be a tárca a bizottság előtt. Hamarosan ki kellett alakítani a romaügyi feladatok ellátására szolgáló új szervezeti struktúrát, melynek keretében a tárcánál romaügyi referensi munkakörök létesültek (2 fő). Mivel a feladatok általános jellege megszűnt, és a célok, a tennivalók konkretizálódtak, nagy előrelépést jelentett, hogy ennek megfelelően már költségvetést is kellett elkülöníteni e területre. Ezzel megkezdődött az a munka, mely a védelmi tárca tekintetében az egyértelmű elkötelezettséget mutatja az Európai Bizottság által szabott feladatok megoldása irányában.

Bár az egyszerűség kedvéért gyakran használjuk a „romaügyi referatúra”

kifejezést, valójában nem egy különálló szervezeti egységről van szó a minisztériumon belül. A két romaügyi referens a humánpolitikai helyettes államtitkári titkárság állományában dolgozik, munkájuk irányításával kapcsolatban a HM Szervezeti és Működési Szabályzatában a következők találhatók:

- „[a humánpolitikai helyettes államtitkári titkárság rendeltetési közzött] a tárca felelősségi körébe utalt roma integrációs feladatok végrehajtását biztosító alapelvek, szabályozók és programok kidolgozása, érvényesülésük ellenőrzése.”
- „[a humánpolitikai helyettes államtitkári titkárság fő feladatai közzött] a tárca felelősségi körébe utalt roma integrációs feladatok végrehajtásának tervezése, szervezése, koordinálása, ágazati roma programokra vonatkozó javaslatok kidolgozása. Kapcsolattartás a roma társadalmi szervezetekkel, részvétel a roma integrációs feladatok végrehajtásában érintett tárcák szakmai szervezeteivel történő folyamatos együttműködés biztosításában.”

A referensek munkája tehát szerves részét képezi a titkársági teendőknek, ugyanakkor munkájukban minden bizonnyal nagy segítséget nyújt, hogy nem a titkárság büdzséjéből kell gazdálkodniuk, hanem elkülönített költségvetés áll rendelkezésre a feladatok megvalósításához, ami teret ad a kreatív és viszonylag önálló tervezéshez. Mindemellett állandó és segítőkész együttműködést biztosít a HM Humánpolitikai Főosztály, az Oktatási és Tudományos-vezető Főosztály és a HM-HVK Személyügyi Csoportfőnökség is. Az együttműködésre nagy szükség is van, hiszen a középtávú intézkedéscsomag a társadalom széles körében rótt ki feladatokat, ennek megfelelően a folyamatos és

működőképes kooperáció elengedhetetlen feltétele a sikeres munkavégzésnek.

Mivel a feladatok még a honvédség berkein belül is meglehetősen széleskörűnek bizonyultak, 2003 februárjában megalakult a tizenegy tagú Romaügyi Társadalmi Bizottság, a romaügyi referensek napi irányításával. A bizottsági tagok között szerződéses katona, egyetemi hallgató, szociológus és újságíró egyaránt megtalálható volt. A bizottság számos feladatot vállalt fel (pl.: az oktatás és tanulás ösztönzése; a honvédségen belüli cigány népismeret oktatásának elindítását; roma ösztöndíjalap kialakítását; napi sajtó és szakfolyóiratok tanulmányozását; roma könyvtári állomány bővítését; társadalmi kommunikáció fejlesztését romák és nem romák között; kutatások végzését a honvédségen belül szolgáló roma fiatalokról), és a tagok az elvégzett, vagy még folyamatban, tervben lévő munkákról havonta írásban és szóban (ülés keretében) jelentettek.

A tárca által felvállalt feladatok négy nagy csoportra oszthatók: foglalkoztatás, oktatás, identitás és társadalmi kommunikáció. A négy terület egymástól elválaszthatatlan, a velük kapcsolatos tennivalók szorosan kapcsolódnak egymáshoz.

A foglalkoztatás területén – a tárca sajátosságaiból adódóan – természetesen a roma származású katonák arányának növelését, a cigány származásúak szerződéses katonai szolgálatvállalásának elősegítését vállalta fel a honvédség. Ennek fő területeként a toborzótevékenység került megjelölésre (mely természetesen szoros összefüggésben működik a kommunikációs tevékenységgel). Ezen a téren fő feladatokként a következők fogalmazódtak meg: 1. szociológiai kutatások végzése; 2. a toborzótevékenység célirányos megtervezése; 3. a szerződéses katonai szolgálá-

tot teljesített állomány részére a társadalmi visszailleszkedés elősegítése céljából munkaerő-piaci szolgáltatások szervezése; 4. célirányos kapcsolatfelvétel és együttműködés a cigányság reprezentatív szervezeteivel.

A fenti feladatokat más közigazgatási szervekkel együttműködve vállalta a Honvédelmi Minisztérium. A társfelelősök között szerepel a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium, az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal roma ügyekért felelős politikai államtitkársága, valamint elengedhetetlenül fontos a kapcsolattartás az Országos és a Megyei Hadkiegészítő Parancsnokságokkal is.

A cél, hogy a professzionális hadsereg által nyújtott lehetőségek a romák számára is elérhetőek legyenek, számos olyan program megszervezésére készítette a romaügyi referenseket, melyek közül több is lebonyolításra került már. Megkezdődött például kísérleti jelleggel a „roma honvédelmi szak és előképzési program”, melynek megvalósítását a Debreceni Cigány Kisebbségi Önkormányzat szervezésében jelentkezőkkel indították el. A programra 34 fő jelentkezett, de a létszám az erkölcsi, egészségügyi, pszichológiai alkalmasságvizsgálat után 5 főre csökkent. A program keretében a jelentkezők B és C kategóriás gépkocsivezetői jogosítványt szerezhetnek és ezt követően az MH Debreceni Bocskai István Gépesített Lövészdandárnál gépkocsivezetői beosztásban kerülnek alkalmazásra.

A katonai pályára irányítás keretében a folyamatos toborzó munka mellett katonai jellegű (túlélő) 10 napos táborozás került lebonyolításra középiskolás roma fiatalok részére. Az eredetileg 50 főre tervezett létszám végül 39 főnél álla-

podott meg. A tábor számos színes programot tartogatott a résztvevők számára, többek között a honvédség technikai eszközeivel történő megismerkedést, írászati bemutatót, menetgyakorlatot stb. A programok nagy sikert arattak, a honvédségi életformával való megismerkedés többekben ébresztette azt a vágyat, hogy a későbbiekben katonaként folytassa életpályáját. A túlélő tábor eredményességét jól bizonyítja, hogy a táborozók közül öt fő jelentkezett a tiszthelyettes-képzésre, illetve a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemre, valamint három fő sorkatona szintén a honvédség kötelékében képzei el jövőjét.

A sikeres nyári táborozás után, az év végén tábortalálkozóra is sor került, ahol a jó hangulatú élménybeszámolók és a programok tovább mélyítették a szimpátiát és az érdeklődést a katonai pálya iránt. A tábort 2004 nyarán is eredményesen megszervezték. Kiemelt figyelmet kapott a roma származású, érettségivel rendelkező vagy az azt megszerezni készülő egyének katonai pályára irányítása a Központi Tiszthelyettes Szakképző Iskolába és a ZMNE-re, valamint a nyolc általános iskolát végzett roma származású tanulók Béri Balogh Ádám Honvéd Középiskola és Kollégiumba történő orientálása. E feladat megoldása érdekében a referensek felkeresték azokat az iskolákat, ahol a roma tanulók száma kiemelkedően magas (pl.: főtí Károlyi István Gyermekközpont; Kályi Jag Roma Szakiskola; pécsi Gandhi Gimnázium, ahová Juhász Ferenc miniszter úr is ellátogatott). A Gandhi Gimnázium egyébként eddig kiesett a toborzóiroda látóköréből, de a jövőben minden bizonnyal nagyobb figyelmet szentelnek neki, szóróanyagok, látogatások biztosításával.

Az oktatás területén mind a szerződéses szolgálatot vállalókat, mind a

leszerelő állományt, mind pedig a már katonai szolgálatot teljesítőket is számításba kell venni. A jövő katonái esetében nagyon fontos a fent említett pályára irányító tevékenység, a pályát elhagyók esetében pedig a Cigány Kisebbségi Önkormányzatokkal történő szorosabb együttműködés, hiszen a leszerelő állomány társadalmi visszailleszkedésében, a munkahelyteremtésben, a munkaerőpiaci szolgáltatások szervezésében nyújthatnak jelentős segítséget.

A romaügyi referatúra kitartó törekvéseinek eredményeként, sikerült kidolgozni és elfogadtatni az esélyegyenlőség biztosítására hivatott Lippai Balázs ösztöndíjat a hivatásos tiszt és tiszthelyettes pályát választó cigány származású hallgatók részére. Az ösztöndíjra azóta 12 fő nyújtott be pályázatot, akik közül a bíráló bizottság egy főnek nem fogadta el a pályázatát tanulmányi és fegyelmi helyzete miatt. A tapasztalat érdekes módon annyiban ellentmondott a várakozásnak, hogy több ZMNE hallgató nyújtott be pályázatot, mint tiszthelyettes hallgató, holott ezt épp fordítva gondolták. A tapasztalatok azt mutatják tehát, hogy az ösztöndíj létéről, az ezzel kapcsolatos lehetőségekről szélesebb körű információkat kell biztosítani, és a jövőben ki kell azt terjeszteni a levelező képzésben résztvevő roma származású hallgatókra is.

Jelentős eredményként könyvelhető el, hogy a *tiszthelyettes és tisztképzés tananyagába, programjaiba a cigány népismeret oktatása is bekerült*. Megszületett a képzéshez felhasználandó szöveggyűjtemény is, mely egyaránt tartalmaz a szépirodalomból ismert cigány vonatkozású részleteket, cigány származású alkotók műveit, illetve a beszélgetésre, véleménykifejtésre lehetőséget adó cikkeket, szemelvényeket. A szöveggyűjtemény

ünnepélyes bemutatására augusztus végén került sor a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen.

A képzés célja a leendő tiszthelyetteseknek és tiszteknek általános ismereteket adni a magyarországi romák helyzetéről, jellemzőiről, kultúrájukról; háttértudást nyújtani a hadsereg állományának változásai következtében előálló heterogén összetétel harmonikus kezeléséhez; előkészíteni a résztvevőket a multikulturális környezetben végzett szolgálat/munka követelményeire, esetleges nehézségeire. A képzésben az elkészült jegyzet mellett filmvetítés, előadások, beszélgetések bevonásával terveznek képet adni romák helyzetéről pl. az Európai Unióhoz való csatlakozás szemszögéből, a rendszerváltás kihatásainak jellemzőiről, a tömeges elszegényedés és a munkanélküli lét, a családi viszonyok átalakulása szempontjairól, az előítéletekességéről, a társadalmi ellentétek feloldásának, az integrált együttélésnek a lehetséges pozitív megoldásairól. További célkitűzés, hogy a parancsnokok továbbképzési anyagába is bekerülhessen ez a tantárgy. E törekvés kezdő lépéseként könyvelhető el, hogy 2003 októberében Anna-völgyben sor kerülhetett a „*Romák a hadseregben*” címmel megszervezett, toborzó és személyügyi tisztek részvételével megtartott kétnapos konferenciára, ahol a romaügyi referatúra programjairól szóló tájékoztatás mellett cigány népismereti előadásokat is hallgathattak a résztvevők.

A Romaügyi Társadalmi Bizottság azon tagjai, akik maguk is hallgatók, vállalták azt a feladatot, hogy kapcsolatba lépnek a magukat romáknak valló tiszt és tiszthelyettes hallgatókkal és személyes beszélgetések révén próbálják felmérni, vajon tapasztalható-e előítéleteség vagy bárminemű diszkrimináció írá-

nyukban a honvédségen belül. A rendszeres havi jelentésekből egyértelműen kiderült, hogy semmi ilyen jellegű megkülönböztetést nem tapasztaltak, bár ennek a kijelentésnek némileg ellentmondani látszik az a kijelentés, miszerint úgy érzik, hogy külszolgálatra a romákat nem engedik, holott ezzel tudnák megalapozni a jövőjüket.

A kultúra területén valósul meg az a kutatás, melyet szintén az RTB egyes tagjai végeznek. Ez főként könyvtári és irattári kutatás, melynek segítségével azt próbálják feltárni, milyen magas pozíciójú roma katonákkal rendelkezett a múltban a hadsereg.

Egy másik kutatás, melyet a HM Stratégiai Védelmi Hivatal segítségével valósít meg a Bizottság, már szintén folyamatban van. Témája: *A cigány származású katonák helyzete a Magyar Honvédségben*. A kutatás célkitűzései között szerepel a romák katonai szervezetbe történő beilleszkedésének és a velük szemben megnyilvánuló előítéleteknek a feltárása, valamint az ezzel összefüggést mutató háttértényezők megismerése, a roma katonákkal azonos katonai szervezetben szolgáló nem roma katonák beilleszkedésével történő összehasonlítás a cigány katonák esetleges hátrányosabb helyzetének pontosabb megközelítése érdekében. A vizsgálat célcsoportja az MH szerződéses állományában szolgáló roma és nem roma tisztek és tiszthelyettesek, módszere: önkitaltós kérdőív.

Az identitás területén egyelőre több a terv, mint a megvalósulás, de jövőbeni feladatok között szerepel a cigány származású katonák identitásfejlesztő kulturális kezdeményezéseinek támogatása. A megvalósulás útjára lépett a roma kulturális eszköztár létrehozása, számos kötetnyi irodalom beszerzésével, valamint a tanintézetek, alegységek számára a három

roma magazin (Amaro Drom, Lungo Drom, Világunk) elérhetővé tételével.

Folyamatos a kapcsolatépítés a roma közösségekkel illetve azok képviselőivel. A referatúra minden lehetőséget igyekszik kihasználni a megfelelő kommunikáció érdekében, pl. részt vett a Tiszadobon rendezett otthont vesztett fiatalok országos sporttalálkozóján, a cigány labdarúgó válogatott gyöngyösi tornáján, a XI. kerületi cigány búcsú rendezvényén, Nyíregyházán a „Munkánélküliek munkahely-teremtési programjai” konferencián, az ózdi tehetséggondozó táborban és az Országos Cigány Önkormányzat meghívására a pápalátogatásra szervezett zárandokúton.

Kétségtelen tény, hogy a referatúra feladatköre széles körű, átfogó tevékenységet igényel, és ezért az RTB munkatársainak segítségére nagy szükség van, illetve volt. A költségvetési megszorítások létszámra gyakorolt hatása az RTB tagjait sem kímélte. Tekintve, hogy javadalmazásuk nem az elkülönített költségvetés terhére, hanem a HM központi keretére történt, a létszámcsoökkentési kötelezettség következményeként a tagság száma jelentősen megcsappant. Ennek ellenére a lelkesedés töretlen, a jövőbeni tervek tovább bővülnek, a megkezdett munkák pedig kétségtelenül eredményesen fognak zárulni.

Az 1047/1999 (V.5.) Kormányhatározatban megfogalmazott célok, célkitűzések megvalósítása ugyan nagyrészt megtörtént, azonban a cigányság élethelyzete, életminősége a kormányzati intézkedések ellenére sem javult, társadalmi hátrányai tovább mélyültek az elmúlt években. A rendszerváltás óta ez a harmadik kormányzati program, melynek előkészítése kapcsán sor került a 2001-ben elkészült hosszú távú társadalom és

kisebbségpolitikai stratégia irányelveinek áttekintésére; az előző kormányhatározatokban rögzített programok, beszámolók értékelésére, valamint kutatási eredmények, hazai és nemzetközi elemzések felhasználására. A kormányzati program tartalmazza a „Roma Évtized Program” megalapozásához szükséges feladatokat is. Mindamellett, hogy a kormányzati program számos területen tűz ki célokat (pl. jogegyenlőség érvényesítése, életminőség javítása, oktatás, képzés, foglalkoztatás, informatikai tudás és eszközrendszer, identitás erősítése), a honvédelmi tárcát felelősként nem nevezi meg, de érintett minisztériumként a program céljai közül több kérdés-körben jelennek meg feladatok, mint pl.: az előítéletek csökkentése, az oktatás minőségének javítása, a képzési lehetőségek kiterjesztése, a foglalkoztatási helyzet javítása, az identitás erősítése, a kultúra és a nyelv megőrzése, ápolása, a roma és nem roma szervezetek közötti horizontális együttműködés erősítése.

A felsorolt célok megvalósítása érdekében a romaügyi referatúra 2004 évben is számos feladatot tervezett a már felsorolt négy területen (foglalkoztatás, oktatás/képzés, identitás, kommunikáció). A kormányzati célkitűzéseket figyelembe véve a feladatok a jövőben minden bizonnyal tovább fognak bővülni. Elismerésre méltó az az erőfeszítés, amellyel a referatúra igyekszik a legtöbbet kicsi-holni a rendszerből, és mindenképpen támogatandó az a lendület, mely nélkül nem sikerült volna ennyi eredményt és hasznos kezdeményezést megvalósítani. Jó látni, hogy a befektetett munka kamatozik, évről évre egyre több eredményről lehet beszámolni. Ezek ugyan apró lépéseknek számítanak az össztársadalmi kisebbségpolitika eredményeinek (vagy eredménytelenségeinek?) palettáján, de apró lépések

nélkül a „cigánykérdés” problematikája sem mozdítható el a holtpontról. A teljes siker eléréséhez a társadalom minél szélesebb körű hasonló lépései és támogatása szükséges.

Természetesen a közigazgatás egyéb területein is hasonló pozitív eredmények születtek, melyek közül az egyik legfontosabb az, hogy romák kerülhettek olyan pozíciókba, ahol többet tehetnek, eredményesebben küzdhetnek a roma kisebbség érdekében. Közülük is a leglátványosabb eredményt Járóka Livia könyvelheti el, aki pillanatnyilag az egyetlen roma képviselő az Európai Parlamentben. Mindannyian tisztában vagyunk azonban azzal, hogy az ő személyük egyfajta katalizátorként kell működjön ahhoz, hogy a hatékony, az egyéneket is érintő kisebbségi jogalkotás és jogalkalmazás megfoghatóan, markánsan megjelenhessen a magyar jogrendszerben. Semmiképp sem szabad az eddigi pozitív folyamatoknak megrekedniük, hiszen akkor hibernizálódik az a kettős állapot, mely a pillanatnyi helyzetben reményt keltő kezdeményezésként jelenik meg, hosszú távon azonban félő, hogy megélhetési

kisebbségpolitikává merevedik: az értelmiségi romák ugyanis már sok helyen lehetőséget kaptak, de az igazi nyomorral küzdő romatelepek hatékony felszámolása még várat magára. Vagyis a változásoknak időt és lehetőséget kell biztosítani, hogy elérhessék a legnagyobb számú kisebbség minden rétegét! Nem kétséges, hogy ehhez rengeteg munka, kitartás és remény szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Horváth Zoltán: *Kézikönyv az Európai Unióról* (Magyar Országgyűlés, 2001. ISBN 963 7231 9)
- Prof. dr. Szabó János: *Kisebbségek a haderőben* (Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002. ISBN 963 327 3609)
- Kreczinger István: *Nemzeti kisebbségek jogi helyzete Európában* (in: Magyar EU Figyelő – Élvek és gyakorlat 3.)
- Amaro Drom* c. roma lap (ISSN 1215-2951)
- Lungo Drom* c. roma lap (ISSN 1216-982X)
- 168 óra* c. közéleti hetilap XVI. évf. 28.szám (ISSN 0864-8581)
- A romaügyi referensek havi jelentései
- A Romaügyi Tárcaközi Bizottság üléseiről készült jegyzőkönyvek

Lits Gábor

A csökkenő vízelőhelyek lehetnek-e veszélyforrások?

A szerző a népességnövekedés, a mezőgazdaság, az élelmiszer- és az ipari termelés, továbbá az egyéb szolgáltatási igényekkel összefüggésben vizsgálja a vízszükséglet alakulását. Bemutatja a víznek mint nyersanyagnak az elosztásért folyó eddigi konfliktusokat, és a téma széles körű nemzetközi – elsősorban német és osztrák szakfolyóiratokban megjelent tanulmányok – feldolgozásával válaszol a címben is feltett kérdésre: mennyiben válhat az egyre szűkülő vízhiány az adott államok között konfliktussá, pótolható-e, illetve a feszültség feloldható-e az érintett államok, térségek együttműködése útján.

A fejlett, de a kevésbé fejlett ipari országok lakói számára is úgy tűnik, hogy a víz, hasonlóképpen a levegőhöz és a talajhoz, szinte kimeríthetetlen erőforrás, amely minden évszakban, minden nap és minden órában, szinte korlátlan mennyiségben igen kedvező áron rendelkezésre áll és használat után valahová csak úgy egyszerűen eltűnik. Egyes régiókban, mindenekelőtt az ún. harmadik világban élő emberek azonban már régóta felismerték, hogy ez a felfogás téves, halálos tévútra vezethet.

Világszerte emberek ezrei halnak meg naponta a nem megfelelő tisztaságú víznek ivóvízként történő felhasználása következtében. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO – World Health Organisation) becslése szerint ez évente, mintegy 3–4 millió embert jelent. Az Ázsia Fejlesztési Bank becslései alapján ez a szám esetenként az évi 10 milliót is elérheti.

A népességnövekedés és a vízszükséglet

1804-ben az emberiség száma „átugrotta” az 1 milliárdos küszöböt. Minden ezt követő milliárdos ugrás a Homo Sapiens számára mind rövidebb időtartam alatt következett be. A legutolsó milliárdra már csak 12 évre volt szükség. Ha az átlagos gyermekszám anyánként a mai szinten maradna 2050-re a világ lakossága elérhetné akár a 14 milliárd főt is. Ezzel szemben az ENSZ a népességnövekedést három változatban képzei el: Ha 2050-ig anyánként a gyermekszám átlagosan 2,5 lenne, akkor a Föld lakossága 2050-re 10,7 milliárd fő, ha átlagosan anyánként 2 gyermek akkor 8 milliárd fő, ha átlagosan anyánként 1,6 gyermek akkor csak 7,3 milliárd fő.

Az ősidők óta szinte változatlan mennyiségben meglévő édesvíz (ivóvíz-kincs) a Krisztus körüli időkben élő Föld lakosságát (a mintegy 200–300 millió em-

bert) teljes mértékben kielégítette. A mai 6 milliárdos népesség azonban a szomját ugyanabból a mennyiségből kénytelen csillapítani. Ehhez jön még a folyamatos növekmény naponta negyed millió, évenként mintegy 80 millió ember. Egyedül a 20. században a Föld lakossága megháromszorozódott, ugyanakkor azonban, minden szükségletet összevetve, a vízfelhasználás a 6 szorosára növekedett.

Tisztán statisztikailag vizsgálva a helyzetet „megnyugtató” az eredmény, hogy az emberiségnek a Földön fejeként és évenként 1700 m³ ivóvíz áll a rendelkezésére. Általánosan elterjedt nézet szerint a létfontosságú természetes erőforrásokat vizsgálva ez olyan mennyiség, amely teljesen elegendő az ellátásra.

Malvin Falkenmark svéd hidrológusnő abból indult ki, hogy a *minimális vízszükséglet fejeként és naponként 100 liter, (36,5 m³/év)*. A továbbiakban ebből következtetett arra, hogy ennek a mennyiségnek fejeként 5–20 szorosa szükséges a mezőgazdaság, az ipar és az energia termelésre.

Az ENSZ becslése alapján 1996-ban 29 országból mintegy egynegyed milliárd ember szenvedett átmenetileg vagy tartósabban vízhiányban. Ha ez a becslés, előrejelzés helyesnek bizonyul, ez a szám (érték) 2050-re 5 milliárd vagy még több lehet. Az amerikai „National Intelligence Council”¹ legfrissebb tanulmányában a „Global Trends”² szerint 2015-ben a világ országaiban élő emberiségnek már több mint a fele tartós vízhiányban fog szenvedni. A Worldwatch Institute³ már az 1988-ban közreadott előrejelzésében hangsúlyozta, hogy a világméreteken

kibontakozó vízhiány „a harmadik évezred küszöbén a világban jelentkező és eddig alábecsült nyersanyaghiányok közül a legmeghatározóbbak közé fog tartozni”.

A vízhiányt illetően az alábbi tendenciák figyelhetők meg:

- az általános vízszükséglet a 20. század kezdete óta megháromszorozódott;
- világméreteken több vizet termelnek ki, mint amennyit a csapadékmennyiség pótolni tud;
- a talajvízszint minden kontinensen süllyed;
- a mezőgazdaság, az egyre kisebb termelési hatékonyság és gyakran a vízfogyasztás állami támogatása mellett, kereken 70%-os édesvíz felhasználásával még mindig a legnagyobb.

A vízzel, mint alapvető nyersanyaggal való másként gondolkodásnak eddig csupán bizonyos első jelei ismertek. Jóllehet a környezetvédők a különböző konferenciákon jóváhagyják azt a határozatot melyeken a problémákat a nevén nevezik – mindezeknek az egyes országokra való áttöltése azonban már egészen más dolog. Túlságosan nagy a politikai felelősség és a víznek mint nyersanyagnak növekvő csökkenése, nyilvánvalóan még mindig nem tudatosult eléggé. Még mindig az időre bízzák a megoldását, nem tudatosul eléggé világosan, hogy a világ lakossága állandóan – ha időközben valamivel lassabban is – tovább növekszik és ezzel az ivóvíz és az élelmiszerszükséglet emelkedik.

A vízéért folyó konfliktusokról

Neves politikusok és tudósok arra a veszélyre utalnak, hogy az előzőekben fel-

1 National Intelligence Council = Nemzeti hírszerző testület

2 Global Trends 2015 = Nagybani előrejelzés 2015-re

3 Worldwatch Institute = Világfigyelő Intézet

vázolt folyamat hamarosan a vízért folyó háborúhoz vezethet. A Világfigyelő Intézet és az US-amerikanische Center for Strategic and International Studies⁴ már a 80-as évek végén abból indultak ki, hogy a jövőben a víz átveszi a kőolajnak, mint konfliktusforrásnak a korábbi szerepét. Már akkor megjósolták a Föld számos régiójában a vízért folyó háborúkat. A világbank elnökhelyettese, Ismail Serageldin is félve beszélt arról 1995-ben, hogy a 21. században már nemcsak Közel- és Közép-Keleten hanem más régiókban is a víz képezheti a háborúk alapját. Hasonlóképpen Klaus Töpfer, az ENSZ környezetvédelmi programjának az igazgatója, egészen a közel múltig amiatt aggódott, hogy az *„emberiség a vízért folyó háborúk felé halad”*. Végül Michail Gorbacshow a Szovjetunió utolsó elnöke és ma a „World Water Council”⁵-nak tagja 2000-ben kijelentette: *„A víz konfliktustartalmának a Közel-Keleten szabadna a legnagyobbak lenni, ahol a víztartalék extrém módon behatárolt és a politikai feszültségek könnyen eszkalálódhatnak. A víz itt csak az egyik tényező amely a népeket elválasztja.”*

Kétségtelen, hogy ezen pesszimista jósolatok ebben a formában máig még nem következtek be. Közgazdászok vitatkoznak arról, vajon a múltban lezajlottak-e olyan jellegű háborúk, amelyeknél az egymással történő szembenállás kizárólagos oka a vízkérdés volt. Aaron T. Wolf az alabamai egyetemen kiterjedt kutatásokat végzett és közzétette annak eredményeit. Ennek alapján az utolsó 4500 évben összesen csupán nyolc olyan eset adódott, amelyben kizárólagosan a víz vagy a víz volt az egyike a háborút ki-

váltó okoknak államok vagy bizonyos társadalmi csoportok között.

Az első dokumentált „Vízháború” két városállam Umma és Lagash egymással való szembenállásából, konfliktusából alakult ki i.e. 2700-ban. Ezen kívül a 4 és fél ezer év alatt a vizsgálatok adatai szerint nem volt „vízháború”.

A 20. században azonban már hét olyan konfliktus volt, amelyek a „víznek mint létfontosságú nyersanyagnak” a felosztásáért folytak (1948 és 1975 között a közel-keleti és az észak-afrikai térségekben: India-Pakisztán; Izrael-Szíria; Jordánia-Szíria; Szíria-Irak; Egyiptom-Szudán; Etiópia-Szudán).

A vízért folyó konfliktusok kronológiájában Wolf-al ellentétben kerekén 60 olyan vízért folyó konfliktust jegyeztek fel az utóbbi öt évszázadban, amelynél erőszak alkalmazása is történt. Ezeknek a konfliktusoknak a fele az utóbbi 25 évben történt és jelentőségük világméretű volt. A tendencia növekvő, a konfliktusok súlypontja Közel- és Közép-Keleten, Dél-Afrikában (Afrika déli részén) és a Balkánon van.

A világ vízkészletével és vízgazdálkodásával kapcsolatos 2000 márciusában megtartott rendezvényen is *domináns volt az a nézet (vélemény): „hogyan”* a 21. század mint ahogy sokan félnek tőle nem lesz a vízért folyó háborúk évszázada. Eddig egyetlen egy tisztán csak vízért folyó háború nem volt és ilyen a jövőben sem lesz.”

Manuel Schifferr, a világbank vízügyi szakértője az alábbiak szerint nyilatkozott erről egy interjúban a „Spiegel” című újságnak 2000 májusában: *„Eddig*

4 US-amerikanische Center for Strategic and International Studies = Az USA Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Kutató Központja

5 World Water Council = Vízügyi Világtanács

egyetlen egy eset sem bizonyítja, hogy egyedül a vízért háborút folytattak volna. A konfliktusoknak tulajdonképpen politikai és történelmi okai voltak és vannak. Ha több állam akar egy folyót birtokolni sok érő szól az ésszerű megoldások mellett. A gátak, víztározók mindenekelőtt a folyók alsó szakaszán előnyt is jelenthetnek, mert magas vízszint esetén a fölösleg tározható és így több víz marad a száraz időszakokra. Így dolgozhatnak pl. együtt a vízkérdésben, az egymással egyébként ellenségeskedő államok. Példaként álljon itt az India és Pakisztán közötti szerződés az Indus hasznosításáról, amelyet már 1960 óta betartanak".

Bizonyosan Schiffer is egyetért azzal, hogy ha több állam függ egy folyórendszer vizétől, sokféle közös „békés” megoldás jöhet szóba. Ilyen bátorító példákat valamennyi kontinensen találunk. Vajon a józan ész az egyre szűkülő vízkészlet esetén is, mindig megőrzi majd a fölényét?, – ez megválaszolhatatlan kérdés, annál is inkább mert egészen máig egyetlen egy kialakult válságövezetben sincs olyan érvénybe lévő szerződés, amely egy vízrendszer létrehozásánál valamennyi szomszédos államot figyelembe venne.

Az optimistáknak van igazuk, akik úgy gondolják, hogy a vízháborúk a mítoszok birodalmába tartoznak?, vagy talán a pesszimistáknak, akik óva intenek, figyelmeztetve a világot: nincs már messze az idő, amikor a háborúk a víz birtoklásáért fognak folyni.

Igaznak tűnik azonban az is, hogy a múltban erőszakosan megvívott háborúk esetében, az okok közül alig, vagy egyáltalán nem szerepelt kizárólag csak a víz.

Igaznak tűnik az is, hogy a történelem során felállított pesszimista prognózisok, melyek szerint a túlnépesedés által okozott terhek elérték a lehetőségek határait, eddig messzemenően nem bizonyultak igaznak.

Az emberiség eddigi történelme során nem képzelte és a korábbi tények alapján nem is képzelhette magát abban a helyzetben, hogy élethelyzete a fejlődés későbbi szakaszában csökkenhet, esetleg szétrombolódhat és a kiszámíthatatlan jövőben már teljesen más körülmények lesznek.

A történelmi tapasztalatok bizonyítják, hogy a vízhiány és a nemzetközi biztonság összefüggéseit nem szabad alábecsülni. A dolgok ilyen nézőpontból történő vizsgálata veszélyesnek bizonyulhat, különösen akkor, ha mindez politikai felelősséggel is párosul, legyen a vízkonfliktus csupán regionális, amely viszonylag nem túl nagy és pontosan körülhatárolható területen folyik illetve azon belül marad. A regionális vízhiány többek közt olyan veszélyeket is rejt magába, amelyek szociális bizonytalansághoz vezethetnek, belső nyugtalanságot keltenek és / vagy a környezetből való elmenekülés irányába hatnak. A régió problémája igen gyorsan kiterjedhet a szomszédos térségekre vagy népekre. Az ilyen veszély forratókönyve az indiai szubkontinensen korábban már tanulmányozható volt.

Íme a múltbeli példa: A környezeti katasztrófáktól különösen sújtott Bangladesből, a környezeti katasztrófák elől menekülve hatalmas tömegek áramlottak, menekültek át a szomszédos indiai tartományokba Assamba és Tripurába. A bevándorlókkal kapcsolatos konfliktusok a '80-as évektől felerősödtek és 1983-ban első ízben vérengzésekké eskalálódtak. Az indiai központi kormánynak csak 1985-ben sikerült a konfliktust egy gátszabályozás ígéretével, valamint a bengáli telepések részbeni visszatelepítésével megoldani és a mintegy 500 km hosszú határt Banglades és India között lezárni.

A jövőt illetően, mint amitől némely szakértő tart, a növekvő szárazság és különösen az éghajlatváltozással összefüggő felmelegedés miatt a világ gabona hozama erősen csökkenhet és ezek a problémák még inkább élesíthetik az amúgy is kritikus helyzeteket. Mindezeknek főként a világ szegény régióiból, egyre több ember lenne a szenvedő alanya. És, *hogy milyen messzire űzheti a szomjúság és az éhség ezeket az embereket ez csak egyike a megválaszolhatatlan kérdéseknek.*

A vízhiány lehet-e egy háborút kirobbantó ok?

Nemzetközi biztonság vonatkozásában előre nem látható rizikófaktorok a határokon átnyúló vízrendszerek lehetséges vízhasznosítási konfliktusaiból eredhetnek. Az ilyen jellegű konfliktusok – ha már egyszer kitortek – igen gyorsan átterjedhetnek az érintett régióból más területekre is. Hogy milyen magas szintű valószínűsége van ennek a dolognak az is bizonyítja, hogy az emberiségnek kb. a fele olyan országban él melynek folyóival, tó és egyéb vízrendszereivel más országokkal, szomszédokkal is osztoznia kell.

Világviszonylatban mintegy 261 nemzetközi vízrendszert tartanak nyilván. Egyedül a Duna 17 országon folyik keresztül, öt követi a Kongó és a Niger egyenként 10, a Rajna és a Zambezi egyenként 9 és az Amazon 8 országgal, hasonlóképpen 8 ország határos a Csád-tóval. 18 folyó és tórendszernek van 3–6 szomszédja és 176 vízrendszernek kell legalább két szomszédal meg egyeznie. Ezen kívül – és erről gyakran megfeledkeznek – mintegy 300 földfelszín alatti kiterjedt víztároló van, ame-

lyek a „határokat átlépve” több ország területére kiterjednek.

„Azon természeti kincsek kitermelésénél, melyek kettő vagy több országhoz tartoznak, minden országnak, megelőző konzultáció és tájékoztatási rendszer alapján, abban kell közreműködnie, hogy ezeket a kincseket a lehető legjobb megoldással lehessen elérni, anélkül, hogy mások jogos érdekeit sértené...” (Országok gazdasági jogai és köteleiességei, ENSZ Alapokmány 3. fejezet). A megoldást illetően azonban ezek a követelmények sajnálatos módon, ma még messzemenően csupán elméleti jellegűek.

A FAO⁶ adatai szerint világviszonylatban összesen több, mint 3600 szerződés és megállapodás van vízügyi kérdésekben, amelyek egy része Krisztus előtt a 9. századig nyúlik vissza. Szinte valamennyi korábbi szerződés azonban csupán a határokkal és a hajózási kérdésekkel foglalkozott. Csak 1814 óta megalkotott mintegy 300 szerződés foglalkozik nemcsak hajózási kérdésekkel. Ezek a szerződések és megállapodások ellentétben a korábbiakkal, a vizek mennyiségével és minőségével, vízierőművek terveivel, vízszennyezéssel és a folyórendszerek kezelésével kapcsolatos tényeket és feladatokat is tartalmazzák. Egyedül a XX. században – ha szabad ezt reménytelen jelzésnek tekinteni – 145 fentihez hasonló megállapodás született. Kétségtelen azonban, hogy máig sincs a jelenlegi válságterületeken egyetlen olyan szerződés sem érvényben, amely egy folyó esetén valamennyi szomszédos állam érdekeit magába foglalná.

Népek (országok), akiknek területe egy vagy több folyó forrásvidékén van, hirtelen annak tudatára ébrednek, hogy ők a végzet, miután a folyó áramlása irá-

6 FAO = Food and Agriculture Organization = Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet (ENSZ)

nyában lejjebb fekvő országot, országokat kezükben tarthatják. Ők ugyanis a folyó felső szakaszán a vízhez korlátlanul hozzájuthatnak és az alsó szakaszon lévőknek meg kell elégedniük azzal amit a felső szomszéd mennyiségileg és minőségileg biztosít.

A vízprobléma erőszakkal történő megoldásának veszélye különösen akkor nagy, ha:

- a folyó alsó szakaszán lévő állam teljesen vagy majdnem teljesen fentről a határon átfolyó (hozzáfolyó) víztől függ,
- ha a felsőszakaszon lévő állam technikailag olyan helyzetben van, hogy a szomszédhoz történő vízátfolyást korlátozhatja (csökkentheti),
- áthidalhatatlan, ellentétes felfogás van az érintett országok között a folyók és tavak hovatartozása illetve a víz elosztása között,
- az érintett államok egyike katonai fölényrel rendelkezik és kész is ezt célja megvalósítása érdekében bevetni. (Ez utóbbi különösen akkor fenyegető, ha egy vízfüggő, torkolat felé eső állam rendelkezik katonai fölényrel).

Egyiptom példája: Erre a 60 milliós országra, melynek lakossága évenként kerekén egymillióval növekszik, semmilyen számottevő csapadék nem hull és csaknem kizárólag a határon hozzá átfolyó víztől függ. Egyiptom számára a Nílus vizéhez való hozzáférés létfontosságú. A korábbi egyiptomi elnök Anvar as Sadat-nak az a figyelmeztetése, hogy „...annak aki a Nílus vizével játszana annak az országnak ez a háborút jelentené...” éppen olyan jelentős mint 1988-ban egy interjú során az akkori egyiptomi védelmi miniszternek feltett retorikai kérdés: „Hogyan reagálna Egyiptom, ha déli szomszédai erőfeszítéseket tennének a Nílus vizének elvezetésére? Szomjian halnánk, vagy harcolnánk hazánk létfontossá-

gú érdekeiért? Természetesen harcolnánk! Hogy lehet ilyet egyáltalán kérdezni?

Erre a kérdésre adott válasz Egyiptom részéről ma is éppolyan időszerű és egyértelmű, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a vízszükséglet Egyiptom számára nemcsak a növekvő lakosság, hanem a sivatagra vonatkozó becsvágyó tervek (Toshka projekt) miatt is tovább fog emelkedni.

Más, Nílussal szomszédos népeknek is vannak azonban tervei. A Nílus-völgyében élő valamennyi állam jellemzője az éhség, a nagy szegénység, az ellenőrizhetetlen népszaporulat és a meglévő természetes nyersanyagforrásaik jelentős mérvű fogyása (kiaknázottsága). A Nílus országainak a fele a világ legszegényebb népei közé tartozik. Eddig a folyóból viszonylag csekély víztömeg mennyiséget használtak fel. A lakosság számának egyre intenzívebb növekedése miatt azonban kiszámítható, hogy ezek a népek, országok is a Nílus vizének egyre nagyobb részét fogják igénybe venni, hogy a növekvő öntözési és fejlesztési terveket kielégítsék, ezek számait viselni tudják. Mindezek mellett a teljes vízterületre kiterjedő szerződés hiánya a szomszédos államok növekvő vízszükséglete, egyre inkább valószínűsítik a víz felosztásáért folyó konfliktusokat.

Izrael példája: Aggódás az ivóvízhez való hozzájutás biztosításáért mint a vörös posztó húzódik végig az ország történetén. Ben Gurion első izraeli miniszterelnöktől származnak az alábbi szavak: „Háborút folytatunk az arabokkal a vízért. Az izraeli állam (a judeai állam) jövője ennek a háborúnak a kimenetelétől függ”. A hatnapos háború után 1967-től és a Jom-Kippur háború után 1973-tól Izrael a Golant a Jordán forrásvidékével, a Genézreti-tó keleti partját, a Jarmuk alsó

szakaszát, a Jordán teljes folyószakaszát és a Nyugat-Jordán területet mint igen lényeges víztartalékát ellenőrzése alatt tartja. Valamennyi fontos ivóvízkinsz azóta erőszakkal Izraelé. A „harcnak” azóta sincs vége, mivel most is mint azelőtt Izrael vízének kétharmada olyan forrásokból származik, amelyek Izrael nemzetközileg elismert határain kívül fekszenek.

Ami Izrael esetében a vízkérdést illeti, Izraelnek Jordániával érvényes megállapodása van. A palesztinokkal az „Oslói megállapodás” szabályozza a vízkérdést (a palesztinok szemszögéből nézve természetesen nem megfelelő módon). A Szíriával való viszony sarkalatos pontja a Golan fontos vízkészletének a kérdése, csak az ebben bekövetkező kedvező fordulat jelentheti a békés egymás mellett való élés útját.

Az Eufrátesz és a Tigris példája: Mindkét folyó egymással szomszédos országainak helyzete különösen feszült, robbanékony. Jelenleg mint a folyók felső szakaszán lévő állam Törökország van hatalmi pozícióban, saját jogát aszerint értelmezi, hogy a víz mint életem és nyersanyag felett saját belátása szerint rendelkezhet, akkor is ha ez a teher az alul lévő állam számlájára megy. „A Törökországban eredő folyók a határig hozzánk tartoznak és csak aztán a szomszédainkhoz. Mint ahogy az olajunkkal is, azt teszünk amit akarunk” – így summáza véleményét az akkori török miniszterelnök Sulejman Demirel 1992-ben.

Senki sem tudja mit hoz a jövő: ha a fejlődéshez és a megélhetéshez szükséges anyagi alapokat a vízhiány a két alul lévő ország közül akár az egyiket is – Szíriát vagy Irakot – veszélyeztetni nem kizárt, hogy a konfliktus háborús összecsapáshoz vezet a régióban. Mindkét ország szinte kizárólag a Tigris és az Eufrátesz

vízére van utalva. Szíria ismételtén annak a véleménynek ad hangot, hogy egyetlen országnak sincs joga a szomszédaival szemben a vizet saját előnyére visszatartani. És Iraktól jött a jelzés: – „Ha Törökország a vízcsapot (a vízcsapunkat) elfordítja, háború lesz”.

A víz az együttműködés eszköze

Ahogy a jövőben egyre szűkösbb lesz a vízkészlet, annál nagyobb a veszélye, hogy a víz birtoklásáért folyó rivalizálás fokozza a feszültségeket és konfliktusokhoz vagy háborúhoz vezethet. Mégsem kell azonban kényszerítően biztosra venni, hogy a közös tulajdonú vízrendszerek hasznosításáért folyó érdekellentétek minden esetben erőszakos összetűzésekhez vezethetnek. Hogyan is mondta Schiffer a világbank vízügyi szakértője? „Ha több ország akarja egy folyó vizét birtokolni, számtalan értelmes megoldás, megállapodás között válogathatnak”.

Annak felismerése, hogy a vizek igazságtalan elosztása rövid ideig ugyan jóléthez vezethet, hosszú távon azonban tetemes biztonsági és destabilizáló rizikót hordoz, meggyőzhetné a lehetséges konfliktuspartnereket arról, hogy a közös vízkészleteknek csak együttműködésen alapuló igazságos elosztásával lehetséges a tartós békét biztosítani. A vízkérdésben tartós szabályozás nélkül a világ számos régiójában semmilyen megbízható béke nem érhető el.

Ami ezt a felismerést illeti legyen néhány pozitív példa a világ minden tájáról, indításként az óvatos optimizmusra:

– Az egykori ellenségek Izrael és Jordánia a régió vizéért érzett közös aggodással és felelősséggel hozzáfogtak egy érdekegyeztető szabályozás kidolgozásához, vagyis elindultak a megoldáshoz vezető úton.

- A Nílus régióhoz tartozó mintegy tíz állam, évek óta próbálkozik, hogy problémáikat tárgyaló asztal mellett oldják meg. Az 1967-ben megalapított Műszaki Együttműködési Fórum, 1992 óta „Technical Cooperation Committee for the promotion of the Development and Environmental protection of the Nile Basin”⁷ röviden TECCONILE-ként működik. 1999 februárjában ez az együttműködés „Níle Basin Initiative”⁸-ként került felállításra, amely a történelem során először mind a tíz szomszédot teljes jogú tagként meghallgatta.
- Dél-Afrikában sikerült a nemzeteket meggyőzni arról, hogy a víz már a legközelebbi jövőben a szociális, gazdasági fejlődés legszükségesebb eleme lehet. E folyamat ellen ható tényezőként alakult meg többek közt a „Southern African Development Community”⁹ (SADS). Azóta már 14 ország osztozik a vízen a kereken 15 határt átlépő vízrendszereken.
- India és Banglades évtizedekig tartó szembenállás után 1966 decemberében szerződéses megállapodás keretében megoldást találtak a Ganges vízzel kapcsolatban.
- India és Pakisztán között az Indus Water Treaty (Indus vízszinpada) 1960-tól valamennyi „magasságot” és „mélységet” átvészelt ami a két állam között kialakult.
- A Mekong teljes hosszában a szomszédok a „Greater Mekong Subregion”¹⁰-ban együttműködési szerződést

kötöttek a határon kiterjedő gazdaságos és akadálytalan vízkitermelésre.

- Az Aral-tó övezetében az érintett államok 1992-ben államközi bizottságot hoztak létre, amely a vízelosztás környezetvédelmi és jogi kérdéseivel foglalkozott, hogy elkerüljék annak veszélyét, hogy a térség Közép-Ázsia nyugtalan térségévé fejlődjön.
- Brazília, Paraguay és Uruguay a Parana folyó vizének elosztásával kapcsolatos problémáikat tárgyalóasztalnál simították el.
- Az USA mint világhatalom kész arra, hogy a Colorado vizének hasznosítását Mexikóval, tárgyalások útján, egymással jó megértésben rendezze.

Világméreteken bátorítóan hatnak azok a jelzések, amelyek azt a reményt keltik, hogy jöllehet a víz egyik tényezője lehet a konfliktusok kiegyeződésének, azonban éppen úgy közvetítője is a kooperációnak és az integrációnak. Éppen ez az oldala érvényes a hasznosításra és különösen fontos az emberiség számára.

Annak hátterében, hogy a víz mint nyersanyag a jövőben szűkösebbé válhat és a küzdelem a vízhez való hozzájutásért is egyre keményebb, lehetnek érvényesek az előző pozitív példák annak megakadályozására, hogy az ilyen jellegű konfliktusok háborús szembenállássá eszkalálódjanak.

A konfliktusok veszélye csökkenhet ha általánosan érvényesül az a felismerés, hogy minden ember akadálytalanul hozzájuthat az életfontosságú vízhez és senki nem szerezhet magának monopolhelyzetet az emberek fölött,

7 Technical Cooperation Committee for the promotion of the Development and Environmental protection of the Nile Basin

8 Níle Basin Initiative = Nílus-völgyi kezdeményezés

9 Southern African Development Community = Dél-afrikai Fejlesztési Közösség

10 Greater Mekong Subregion = Nagy Mekong szubrégió

semmilyen életelixír csak saját magának való biztosítására. Világméreteken szükséges ennek az átgondolása. Különösen a világ konfliktus régióiban, a határt átlépő folyók, átfolyó vizek (vízrendszerek) esetében fontos annak felismerése, hogy a hosszú távú biztonság fontosabb mint a rövidtávú esetleges jólét a víz jogtalan felosztásának következményeként.

Itt, ezekben a térségekben különösen fontosak a békéltető és békét biztosító intézkedések a konfliktusok elkerülése érdekében. A vízkérdés területén való tartós szabályozás nélkül, amelybe valamennyi érintett felet bevonnak, a világ számos régiójában nem biztosítható hosszantartó béke.

A népeknek – mindenekelőtt azoknak a jóléti, ipari nemzeteknek, akik eddig az ilyen jellegű krízisektől alig voltak érintettek – képesnek kell lenniük, a világ azon leghátrányosabb régióinak a segítségére, akik ezeket a problémákat nem képesek saját erejükkel megoldani. *„Igen rossz dolog lenne, ha a leggazdagabbak 20%-a rendelkezne a javak 80%-a felett. A vízhiány és a szegénység a világ távoli vidékein szoros kapcsolatban vannak egymással. A jelenlegi egyenlőtlenségek fenyegetik a világbékét.”* – jelentette ki James D. Wolfensoh a világbank elnöke 2000. szeptember 26-án Prágában.

A vizek ugyan regionális természeti erőforrások, a vízhiány azonban globális probléma, amelyet csak békés úton lehet megoldani, de csak akkor ha a népek közösségének van hozzá elég bölcsessége és akarata. Az a felszólítás, amelyet

1991-ben Delft-ben a víznek mint természetes erőforrásnak az elosztásával kapcsolatos ENSZ tanácskozáson rögzítettek, változatlanul érvényben van:

„Ha nekünk abban a helyzetben kell lennünk, hogy ma száz milliók és holnap néhány milliárd ember akut vízhiányát csökkenthessük, hatalmasat kell lépünk, hogy a dolgokat másként fogjuk fel, mint ahogy azt eddig tettük – és ezt nekünk már most, már ma el kell kezdenünk”.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Der Spiegel 2000-ben megjelent számai
2. ÖMZ 2002/4-5 számból rövid cikkek, utalások a vízproblémára
3. ÖMZ 2006 szám:
 - Heinz Bill: Wasser als strategische Ressource
 - Christian Glatz: Wasser mit einer knappen Ressource
 - Wilhelm Sager: Wasserkriege im 21. Jahrhundert
 - Dr. Walter Krel: Der Kampf anis Wasser Wird schäfer
4. Worldwatch Institute: Zur Lage der Welt 1988.
5. Institut für Landwirtschaft und Umwelt 2. 12. 1998.
6. Wolf Aaron T : Water wars and water reality (tanulmány)
7. Általános Természeti Földrajz: Egyetemi tankönyv (ELTE TTK)
8. Sárfalvi Béla: Regionális gazdaságföldrajz (Tankönyv ELTE TTK)
9. Európai Tőkés Országok Gazdaságföldrajza (Tankönyv, ELTE TTK)
10. Dr. Bóra Gyula: Közlekedési Földrajz (MK Közgazd. Tud. Egyetem)

Az érték, amit teremtettünk, ne vesszen és nem is veszhet kárba

Interjú a Magyar Hadtudományi Társaság elnökével

A Magyar Hadtudományi Társaság 2004. évi soros küldöttgyűlése dr. Nagy László nyugállományú mk. ezredes, Tanárky-díjas hadtudóst, az MTA doktorát választotta elnökéül. Azóta több mint nyolc hónap telt el. Lapunk felkérésére Varga Mihály nyugállományú alezredes, újságíró – egyben a Társaság alapító tagja – az eltelt időszak tapasztalatairól és a látható-érzékelhető változások mibenlétéről folytatott beszélgetést az elnökkel.

– Ezredes Úr! Az áprilisi küldöttgyűlésen az elvégzett munkáról szóló beszámolót és vitát azzal zártuk, hogy a tisztújítás nyomán felálló új vezetésnek – akárcsak elődjének – törekednie kell a kontinuitás megőrzésére, hogy a Társaság ne szakadjon el gyökereitől, mert csak így biztosítható az az érték, amely működésének másfél évtizede alatt létrejött, nemcsak hogy ne vesszen el, hanem gyarapodjon is. Milyen tapasztalatok születtek ezen rövid idő alatt?

– Mivel a Társaság korábbi vezetésének is tagja voltam, bő egy évtizede nemcsak rálátásom volt és van Társaságunk életére és tevékenységére, hanem személyesen is érzékeltem, tapasztaltam egyes folyamatok keletkezését, kibontakozását, esetleg megtorpanását, visszaesését. Nyugodtan mondhatom, nemcsak szemlélője, de aktív részvevője voltam a történéseknek, személyesen is befolyást gyakoroltam ezen folyamatok alakulására (korántsem mindig hibátlanul). Határozott véleményem, aminek rögtön a tisztújítást követően hangot is adtam, hogy a megválasztott vezetés munkáját jobban jellemzi majd a folyamatosság, semmint a hirtelen irányváltás. Szerencsére van mire büszkének lennünk, volt mit örökölnünk elődeinktől. Természetesen munkánknak vannak új elemei, de ezek többnyire nem a tartalmat érintik. Azt is mondhatnám, hogy jelmondatunknak tekinthetjük a *megtartva megújítást*, a

kontinuitást. A jelenlegi vezetés maximálisan törekszik a jó hagyományok megőrzésére, ápolására, miközben ösztönözzük és felkaroljuk az előrevivő kezdeményezéseket.

– Megtudhatnánk-e néhány konkrétumot?

– Bár gondolkodtunk azon, hogy csökkentjük a közvetlen vezetés (az Intéző Bizottság, IB) létszámát és egyúttal operatívabbá is tesszük, végül megtartottuk a jól bevált hét fős létszámot. Megtartottuk azt a munkamódszert is, hogy az IB üléseire állandó jelleggel – tanácskozási joggal – meghívjuk a Felügyelő és az Etikai Bizottság elnökét valamint a Hadtudomány főszerkesztőjét. Ugyanakkor kibővítettük a kört, a meghívottak közé került az elismerésekre javaslatot tevő bizottság elnöke is.

Az IB megújult és megfiatalodott: hét tagja közül öten első alkalommal kerültek be a Társaság közvetlen vezetésébe. Ugyanakkor szinte azonnal megtapasztaltuk a fiatalítás hátulütőjét is, hiszen kivétel nélkül aktív, teljes munkaidőben dolgozó emberek vagyunk. Meg kellett tehát újítanunk munkamódszerünket, hatékonyabban kellett megszerveznünk a munkaköröket és feladatokat, emellett pedig bevezettünk egy sajátos ügyeleti rendszert: az IB tagjai egy-egy délelőtti ülést a Társaság irodájában töltik, mintegy „helyettesítve” az elnököt.

Évek óta egyre határozottabbá válik egy tendencia, amelyet szintén bátorítunk: anyagi lehetőségeink korlátozottsága okán szakosztályaink és klubjaink összefognak, közülük akár 3-4 is közreműködik – a szervezőt támogatva – egy-egy rendezvény lebonyolításában. És ez nem valami egyedi eset, amit az is illusztrál, hogy éppen jelen interjú készítője révén tudósításként jelennek meg ilyen közösen szervezett programokról az Új Honvédségi Szemlében vagy a ZMNE Fórum című lapjában. A példa kedvéért említem a határozottan megújult Kiss Károly Hadtudományi Klub vitaestjeit, amelyeket a Lahner György Haditechnikai Klubbal, a ZMNE tanszékeivel vagy a Társaság szakosztályaival közösen rendez meg, a „hadtörténelmi délutánokat”, a hadtörténet oktatásában végbement paradigmaváltást áttekintő kerekasztal-beszélgetést vagy a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola tudományos-szakmai konferenciáját.

Nem neveztem meg minden házigazdát vagy közreműködőt, erre nem is tudnék vállalkozni. Hiszen aki rendszeresen szem- és fültanúja vagy részese volt a magvas gondolatok kifejtésének és megvitatásának, az konkrétan tudja, mely szakosztályokról van szó. Inkább arra szeretnék utalni, hogy az ilyen típusú közös vitadélutánok és vitaestek közbülső helyet foglalnak el a Társaság konferenciái illetve a szakosztály-ülések között. Nem állítom, hogy ez az egyedül üdvözítő megoldás, de azt igen, hogy a tudományos igényű tanácskozások, összejövetelek eme formája megérdemli a támogatást és a dicséretet – különösen, ha az, az MHTT tagjai által összeállított tanulmányok, elemzések bemutatásával is összekapcsolódik.

– Az említett kerekasztal-beszélgetés, amely a hadtörténelem évezredeinek átfogásáról és az oktatásban végbement paradigmaváltásról szól – és amelyen személyesen is találkoztunk – felvet egy újabb kérdést: Hogyan fér meg két dudás egy csárdában? Hiszen a megjelenteken végignézve a ZMNE hallgatói, tanárai tették ki a résztvevők zömét, olyanok, akik nem tagjai a Társaságnak.

– Nem két dudásról, hanem egy „duóról” van szó, nem is szólva a közös ügyről. Már sokszor elhangzott, hogy a Társaság olyan tudományos műhely, amely a hadtudományt műveli. Olyan diszciplínát, amelynek központi eleme a fegyveres küzdelem, annak minden bonyolult összefüggésével. A

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem pedig lényegében a hadtudomány évezredek alatt összegyűjtött tapasztalatait és ismeretanyagát használja fel az oktatás-nevelés-képzés-továbbképzés végtelen folyamatában (a neveléstudomány, pedagógia stb. elveinek, törvényeinek és módszereinek figyelembe vételével).

Az MHTT sok tagja úgy „műveli” a hadtudományt, hogy tansegédletek, könyvek készítésével vagy oktatóként maga is részt vesz a jövő nemzedékeinek felkészítésében. Amiként persze igaz az is: nem kell feltétlenül a Társaság tagjának lenni ahhoz, hogy valaki felszólalóként, előadóként, aktív résztvevőként maga is előrevigye a tudományos kutatást, a hadtudomány még kellően fel nem tárt területeinek alaposabb szemügyre vételét. Egyébként pedig magam is összekötő kapcsolatként kettős feladatot látok el, hiszen a Társaságban viselt tisztségem mellett az egyetem oktatója is vagyok. És ebben a kettős minőségemben az MHTT természetes utánpótlásaként tekintek az egyetem hallgatóira.

Végülis két hadtudományi – és nemzetvédelemmel ötvöztött neveléstudományi – műhelyről van szó, amelyek együttműködése, együttgondolkodása magától értetődő jelenség. Mi, a Társaság és az egyetem a gyakorlatba ültetjük át a kutatás és az oktatás egységének elméletét, hiszen mit sem ér a tudás, ha magamagáért való, ha nem tehető közkinccsé. Egyenesen szerencsésnek mondható, hogy egy objektumon belül tevékenykedünk. A magunk részéről nagyra értékeljük az egyetem támogatását, amelyet az MHTT részére nyújt. Ezzel egyrészt megkönnyíti a Társaság működését, másrészt erősíti a gyökerekhez való ragaszkodásunkat, a magyar hadtudomány múltjához-jelenéhez való kötődésünket.

A Társaság pedig természeténél fogva integrálód, befogadó szervezet, nyitottsága magától értetődő tulajdonság, ugyanakkor eredményes működésének elengedhetetlen feltétele.

– A Hadtudományi Társaság csak egyike a tudományterület műhelyeinek.

– Való igaz. Méltatlan is lenne hozzánk, a tudomány művelőihez, ha magunkat valamely szakterület kizárólagos képviselőinek tekintenénk. A nemzetvédelmi egyetemet már említettem. Még jónéhány más műhely

is hozzájárul a „haditudományok” ügyének előbbre viteléhez (ha valakit kifejejtenék, elnézést kérek): a Honvéd Vezérkar, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, az MTA IX. osztályának Hadtudományi Bizottsága. Az előbbi kettőben sokan dolgoznak Társaságunk nemnyugdíjas tagjai közül, az utóbbi pedig sorai-ban tudhatja sok – tudományos fokozattal rendelkező – tagunkat.

A magyar tudományos élet vérkeringésébe történő bekapcsolódásunk tehát biztosított. Ami sajnos – nemzetközi kapcsolataink szűk volta miatt – nem mondható el az egyetemes hadtudományhoz való kötődésünkről.

– *Térjünk még vissza a magyar közélethez.*

– A hadtudomány helyének, szerepének megítélése ellentmondásos. Ez év elején készített közvélemény-kutatás szerint a felnőtt magyar lakosságnak mindössze 4%-a tekinti a honvédelem ügyét elsődleges fontosságúnak. A sorszolgálat megszüntetésével ez a szám akár tovább is csökkenhet. Azon lehet töprengeni, hogy ez sok-e vagy kevés, de tudomásul kell vennünk, hogy a kétpólusú világ megszűnésével, a nagy háború kirobbanása veszélyének radikális csökkenésével az emberek nem a fegyveres honvédelmet sorolják előbbre prioritás-listájukon.

– *A küldöttgyűlésen az is elhangzott, hogy az MHTT vezetését a Honvédelmi Minisztérium vezetői partnernek tekintik, bármilyen összetételű is lesz. Nos, hogyan zajlottak le a bemutatkozó látogatások, miben foglalható össze azok hozadéka?*

– Ha röviden akarnék válaszolni, azt mondanám, hogy valóban partnernek tekintenek bennünket. Megnyilvánul irántunk a fogadókészség, bár természetesen a bemutatkozó látogatásoknak volt egyfajta protokolláris jellege is. Megnyilvánul az igény a kölcsönös támogatásra, bár ez (divatos szóval élve) természetesen aszimmetrikus. Részünkről – anyagi lehetőségeink okán – a támogatás csak szellemi termék formáját öltheti. Am nagyot hibázna az, aki ezt lebecsülné.

Gondoljunk például arra, hogy Elektronikai, informatikai és robotikai szakosztályunk – a ZMNE illetékes tanszékével együttműködve – úttörő tevékenységet vállalt magára az információs társadalom és az információs hadviselés terén végzett kutatásai és publikációi révén. Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a hadviselési módokban és a haditechni-

kában végbemenő fejlődés főáramának a közvetlen közelébe jussunk, és nagy anyagi áldozatok vállalása nélkül ott is maradjunk.

Hogy a sok példa közül még egyet említssek, eredményes volt az a konferenciánk, amelyet a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, a HM Védelmi Tervezési Koordinációs Irodával és az Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnoksággal közösen rendeztünk a védelmi tervezés témakörében. Úgy véljük, ez a rendezvény is igazolta a Társaság részéről nyújtandó támogatás valóságát. Itt kapott ugyanis nyilvánosságot a Tárca Védelmi Tervező Rendszere (TVTR), amelyet a résztvevők kritikai vizsgálatnak vetettek alá, megfogalmazva a rendszer jobbá tételét szolgáló ötleteket, javaslatokat. A rendezvény hasznosságát mutatja az is, hogy a ZMNE a kérdéskört beilleszti a tananyagok rendszerébe. Kell-e ennél beszédesebb tény a támogatás kölcsönös jellegének és az együttműködésnek a bizonyítására?

– *A küldöttgyűlésen jelen volt dr. Szenes Zoltán altábornagy, vezérkari főnök és dr. Komor Levente humánpolitikai helyettes államtitkár is. Megfogalmazták a Társasággal szembeni elvárásokat, amelyekről egyébként korábbi tudományos fórumainkon is esett szó. A bemutatkozó látogatások eredményeztek-e más megközelítéseket?*

– Lényegében nem. A honvédelmi vezetés mindenekelőtt azt hangoztatta, hogy a Magyar Honvédségnek is meg kell valósítania bizonyos alapvető képességeket, mint például a mobilitás, a rugalmasság vagy a telepíthetőség. A Hadtudományi Társaságot annak alapján ítélik meg, hogy kutatásaival, elemzéseivel, a rendezvényein megnyilvánuló véleményekkel mennyire képes hozzájárulni ezen képességek fejlesztéséhez. Amikor például az előbb az információs hadviselés kapcsán említettem egyik szakosztályunkat, akkor közvetlen hozzájárulásunkról beszéltem honvédségünk képesség-alapú felkészítéséhez. További példákat is felhozhatnék még, hogy csak a Tüzér szakosztály és a ZMNE Műveleti támogató tanszék között meglévő hatékony együttműködésre utaljak, de inkább egy tanulságot fogalmaznék meg: ahol konkrét az együttműködés, ott jól hasznosulnak az előrevívő törekvések.

– *Van még egy eszköz a Társaság kezében, amely színhely és fórum is egyben: a Hadtudo-*

mány című folyóirat. A lap – melynek szerkesztésében a kezdetektől részt vesz a jelenlegi főszerkesztő, a Tanárky-díjas Horváth István nyugállományú ezredes – megjelentetett anyagával többször felkeltette a tudományos közélet érdeklődését. A szerkesztőbizottság arra törekszik, hogy a cikkekben, tanulmányokban megfogalmazódó megállapítások valós, a napirenden szereplő kérdésekre adjanak választ. Milyen fejlődés várható a lap életében?

– Tudományos folyóiratunk csak kevesssel fiatalabb, mint maga a Társaság: 1991-ben indult útjára. Az elmúlt majd másfél évtized alatt a hadüggyel kapcsolatos kérdések tisztázásával, az aktuális kérdésekkel foglalkozó tanulmányok közreadásával olyan tudományos értéket hozott létre, amely méltán tarthat számot a kortársak elismerésére. Bár különböző okok miatt néha korlátozottan jelentek meg a lapszámok, a folyóirat megszüntetésének gondolata soha fel sem merült (pedig előállítása teljes költségvetésünk felét teszi ki). Ma is nyugodt szívvel állítom: pótolhatatlansága okán a lapnak fenn kell maradnia.

Lapunk egyedi, mert teljes terjedelmét a hadtudománynak, a tudományterület különböző elemeinek szenteli. Profilját leginkább az Új Honvédségi Szemle cikk-repertoárja egészíti ki, de egymást nem helyettesíthetik, más és más szempontokat érvényesítenek, más és más szinteket képviselnek.

Ha valahol előre léphetünk, az a két folyóirat profiljának, megjelentetett anyagainak jobb összehangolása lehet.

Meg kell említenem, hogy a Hadtudomány pótolhatatlan fórum a fiatal hadtudósok – beleértve a ZMNE doktoranduszait – publikációs lehetőségeinek szempontjából. E téren ismét csak megjelenik a Társaság és az egyetem közötti kapcsolódás. Egyébként új elem a Hadtudomány című folyóiratunkkal kapcsolatban, hogy ez év közepétől a publikált cikkek, tanulmányok formálisan is megfelelnek a lektorálásra vonatkozó előírásoknak: ugyanis szakmai ellenőrzés és lektorálás után kerülhetnek be a lapba.

Végül pedig ide tartozik, hogy a Magyar Hadtudományi Társaság a maga szerény lehetőségeivel – lapját is felhasználva erre – hozzájárult ahhoz, hogy immár önkéntes haderőnk ne csak befogadóként (adaptálóként, követőként) váljon ismertté, hanem élenjáróként, kezdeményezőként, úttörőként is. Tudván persze, hogy a kicsi eredmény is elismerést érdemel, mert idő, alkalom és lehetőség nem egyformán adatik meg mindenki számára.

– *Megköszönve a beszélgetést azzal fejezem be az interjút, amit Rousseau svájci író Értekezés című előadásában így fejtett ki: „Felemelő és szép látvány, ahogy az ember a tulajdon erőfeszítéseirel ... visszatér önmagába tanulmányozni önmagát és természetét, hivatását és kötelességeit.” (Kis János fordítása) Mi sem tettünk mást, és így van ez rendjén.*

Varga Mihály

A tudóstársadalom büszkesége és felelőssége

„...a bölcsesség győz mindenütt...”
Gróf Széchenyi István: Napló

A Magyar Köztársaság kormánya 1997-ben november 3-át a Magyar Tudomány Napijává nyilvánította. Ezt az elnevezést a 2003. évi XCIII. törvény a Magyar Tudomány Ünnepeire változtatta és törvénybe iktatott örömteli köteleességgé tette a Magyar Tudományos Akadémia alapításának napja köré csoportosuló ünnepi események megrendezését. Ezek közül azon programokról tájékoztatjuk olvasóinkat, amelyek a Magyar Hadtudományi Társaság közreműködésével zajlottak le, vagy tagtársaink elismeréseket vehettek át az ünnepi rendezvényeken.

Amikor 2004 júniusában a Magyar Tudomány Ünnepe Rendezvénytanácsa útjára bocsátotta felhívását, reményét fejezte ki, hogy az évről évre növekvő számban megtartott ünnepségek, egyéb rendezvények „...sikerei bizonyossá teszik, hogy a Magyar Tudomány Ünnepe 2004-ben is méltó programokkal gazdagítja majd az eseménysorozatot”. Nos, az ünnepségek programfüzetének 274 nyomdai oldal terjedelme önmagában jelzi a magyar tudományosság társadalmi rangjának az emelkedését – miközben persze ugyanezt jelzi az is, hogy az ünnepségeken részt vettek (fővédnökökként és védnökökként is) az állami és tudományos élet vezetői –, továbbá azt a tényt is, Magyarország egyre markánsabb tettekkkel, eredményekkel törekszik a tudásalapú társadalom megteremtésére, megvalósítására, hogy kivívja és megtartsa Európa és a nagyvilág megbecsülését.

□ A tudás, a tudomány bizonyásgtétele az, amelyről 1815-ben *A Pesti Magyar Társasághoz* című költeményében Berzsenyi Dániel így írt: „Az ész az Isten, mely minket vezet, / Az ő szavával minden meghajul... / Ez alkot minden szépet és dicsőt...” tehát „minden érdemünk, / szerencsénk ezzel nő...” Azért elevenítettem fel a niklai remete eme sorait, mert a ZMNE díszes aulájában a magyar katonai felsőoktatás fejlesztésében kiemelkedő érdemeket szerzett katonaaadémikusok emléktáblájának megkoszorúzása alkalmából szervezett ünnepségen dr. Ács Tibor nyá. ezredes, egyetemi magántanár, az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának elnöke köszöntőjében hivatkozott Mészáros Lázár honvédtábornok, hadügyminiszter európai hírű felsőfokú katonai tanintézet létrehozására vonatkozó igényére. A gróf Széchenyi István készítette *Hitel* című kötetből pedig Molnár Csaba művész többek között azt a gondo-

latot emelte ki, hogy „a tudományos ember fő az ész igazi hatalma”, amely „több mint erkölcsi erő”.

Ugyanezt a hírt pendítette meg dr. Szabó János egyetemi tanár, a Hadtudományi Bizottság elnökhelyettese, a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola igazgatója is. Ünnepi beszédében többek között azt emelte ki, hogy a tudomány (művelőinek erőfeszítései és eredményei révén) megbecsülést, elismerést szerzett és jelentékeny szerepet játszik a társadalom életében. A nekünk – elődeink, idősebb kortársaink helytállására emlékezőknek – erőt ad az ő tudományos hitük és küzdelmük jelen feladataink sikeres teljesítéséhez és jövőbeni tennivalóink terv formában történő körvonalazásához. Ezért tekintjük példaképeinknek az évről-évre koszorúval illetett emléktáblán levő katonaaadémikusainkat.

□ A Tudomány Ünnepe rendezvényso-rozata a ZMNE Egyetemi Tanács hagyományosnak számító ünnepi ülésével folytatódott. Ezt jelenlétükkel megtisztelték a Budapesten működő diplomáciai missziók képviselői – nagykövetek és védelmi attasék –, továbbá dr. Fehér József HM közigazgatási államtitkár, dr. Szenes Zoltán altábornagy, egyetemi magántanár, a HM Honvéd Vezérkar főnöke, végül az egyetem jogelődjeinek egykori parancsnokai, valamint neves közéleti személyiségek is.

A rendkívül részletes nyilvános ünnepi ülésen olyan sok információ hangzott el, hogy a terjedelmesség okán a tudósító – éppen a rövidsége való törekvése miatt – szemelgetni kényszerült. Tiszteletbeli doktori cím (Doctor honoris causa) viselésére jogosította fel az Egyetemi Tanács Klaus Neumann négycsillagos tábornokot – személyében ő volt a Bundeswehr negyedik tábornoka, akit a ZMNE tiszteletbeli doktorává fogadott –,

valamint Kulcsár Kálmán akadémikust. Nyolcan – közülük csak öt tényleges, vagy nyugállományú katona – címzetes oktatói cím adományozását tanúsító oklevelet kaptak. Hét személy habilitálnak nyilvánított. Tizenkét személynek pedig az előírt követelmények teljesítése alapján odaítélte a doktori (PhD) fokozat. Három személy – dr. Svéd László o. vezérőrnagy, dr. Benke Gyula ezredes és dr. Lugosi József ezredes – kiemelkedő tudományos tevékenységével kiérdemelte a honvédelmi miniszter alapította Zrínyi Miklós-díjat. A HM humánpolitikai helyettes államtitkára huzamos időn át végzett tudományos munkájuk elismeréseként dr. Gruber Nándor nyá. dandártábornokot és dr. Héjja István nyá. ezredest, egyetemi docent jutalomban részesítette.

A Professzori Tanács javaslatára az Egyetemi Tanács döntése alapján a rektor hat személynek pályafutásuk során különböző vezető beosztásokban végzett színvonalas szakmai munkájuk elismeréseként a 2000-ben létrehozott Hadtudományért „Pro Militum Artibus” kitüntető címet adományozta. Ez évtől először sor került a Hadtudományért posztumusz „Pro Militum Artibus” kitüntető cím odaadományozására is a ZMNE jogelőd intézményei volt parancsnokai – Sólyom László altábornagy, Kozma István altábornagy, Gyulai Mihály ezredes – részére.

Érdekes színfoltja volt a rendezvénynek, amikor elhangzott, hogy dr. Ács Tibor nyá. ezredes tudományos tevékenysége elismerésül az MTA elnökségétől a nem akadémikusoknak adható legrangosabb ordók egyikét, az Eötvös József-koszorút kapta meg. Az MHTT elnöksége 2004-ben a Tanárky Sándor-díjat dr. Csabai Károly nyá. ezredesnek, a hadtudomány kandidátusának ítélte oda. A Korponay János-díjat pedig Ruszin Romulusz őrnagy érdemelte ki.

Az Egyetemi Tanács ülése értékelésére is vonatkozik az a megállapítás, amelyet Kulcsár Kálmán a Dhc cím odaítélését megköszönve fogalmazott meg: a társadalom nem nélkülözheti a katonák tudását, mint ahogy a honvédségnek is szüksége van a tudomány egészére. Hiszen a tudomány integrálódik (még ha e folyamat időigényes is), s így válik a világot alakító – azt emberarcúvá tevő – erővé.

□ Ennek a folyamatába biztosított betekintést az MTA által 122 évvel ezelőtt létrehozott és 10 éve újjáalakult IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága, amelynek szervezésé-

ben – a ZMNE, a HM HIM és a HM OTF közreműködésével – *A hadtudományért* című első jubileumi tudományos konferenciájára került sor. Az MTA nagytermében (plenáris ülésen, majd szekcióüléseken) lezajlott tanácskozás –, amelynek védnöke Vizi. E. Szilveszter, az MTA elnöke és Juhász Ferenc honvédelmi miniszter volt – konkrét bizonyítékát adta annak, hogy a tudósársak nagyon is komolyan veszik – szívügyüknek tekintik – a tudomány egyre növekvő szerepét a társadalom gyarapodásában, a Kálmán József által megjelölt csinosodásában és a nemzet felemelkedésében.

Levezető elnökként Szabó Miklós nyá. vezérőrnagy, egyetemi tanár, akadémikus, a ZMNE rektora, az MTA IX. Osztály elnökhelyettese az MTA elnökét, a honvédelmi minisztert, a HM HVK főnökét, a IX. Osztály volt elnökeit és a megjelenteket köszöntve örömeinek adott hangot, hogy katona volt az, aki elősegítette a Magyar Tudós Társaság (kétsősbbi nevén: MTA) létrejöttét. Majd így folytatta: elégedettséggel tölt el bennünket az a tény, hogy a tudomány templomában tekintetünk vissza a Hadtudományi Bizottság évszázados múltjára, s annak révén előre.

Vizi E. Szilveszter akadémikus a magyar tudomány helyzetéről szólva többek között azt emelte ki, a Magyar Tudomány Ünnepe úgy szól a tudományról hogy méltóképpen emlékezik meg az elődök tetteiről, akik koruk nehézségei közepette is helytálltak és tettek, amiről úgy érezték, hogy tenniük kell. S így Széchenyi István, Eötvös Lóránd, Kármán Tódor és mások munkássága nemcsak reprezentálja, hanem bizonyítja is a fejlődésbe-haladásba vetett hitet, bizalmat, elszántságot. Vagyis a kiművelt emberfők meghatározzák a haladást, a fejlődést. Ehhez a szellemi tőke adott, s ha azt – mint Kármán Tódor hangoztatta – jól finanszírozzák, meghozza a maga hasznát.

Juhász Ferenc honvédelmi miniszter a tudás és a tudomány szerepe a képességalapú haderő megteremtésében kérdéskör áttekintése során azt foglalta össze, a katonai felsővezetés hogyan gondolkodott a képesség- vagy tudásalapú honvédségről, hogyan gazdálkodtak az erőforrásokkal, s miként gondoskodtak a haza és a szövetség védelméről. Majd kiemelte: mozgathatóság, mozgékonyág, telepíthetőség alkotják azt a követelményrendszert, amelynek meg kell fe-

lelnie az önkéntes, hivatásos haderőnknek. S ehhez kérte a HB köztestületi tagsága, s a hadtudomány művelőinek a támogatását.

Ezt követően munkássága elismerésül Kulcsár Kálmán akadémikus és Szentes Tamás akadémikus ezüst viselettörténeti kislapsztikát: dr. Szabó József nyá. re. vezérőrnagy, c. egyetemi tanár, az MHTT örökös tagja, dr. Ács Tibor nyá. ezredes, az MTA doktora és dr. Deák Péter nyá. ezredes, az MTA doktora díszkardot; Asztalos Katalin díszes emléktárgyat kapott.

A konferencia még két előadással, továbbá két szekciósítéssel folytatódott. A HB elnöke, Ács Tibor *A Hadtudományi Bizottság múltja és újszerű feladatai* címmel a 122 évnyi múltra utalva azt foglalta össze, hogy a HB az erő rációjától hogyan jutott el a tudás rációjához. Mint mondotta, a HB kiváló tudományos műhely volt, amelyet nem a múlton való merengés, hanem a haza felvirágoztatására irányuló törekvés jellemzett, s ez teremtette meg az alapot az előbbi változás végigviteléhez.

A katonatudósok társadalmi kondíciói és a jövőképe címmel Szabó János egyetemi tanár, volt államtitkár-helyettes szociológiai szempontok szerint elemezte a hadtudóstár-

saságot. Közlései közül azt emeltem át ide, amit e társaságra vonatkozóan tett: e népesség – vagy annak zöme a számítógéppel való ellátottság és az internet használat okán már a kibernetikus korszakban él. S ez egyúttal jelzi, hogy megszűnt a hadtudósok elzárt világa.

Ugyancsak ehhez kapcsolódott *A hadtudomány jövője és a hadtudósok megítélése* című – dr. Szabó János vezette – szekciósítéssel, valamint a dr. Solymosi József, a ZMNE tudományos rektorhelyettese, a HB tagja vezette *A tudományos képzés, a tudomány művelése és a köztestületi tagság a hadtudományban* című szekciósítéssel. E két rendezvényről az az összegző megállapítás hangzott el, hogy a tudást egyre inkább a professzionalizálódás jellemzi, ami jelentősen elősegíti a tudomány alkalmazását.

Az előbbihez nyújt segítséget a köztestületi állásfoglalás-tervezet (végleges formájában a 159–160. oldalon közöljük), amelyet dr. Szilágyi Tivadar ezredes ismertetett. Ezen állásfoglalás biztosíték lesz arra, hogy a hadtudomány, továbbá a katonai műszaki tudomány tudományos válaszokat és felhasználható eredményeket szolgáltat a felhasználók számára.

Varga Mihály

Beérkezett pályázatok

A folyóirat 2004 évi pályázati felhívására 12 jelíges pályamű érkezett:

„Merre tart a világ” – Háború, terrorizmus avagy változnak-e a háborúval kapcsolatos elméletek korunk egyik legnagyobb kihívása a terrorizmus tükrében.

„Reform” – A haderők átalakításával kapcsolatos aktuális kérdések

„A mocsár lecsapolásához nem a békák véleményét kell kikérni” – A tárca szintű kontrolling tevékenység megszervezésének szakmai lehetőségei

„Modernizáció” – A Magyar Honvédség műszaki zárási képességeinek fejlesztése és a NATO műszaki zárási elveinek adaptálási lehetőségei

„Hiánypótló” – Magyar katonai kommunikáció a második világháborúban

„Háború” – A háborúval kapcsolatos elméletek változása

„Kárpátalja 2004” – A kishatárforgalom múltja és jövője Magyarország észak-keleti határai mentén

„Lakosságvédelem” – A lakosság felkészítése a hadsereg humán erőforrás pótlásának egyik meghatározó tényezője

„Jog a békéhez” – A fegyveres állami önvédelem joga – az erőalkalmazás jogrendje és etikája

„Qa'idah” – Az al-Kaida mozgalom

„A hatodik parancsolat” – A nem halálos eszközök, mint a terrorizmus elleni harc újszerű eszközei

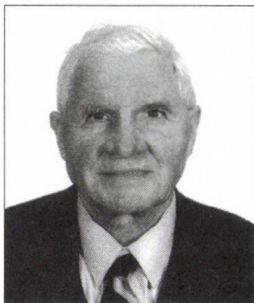
„A legízibb pephóta” – A terrorizmus elleni küzdelem és a magyar haderő

A pályázatokat az intézőbizottság döntése alapján kijelölt bizottságok, szakértők bírálják el november végéig. Eredményhirdetés az MHTT elnökségének következő ülésén, 2004. december 10-én.

A Magyar Hadtudományi Társaság kitüntettetei

Tanárky Sándor-díjas:

Dr. Csabai Károly
nyugállományú
ezredes

1932. május 19-én született Drávasztarán. Középiskola után a Hadtáp Tiszti Iskola parancsnoki tagozatát kiváló eredménnyel végezte el és főhadnaggyá avatták. 1953–1957 között a SZU Hadtáp és Közlekedési Akadémiát kiváló eredménnyel végezte el. 1957-től 1973-ig a Honvédelmi Minisztériumban dolgozott beosztott főtisztként és osztályvezetőként. Ezt követően különböző vezetői beosztásokat látott el (MH tábori hadtápfőnök, központi mozgósítási törzsparancsnok), 1984-ben ezredesként ment nyugállományba.

1963-ban megszerezte a hadtudomány kandidátusa tudományos fokozatot. 1995–2000 között részt vett a ZMNE a haderőszerkezési és logisztika történeti tárgyak oktatásában, a tudományos fokozatszerzés és a doktorandusz képzés eljárásaiban.

Több, mint száz cikket, tanulmányt, pályázatot írt. Részt vett számos hadtudományi kutatási feladatban, kiemelten az önkéntes haderő létrehozását elméletileg előkészítő kutatómunkában és a 250 éves MH szervezeti változásainak feldolgozásában.

Alapító tagja a Magyar Hadtudományi Társaságnak, aktívan részt vesz a Társaság tudományos tevékenységében előadások tartásával, tanulmányok megjelentetésével.

Az MHTT Elnöksége a hadtudomány terén huzamosabb időn át végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként dr. Csabai Károly, nyá ezredesnek, a hadtudomány kutatójának Tanárky Sándor-díjat adományozott.

Az MHTT Elnöksége a hadtudomány terén huzamosabb időn át végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként dr. Csabai Károly, nyá ezredesnek, a hadtudomány kutatójának Tanárky Sándor-díjat adományozott.

Korponay János-díjas:

Ruszin
Romolusz
őrnagy

1973. május 5-én született Miskolcon. 1991-ben végzett a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán és kitüntetéses Tüzér tiszt és Földmérő mérnök diplomát szerzett. Ezt követően csapatszolgálatot látott el három helyőrségben.

2003-ban kiváló eredménnyel elvégezte a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Had-

tudományi Kar Katonai Vezetői Szakát, nappali tagozaton.

Közel 10 éve végez a fegyvernemi kultúrát és az általános hadtudományi ismereteket is szolgáló kutatómunkát.

Aktívan részt vesz a Tudományos Diákköri Konferenciákon. Munkája elismeréseként 2003-ban a Magyar Tudományos Akadémián *Pro Scientia* díjban részesült. Jelenleg, beosztása ellátása mellett a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola levelező tagozatán a tudományos fokozat megszerzésére készül. 2000-től tagja a MHTT-nek. Aktív szervező és tervező munkával segíti a Tüzér szakosztály munkáját.

A fegyvernem tudományos életének szervezésében évek óta részt vesz, azt csapatbeosztása mellett, egyik kiemelt feladatának tartja.

Az MHTT Elnöksége a hadtudomány terén végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként Ruszin Romolusz, őrnagynak a hadtudomány ifjú kutatójának Korponay János-díjat adományozott.

Az MTA hadtudományi köztestületi tagok első tudományos konferenciájának állásfoglalása

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi köztestületi tagok első tudományos konferenciája – a 122 éve létrehozott és 10 éve újjáalakult Hadtudományi Bizottság – ünnepi jubileumi szimpóziumán áttekintette:

- a magyar tudomány helyzetét;
- a tudás és a tudomány szerepét a képesség-alapú haderő megteremtésében;
- a Hadtudományi Bizottság múltját és újszerű feladatait;
- a katonai tudósok társadalmi helyzetét és jövőképüket;
- a tudományos képzést, valamint a köztestületi tagság helyzetét és jelentőségét a hadtudomány művelésében.

Mindezek alapján a köztestület állásfoglalása az alábbiak:

- 1.) A hadtudományi köztestület tagsága köszönetét fejezi ki a Magyar Tudományos Akadémiának a hadtudomány eredményeinek és egyenjogúsításának elismerésére, a Hadtudományi Bizottság 1994. évi újjáalakítására tett erőfeszítéseit, amely jelentősen erősítette a hadtudomány önállóságát, szabadságát és nélkülözhetetlen szerepét a magyar társadalomban.
- 2.) A köztestület ösztönzi a hadtudományi műhelyeket és kutatókat az MTA Nemzeti Stratégiai Kutatások programjában, valamint a HM tudományos kutatási tervének végrehajtásában való tevékeny alkotó részvételre.
- 3.) A köztestület szorgalmazza a Magyar Tudományos Akadémia és a Honvédelmi Minisztérium együttműködési megállapodása eredményeinek és tennivalóinak áttekintését, a megújítási lehetőségek tisztázását.
- 4.) A köztestület az elkövetkező 4-5 évben a hadtudományi kutatások fő irányainak az alábbiakat tekinti:
 - a) A kutatásoknak valamennyi tudomány-szakban az ország biztonságpolitikájával, az új védelmi koncepcióval, a NATO- és az EU-tagság konzekvenciái alapján, a magyar biztonsági szektor intézményeinek szervezeti-strukturális átalakulásával és modernizációjával, valamint az átfogó haderőreform

igényeivel összhangban lévő; a 21. század kihívásainak megfelelni tudó, a társadalmunk számára elfogadható önkéntes, professzionális magyar haderő kialakítására kell irányulnia.

- b) *A hadtudomány általános elméletének fő kutatási irányai* keretében el kell végezni a hadtudomány fogalmának, tartalmának, funkcióinak és rendeltetésének folyamatos újrafogalmazását; egységes terminológiájának kialakítását és megszilárdítását; helyének és szerepének stabilizálását a tudományok rendszerében. Ehhez kapcsolódóan ki kell alakítani a háború, illetve a fegyveres küzdelem korszerű értelmezését.
- c) *Alapvető jelentőségű a fegyveres erők és a társadalom kapcsolatának vizsgálata*, a fegyveres erők társadalmon belüli helyének és szerepének elemzése a megváltozott biztonságpolitikai környezetben; valamint annak tudományos igényű vizsgálata, hogy miként lehetséges a fegyveres erők polgári demokratikus irányításának és ellenőrzésének elmélyítése, s hogyan érhető el a haderő társadalmi támogatottságának illetve presztízsének emelése.
- d) *A fegyveres erők alkalmazásával kapcsolatos kutatások fő iránya* a haderő háborús és békeműködésével összefüggő kérdések vizsgálata. Ezek közé tartoznak a haderő közreműködési lehetőségeinek vizsgálata a nem katonai jellegű fenyegetettség elhárításában; a válságkezelés lehetséges módjai, elméleti alapjai, végrehajtásának célszerű rendje; a védelmi tervezés rendszere; a lehetséges alkalmazási elvek, módszerek alkalmazása a végrehajtható NATO-feladatok kapcsán.
- e) *A katonai műszaki kutatások fő irányai*: a vezetési, kommunikációs és informatikai rendszer korszerűsítése, a légtér-szuverenitási program folytatása, a felderítő eszközök korszerűsítése, a terrorizmus elleni harc, a katasztrófavédelem, a vegyi-, biológiai-, radioló-

- giai és nukleáris fegyverek elleni védelem, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének a megakadályozása, a páncélelhárító képesség fokozása, valamint az infrastruktúra fejlesztése.
- f) *A hadtörténeti kutatások fő irányai:* a második világháború és az azt követő időszak, többek között a katonai tömbösödés kutatása és az új típusú (békemegőrzésre, béketeremtésre és más nem háborús célra irányuló) fegyveres műveletek hadtörténeti vizsgálata, a hidegháborús időszak levéltári anyagának összegyűjtése és a korszak történeti feldolgozása, valamint nemzeti hadtörténelmünk évszázadainak további feltárása.
- g) *A katonai orvosi kutatások fő irányai:* a szervezet fizikai és pszichikai ellenálló képességének megerősítésére és a már károsodott immunfunkciók helyreállítására irányuló, valamint a klasszikus katonai orvosi területek (a vegyi- és biológiai fegyverek elleni védelem orvosi vonatkozásainak) kutatása.
- 5.) Törekedni kell a magyar hadtudományi és katonai műszaki tudományi teljesítmények külföldön való megismertetésére, a hazai kutatók eredeti műveinek, alkotásainak, felfedezéseinek hazai kiadására és világnyelveken történő megjelentetésére.
- 6.) A köztestület szorgalmazza a hadtudományi és a katonai műszaki diszciplínák, illetve a nemzetvédelmi felsőoktatás elmélyültebb kapcsolatát, az új tudományos eredmények, értékek beépülését a képzésbe, valamint a nemzetvédelmi egyetemi kutatások és a doktorandusz képzés támogatását.
- 7.) A köztestület ösztönzi és támogatja a hazai és nemzetközi mércével is összemérhető tudományos teljesítményt nyújtó kutatók és szakemberek jelentkezését az MTA doktora cím elnyerésére, ösztöndíjakban és pályázatokban, erkölcsi és anyagi elismerésekben, valamint tudományos díjakban való részesítését.
- 8.) A jubiláló Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága kinyilvánítja, hogy a maga sajátos eszközeivel és szerepkörével a jövőben is korunk kihívásaira tudományos válaszokat és felhasználható teljesítményeket szolgáló hadtudományi kutatások pragmatikus hajtóereje kíván maradni.
- 9.) A köztestület felhatalmazza a Hadtudományi Bizottság elnökét, hogy az állásfoglalásokat – annak tartalmi változtatása nélkül – véglegesítse, kézjeggyel lássa el, és küldje meg: az MTA IX. Gazdasági- és Jogtudományok Osztálya elnökének, a Honvédelmi Minisztérium és a Belügyminisztérium illetékes szervezeteinek, a hadtudományi kutatóhelyek és a tudományos társaságok vezetőinek, valamint a mérvadó hadtudományi folyóiratok szerkesztőseinek.

Budapest, 2004. november 08.

*MTA IX. Osztály
Hadtudományi köztestületi tagjai*

A védelmi tervezés és annak gazdasági vetülete

Az MHTT küldöttgyűlésének határozata alapján, a 2004. évi munkaterveknek megfelelően szeptember 21-én került megrendezésre *A védelmi tervezés és annak gazdasági vetülete* című tudományos konferencia.

A konferencia fölött védnökséget vállalt *dr. Fehér József* a HM közigazgatási államtitkára. A szervezésben és előkészítésben az MHTT kijelölt szervezőbizottsága mellett közreműködött a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a HM Védelmi Tervezési Koordinációs Iroda, az MH Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnokság Tudományos Tanácsa.

A konferencia kezdetére közel 100 fő meghívott regisztráltatta magát, akik a címbeli kérdések hivatásos és tudományos művelői, kutatói, egyetemi oktatói és hallgatói, a csapatoknál a gazdálkodás napi teendőit ellátók, a védelmi igazgatás és a társfegyveres testületek érdeklődő szakemberei közül kerültek ki.

● Az MHTT elnökének *dr. Nagy László* nyá. ezredes megnyitója után a plenáris ülésen hat előadás hangzott el. Elsőként *Dr. Csontos András mk. ezredes* a HM VTKI vezetője bevezető előadásában ismertette, a Tárca Védelmi Tervező Rendszerének helyzetét, feladatait,

főbb problémáit, kitérve a rendszerépítés hosszú és buktatóktól sem mentes előtörténetére, egészen annak kísérleti megvalósításáig.

A TVTR és alrendszerének logikáját követve *Kereki László ezredes* (HM VPF) az MH tízéves tervének tükrében szólt a stratégiai tervezésről, az MH elérendő képességeiről, azok NATO vonatkozásairól.

Az előzőekhez szorosan kapcsolódott a képesség és feladattervezés, a fejlesztések főbb irányai közép- és hosszú távon, amiről *dr. Gasparics Péter ezredes* (HM HVK J-5) adott számot.

A stratégiai-, képesség- és feladattervezésben megfogalmazódó ambíciószinteknek és vállalkozásoknak a meglévő és reálisan tervezhető erőforrásokkal történő összehangolásáról szólt az a két előadás, amelyeket az erőforrás- és költségtervezés a TVTR-ben, a HM szakfeladattrendjéről *dr. Halasi Zoltán dandártábornok* a HM GTH főigazgatója, illetve a költségvetés-tervezéséről és a tárca költségvetésének alakulásáról *dr. Alkéri István dandártábornok* a HM KPSZH főigazgatója tartottak.

A plenáris ülés előadásait *Gáspár Tamás őrnagy* (HM KVF) ismertetője zárta a honvédelmi

tárca gazdálkodásának újraszabályozásáról, a gazdálkodás és a tervezés kapcsolatáról.

A korlátozott időkeret természetesen nem tette lehetővé, hogy az előadók minden részletében kifejthessék előadásuk kérdéseit, de ezt némileg ellensúlyozta az, hogy az előadások a konferenciával szinte egyidőben megjelentek az MHTT honlapján.

● A konferencia szekcióülésekkel folytatódott *dr. Bittner István* ezredes (MH ÖLTP), illetve *dr. Jászay Béla* nyá. ezredes (ZMNE) vezetésével, ahol a résztvevők megismerkedhettek a TVTR-t támogató információ-technológiai elképzelésekkel, illetve folytatták azt a vitát, ami az erőforrások-és költségeik, valamint a költségvetési tervezhetőség tekintetében alakult ki, elsődlegesen a tervezhetőség időhorizontját illetően.

● A tanácskozást záró plenáris ülésen *dr. Ungvár Gyula* nyá. mk. vezérőrnagy, professzor emeritus a védelmi tervezésnek a katonai felsőoktatásban történő megjelenítéséről, illetve a további kutatásokban elfoglalt helyéről szolt. A konferencia *Rácz Imre* ezredes, a ZMNE gazdasági főigazgatójának zárszavával ért véget.

A konferencia résztvevőinek a nap folyamán alkalmuk volt megismerkedni az Árucit Rt. és a HM Arucom Rt. termékeivel is. Természetesen a konferencia a támogatók jóvoltából megtartott fogadással nem ért véget, hiszen az előadások és a szekcióülések anyagának feldolgozása a tudományos műhelyekben folytatódik, az eredmények a szakmai tudományos folyóiratokban megjelennek.

Dr. Király László
szakosztálytitkár

A Tüzér szakosztály üléséről

A MHTT Tüzér szakosztálya az éves tudományos kutatási tervtől némiképp eltérően 2004. október 14-én tartotta 3. negyedéves soros ülését. A tüzércsapatokat jelentős mértékben érintő szervezeti változások következtében a szakosztály tagjai közül többen új beosztásba, számos esetben új helyőrsége kerültek, így a beosztások átvétele, a munka- és működési feltételek megteremtése jelentős erőforrásokat és időt köt le, ami megnehezíti a közös rendezvény megszervezését. Az értekezlet megtartása ugyanakkor egyre sürgetőbb volt, hiszen a tervezett napirendek között elsőként egy korábban felvállalt feladat elvégzéséről és eredményeiről szóló előterjesztést kellett megvitatni.

A fegyvernemi állandó munkacsoport tüzér szekciójá az év elején áttekintette a tüzérségre vonatkozó NATO STANAG-ek és kapcsolódó dokumentumok feldolgozásának és alkalmazásának helyzetét. Ennek eredményeként a bizottság arra a következtetésre jutott, hogy, bár a csatlakozás óta történtek ugyan erőfeszítések az említett anyagok ratifikálására és bevezetésére, a folyamat azonban számos esetben lelassult vagy elakadt. Ennek következményeként a szervezetek felépítése, szerepe és feladata ugyan egyre inkább kompatibilissé válik a Szövetség többi tagországának csapataival, ugyanakkor a közös tevékenység alapjait képező dokumentum-rendszer nem került bevezetésre.

A korábban használt szabályzatok és utasítások a megváltozott körülmények között már nem alkalmazhatók, az újak pedig még nem állnak rendelkezésre. Ez a visszas helyzet félreértések forrása lehet, sőt, szélsőséges esetben a többnemzetiségű kötelékkel való eredményes együttműködés gátlójává válhat. Ezt felismerve azzal a kéréssel fordultak a Magyar Hadtudományi Társaság Tüzér szakosztályának elnökségéhez, hogy a szakosztályban tevékenykedő számos tüzér szakember tapasztalatait felhasználva működ-jünk közre a legalpvetőbb előírások és szabályzók megismerésében és aktívan vegyünk részt az ezek elfogadását és bevezetését célzó előkészítő munkáiban.

A szakosztály 2004. január 27-én megvitatja az előterjesztést és arra a következtetésre jutott, hogy a NATO STANAG-ek és egyéb

dokumentumok fordítása, ratifikálásának és bevezetésének megszervezése ugyan nem a szakosztály feladata, így kompetenciája is korlátozott, ugyanakkor mindannyiunknak közös érdeke, hogy a folyamat elinduljon, ezért elfogadtuk a felkérést. Úgy ítéltük meg, hogy korlátozott lehetőségeink és erőforrásaink miatt először csak a számunkra legfontosabb két dokumentum, a STANAG 2934 A ARTY P-1 (Artillery Procedures) és az STANAG 2484 AArtyP-5 (NATO Field Artillery Tactical Doctrine) feldolgozását tűzzük ki célul. Két bizottságot hoztunk létre, amelyeknek feladata volt az említett dokumentumok nyersfordítása, az egyes fejezetek előírásainak és alkalmazhatóságuknak vizsgálata alapján javaslatok megfogalmazása arra vonatkozóan, hogy a NATO STANAG-eket célszerű-e elfogadni, és mely részeket, milyen ütemezéssel lehetne bevezetni. A bizottságok úgy lettek összeállítva, hogy lehetőség szerint a ZMNE, az MH SZFP és a tüzércsapatok képviselői is szerepet kapjanak a vélemények kimunkálásában, ugyanakkor minden szakterület képviseltesse magát.

Több hónapos munka és számos megbeszélést követően az A Arty – P 5 (STANAG 2484)-öt feldolgozó bizottság befejezte a munkát és kialakította álláspontját a tennivalókkal kapcsolatban. A munkacsoport tagjai:

Ruszin Romulusz őrnagy, SZFP;
Kovács Gyula nyá. alezredes;
Gulyás Géza százados, 25. KGY KLDD;
Krizsán Tibor alezredes, 5. BI KLDD;
Dr. Furján Attila alezredes, ZMNE.

A feldolgozást követően a bizottság megállapította: az A Arty – P 5 előírásait a tüzércsapatok manővererőkkel történő együttműködése, ezen keresztül a tűztámogatás tüzérségre háruló részének hatékony és pontos végrehajtása érdekében mielőbb be kell vezetni és a mindennapi tevékenységek során alkalmazni kell. Ennek következtében rendszeresen részt kell venni a NATO tüzérséggel kapcsolatos munkacsoportjainak ülésein, az új információkat el kell juttatni az érintettekhez, és folyamatosan fel kell dolgozni a változásokat. Ez természetesen meghaladja a Tüzér szakosztály lehetőségeit, ezért ezen feladatok megoldásához a doktrínák, STANAG-ek és egyéb dokumentumok feldolgozásáért felelős szerveknek központilag kell a lehetősége-

ket biztosítani. Mindezek figyelembevételével a dokumentum elfogadását, bevezetését és mielőbbi alkalmazását a munkacsoport elengedhetetlennek tartotta, amivel a szakosztály is egyetértett.

Az ülést vezető *Szelei György alezredes*, a szakosztály elnökhelyettese javasolta: a két alapidokumentum feldolgozásának tapasztalatait, és a javaslatokat egyszerre terjesszük a FÁM elé. Tekintettel arra, hogy az A Arty – P1-et feldolgozó munkacsoport még nem fejezte be munkáját, a jelenlévők megállapodtak abban, hogy egy újabb ülésen térünk vissza a témára.

Második napirendi pontként egy szintén réginek nevezhető hiányosság megszüntetéséről kaptak hírt a résztvevők *dr. Szabó Tibor alezredes* és *Petrovics Mihály őrnagy* előadásából. A tüzérségi tűz hatékonyságának és időbeniségének alapvető feltétele, hogy a lövelemek rejtetten és olyan pontossággal kerüljenek meghatározásra, ami biztosítja a hatás-tűz lövését anélkül, hogy ehhez előzetesen egy, vagy több lövést le kellene adni. Az ezt biztosító teljes előkészítés feltételei között több kritérium mellett az is szerepel, hogy a lövészet meteorológiai viszonyait megfelelő pontossággal a teljes röppályán figyelembe vegyük. A tüzércsapatok jelenleg nem rendelkeznek olyan időjárásjelző állomással, amely ennek biztosítására képes lenne. A rendszeresített meteorológiai készülétekkel (DMK, TMK) csak talajmenti adatokat tudnak mérni, aminek alapján megközelítő időjárás-jelentést állítanak össze. Ez legfeljebb

800 m-es röppálya-magasságig felel meg a követelményeknek, ami miatt az egyébként sem kimagasló maximális lőtávolság jelentéktelenre csökken.

A NATO tüzérsége szintén alkalmaz időjárás-jelentéseket, amelyek azonban mind felépítésükben, mind kiinduló adataikban (a hazaitól eltérő szabványok miatt) eltérnek az általunk felhasználhatótól, ezért koalíciós kötetekben tevékenykedő magyar tüzér alegység nem tudja azokat alkalmazni. Ennek az indokolatlan hátránynak a megszüntetését célozza az a tanulmány, amelyet *dr. Szabó Tibor alezredes*, *Piroska György* és *Petrovics Mihály őrnagy* készítettek. Ebben a szerzők kidolgoznak egy eljárást a METCM szabványos NATO időjárás-jelentésnek a nálunk használt METEO 11 „közepes” időjárás-jelentéssé történő átalakítására, amely mind számítógépen, mind pedig úrlap segítségével végrehajtható. Mivel a NATO-ban szabványos időjárás-jelentések közül a felhasználó bármelyiket igényelheti, ezzel a módszerrel a magyar alegységek is képesek a NATO előljáró törzs által biztosított adatok feldolgozására, így a teljes lőtávolságon belül tűzfeladatok végrehajtására.

A levezető elnök a szakosztályülést zárva összességében hasznosnak értékelte, és azt kérte a tagságtól, hogy továbbra is hasonló aktivitással és szakmai hozzáértéssel végezzék munkájukat.

Petrovics Mihály őrnagy,
szakosztálytitkár

CONTENTS

SECURITY POLICY

János Szabó:	Security political scope	3
Sándor Pirityi:	NATO summit at Bosphorus	16
Ádám Petheő:	The situation of the peace process in Bosnia and Hercegovina	29
Magda Katona:	Beluchistan, the peaceless province	39

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

Tibor Ács:	Jubilance of the Military Scientific Board of the Hungarian Academy of Science	53
Tibor Kőszegvári:	Military experiences of the fight against terrorism in Afghanistan	67
Zoltán Kovács:	Possibilities of using tactical obstacle in operations other than war	75

LEADERSHIP – TRAINING

Gábor Hangya–György Kende:	The effect of the informational revolution on the system of source research	87
----------------------------	--	----

DEFENCE ECONOMY

Zoltán Lakner – Béla Jászay:	Production and commerce of strategic product in the globalising world (the trade of arms)	99
------------------------------	--	----

MILITARY HISTORY

József Zachar:	The fights for freedom and home defence	111
----------------	---	-----

FORUM

Árpád Dárdai:	New procedures in the mobile telecommunication with defensive aim	120
Judit Mészáros:	Minority policy in petit steps	133
Gábor Lits:	Could the decreasing water deposits become sources of danger?	142

SOCIETY NEWS

The value we've created shouldn't be and can not be wasted <i>Interview with the President of Hungarian Society of Military Science</i>	151
The proud and responsibility of the society of scientists (report about the Day of Hungarian Science)	155
Incoming competitions	157
Commitment of the first scientific conference of the civil members of the Hungarian Academy of Science	159
Defence planning and its projections (about a conference)	161
About the meeting of the Artillery Department	163

Felhívás

A személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlására

Tisztelt Hölgyem!/ Uram!

Köszönjük társaságunk tagjainak és támogatóinak, hogy 2004-ben a személyi jövedelemadójukból 210 476 forinttal támogatták társaságunkat céljai megvalósításában. Az átutalt összeget kutatások, tudományszervezői munkák, központi és szakosztályi rendezvények, konferenciák támogatására használtuk fel.

A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény lehetővé teszi, hogy az adózó a befizetett személyi jövedelemadójának *egy százalékát* a törvény 4. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott *társadalmi szervezetek részére felajánlja*. Ezen szervezetek közé tartozik a Magyar Hadtudományi Társaság is. Az így befolyt összeget kizárólag a tudományos munka ösztönzésére kívánjuk felhasználni.

Kérem társaságunk minden tagját, hogy éljen a lehetőséggel és ezúton is segítse céljaink megvalósítását!

Az adózó a rendelkező-nyilatkozatát postai szabványméretű borítékban elhelyezve és lezárva, a 2004. évi jövedelemadó-bevalláshoz csatolva – az újabb rendelet értelmében – *2005. május 20-ig* küldheti meg az APEH részére. Azon adózók, akiknek az adóbevallását a munkaadója teljesíti, a zárt borítékot a fenti határidőig a munkáltatóiknak adják át. A borítékban fel kell tüntetni: az adózó nevét, lakcímét és adóazonosító jelét. A borítékba helyezett nyilatkozat tartalmazza a kedvezményezett nevét és adószámát. A mi esetünkben

a kedvezményezett neve: Magyar Hadtudományi Társaság,
adószáma: 19655866-1-42

Az MHTT Elnöksége nevében céljaink megvalósításához nyújtott támogatását tisztelettel megköszönöm.

Dr. Nagy László
elnök